

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ

Милош В. Јончић

**МЕЂУНАРОДНОПРАВНА ЗАШТИТА
ЦИВИЛНОГ СТАНОВНИШТВА У
ОРУЖАНИМ СУКОБИМА**

докторска дисертација

Београд, 2017

UNIVERSITY OF BELGRADE
FAKULTI OF LAW

Miloš V. Jončić

**INTERNATIONAL PROTECTION OF
THE CIVILIAN POPULATION IN
ARMED CONFLICTS**

Doctoral Dissertation

Belgrade, 2017

Ментор: Проф. др Бојан Миљисављевић, ванредни професор, Универзитет у Београду, Правни Факултет

Ментор: др Александар Гајић, доцент, Универзитет у Београду, Правни Факултет

Чланови комисије: Проф. Др Милан Палевић, ванредни професор, Универзитет у Крагујевцу, Правни факултет

Датум одбране:

„МЕЂУНАРОДНОПРАВНА ЗАШТИТА ЦИВИЛНОГ СТАНОВНИШТВА У ОРУЖАНИМ СУКОБИМА“

Докторска дисертација *„Међународноправна заштита цивилног становништва у оружаним сукобима“* кандидата Милоша Јончића урађена је на 339 страна текста, 24 стране литературе и 2 стране прилога. Дисертација је подељена у седам поглавља укључујући уводна и закључна разматрања.

Прва глава представља **уводна разматрања**. У оквиру ове главе постављени су темељи даљег истраживања и указано на одређена питања на која је касније у раду дат одговор.

Друга глава **„Цивили и цивилно становништво“** (обухвата следеће наслове: Појам цивила и цивилног становништва, Разликовања између бораца и цивила, Генеа заштите цивила и цивилног становништва у оружаним сукобима). Кандидат је у овој глави указао на непостојање опште прихваћене дефиниције појма цивила и цивилног становништва. Указано је на дефиниције овог појма које су дате у међународним конвенцијама, али и оне које су плод рада доктрине. На крају је ипак дата једна врста радне дефиниције за коју се може рећи да је прихваћена од стране већине аутора. Питање које највише задаје проблема по питању усвајања јасне дефиниције јесте што су цивили одређени негативном дефиницијом, односно да су то сва она лица која нису учесници у оружаном сукобу. Да би се донекле одклониле дилеме око овог питања у раду је представљена и разлика између цивила и учесника у оружаним сукобима. Што се тиче статуса цивила, односно цивилног становништва, изнети су и правни и политички услови за добијање овог статуса. Указано је и на опасности које са собом носи могућност да лица мењају свој статус, односно да наизменично буду цивили - борци. На крају ове главе дата је генеа правила о заштити цивила и цивилног становништва у оружаним сукобима. Представљен је историјски развој ове заштите, али и генеа правне традиције у овој области. Дате су назнаке да су нека правила постојала још код старих народа, наравно не у оном облику у ком га данас истражујемо и изучавамо.

Трећа глава **„Оружани сукоби“** (обухвата: Појам, елементи и карактеристике оружаних сукоба, Врсте оружаних сукоба, Однос војне потребе и заштита цивилног становништва као једно од начела хуманости). У овој глави је дефинисан појам и утврђене карактеристике оружаних сукоба. Циљ је да се кроз дефиницију утврде у којим је случајевима истраживан положај и заштита цивила. Дефинисани су и други појмови који су у вези са оружаним сукобом, као на пример оружане снаге, бојишна просторија, ратиште, напад итд. Представљен је и просторни елемент у одређивању заштите цивила, односно на ком то простору се заштита спроводи. Утврђен је и низ врста и облика оружаних сукоба који са собом доносе и различита правила везана за заштиту цивила. Тако је на основу

временског и просторног критеријума утврђена подела на *локалне* и *светске* оружане сукобе. У зависности од циља подела је извршена на *ослободилачке, одбрамбене, нападачке, верске, империјалистичке, колонијалне, грађанске* итд. Према ангажованости оружаних снага и према бојишној просторији извршена је подела на *копнени, ваздушни* и *поморски рат*, а према врсти оружја на *конвенционални, биолошки* и *нуклеарни оружани сукоб*. Према формацији сукобљених страна на *фронталне* и *партизанске ратове*. Према критеријуму стратегије која се користи на *ограничене* и *тоталне, офанзивне* и *дефанзивне оружане сукобе*, а према покретљивости оружаних формација на *позициони* и *маневарски рат*. На крају, указано је на два специфична вида сукоба, а то су *Хладни рат* и *рат против тероризма*. За питање заштите цивила најзначајнија је подела на међународне и немеђународне. Указано је и на чињеницу да су код међународних оружаних сукоба главни актери државе (појединачно или у савезу). Код немеђународних оружаних сукоба борбе се воде на територији једне државе, између супротстављених друштвених група.

Када је реч о условима неопходно је изнети неколико ситуација. Скренуо је пажњу да је неопходно разликовати однос између оружаних сукоба и мирољубивих односа, затим правити разлику између, са једне стране међународних сукоба, и са друге, унутрашњих, мешовитих односно, сукоба неутврђеног карактера. Да би уопште говорили о лицима која уживају заштиту, неопходно је постојање оружаног сукоба јер у супротном је безпредметно говорити о заштити цивила, зато што не постоји опасност по њихову безбедност.

Истакнуто је и постојање неких оружаних сукоба којима је немогуће утврдити, јасно и прецизно, којој врсти припадају. Посебно је указано на појаву неких нових облика примене силе у међународним односима као и појаву нових учесника у тим применама силе. У овом делу су представљени и могући проблеми које у заштити цивила могу ови нови облици сукоба или примене силе да изазову.

Кандидат је указао да велики проблем у теорији савремених оружаних сукоба изазивају они сукоби који се због свог карактера не могу сврстати нити у једну од поменутих категорија. Првенствено, због прикривености свих учесника или из разлога што нису сви учесници субјекти међународног права. Овде се пре свега мисли на оне сукобе у којима учествују оружане формације које немају или бар још нису стекле потпуно признање као борци односно други припадници оружаних снага. Оно што додатно компликује њихов положај јесте то што њихови наредбодавци немају међународноправни субјективитет. Ово је учестала пракса, јер одређени број бораца у таквим сукобима чине цивили који мењају статус борац – цивил, на основу чл. 44. Протокола I из 1977. године. Овакве ситуације доводе до тога да се не може са сигурношћу у неком тренутку да утврди да ли су та лица борци или цивили. У тако нејасним ситуацијама долази до повреда међународног права оружаних сукоба и до инсценирања тешких повреда хуманитарног права у смислу злочина према цивилима.

У последњем делу приказан је однос између војне потребе и начела хуманости. Према схватањима неких аутора које је и кандидат прихватио, међународно право се креће управо између ова два појма. Војна потреба представља предузимање насилних средстава и мера у циљу постизања ратног успеха, а на том путу увек долази до угрожавања цивила. Управо теоријско и практично питање јесте где се налази она црвена линија преко које никаква војна потреба не може да угрози цивилно становништво. Аутор је покушао у овом делу да да одговор управо на ово питање.

Четврта глава „**Међународноправни инструменти о заштити цивила и цивилног становништва у оружаним сукобима**“ (садржи следеће наслове: Писани међународноправни инструменти, Женевске Конвенције као извор заштите цивилног становништва у оружаним сукобима, Конвенција о заштити грађанских лица у оружаним сукобима из 1949. године (IV Женевска конвенција), Протокол I и II на Женевске конвенције из 1949. године, Завршна Декларација Међународне конференције о заштити жртава рата од 1993. године, Обичајна правна правила у области заштите цивила и цивилног становништва, Пресуде међународних судова и међународних трибунала као помоћни извор права у области заштите цивила у оружаним сукобима). Четврта глава садржи најзначајније инструменте који успостављају нормативну заштиту цивила у оружаним сукобима. Указано је да је нормативни темељ у овој области добро постављен, али да увек има места за унапређење, а посебно за прилагођавање одређених норми у измењеним околностима у оружаним сукобима. Када је реч о нормативној заштити цивила у оружаним сукобима, кандидат је становишта, да је она постигла свој зенит. Иако увек има места за унапређење, нормативни темељ је доста добро постављен и служи као добра полазна основа да се сва правила о заштити кроз посебне практичне механизме примене и остваре сврху свог постојања, а то је хуманизација рата и заштита цивила са тежњом потпуног искључења цивилних жртава у оружаним сукобима.

Женевске конвенције и Допунски протоколи према ставу савремене доктрине и одлукама међународних правосудних тела представљају део обичајног права и као такве обавезујуће су чак и за оне државе које их нису потписале. Проблем око њихове примене настаје у ситуацијама када је немогуће утврдити на кога је неопходно применити одређену норму или ко је одговоран за кршење одређене норме. Појавом нових учесника у оружаним сукобима додатно се компликује ова ситуација.

Кандидат је јасно стао на становиште да су извори права у овој области поставили добар темељ за заштиту, али да ипак сва ова правила остају просто слово на папиру ако се не спорведе адекватна заштита поштовања ових правила. Заштита се остварује кроз неколико механизма. Један од тих механизма јесте гоњење оних лица која су прекршила ова правила. У савременој пракси можемо говорити само о поступцима пред два Трибунала, један за Руанду и један за бившу Југославију. Трибунали су одиграли своју улогу, да ли успешно или не то је већ питање које захтева посебну анализу. Чињенице су да су они донели одређене пресуде и одлуке којима су свакако допринели развоју међународног хуманитарног права.

Даље, у овој глави је приказан допринос нормативној заштити који обезбеђују документи које донесу неке међународне организације. Тако, низ докумената Међународног комитета Црвеног Крста и Црвеног Полумесеца покренули су расправе и омогућиле креирање неких нових правила. Ако ништа друго, бар су установили неке принципе које нико не може да оспори.

Указано је да је главни задатак у погледу нормативне заштите да се предузме широка акција у стварању једног адекватног документа који ће у потпуности садржати норме, писане и обичајне, које се тичу заштите угрожених лица у оружаним сукобима, а посебно оне које се односе на цивиле.

Пета глава „**Облици заштите цивила и цивилног становништва у оружаним сукобима**“ (садржи следеће наслове: Општа заштита становништва

против извесних последица рата, Заштита цивилног становништва у условима извођења војних операција, Разликовање између цивилних објеката и војних циљева, Грађевине и инсталације које садрже опасне силе, Заштита простора и објеката неопходних за опстанак цивилног становништва, Места и зоне под посебном заштитом, Заштита културних добара, Мере предострожности у нападу, Посебни методи ратовања, Изнуривање становништва глађу и приступ хуманитарне помоћи, Принудни премештај, Заштита цивилног становништва у условима пада под власт непријатеља, нација, Забрана убијања, Нехумани поступак и дискриминација, Забрана тортуре, Пљачка цивилног становништва, Забрана узимања талаца и коришћења људских штитова, Положај интернираних лица, Одговорност за повреде правила о заштити цивила у Мировним мисијама Уједињених) упућује да опасности које прете цивилима, односно целокупном цивилном становништву, могу се изложити кроз две призме. Једна се односи на опасности које произилазе из самих војних операција. Друга се односи на опасности које се јављају у случајевима када се цивилно становништво нађе у власти противника, односно на територији коју контролишу противничке оружане снаге.

Због промењених околности у оружаним сукобима, кандидат, поставља питање каква је заиста заштита цивила и цивилног становништва у савременим оружаним сукобима.

У овом делу је указано да се положај цивила фактички битно разликује у немеђународним и међународним оружаним сукобима. Правно гледано разлике не би требале да постоје, односно мале су разлике у видовима заштите цивила у ова два облика сукоба. Ипак на самом терену положај цивила је много лошији или боље речено угроженост је далеко израженија у немеђународним сукобима.

Заштита цивилног становништва у условима борбених дејстава могућа је кроз институте установљених санитетских зона и места, зона и места безбедности, неутрализованих зона, кроз евакуацију из опседнутих или опкољених зона, кроз заштиту цивилних болница и њихово особље, заштитом санитетских транспорта и санитетске ваздухоплове.

Треба напоменути да је кандидат циљано избегао термин „под окупацијом или на окупираној територији“ јер треба имати у виду и ситуације када се цивили који подржавају регуларну власт или једну од супротстављених група, у немеђународном сукобу, нађу у власти друге сукобљене стране. Приликом извођења војних операција, стално се мора водити рачуна да се поштеди цивилно становништво и цивилни објекти. Приликом извођења војних операција, стално се мора водити рачуна да се поштеди цивилно становништво и цивилни објекти. Када се планирају напади или одлучује о нападима одговорна лица су дужна да провере циљеве које планирају да нападну, првенствено да ти циљеви не подлежу посебној заштити или да одредбама међународних инструмената или да напад на те објекте није забрањен. Дакле, мора се утврдити да ли су предвиђени циљеви војни и да ли напад на њих не угрожава цивилно становништво. Изузетак од ових правила се односи само на постизање конкретне и директне војне предности. Заштита и разликовање цивилних и војних објеката представља успостављање равнотеже између војне потребе и начела хуманости и корак даље у реализацији забране начина ратовања по принципу „напад без избора циља“. Савремени сукоби променили су начин извођења војних операција, првенствено нестанак фронта као неке врсте појаса у коме се изводе борбене операције и ширење борбених операција на читаву територију. Модерни сукоби отварили су и питање који су објекти чисто војни. Истакнута је и опасност од злоупотребе заштићених

зона, које могу бити искоришћене за прикривање супротстављених оружаних снага.

Указано је да међународно право оружаних сукоба забрањује коришћење метода и средстава ратовања, који би били усмерени или од којих се може очекивати да нанесу природној средини такву штету којом би се угрозило здравље људи или пак опстанак становништва. Напади на инсталације или постројења које садрже опасне силе, попут брана, насипа и нуклеарних електрана, нису дозвољени.

Посебно је обрађено питање заштићених зона и њихов значај за заштиту цивила. Поред дефиниције и правила која важе за заштићене зоне указано је и на опасности које могу да се јаве због злоупотреба ових зона. На практичним примерима су показане злоупотребе и колико оне повећавају угроженост цивила, али и изигравање правила хуманитарног права.

Указано је и на неопходност поштовања мера опреза приликом предузимања напада, која су обавезни да предузму војни команданти на терену. Такође, аргументовано је истакнуто да, уколико лица која планирају или одлучују о нападу, јасно утврде у току напада да циљ напада није војни, дужна су да у што краћем року опозову или прекину напад. Уколико је неизбежно дејствовати по војним циљевима који се налазе у близини цивилних циљева како би се стекла предност неопходно је удаљити цивилно становништво или бар упозорити представнике цивилног становништва о предстојећем нападу. Такође мора се водити рачуна да се размештање војних циљева не врши унутар или у близини густо насељених подручја.

Као вид посебних метода ратовања, истакнуто је, да се подразумева примена неких мера које имају за циљ слабљење војних потенцијала непријатеља користећи притом цивилно становништво као средство тог слабљења. У суштини, реч је о низу активности који су усмерени против цивилног становништва, са циљем да се негативно утиче и на техничке, али првенствено моралене капацитете противника.

Кандидат је посебно кроз примере из праксе указао на питања насилног премештања цивила.

Саставни део ове главе јесте и објашњење правила која се односе на заштиту цивила на окупираној територији као и правила о интернирању цивила.

На крају је указано на све опасности које се могу јавити у Мировним мисијама УН, а односе се на цивиле. Овде постоји двострука опасност. Са једне стране је представљена опасност по цивиле коју могу изаивати припадници мировне мисије када предузимају оружане акције у циљу наметања или одржавања мира, а са друге опасност по саме припаднике мировне мисије, бар онај њен цивилни део.

Шеста глава носи наслов **„Правни положај посебних категорија лица“**. Поднаслови су Правни положај жене, Посебни акти учињени према женама у току оружаних сукоба, Практична примена правила о заштити жена у оружаним сукобима, Правни положај деце, Посебан положај „деце војника“, Практична примена правила о заштити деце, Правни положај странаца на територији једне стране у сукобу.

У овом делу аутор је дефинисао угрожене категорије и навео нормативну заштиту истих. Посебно је истакнута заштита коју међународни инструменти дају старима, неспособнима и болеснима. Као посебан податак истакнута је заштита жена, јер су оне као група једне од најугроженијих. Посебно је истакнуто да је

заштита жена у посебним околностима обезбеђена за бремените жене, жене на порођају и мајке са децом млађих од седам година. Поред заштите у посебним околностима представљена је и опасност која се у савременим оружаним сукобима све више јавља, а то је да жене буду злоупотребљене као део ратне тактике. Детаљно су обрађени неки случајеви грубог кршења правила о заштити жена, силовања, малтретирања, пребијања, итд.

Кандидат је о заштити деце прихватио схватање да деца ни под којим условима или предпоставкама не смеју изгубити статус цивилног лица. Ипак је указано и на случајеве у којима су на различите начине деца била увучена у непријатељства. Посебан део је посвећен „деци војницима“. Ту је дата и дефиниција ових лица „Деца војници су девојчице или дечаци који добровољно или насилно улазе у састав оружаних снага сукобљених страна и да притом посредно или непосредно учествују у оружаним сукобима“. Представљен је и низ случајева у којима су деца која учествују у оружаним сукобима. Кандидат је указао и на друге случајеве у којима су деца била угрожена у сукобима. Тако су представљени случајеви Ирака, Афганистана, Либије, Нигерије, Сирије.

Седма глава садржи **закључна разматрања**. У овом делу дате су препоруке за унапређење заштите цивла и цивилног становништва. Указано је у којим све областима је могуће учинити унапређење, а у којим је неопходна готово читава ревизија правила. Када се направи осврт само на теоријске оквире и нормативну заштиту могуће је закључити да постоје безмало сви услови за максималну заштиту цивилног становништва у оружаним сукобима.

Истраживањем ове области, како у нормативном погледу, тако и примене правила у пракси, кандидат је покушао да допринесе новој дифузији правила међународног права оружаних сукоба, откривању слабости, али и дефинисању праваца даљег развоја овог права, посебно статуса цивила који су, како је пракса ратова показала, страдали у далеко већем броју од очекиваног.

Као једна врста бојазни кандидат је указао на констатацију да цивили постају навикнути на чињеницу да је њихово страдање саставни део оружаног сукоба. Ту је дата препорука да треба на све начине утицати да се та свест код цивила измени.

У виду неке врсте препоруке наведено је да је неопходно порадити на правилима разликовања цивила и бораца и њихове промене статуса, које савремено право оружаних сукоба дозвољава. У готово свим сукобима последње две деценије показало се као врло проблематично решење могућност промене статуса цивил – борац – цивил.

Посебно је указана могућност да се заштита цивилног становништва и цивила појединачно може обезбедити и путем моралних принципа. Сагледавши читаву апаратуру заштите и упоредивши је са практичном применом и самом ситуацијом у савременим сукобима кандидат закључује да остаје само поуздање да је морал категорија која би могла да заштити жртве оружаних сукоба од даљег страдања. Морал је категорија која, бар за правнике, предствља нешто што обавија сваку одлуку, сваку активност и можда је то онај заједнички именитељ права и правде. У међународним односима чини се да су ове две категорије, право и правда, достигли најнижи степен у историји људског друштва.

У савременом међународном хуманитарном праву морал би морао да буде она централна вредност која би обезбедила заштиту свих жртава оружаног сукоба.

Заштите цивила и цивилног становништва нема без прецизне и јасне регулације свих елемената једног оружаног сукоба као и свих односа у оружаном сукобу.

Неопходно је ојачати механизам судске заштите, првенствено покушајем проширења надлежности Међународног кривичног суда. Општа надлежност би представљала тешко достижан идеал, али тако нечему треба тежити.

Сви међународни чиниоци, који имају своју улогу у међународној заштити цивила, треба да уједине све своје капацитете и покушају да заштиту цивила у оружаном сукобима подигну на централно место у међународним односима. Зато су неопходне и све активности у погледу научно истраживачког рада у овој области.

Наведени су и предлози за формирање разних механизма који ће омогућити контролу и лакшу заштиту цивилима, који су у сваком моменту угрожени у готово свим околностима оружаног сукоба. На крају, наведено је и када престаје заштита цивила у оружаном сукобима.

- Кључне речи (до 10)

Цивили, цивилно становништво, оружани сукоби, војна потреба, начело хуманости, Женевске конвенције, Допунски протоколи, обичајна правна правила, цивилни објекти, војни објекти, посебне методе ратовања, Мировне мисије УН, жене, деца, странци, „Деца војници“.

- Научна област

Међународно јавно право

- Ужа научна област

Међународно хуманитарно право, међународно право оружаних сукоба

УДК. 341.3

„INTERNATIONAL PROTECTION OF THE CIVILIAN POPULATION IN ARMED CONFLICTS“

Doctoral thesis "International Legal Protection of Civilians in Armed Conflicts" by candidate Milos Joncic was performed on 339 pages of text and is divided into seven chapters.

The first chapter presents introductory considerations. Within the framework of which are based on further investigation.

The second chepter "Civilians and the Civilian Population" (includes the following addresses: The term of civilians and civilian population, Distinctions between the soldiers and civilians, Genesis protection of civilians and civilian populations in armed conflicts).

The third chapter "Armed Conflict" (including: Term, Elements And Characteristics Of The Armed Conflict, The Types of Armed Conflict, The Ratio of Military Needs and The Protection of the Civilian Population as one of The Principles Of Humanity) defines the term and sets of characteristics of the armed conflict. Defined other concepts that are related to the armed conflict such as the Armed Forces, a Battlefield, Attack... It was pointed out the existence of any armed confrontation lines which it is impossible to determine, clearly and precisely, what type they belong to. In particular, it pointed to the emergence of new forms of use of force in international relations and the emergence of new participants in these applications forces.

The fourth chepter is "International legal instruments on the protection of civilians and civilian population in armed conflicts" (includes the following titles: International legal instruments, The Convention on the Protection of Civilians in Armed Conflict of 1949 (IV Geneva Convention), Protocol I and II to the Geneva Conventions of 1949, the Final Declaration of the International conference on the protection of victims of war of 1993, the usual rules of law in the protection of civilians and civilian g population, judgments of international courts and international tribunals as an extra source of law in the protection of civilians in armed conflict). This Chepter was pointed out that the normative basis in this area are good but there is always room for improvement.

The fifth chepter "Forms Of Protection Of Civilians And Civilian Population In Armed Conflicts" (contain the following titles: General protection of populations against certain consequences of war, protection of the civilian population in terms of the conduct of military operations, the distinction between civilian objects and military objectives, Buildings and installations containing dangerous forces , protection of space and facilities necessary for the survival of the civilian population, Cities and areas under special protection, protection of cultural property, precautions in attack, Specific methods of warfare, with a shakedown ION hunger and access to humanitarian aid, forced relocation, protection of the civilian population gained the terms fall under the power of the enemy nation, prohibition of killing, inhuman treatment and discrimination, prohibition of torture, looting of the civilian population, prohibition of the taking of hostages and the use of human shields, Position of internees, Responsibility for violation of the rules on the protection of civilians in UN peacekeeping missions).

The sixth chepter "The legal situation of specific categories of persons in Armed Conflicts" Subtitles are legal position of women, especially acts done against women during armed conflict, the practical application of the rules on the protection of women

in armed conflicts, the legal status of children, special position "child soldiers" Practical application of the rules on the protection of children, the legal status of foreigners in the territory of one Parties to the conflict. In this work the author has defined these vulnerable categories and stated normative protect of them. Special protection is highlighted by international instruments are elderly, disabled or sick. Ther is some points to cases in which on the different ways children have been drawn into hostilities. A special section is dedicated to "Child Soldiers".

The seventh chapter contains the final considerations. This section provides recommendations to improve the protection of civilians. It was pointed out in what areas it is possible to do promotion, in which is necessary entire revision of the rules.

- Key words

Civilians, Armed Conflicts, Military Necessity, The Principle Of Humanity, The Geneva Conventions, Additional Protocols, customary rules of law, civilian facilities, military facilities, special methods of war, UN peacekeeping, women, children, "Child Soldiers".

- Scientific field

Public International Law

- Scientific subfield

International Humanitarian Law, International Law of Armed Conflict

UDK. 341.3

САДРЖАЈ:

1. Уводна разматрања	14
2. Цивили и цивилно становништво	17
2.1. Појам цивила и цивилног становништва	18
2.2. Разликовања између бораца и цивила	22
2.3. Генеза заштите цивила и цивилног становништва у оружаним сукобима	29
3. Оружани сукоби	62
3.1. Појам, елементи и карактеристике оружаних сукоба	62
3.2. Врсте оружаних сукоба	79
3.3. Однос војне потребе и заштита цивилног становништва као једно од начела хуманости	109
4. Међународноправни инструменти о заштити цивила и цивилног становништва у оружаним сукобима	122
4.1. Писани међународноправни инструменти	123
4.2. Женевске Конвенције као извор заштите цивилног становништва у оружаним сукобима	140
4.2.1. Конвенција о заштити грађанских лица у оружаним сукобима из 1949. године (IV Женевска конвенција)	140
4.2.2. Протокол I и II на Женевске конвенције из 1949. године	143
4.2.3. Завршна Декларација Међународне конференције о заштити жртава рата од 1993. године	149
4.3. Обичајна правна правила у области заштите цивила и цивилног становништва	152
4.4. Одлуке међународних судова и међународних трибунала као помоћни извор права у области заштите цивила у оружаним сукобима	159
5. Облици заштите цивила и цивилног становништва у оружаним сукобима	
5.1. Општа заштита становништва против извесних последица рата	172
5.2. Заштита цивилног становништва у условима извођења војних операција.....	175
5.2.1. Разликовање између цивилних објеката и војних циљева.....	177

5.2.1.1. Грађевине и инсталације које садрже опасне силе.....	183
5.2.1.2. Заштита простора и објеката неопходних за опстанак цивилног становништва.....	186
5.2.1.3. Места и зоне под посебном заштитом.....	188
5.2.1.4. Заштита културних добара	200
5.2.2. Мере предострожности у нападу.....	205
5.2.3. Посебни методи ратовања.....	213
5.2.3.1. Изнуривање становништва глађу и приступ хуманитарне помоћи.....	213
5.2.3.2. Принудни премештај.....	219
5.2.4. Заштита цивилног становништвау условима пада под власт непријатеља.....	225
5.2.4.1. Забрана убиства цивила.....	231
5.2.4.2. Нехумани поступак и дискриминација.....	232
5.2.4.3. Забрана тортуре.....	233
5.2.4.4. Пљачка цивилног становништва.....	235
5.2.4.5. Забрана узимања талаца и коришћења људских штитова.....	238
5.2.4.6. Положај интернираних лица.....	240
5.3. Одговорност за повреде правила о заштити цивила у Мировним мисијама Уједињених нација.....	253
6. Правни положај посебних категорија лица.....	266
6.1. Правни положај жена.....	267
6.1.1. Посебни акти учињени према женама у току оружаних сукоба.....	272
6.1.2. Практична примена правила о заштити жена у оружаним сукобима.....	273
6.2. Правни положај деце.....	278
6.2.1. Посебан положај „деце војника“.....	287
6.2.2. Практична примена правила о заштити деце.....	291
6.3. Правни положај странаца на територији једне стране у сукобу.....	298
7. Закључна разматрња.....	300
Литература.....	322

1. Уводна разматрања

Први покушаји заштите цивилног становништва у рату започети су далеко у прошлости људског друштва. Неки корени ове заштите могу се наћи још у старом веку. Ипак оно што савремено међународно право прихвата као систем заштите цивилног становништва почиње са развојем међународног права, а посебно међународног права оружаних сукоба (у току) почетком XX века. Развој је настављен након горких искустава два светска рата. Велика разарања и патње човечанства посебно су погодиле цивилно становништво. Може се слободно рећи у већој мери него саме учеснике ова два велика светска оружана сукоба. Након другог светског рата донета су прва свеобухватна правила о заштити жртава рата, кроз четири Женевске конвенције. Доношење ових прописа није смањило страдање цивила. Напротив негативан тренд се наставио и у наредним сукобима. Патње и страдања цивилног становништва су се прилично повећале у сукобима на другој половини 20. и на почетку 21. века. Одговорност за ово погоршање не лежи само на правној регулативи већ и у односу војне потребе и заштите цивила. Универзална свест о потреби заштите цивила није спорна, али је праксом негирана. Непосредна ратна дејства су највећи узрок смртности цивила, али не једина. Поред њих глад, епидемије, болести, недостатак лекарске неге, често доприносе великом страдању лица која нису директни учесници оружаних сукоба. Читави градови и региони бивају оружаним дејствима одсечени од путева хуманитарне помоћи, без које цивилно становништво не може да опстане. Појам цивилних жртава не подразумева само преминуле цивиле, ту су и физичке повреде, трајне болести, психичке, социјалне, економске последице сукоба. Чак и након окончања непријатељстава па и самог оружаног сукоба патње и недаће цивилног становништва не престају. Употребе оружја која негативно утичу на животну средину па самим тим и на људско здравље доводе у опасност опстанак нових генерација.

Савремени сукоби су са употребом нових оружаних средстава донели и већи проценат цивилних жртава. Ситуација би због прецизности и тачности новог оружја требала да буде другачија, ипак разорни капацитети савремених борбених средстава увелико повећавају људске жртве, често и цивилне. Овој тврдњи у прилог иде и статистика која је донекле непримерена када се говори о људским

жртвама, али ипак значајан показатељ. Тренутно стање у правној регулативи и заштити је такво да, ако не би потпуно искључило цивилне жртве онда би их свакако умањило. Ипак и овде до изражаја долази разлика између правне регулативе и праксе.

Оружани сукоби нису „игра без правила“. Правила свакако постоје, али су примена тих правила, поштовање тих правила и механизми заштите под великим знаком питања. Такође, поред правних правила ту су и правила човечности и морала. Међутим, када она затаје на сцену би требала да ступе правна правила, али шта ако она не могу да обезбеде заштиту?

Међународно право оружаних сукоба је прошло кроз две фазе; једна коју везујемо за период до 1945. и које у доктрини неки аутори називају Хашким правом или Ратним правом¹ и на период након Другог светског рата који доноси један нови приступ и у први план истиче заштиту појединаца у рату, па се чешће користи назив Међународно хуманитарно право, негде у литератури се може наћи назив и “Женевско право“ (због Женевских конвенција из 1949. године које се највише баве заштитом лица у међународним оружаним скобима. Због преплитања тзв. „ратног“ и „хуманитарног права“ у доктрини се у другој половини 20. века појавио и назив Међународно право оружаних сукоба. Временом се називи ратно и хуманитарно стапају у јединствен назив „Међународно хуманитарно“ или задржава поменути заједнички назив „Међународно право оружаних сукоба“.

Првенствени жеља креатора међународног ратног и хуманитарног права је била да се уреде односи између зараћених страна и да се не дозволи самовоља у погледу средстава која се користе у сукобима, затим начину вођења оружаних операција и на крају у погледу избора циља. Кроз све ове елементе је постојала тежња да се заштити цивилно становништво.

Када је реч о правилима међународног права оружаних сукоба која је односе на цивилно становништво, може се закључити да централно место добијају тек након другог светског рата.

Међународно хуманитарно право на почетку XXI века се налази пред многим изазовима. Како се хуманитарно право везује за оружане сукобе јасно је

---

¹ Назив Хашко право уместо Ратно право користио се често у литератури због Хашких конвенција из 1899. и 1907. године које се највише баве регулисањем непријатељстава, начиновађења рата и употребом средстава у рату, а мање заштитом лица.

да су промене у вођењу оружаних сукоба извршиле утицај и на само хуманитарно право (међународно право оружаних сукоба). Оружани сукоби су претрпели велике промене, у начину вођења војих операција, промена у учесницима сукоба, промене облика оружаних сукоба итд. Важна промена је свакако појава неких нових ентитета (који немају међународноправни субјективитет) који се укључују у оружане сукобе, али и у саме међународне односе.

У оваквим промењеним околностима отвара се значајно питање, да ли је постојећи нормативни темељ довољан да би се заштитило цивилно становништво. Иако одговор само привидно изгледа једноставан много је ближе сложености и комплексности него ли једноставности. Постојећа нормативна база представља само темељ који се мора надоградити и унапредити. Циљ истраживања јесте свакако указати на празнине у постојећем нормативном поретку међународног хуманитарног права. Поље које може да послужи као полазна основа за измену и допуну правних правила могу да буду у одређеној мери и случајеви из праксе. Свакако да се овде треба осврнути на праксу међународних судова и трибунала, али треба напоменути да има пуно места за критику како самих судских институција тако и њиховог рада и самих одлука донетих од стране истих. Са друге стране пракса у Уједињеним нацијама нарочито кроз мировне мисије нам указује на значајна непоштовање правила о заштити цивилног становништва. Неопходно је сагледати ситуацију на терену кроз различите извештаје како би се пронашао адекватан модел за поправљање како нормативне базе за заштиту цивила тако и механизма за обезбеђивање и поштовање те заштите.

Имајући у виду да је међународно хуманитарно право *lex specialis* људских права и то заштите у посебним околностима, пре свега у оружаним сукобима, јасно је да су промене у вођењу оружаних сукоба извршиле утицај и на само хуманитарно право. Промене које су претрпели оружани сукоби крећу се од начина вођења војих операција, преко статуса самих учесника оружаних сукоба до заштите лица у рату без обзира на правни статус и заштиту и директно су утицале на нека правила и принципе међународног хуманитарног права. Промене у праву оружаних сукоба су дошле као објективна последица промена у међународним односима. У вођењу самих оружаних сукоба је дошло до извесних промена, на првом месту до честе злоупотребе могућности да борци могу да мењају наизменично статус борац-цивил. На крају је истакнуто и присуство неких

нових категорија лица која учествују у непријатељствима, а за која се не може истаћи да уживају статус учесника оружаног сукоба. Тим учесницима међународно хуманитарно право пружа неку заштиту, али је отворено питање да ли им се може обезбедити статус борца у пуном правном значењу.

Рат је присутан и утиче на све аспекте живота. Ратови свакако нису феномен модерног времена. Као начин решавања међудржавних несугласица присутни су од давнина. Ова тенденција и поред два светска рата и многобројних локалних, регионалних и грађанских сукоба није опала и, на жалост, не примећује се тенденција смањења њиховог броја. Међународно хуманитарно право има управо за циљ да покуша да рат, ако већ не може да га одстрани из међународних односа, онда га бар учини хуманијим. Оружани сукоби су свакако једно специфично, необичајено стање. С обзиром да представљају и једну врсту ванредног стања, оружани сукоби погађају све категорије цивила настањених како у зонама у којима се изводе борбена дејства тако и на оним деловима преко којих пролазе оружане снаге до самих бојишних просторија, а свакако и на деловима територије које су потпале под власт супротне стране, окупиране територије. Неке категорије лица у већој мери погађају дејства оружаних снага. Ове специфичности произилазе из субјективних особености тих категорија лица. Управо из овог разлога неопходно је овим лицима обезбедити посебну заштиту. Заштита се мора обезбедити и кроз писано и кроз обичајно међународно хуманитарно право тј. Право оружаних сукоба. Ова посебна заштита се мора обезбедити за три категорије цивилног становништва, за жене, децу и странце који се налазе на територији учеснице у сукобу.

2. Цивили и цивилно становништво

Међународно право оружаних сукоба пружа општу, али и посебну заштиту одређеним категоријама лица. Овде се најпре подразумевају особе које су због ратних дејстава избачене из борбе и пале под власт непријатеља, као што су рањеници, болесници, бродоломници и ратни заробљеници. Оваква заштита је наопходна и за цивилна лица, јер су она често и у већој мери изложена борбеним дејствима или пак потпадају под власт непријатеља, што је случај код окупације или на просторима инвазионе територије. Иако су обичајним и међународним

уговорним правом цивили искључени из борбених дејстава и заштићени од дејстава рата уз изричиту забрану напада на њих и на објекте у којима живе (или су од значаја за њихово преживљавање), ратна дејства, често су усмерена управо на цивиле. Такође, постоји и узрочно последична веза између заштите цивила и заштите осталих заштићених категорија.

2.1. Појам цивила и цивилног становништва

Јединствена дефиниција цивилног становништва која је опште прихваћена у документима и литератури не постоји. Зато је неопходно преставити све облике дефинисања овог појма како би се дошло до радне дефиниције која би представљала објекат заштите у оружаним сукобима.

Покушаји да се дефинише цивилно становништво су запажени још у периоду између два светска рата. Тако је у Нацрту конвенције о санитарским местима и локалитетима, редигована у Монаку 1934. године, у делу који се односи на заштиту цивилног становништва, дата следећа дефиниција: „Цивилно становништво чине сва лица која нису ангажована у војсци“. Међутим због познатих друштвених околности која су владала у овом периоду, ова конвенција, чији је предлагач био Међународни комитет Црвеног крста, није заживела.

Нацрт конвенције за заштиту цивилног становништва против нових последица рата донет у Амстердаму 1938. године у свом првом члану наводи да цивилно становништво не сме бити предмет напада, али даље наставља и наводи да: „...израз „цивилно становништво“ у смислу ове конвенције обухвата све оне који нису у војној служби у било ком роду војски, нити је запослен или је био запослен у било којој установи зараћених страна које су дефинисане у чл.2.“²

Нацрт правила за ограничење опасности по цивилно становништво у време рата у члану 4 дефинише цивилно становништво на које се првила односе. Тако, наводи да су за потребе правилника цивилно становништво се састоји од лица која не припадају припадницима оружаних снага, помоћним снагама,

---

² Draft Convention for the Protection of Civilian Populations against New Engines of War, adopted by International Law Association, Fortieth Conference, Amsterdam, 1938, Article 1

комплементарним организацијама или пак не припадају овим наведеним категоријама али учествују у борбама.³

Четврта Женевска конвенција из 1949. године и поред тога што је у целини посвећена заштити цивилног становништва и појединих категорија цивила није се одредила према појму цивила. Овај недостатак је делимично отклоњен одредбама Допунског протокола I, који у члану 50 дефинише појам цивила и цивилног становништва. Тако се под појмом „цивил“ подразумева свако лице које се налази на територији једне стране у сукобу и који не чини део оружаних снага у смислу члана 4.A (став 1,2,3. и 6), Женевске конвенције о поступању са ратним заробљеницима,⁴ и члана 43 Допунског протокола I.⁵ Под појмом цивилног становништва се подразумевају сва лица са статусом цивила у смислу дате дефиниције овога појма. Као што можемо закључити појам цивила се диференцира на основу навођења лица која у случају пада под власт непријатеља постају ратни заробљеници. Та лица нису ништа друго него борци тј. легални ратници. Према томе својство цивила могу имати лица која не припадају

---

³ Draft Rules for the Limitation of the Dangers incurred by the Civilian Population in Time of War. ICRC, 1956

⁴ Члан 4.A III Женевске конвенције (у ставу 1,2,3и 6) прописује следеће: „Ратни заробљеници, у смислу ове Конвенције јесу лица која припадају једној од следећих категорија, а која су пала под власт непријатеља:

1. припадници оружаних снага једне стране у сукобу, као и припадници милиција и добровољачких јединица који улазе у састав тих оружаних снага,
2. припадници осталих милиција и припадници осталих добровољачких јединица, подразумевајући ту и припаднике организованих покрета отпора, који припадају једној страни у сукобу и који дејствују изван или у оквиру своје сопствене територије, чак и да је та територија окупирана, под условом да те милиције или добровољачке јединице, подразумевајући ту и ове организоване покрете отпора, испуњавају следеће услове:
  - a. да на челу имају лице одговорно за своје потчињене;
  - b. да имају одређен знак за разликовање и који се може уочити на одстојању;
  - c. да отворено носе оружје;
  - d. да се, при својим дејствима, придржавају ратних закона и обичаја;
3. припадници редовних оружаних снага који изјављују да припадају једној влади или власти коју није признала Сила под чијом се влашћу налазе;
- б. становништво неокупираних територија које се, услед приближавања непријатеља, добровољно диже на оружје да би пружио отпор непријатељској најезди, а које није имало времена да се организује као редовна оружана сила, ако оно отворено носи оружје и ако поштује ратне законе и обичаје“.

⁵ Члан 43 Допунског протокола I прописује следеће:

„ 1. Оружане снаге стране у сукобу се састоје од свих организованих оружаних снага, група и јединица, стављених под команду која је одговорна тој страни за руковођење својим потчињенима, чак када је та страна заступљена владом или неком влашћу коју противничка страна не признаје. Овакве оружане снаге подлежу интерном систему дисциплине који обезбеђује, између осталог, поштовање правила међународног права која се примењују у оружаним сукобима.

2. Припадници оружаних снага стране у сукобу (осим медицинског особља и свештеника обухваћених чланом 33. III Конвенције) су борци, што значи да имају право да директно учествују у непријатељствима.

3. Кад год страна у сукобу укључи парамилитарну организацију или оружану службу за одржавање реда у своје оружане снаге, она је дужна да о томе обавести друге стране у сукобу“.

категорији лица са статусом борца. Екстензија или смањивање лица са статусом борца има утицај и на проширивање односно смањење лица који имају статус цивила.

Као што можемо видети термини „цивил и цивилно становништво“ су дефинисани (истина посредно), у међународним оружаним сукобима, из чега произилази да је појам цивила повезан са статусом борца у међународним оружаним сукобима.

Нацрт II Допунског протокола је садржао дефиницију да се под цивилом сматра „...свако лице које није припадник оружаних снага...“, а да „цивилно становништво чине сва лица која су цивили“. Ова дефиниција је изостављена у последњем моменту што има за последицу да II Допунски протокол не садржи дефиницију цивила или цивилног становништва, иако се ови термини користе у неколико одредаба.

Може се заступати становиште да термини који се наводе у члану 1 Допунског протокола II: „...оружаних снага и отпадничких оружаних снага или других организованих наоружаних група које, под одговорном командом...“, изричито препознају основне услове оружаних снага, како се примењују у међународним оружаним сукобима, и да су на основу тога цивили сва лица која нису припадници таквих снага или побуњеничких оружаних група. За побуњеничке оружане групе је веома битан интерни систем дисциплине који подразумева „ефективан систем дисциплине који ће принудом обезбедити поштовање норми међународног хуманитарног права“.⁶

Правилници за оружане снаге многих држава који се односе на заштиту лица у оружаним сукобима дефинишу углавном цивиле и цивилно становништво негативном дефиницијом. Рецимо Правилник за примену Међународног хуманитарног права Руске Федерације наводи да су цивили она лица која се налазе у области на којој се изводе борбене операције, који нису припадници оружаних снага и који се уздржавају од свих аката непријатељства, а у случају постојања сумње лице се има сматрати цивилом.⁷

Међународни трибунал за кривично гоњење лица одговорних за тешка кршења међународног хуманитарног права на територији бивше Југославије након 1991 (Међународни трибунал за бившу Југославију) је у случају Блашкић наводи да су цивили „...лица која нису или нису више припадници оружаних снага“.⁸ Такође, у пресудама Драгомиру Милошевићу, затим Кордићу и Черкезу и

⁶ Michael Meyers, (edit.) *Armed conflict and the new Law*, London, 1989, p.119.

⁷ Regulations on the Application of International Humanitarian Law by The Armed Forces of the Russian Federation, Ministry of the Defence of Russian Federation, Moscow, 2001.

⁸ International Tribunal for the Prosecution of Persons Responsible for Serious Violations of International Humanitarian Law Committed in the Territory of the Former Yugoslavia since 1991, Case No.: IT-95-14-A, Prosecutor v. Tihomir Blaškić.

на крају у случају Галић Већа Трибунала су упућивала на Члан 50. Допунског протокола I.⁹

Имајући у виду да се члановима Треће женевске конвенције из 1949. године и Протокола I из 1977. године одређују која лица се имају сматрати ратним заробљеницима, борцима и припадницима оружаних снага, те све напред наведено, појам цивила се одређује тзв. негативном дефиницијом. *Сва лица која се не убрајају у категорију ратних заробљеника, бораца и припадника оружаних снага, дакле, сви они који нису борци су - цивили.*¹⁰ У доктрини је скоро прихваћен овај став на који указују и Коментари на Додатни протокол из 1977.године.¹¹ Једина помоћ у прецизирању појма цивилно становништво може се узети покушај Међународног комитета Црвеног крста 1934. године подношењем Нацрта конвенције о санитарским местима и локалитетима на састанку у Монаку. У једном делу Нацрта конвенције је наведено да да ће се под цивилним становништвом сматрати „сва лица која нису ангажована у војсци“.¹² Дакле, ни Комитет није даље отишао од поменуте негативне дефиниције. Сви они који нису војници су цивили! Међународни комитет Црвеног крста је касније, после Другог светског рата, дао један конкретан предлог у „Нацрту правила о ограничењу излагања опасности цивилног становништва у време рата“ 1956. године. Предлог је садржавао дефиницију да цивилно становништвом чине „сва лица која не припадају: 1) оружаним снагама, односно њиховим помоћним или сличним организацијама и 2) лица која су у снагама намењеним за борбу, али не учествују у тој борби“.¹³ Ни тада се није даље отишло у прецизирању овог појма. За даље разјашњење појма цивил од значаја је Протокол I на Женевске конвенције из 1949. године који је нејасно дефинисао појам „цивил“ и „цивилно становништво“

⁹ Погледати: Првостепена пресуда у предмету Д. Милошевић, пар. 922, ; Другостепена пресуда у предмету Кордић и Черкез, пар. 50; Другостепена пресуда у предмету Галић, пар. 144

¹⁰ *Ibid.*; Зоран Вучинић, *Међународно ратно и хуманитарно право*, Београд, 2001, стр. 303-304; Владан Јончић, *Међународно хуманитарно право*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2015, стр. 213-214; Владан Јончић, *Међународноправни статут учесника оружаних сукоба*, Београд, 2012, стр. 92.

¹¹ *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949*, (edit.), Yves Sandoz, Christophe Swinarski, Bruno Zimmermann, *International Committee of the Red /Cross Martinus Nijhoff Publishers*, Geneva, 1987, pp. 609-612; Milivoj Despot, „Појам учесника у оружаном сукобу“, *JRMP*, 1-2, Београд, 1975, стр.13-14; Зоран Вучинић, *Op. cit.*, 2001, стр. 303-304; Владан Јончић, *Op. cit.*, 2015, стр. 213-214; Владан Јончић, *Op. cit.*, 2012, стр. 90-94, 97; Vuko Gozde- Gučetić, „Допунски протокол уз Женевске конвенције за заштиту жртава рата“, *JRMP*, br. 3, 1977; А., Н., Вылегжанина (ред.), *Международное право*, Москва, 2009, стр. 627, стр. 627; Sandra Fabijanić Gagro, Bojan Jurašić, „Zaštita civila u modernim oružanim sukobima“, *Zbornik Pravnog fakulteta*, Split, 3/2013, str. 619.

¹² Зоран Вучинић, *Op. cit.*, стр. 303.

¹³ Члан 4. Нацрта правила о ограничењу излагања опасности цивилног становништва у време рата.

(чл. 50. Протокола). „1. Цивил је свако лице које не припада једној од категорија лица наведених у члану 4.А (1), (2), (3) и (6) III конвенције и у члану 43. овог протокола. У случају сумње да ли је неко лице цивил, то лице ће се сматрати за цивила. 2. Под цивилним становништвом подразумевају се сва лица која су цивили. 3. Присуство међу цивилним становништвом лица која нису обухваћена дефиницијом цивила не лишава становништво његовог цивилног карактера.“¹⁴

Овде такође треба указати на разлику између појмова цивили и цивилно становништво. Ово разликовање јесте важно јер неки међународни инструменти садрже норме које штите појединце али има и оних који штите читаве групе и појединце као чланове тих група.

Што се тиче статуса цивила, односно цивилног становништва, неопходно је изнети и правне и политичке услове за добијање овог статуса. Када је реч о условима неопходно је изнети неколико ситуација. Најпре неопходно је разликовати однос између оружаних сукоба и мирољубивих односа, затим правити разлику између, са једне стране међународних сукоба, и са друге, унутрашњих, мешовитих односно, сукоба неутврђеног карактера. Да би уопште говорили о лицима која уживају заштиту неопходно је постојање оружаног сукоба јер у супротном је безпредметно говорити о заштити цивила јер не постоји опасност по њихову безбедност.

Важан услов се односи на саму дефиницију цивилног становништва. Уколико нека од лица која се узимају за цивиле отпочну учествовање у непријатељствима губи свој статус цивила и прелазе у неку другу заштићену категорију која такође ужива заштиту, али другачију од цивила.

2.2 Разликовање између бораца и цивила

Учествовање у оружаним сукобима је остављено првенствено за припаднике оружаних снага. Врло рано се искристалисала разлика између бораца и цивила, још као обичајно правило. То разликовање је прихватила и доктрина и правило је кодификовано у међународне инструменте. Већ у 19. веку прве међународне конвенције су истакле ово правило као принцип. У легалне учеснике оружаних сукоба су сврстане регуларне војне снаге које је свака државе суверено

---

¹⁴ Члан 50. Протокола I из 1977.године.

одређивала шта у ове снаге спада. Међутим, од доношења Хашког правилника из 1907. године (члан 1.) који се односи на рат на копну ово право је проширено и на милиције и добровољачке јединице, уколико испуњавају следеће услове: да им командује лице одговорно за своје поступке; да имају одређени знак распознавања; да отворено носе оружје и да изводе операције у складу са законима и обичајима рата.

Петроградска декларација је увела разликовање између бораца и цивила. Декларација наводи да : „једини легитимни циљ који државе имају пред собом за време рата је слабљење војних снага непријатеља“. Борац је тај који може нападати, али и бити нападнут, односно представља легитимну војну мету. Управо ово представља основ његове обавезе да се разликује од цивилног становништва. Како он чини војни потенцијал стране у сукобу, а једини дозвољени циљ оружаних сукоба – слабљење војног потенцијала непријатеља – он мора да се разликује од цивила, који нису део тог потенцијала и уживају имунитет од напада.

Када је реч о немеђународним оружаним сукобима лица која учествују у непријатељствима немају статус борца, та лица се сврставају у „лица која примјењује силу“ или „лица која учествују у непријатељствима“. Како у немеђународним оружаним сукобима лица која примењују силу немају статус „борца“, на основу аналогije, у ситуацији када падну под власт супротстављене стране, немају ни статус ратног заробљеника. Да би се принцип разликовања могао поштовати потребно је јасно дефинисати појам цивила и лица које примењује силу у немеђународним оружаним сукобима.

Усмеравање напада на цивиле у било којој врсти оружаних сукоба представља кривично дело у законодавствима већине држава, а у међународном праву тешка повреда правила и обичаја ратовања. Најбитније је да персонал оружаних снага или побуњеничких наоружаних група припадају оружаном формацији, носе оружје (не скривајући га) и примењују силу према људству и материјалним средствима непријатељске стране, чиме стварају дистинкцију између самих себе и лица која не учествују у војним операцијама. Карактеристике немеђународних оружаних сукоба намећу ситуације у којима наоружано лице које примењује силу често не носи ознаке распознавања, али свој статус легитимног војног циља одржава ако носи отворено своје оружје у следећим случајевима: за време сваког војног ангажовања када примењује силу и све док је видљив

непријатељу у току свог учешћа у војном развијању, тј. у сваком кретању према месту са којег или где траје борбена акција.

Међународно право познаје и међународноправни институт *Заштићена лица*. Под заштићеним лицима сматрају се сва она лица која не учествују у оружаним сукобима. Када се упореди развој института заштићена лица од појаве првих правила до данас може се закључити да постоји висок степен напретка како у облику опште заштитете, тако и заштите самих лица која се штите. Међутим, да би се у потпуности начинила разлика између заштићених лица од учесника оружаних сукоба неопходно је дефинисати и изнети услове за добијање (поседовање) статуса учесника оружаног сукоба, односно борца.

У циљу разматрања питања цивилно становништво, као заштићене категорије, потребно је прво да се дефинишу појмови „заштићене категорије“ и „заштићена лица“. „Заштићено лице“ је свако лице које на основу Женевских конвенција и њихових Допунских протокола, али и правила међународног обичајног права има право на посебан статус, а самим тим и на посебну заштиту. Међународно хуманитарно право разликује следеће категорије заштићених лица: рањеници, болесници, бродоломници, ратни заробљеници и цивили. Када је реч о немеђународним оружаним сукобима за разлику од међународних заштита лица која учествују у непријатељствима нешто је другачија.

Покушаји да се дефинише заштићена категорија цивилног становништва запажени су још у периоду између два светска рата. Тако је у поменутом Нацрту конвенције о санитарским местима и локалитетима, редигована у Монаку 1934. године, у делу који се односи на заштиту цивилног становништва, дата следећа дефиниција: „Цивилно становништво чине сва лица која нису ангажована у војсци“. Иако је овај Нацрт предложио Међународни комитет Црвеног крста, ипак Конвенција није ступила на снагу. Разлог су свакако околности, друштвене и политичке, које су постојале у међународној заједници у том моменту. Четврта Женевска конвенција из 1949. године и поред тога што је у целини посвећена заштити цивилног становништва и појединих категорија цивила није се одредила према појму цивила. Овај недостатак делимично је отклоњен одредбама Допунског протокола I, који је у члану 50. дефинисао појам цивила и цивилног становништва. Тако се под појмом „цивил“ подразумева свако лице које се налази на територији једне стране у сукобу и који не чини део оружаних снага у смислу

члана 4.А (став 1,2 ,3. и 6) Женевске конвенције о поступању са ратним заробљеницима,¹⁵ и члана 43 Допунског протокола I.¹⁶

Под појмом цивилног становништва подразумевају се сва лица са статусом цивила у смислу дате одређења овога појма. Као што можемо запазити појам цивила се одређује на један изузимајући начин тј. навођењем лица која у случају пада под власт непријатеља постају ратни заробљеници. Та лица нису ништа друго него борци тј. легални учесници оружаног сукоба¹⁷. Према томе својство цивила могу имати лица која не припадају категорији лица са статусом борца. Појам цивила је уско повезан са појмом борца и статусом борца у међународним оружаним сукобима.

У немеђународним оружаним сукобима лица која учествују у непријатељствима немају статус борца, него лица које примењује силу. Ипак, дефиниција да се „свако лице које није припадник оружаних снага сматра цивилом” и да „цивилно становништво чине сва лица која су цивили”, укључена је у Нацрт II допунског протокола. Али, ова дефиниција је изостављена у

---

¹⁵ Члан 4.А, III Женевске конвенције (у ставу 1,2,3и 6) прописује следеће: „Ратни заробљеници, у смислу ове Конвенције јесу лица која припадају једној од следећих категорија, а која су пала под власт непријатеља:

4. припадници оружаних снага једне стране у сукобу, као и припадници милиција и добровољачких јединица који улазе у састав тих оружаних снага,
5. припадници осталих милиција и припадници осталих добровољачких јединица, подразумевајући ту и припаднике организованих покрета отпора, који припадају једној страни у сукобу и који дејствују изван или у оквиру своје сопствене територије, чак и да је та територија окупирана, под условом да те милиције или добровољачке јединице, подразумевајући ту и ове организоване покрете отпора, испуњавају следеће услове:
  - а. да на челу имају лице одговорно за своје потчињене;
  - б. да имају одређен знак за разликовање и који се може уочити на одстојању;
  - в. да отворено носе оружје;
  - г. да се, при својим дејствима, придржавају ратних закона и обичаја;
6. припадници редовних оружаних снага који изјављују да припадају једној влади или власти коју није признала Сила под чијом се влашћу налазе;
6. становништво неокупиране територије које се, услед приближавања непријатеља, добровољно диже на оружје да би пружио отпор непријатељској најезди, а које није имало времена да се организује као редовна оружана сила, ако оно отворено носи оружје и ако поштује ратне законе и обичаје.“

¹⁶ Члан 43. Допунског протокола I прописује следеће:

„ 1. Оружане снаге стране у сукобу се састоје од свих организованих оружаних снага, група и јединица, стављених под команду која је одговорна тој страни за руковођење својим потчињенима, чак када је та страна заступљена владом или неком влашћу коју противничка страна не признаје. Овакве оружане снаге подлежу интерном систему дисциплине који обезбеђује, између осталог, поштовање правила међународног права која се примењују у оружаним сукобима.

4. Припадници оружаних снага стране у сукобу (осим медицинског особља и свештеника обухваћених чланом 33. III Конвенције) су борци, што значи да имају право да директно учествују у непријатељствима.

5. Кад год страна у сукобу укључи парамилитарну организацију или оружану службу за одржавање реда у своје оружане снаге, она је дужна да о томе обавести друге стране у сукобу“.

¹⁷ Више о легалним учесницима оружаног сукоба у: Владан Јончић, *Op. cit.*, 2012, стр. 75-157.

последњем моменту што има за последицу да Други допунски протокол не садржи дефиницију цивила или цивилног становништва, иако се ови термини користе у неколико одредаба.¹⁸

Услови који се Допунском Протоколу II наводе, а тичу се оружаних снага и отпадничких оружаних снага можемо рећи да су слични онима који се захтевају за припаднике оружаних снага зараћених страна у међународном сукобу. Из овог становишта произилази аналогно са ситуацијом у међународним оружаним сукобима да су цивили сва лица која нису припадници таквих снага или побуњеничких оружаних група. За побуњеничке оружане групе је веома битан интерни систем дисциплине који подразумева „ефективан систем дисциплине који ће принудом обезбедити поштовање норми међународног хуманитарног права“.¹⁹ Нарочито су интересантни случајеви у којима припадници мењају статус, у једном периоду су припадници оружаних снага, да би затим прешли у категорију цивилног становништва и обратно.

У случају немеђународног оружаног сукоба не признаје се заштићени статус оним лицима која узму оружје у руке, али са друге стране не дефинише се прецизно категорија заштићених лица. *Они само праве разлику између оних који примењују силу и оних који то не чине, или је више не могу примењивати (рањени, болесници, затвореници, и становништво које не учествује у борбама).*²⁰

Као констатација мора се навести да Допунски протокол II, не садржи дефиницију цивила и цивилног становништва, иако се оба израза користе у више одредби.²¹ Инструменти донети касније, а који су тичу немеђународних оружаних сукоба, на сличан начин користе термин цивил и цивилно становништво, али такође не дају дефиницију истих.

---

¹⁸ Током међународне конференције о реafirмацији међународног права 1974-1977. године у Женеви као последица оштрих расправа о Нацрту Протокола у појединостима изостављена је ова одредба.

¹⁹ Michael Meyers, (edit), *Op., cit.*, 1989, p.119.

²⁰ Hans-Peter Gaser, *Međunarodno humanitarno pravo*, Međunarodni komitet Crvenog krsta, Haupt, 1993, str.28.

²¹ Види: Допунски протокол уз Женевске конвенције од 12. августа 1949. године о заштити жртава немеђународних сукоба, чл.13-15 и 17-18.

Неки аутори заступају становиште да непосредо учешће у непријатељствима подразумева „директну узрочну везу између активности у којој се учествује и штете нанете непријатељу у времену и простору одигравања активности“.²²

У немеђународним оружаним сукобима посебно питање је да ли припадници наоружаних побуњеничких група потпадају под оружане снаге или под цивиле. Ово питање посебно је важно због могућности промене статуса. Посебно је проблематично питање да ли су они цивил који губе заштиту док учествују у непријатељствима или су то легални учесници у оружаном сукбу и као такви подлежу нападу у сваком моменту. Чини се да је исправније становиште да су они од момента када узму оружје учесници у оружаном сукобу и као такви легалан предмет напада.

Правила која регулишу оружане сукобе немеђународног карактера (унутрашње оружане сукобе) не признају привилеговани статус онима који узму оружје у руке, нити строго дефинишу категорије заштићених лица.

„Они само праве разлику између оних који примењују силу и оних који то не чине, или је више не могу примењивати (рањени, болесници, затвореници, те становништво које не учествује у борбама)“.²³

Допунски протокол II, на пример, не садржи дефиницију цивила и цивилног становништва, иако се ови изрази користе у неколико одредби.²⁴

Још један термин није потпуно дефинисан и може изазвати одређене нејасноће и контраверзе. Реч је о термину „директно учешће у непријатељствима“. Када цивили учине било који акт насиља усмерен према људству или техничким средствима противника јасно је да губе заштиту. Пракса није показала јасна упутства у вези тумачења овог појам, већ предвиђа да се од случаја до случаја проверава или да се примени опште правило да директно учешће у непријатељствима од стране цивила повлачи за собом губитак заштите од напада супростављене стране. Непосредо учешће у непријатељствима подразумева „директну узрочну везу између активности у којој се учествује и штете нанете непријатељу у времену и простору одигравања активности“.²⁵

---

²² *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949*, (edit.), Yves Sandoz, Christophe Swinarski, Bruno Zimmermann, *International Committee of the Red /Cross Martinus Nijhoff Publishers*, Geneva, 1987, p. 516 para. 1679.

²³ Hans-Peter Gaser, *Међународно хуманитарно право*, Међународни комитет Црвеног крста, Haupt 1993, str.28.

²⁴ Види: Допунски протокол уз Женевске конвенције од 12. августа 1949. године о заштити жртава немеђународних сукоба, чл.13-15 и 17-18.

²⁵ *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949*, (edit.), Yves Sandoz, Christophe Swinarski, Bruno Zimmermann, *International Committee of the Red /Cross Martinus Nijhoff Publishers*, Geneva, 1987, p. 516 para. 1679.

Треба стати на становиште да коришћење оружја или других средстава у циљу наношења штете људству или материјално-техничким средствима друге стране представља директно учешће у непријатељствима. Они цивили који предузимају одређене активности које само подржавају извођење војних операција али директно актима насиља не делују према персоналу или материјалним средствима супростављене стране, тј. не узимају директно учешће у непријатељствима, не губе заштитни сататус. Ипак, јасно је да међународно хуманитарно право не забрањује државама да у национална законодавстава инкорпорирају радње директног или индиректног учешћа у непријатељствима као кривично дело.

На основу горе изнесеног можемо закључити да су *цивили сва лица која не примјењују силу према људству и материјалним средствима супростављене стране (не учествују у непријатељствима), односно не припадају регуларним оружаним снагама и наоружаним побуњеничким групама (не испуњавају услове за статус борца односно легалног учесника оружаног сукоба). Термин цивилно становништво обухвата сва лица која су цивили.*

Жалбено веће Међународног кривичног трибунала за бившу Југославију у случају против Драгомира Милошевића је стало на становиште да не треба одређена подручија дефинисати као војне зоне или цивилне по својој природи па да у складу са тим се обезбеди заштита за цивилне, већ да треба „...од случаја до случаја правити разлику између цивилног становништва и бораца или између цивилних и војних циљева који су мета у сваком поједином нападу.“²⁶ Такође је истакнуто да је немогуће читаве делове града, у овом случају Сарајева, прогласити за војне циљеве а цивиле у тим деловима града узимати за легитиман циљ јер се налазе на простору војне зоне. Дакле разлика се мора правити у складу са околностима случаја, а „...општа тврдња да су напади били легитимни зато што су наводно били усмјерени против "војних зона" широм града је неодржива“.²⁷ У пресуди се даље наводи „Претресно вијеће је у овом предмету исправно утврдило да је становништво одређених урбаних подручја унутар линија сукоба задржало цивилни статус“.²⁸

---

²⁶ Међународни суд за кривично гоњење особа одговорних за тешка кршења међународног хуманитарног права почињена на територији бивше Југославије од 1991. године, Пресуда у предмету Тужилац против Драгомира Милошевића, Предмет бр. IT-98-29/1-A, пар.54; доступно на: http://www.icty.org/x/cases/dragomir_milosevic/acjug/bcs/091112.pdf

²⁷ *Ibid.*

²⁸ *Ibid.* пар.56

Нарочито је важно нагласити постојање цивилног становништва као категорије која у многим ситуацијама самостално ужива заштиту независно од појединаца који је чине, односно постоје норме које цивили уживају само и искључиво као припадници групе. Овде треба нарочито истаћи значај разликовања појмова цивили и цивилно становништво из разлога што се поједини елементи заштите односе искључиво на читав колективитет цивилног становништва.

2.3. Генеа заштите цивила и цивилног становништва у оружаним сукобима

Нормативно правна заштита цивила није нова. Развој правног института цивилно становништво и његова заштита има своју еволуцију настанка и унапређења. Заштита је била заснована на моралним и етичким принципима, обичајима, најпростијим елементима репресалија и одмаздом. Константација да се у оружаним сукобима од давнина није водило рачуна о цивилном становништву и да се није правила разлика између цивила и бораца мора се узети опрезно. Тачно је да су у неким сукобима цивили остављани на милост и немилост оној страни која је победила. Победник је са њима могао да ради шта хоће, да их убије на бојном пољу (ако се нађу), жртвује у верском ритуалу после борбе, одведе у робље и прода на тржишту робова итд. Међутим, прецизним анализама кроз историју људског друштва може да се запази да су веома рано у неким државама постојала правила која нису дозвољавала да се тако поступа са мирним становништвом. Идеја хуманости и милости (самилости) је стално била присутна и представљала је основ за уређење ратних правила. Та идеја се наметнула у људској свести и прикривено је била присутна међу борцима још у раној цивилизацији.²⁹ Са друге стране, мора се имати у виду да су немилосрдност и нехуманост остали до данас. У тој супротности треба тражити основ успостављања правила, како би се на успостављеној равнотежи између ова два антипода колико – толико хуманизовала оружана борба. Уосталом, међународно право оружаних сукоба је настало као равнотежа или пропорционалност између

---

²⁹ Јовица Патрнogiћ, „Међународно хуманитарно право и Женевске конвенције о заштити жртава рата“, *Зборник правно – економског факултета у Приштини*, Универзитет у Београду, Београд, 1962, стр. 3-4.

војне потребе и начела хуманости.³⁰ Како је Теодор Мерон истакао пропорционалност у оквиру *ius in bello* представља централну контраверзу којом се покушава да оправдају такозване колатералне грешке приликом бомбардовања циљева у Ираку током Другог заливског рата, а посебно приликом стратешког бомбардовања циљева који служе и цивилима.³¹ Слична констатација је наведена и када је реч о бомбардовања СР Југославије 1999. године.³²

У доктрини међународног права се још почетком 20. века појавило схватање да је развој правила у оружаним сукобима почео врло рано – још у Старом веку. Прва правила су настала у форми обичајних. У другој половини 20. века појачао се интензитет схватања да је еволуција ратних правила почела са развојем цивилизације. Вредно је напоменути да су ову тезу заступали многи теоретичари на почетку и половином 20. века. Тако Деви још 1929. године у делу „*The Evolution of War*“, помиње правила која се уобичајено користе у ратовима старих народа.³³ Такође сличан став имају Финли и Флори.³⁴ Поменути теоретичари као и Френцис Грос из 18. века помињу ова правила и налазе да је основни извор тих писаних правила у форми наредби, упутстава и овлашћења било обичајно право. У неким наредбама и упутствима се изричито помиње принцип да у случају да се појаве правне празнине, биће примењено обичајно правило.³⁵ Било је сасвим уобичајено да су у случају сукоба цивилна лица била заштићена од пљачке, да је црква била изузета од било каквих напада и да су лица имала право заштите у црквеним објектима. На овај начин су сељаци били заштићени имунитетом цркве и имали неку врсту права азила. Под претњом смртне казне било је забрањено убијање и заробљавање ненаоружаних цивила, силовање жена и напад и пљачкање црквених

---

³⁰ Гавро Ђ. Перазић, *Op., cit.*, 1986, стр. 22–25; Смиља Аврамов, Миленко Крећа, *Међународно јавно право*, Правни факултет и Службени гласник, Београд, 2008, стр. 536; Владан Јончић, *Op., cit.*, 2010, стр.100; Владан Јончић, „Војна потреба и међународно ратно право“, *Војно дело*, Београд, бр.6, 1996. стр. 2-37. Милош Петровић, *Војна потреба у међународном праву оружаних сукоб*, докторска дисертација, Правни факултет, Београд, 2010; Владан Јончић / Милош Петровић, „Војна потреба у Женевским конвенцијама из 1949. године“, *Међународна политика*, бр. 2, 2012, стр. 180–201; Draper, G.I.A., *Military Necessity and Humanitarian Imperatives*, 1973, pp.129-142; Johann Caspar Bluntschli, *Das moderne Völkerrecht der civilisirten Staten*, Nördlingen, 1868, p. 287.

³¹ Theodor Meron, *The Humanization of International Law*, The Hague Academy of International Law, Martinus Nijhoff Publishers, Boston, 2006, p.62.

³² *Ибид.*

³³ Maurice R., Devie, *The Evolution of War*, A Study of its Role in early Societies, New Haven, 1929, pp.191–195, 297–299 9–22, 65–76, 179–181.

³⁴ William, S., Flory, *Prisoners of War*, Washington, 1942; M., I., Finloy, *Slavery in Classical Antiquity* (editor), Cambridge, 1968.

³⁵ Francis Grose, *Military Antiquities*, Vol., II, 1788, p.60; W., S., Flory, *Op., cit.*; M., I., Finloy, *Op., cit.* 1968; Теодор Мерон, *Међународно право човечности потиче из давнина*, Самиздат, Београд, 2001, стр. 11.

лица и црквених објеката.³⁶ Изричито је било забрањено да се војска путем пљачке снабдева. Обавеза је била заповедника да војска плати пуну вредност за провијант који узима у црквама или од сељака. Крајем 20. века један знатан број теоретичара у потпуности подржава ову тезу. Тако, у *The Handbook of Humanitarian Law in Armed Conflicts*, групе аутора (у едицији Dieter Fleck-a) посебно поглавље је посвећено историјском развоју и правној заснованости тих правила као правила међународног хуманитарног права.³⁷ Аутори се позивају и на друге теоретичаре који истичу дугу историју настанка ових правила. Посебно се помињу Верзијл, Фридман, Минх и Синг.³⁸ Верзијл, Бедерман, и Минх полазе од става да ова правила имају дугу историју и да се могу да идентификују као минимална савремена међународна хуманитарна правила.³⁹ Синг налази минималне основне хуманитарних принципа у ратним правилима античке Индије.⁴⁰ Званичан став у америчкој доктрини међународног права оружаних сукоба изнет од стране групе аутора у *Law of Armed Conflict Deskbook*, износи да је концепт заштите цивила веома стар и да постоје јаки разлози успостављања ове заштите. Наводе се три основна разлога. Прво, то је жеља владара да заштити своје грађане. Заштита се може постићи тако што ће издавањем наредбе о поштовању и заштити цивила изазвати слично понашање супротне ратујуће стране – да поштује заштиту његових цивила ако његова земља падне под контролу непријатеља. Други разлог је да ће добрим односом према непријатељским цивилима да се успостави добар однос са њима и да ће успоставити однос сарадње са окупатором и омогући лакша ефективна окупаторска власт или окупатор својом строгашћу не изазове подозрење или осуду других држава. То је сликовито предствио Херодот у опису Грчко – персијских ратова кад су Персијанци победили на Маратону и ухватили Еритрејце из Беотије. Није их погубио, или одвео у ропство, него их је раселио на просторима око града Сузе.⁴¹ Дакле, примењена је мера – *принудно расељавање*, којим ће се много касније бавити међународно хуманитарно право од Хашких конвенција до данас. Трећи разлог јесте намера да се

³⁶ Francis Grose, *Op., cit.*, p.60; Теодор Мерон, *Op., cit.*, стр. 12.

³⁷ Dieter Fleck, (edit.), *The Handbook of Humanitarian Law in Armed Conflicts*, Oxford University Press, 2013, pp. 12-17.

³⁸ J., H., W., Verzijl, *International Law in Historical Perspective*, Vol. IX and X, 1968, pp.403-404, (преузето: David J., Bederman, *The Laws of War*, Leiden, 2001); David J., Bederman, *Op., cit.*, 2001; L., Friedman (ed.), *The Law of War: Documentary History*, two vols, Random House, 1972; Fritz Münch, *History of the Laws of War*, IV Encyclopedia of Public International Law, Amsterdam, 2000, pp. 1386-1388; N., Singh, *Armed Conflicts and Humanitarian Law of Ancient India*, y: C., Swinarski (ed.), N.76.

³⁹ J., H., W., Verzijl, *Ibid.*; F., Münch, *War, Ibid.*, pp.1386-1387.

⁴⁰ N., Singh, *Op., cit.*, p. 531.

⁴¹ Херодот, *Историја*, Матица српска, Београд, VI, 1988, стр. 119.

минимизирају разарања и патње проузрокованих ратом. Ово образложење прати развој права оружаних сукоба од 19.века до данас и основни је принцип хуманитарног права.⁴² У *The Handbook of Humanitarian Law in Armed Conflicts*, аутори налазе да су ратна и хуманитарна правила у средњем веку била доста поштована. Посебно истичу поштовање тих правила у крсташким ратовима и принципијелност Саладина у томе као и његов хумани третман према ратним заробљеницима и рањеницима.⁴³ Правила у средњем веку анализира и Теодор Мерон у свом делу (сачињеног од раније написаних есеја и расправа) „Међународно право човечности потиче из давнина“, где детаљно описује развој првих правила у рату од 1214.године. Мерон налази у „Одредбама“ краља Џона у Енглеској, као и у „Ратним наредбама“ Ричарда II, издатих у Дурхаму 1385.године, општу тенденцију развоја правила у рату кроз обичајно право.⁴⁴ Такође и у доктрини источноевропских држава се подржава ова теза.⁴⁵ Александар Гилеспи налази, такође, да су правила у рату настала веома рано у ратним сукобима. Посебно анализира правила о лицима која имају право да учествују у рату, како би се одвојила од цивила, као и правила о ратним заробљеницима.⁴⁶

У домаћој доктрини скромни радови на тему истраживања еволуције међународног хуманитарног (ратног) права су започети крајем 19. и почетком 20. века. Први значајнији рад из ове области јесте превод Миленка Веснића дела под насловом „Порекло међународног права“ од Ернеста Ниса из 1895.године. Нис је детаљно приказао рана ратна и хуманитарна правила од раног до позног средњег века. У додатку превода Веснић је приказао своја истраживања о правилима међународног права код старих Словена у тренутку доласка на Балкан. У периоду од краја Првог светског рата до краја Другог светског рата није било значајнијих радова на ову тему. Одмах после Другог светског рата, вероватно под утиском страхота рата, М. Радојковић у уџбенику „Рат и међународно право“ 1947.године утврђује да су постојала обичајна правила током развоја људског друштва која су увек била поштована и која су спречавала самовољу зараћених старана и

---

⁴² *Law of Armed Conflict Deskbook*, International and Operational Law Department The United States Army Judge Advocate General's Legal Center and School, Charlottesville, VA, 2012, p.98.

⁴³ Dieter Fleck, (edit.), *Op., cit.*, pp. 16.18.

⁴⁴ Теодор Мерон, *Op., cit.*, Самиздат, Београд, 2001, стр. 11-21.

⁴⁵ А., Н., Стојанов., *Очарки историје и догматике међународног права*, Харков, 1875, стр.41-43, (преузето од Б., Кривокапић, *Корени међународног права*).

⁴⁶ Alexander Gillespie, *A History of the Laws of War: The Customs and Laws of War with Regards to Combatants and Captives*, Vol. 1, Hart Publishing, Oxford, 2015. (<http://www.hartpub.co.uk/books/details.asp?isbn=9781849462044#top>).

„представљају зачетак једног истинског ратног права“.⁴⁷ Крајем 20. века оживљавају се тезе о постојању генезе и еволутивног развоја ратних правила у домаћој доктрини међународног права.⁴⁸ Тако да крајем 20. и почетком 21. века неколико домаћих теоретичара обнавља тезу да корени правила међународног хуманитарног права или, прецизније речено, права оружаних сукоба сежу у дубоку прошлост људског друштва.⁴⁹

У теорији не постоји потпуно јединствен став о настанку међународног хуманитарног права (у ширем смислу), односно међународног права оружаних сукоба. Једна група теоретичара сматра да се историјски развој хуманитарног права може наћи у виду непрецизних обичајних правила још у старом веку. Друга група да су обичајна правила, од којих су нека остала до данас, настала у средњем веку и трећа група која полази од тога да су настала половином 19. века доношењем првих конвенција из ове области као што је Прве женеvске конвенције о побољшању судбине рањеника из 1864. године.⁵⁰

Почетком 21. века расте број теоретичара који нагињу схватању да се прве пранорме у виду обичаја успостављају у старом веку да су се постепено искристалисала правила која ће постати основне норме у савременом међународном праву оружаних сукоба. На основу овог става може да се успостави један преглед правила у заштити цивила од најранијег доба људске историје. Кроз поједине правне институте који су се односили на цивиле, а појавили су се још у старом веку, може да се сагледа сва сложеност овог питања.

Поставља се питање, на основу претходно изнетог става да ли су правила у виду обичаја настала веома рано, још у старом веку и да ли су и каква била правила у то доба, посебно према цивилима? Да ли су та правила била утврђена,

---

⁴⁷ Милош Радојковић, *Рат и међународно право*, Београд, 1947, стр. 3.

⁴⁸ Тако, Зоран Вучинић, *Ор., cit., 2001*, стр.11; Владан Јончић, *Ратни заробљеници-међународно правни аспект*, Војна књига, Београд, 2002/03, стр.14-16, 26-27; Борис Кривокапић, *Међународно право – Корени, развој, перспективе*, Мегатренд универзитет, Београд, 2006, стр. 9-26, 28-30; Зоран Радивојевић, „Порекло међународног хуманитарног права“, Зборник радова Правног факултета у Нишу, 2011, бр. 58, стр. 85-102; Јелена Лопичић-Јанчић, *Кривичноправна заштита ратних заробљеника у југословенском кривичном праву*, Ваша књига, Београд, 2005, стр. 33-54.

⁴⁹ Владан Јончић, *Ор., cit., 2002/03* стр. 14-16; Владан Јончић, *Ор., cit., (Међународно хуманитарно право)*, 2015, стр. 20- 71; Борис Кривокапић, *Актуелни проблеми међународног права*, Службени гласник, Београд, 2011, стр.31-36; Владан Јончић, *Међународноправни статус учесника оружаних сукоба*, Правни факултет, Београд, 2012, стр. 9-11; Борис Кривокапић, „О науци међународног права у античком свету“, *Правни живот*, Удружење правника Србије, бр.12, 20112, стр. 215-228; Зоран Радивојевић, „Порекло међународног хуманитарног права“, Зборник радова Правног факултета у Нишу, 2011, бр. 58, стр. 85-102; Јелена Лопичић-Јанчић, *Ор., cit., 2005*, стр. 33-54.

⁵⁰ Зоран Радивојевић, *Ор., cit., 2011*, стр. 86.

којим нормама и који су били механизми заштите? Документа која се односе на ратове на Далеком истоку указују да су на почетку историјског периода човечанства, док су се водиле борбе између владара, важила правила да се мирни сељаци не дирају и да се летина не уништава.⁵¹ Циљ оваквих правила је свакако било спречити глад, односно сачувати ресурсе. Поред овога, рецимо, било је успостављено правило о заштити парламентарара као обичајно правило формирано још у античком периоду.⁵²

Данашња истраживања указују да су још у античком Вавилону (7. век п.н.е) постојала утврђена правила која су се односила на заробљенике и цивиле.⁵³ У старој Кини (4. век п.н.е) Сун Цу у свом делу „Уметност (вештина) ратовања“ помиње у великом броју успостављена правила која дефинишу шта је војнику дозвољено током рата, укључујући третман и бригу о заробљеницима и заштиту и бригу за жене и децу на запоседнутој територији.⁵⁴ Међутим, извори за ову тврдњу превиђају да Сун Цу на више места даје савете, на основу уобичајене праксе, да се пљачка противник (читај цивили) како би се снабдела војска и да се нема баш неки утврђени обичај заштите цивила.⁵⁵ Треба водити рачуна, пише Сун Цу, само ако то иде на руку војсци у походу и њеном ратном циљу да не изазове гнев становништва. Тада треба избегавати пљачку и малтретирање становништва.⁵⁶ Такође, у старом законику Ману у старој Индији (4. век п.н.е), постојала су бројна правила која су врло детаљно регулисала правила копненог рата и заштиту цивила.⁵⁷ У Библији (Стари завет) и у Курану помињу се ограничења која мора да поштује победник у опхођењу према побеђеном.⁵⁸ Насупрот овако непрецизним и парцијалним правилима, постојало је један често применљив поступак, скоро као опште правило – да се противник потпуно уништи без милости. Разлози оваквог нехуманог поступка су били различити, од економских, психолошко-патолошких до политичких. Ишло се дотле да су се

---

⁵¹ А., Н., Стојанов, *Op., cit.*, 1875, стр. 42.

⁵² Историјски извори наводе да је Персијски краљ Ксеркс послао парламентарара у Спарту тражећи да се покоре, али су их ови побили. Схвативши шта су урадили, Спартанци су послали неколико својих грађана као надокнаду и да Ксеркс може са њима да уради шта жели. Ксеркс их је са друге стране ослободио уз опаску да поштује правила парламентарара и да само варвари убијају изасланике других народа.

⁵³ „Law of Armed Conflict Deskbook“, *Op., cit.*, 2012, p.11.

⁵⁴ *Ibid.*, p. 11.

⁵⁵ Су Цу, *Умијеће ратовања*, Култура, Загреб, 1978, стр. 18.

⁵⁶ *Ibid.*

⁵⁷ *Ibid.*

⁵⁸ *Ibid.*

заузети градови потпуно разарали, до темеља, чак и бацала анатема и забрана њиховог поновног подизања. У историји је познат случај Картагине после њеног заузимања и разарања од стране Рима.⁵⁹

У старој Грчкој (Хелади), била су утврђена обичајна правила која су се поузданије или мање поздано поштовала у ратовима између не само грчких полиса, него и између Грка и других народа које су они називали варварима (барбарима) и сматрали су их за мање цивилизованим. У најстарије доба грчке историје када још није био утемељен осећај припадности једном народу – хеленском народу у време Тројанског рата постојала је цивилизацијска сличност и подударност обичаја између Тројанаца и Ахајаца. Тако да се може сматрати да су поштовали обичаје рата из разлога културног јединства које је постојало у то доба између њих. На то указује и Хомер у Илијади. Посебно ако се има у виду да се и једни и други клањају истим боговима и да без посебних споразума приступају поштовању ратних правила посебно око прикупљања мртвих и преиуду борби како би се покупили рањени и мртви.⁶⁰ Сличан однос је био и према Персијанцима, тада највећом силом старог века. Њихов однос и мржња према њима се најбоље види у Грчко – Персијским ратовима. Грци (Хелени) су ратна правила и њихово поштовање посебно поштовали у ратовима између грчких градова – држава. Ако га није јасно било у Хомерово доба, у тзв. „класичном периоду“ су ова правила већ јасно била успостављена. На тако нешто указује Тукидид у „Пелопонеском рату“. У току Пелопонеског рата Хелени су избегавали да нападају храмове, осим ако су у том сукобу учествовали друга нехеленска племена. Тако, током Пелопонеског рата, приликом напада на Микалу, Трачани, које су Атињани унајмили као плаћенике, потпуно су опљачкали и запалили град. Побили су сво становништво, без икакве селекције на пол и узраст, уништили летину и стоку и разорили храмове.⁶¹ Тукидид посебно истиче да су том приликом Трачани упали у „дечачку школу... и све их сасекли“. То је јединствен пример напада на храмове и убијање без милости свих грађана од мале деце и жена до стараца. У међусобним сукобима Хелени су се уздржавали да тако нешто

⁵⁹ Н., А., Машкин, *Историја старог Рима*, Научна књига, Београд, стр. 146-147.

⁶⁰ Предраг Вукасовић, *Од Троје до Термопила*, Службени гласник, Београд, 2012, стр. 45-51.

⁶¹ *Ibid.*, стр. 394.

учине. О том односу пише и Аристотел, сматрајући да Хелени не би смели бити робови једни другима и да је жалосно да међусобно ратују.⁶²

У рату није постојала оштра граница између војника и цивила. Мора се признати да се статус цивила поштовао, посебно деце, жена и старих особа. То поштовање је било условљено пореклом сукобљених страна и у зависности од временског периода који се анализира. У најстарије доба та разлика скоро да није ни постојала. Касније, у зависности од географског подручја и степена развоја цивилизације постепено се уобличавају обичајна правила и нека, условно их назовимо, „витешка правила“. Често се догађало нарочито приликом одбране градова, да су сви одрасли становници узимали учешће у борбама, без обзира на статус. Отуда и пракса да се победник након битке понашао исто и према војницима и према грађанима.

Тукидид на почетку Пелопонеског рата описује одбрану града Платеје. У борбама око одбране града, након што су Тебанци упали у град, грађани су у току ноћи напали Тебанце и натерајли их да се повуку према градским вратима⁶³. Изгледа да се није много водило рачуна о некој забрани учешћа цивила у ратне операције. Међутим, овде се изгледа ради о одбрани града у којој сви одрасли становници предузимају активности у одбрани своје слободе. Очито се ради о општем отпору нападачу свих одраслих грађана без обзира да ли су војници или не. Тако нешто је било уобичајено у то доба и остаће до данашњих дана.

У Грчко – персијским ратовима Персијанци су неколико грчких градова које су освојили потпуно разорили.⁶⁴ У доба много пре Грчко – персијских ратова, на географски и цивилизацијски другом простору, у подручју Месопотамије, у сукобу старих градова Уарта и Мусасира описује се поход асирског краља Саргона у коме је краљ потпуно уништио своје противнике.⁶⁵ Слично поступа и Рамзес III у рату са Либијцима.⁶⁶ Након битке уобичајено је да се приступа

---

⁶² Аристотел, *Политика*, Култура, Београд, 1970, стр. 11-14.

⁶³ „...Они (грађани) затим насрну с великом буком, па кад су истодобно и жене и слуге стали уз вику и цику бацати с кућа камење и опеку, и како је ноћу пало много кише престраше се (мисли се на Тебанце – прим. аутора) и окренувши се бежали су кроз град.“ (Тукидид, *Пелопонески рат*, Матица хрватска, Загреб, 1957, стр. 88).

⁶⁴ Херодот, *Op. cit.*, Просвета, 1967, стр. 246.

⁶⁵ F., Thureau-Dangin, *Une Relation de la Huitieme Campagne de Sargon*, Paris, 1912.

⁶⁶ „Ухватио сам остатке њихове као многобројан плен, водећи их у мноштву као плен, заједно са говедима... Жигосао сам их као робове својим именом“, (Pierre Montet, *Egipat u doba Ramzesa*, Naprijed, Zagreb, str. 237-238). „Ухватио сам остатке њихове као многобројан плен, водећи их у мноштву као плен, заједно са говедима... Жигосао сам их као робове својим именом“. (*Ibid.*, стр. 136).

пљачки. Све што се заплени потаје својина владара, високих официра и појединих војника који су се истакли у борби и награђени пленом. плен је могао бити у вредним предметима, стоци и у робовима. Дакле, приватна својина. Под режим пљачке подпадају сви цивили и они су заједно са војницима били одвођени у ропство као заробљеници. Већина је завршавала као робска послуга по кућама богатих, као храмовски робови или као физички радници у рудницима. Ови последњи су имали најтежи статус. Отуда су њихове побуне биле кржаве и немилосрдне. Из тих разлога се у свим античким државама водило рачуна да се избегава погоршање њиховог положаја. Опис њихове кржаве побуне даје натпис у Теби у Рамзесовом Храму.⁶⁷ Тако је било од времена старог Египта до Римске империје.⁶⁸ У случају освајања града грађани су спас могли једино да нађу бекством у храмове. У старој Грчкој је постојао правило да се пружи уточиште робовима у рату и миру, а грађанима, у случају рата, ако затраже заштиту. Грађани, односно робови, склањањем у храм добијали су заштиту од ропства или смрти. Била је то нека врста азила. Робови се у том случају нису враћали господару, а грађани су имали заштиту од непријатеља. У супротном су могли да се надају да буду продати у ропство или убијени. Своју слободу су могли да откупе у ратама док су били под заштитом храмова.⁶⁹ Тукидид описује и осуђује убијање цивила, парламентарара и заробљеника супротно правилима и обичајима. Међутим, детаљни описи догађаја упућују да се ради о општој пракси одмазде, односно могло би да се тумачи као нека врста репресалија.⁷⁰

И поред опште праксе тог времена да се цивили убијају, доста је био раширен обичај да се изузимају од ратних дејстава. Разлози изузимања цивила од ратних чини, поред религијских и економских, постоје и други. Уобичајена пракса на Средњем истоку је била да се поштеди становништво. Разлог је био чисто економске природе. Владари старе Индије су обично након победе наплаћивали ратну штету и остављали становништво да живи на својој територији или да их само на извесно време одведе да служе на његовом двору, односно да побеђеног владара остави у животу и ако се покори и призна га за суверена. Разлог је био, како наводи Дикшитар, да краљ осигура своју власт и да првенствено дипломатским путем победи, а да само у крајњој нужди покрене рат

---

⁶⁷ *Ibid.*, стр. 136.

⁶⁸ *Ibid.*, стр. 236-238; Тукидид, *Op. cit.* стр. 46, 313, 394-395.

⁶⁹ Тукидид, *Op. cit.*, стр. 180.

⁷⁰ *Ibid.*, стр. 120-121.

и опште уништење противника.⁷¹ Поштеду цивила описује и Џорџ Контен, али и општу пљачку, посебно храмова. Пљачкају се драгоцености, стока, сложени алати и магацини хране. Цивили се остављају у животу да би служили нове господаре (неопходно потребна радна снага), а материјалне вредности за обнову ризница победника како би се финансијски исплатио ратни поход.⁷² Пљачка и уништење верских објеката (храмова) и гробаља није опште правило. Појављује се када су противници различитих вера, или када се жели да потпуно затре противник.⁷³ Тукидид наводи још и политичко – пропагандне и психолошке разлоге.⁷⁴ Ако се узме у обзир да су многи градови пали у непријатељске руке управо из разлога што су се грађани предали добровољно јасно је колико су Тукидидови разлози и стрепње оправдани. Губи се стечени ефекат симпатија грађана према непријатељској страни, односно према страни за коју су оптирали. Већ је поменуто да на то указује и Сун Цу када саветује заповедника војске, односно цара, како се понашати према побеђеном противнику. Предаја градова без борбе је била честа мера заштите од опште пљачке и уништења. Тукидид пише да је то иначе била честа пракса у Пелопонеском рату. Описујући детаљно дугогодишњи рат често даје приказ предаје полиса час једној, час другој страни. То долази из разлога политичких подела становништва хеленских градова на оне који су били за Спартански савез (Лакедемонски савез) и оних који су били на страни партије Поморског (атинског) савеза.⁷⁵ Таква нестабилност утиче на исход предаје. Ако противник није много био оптерећен освајањем полиса, становништво освојеног града могло је да очекује да буде поштеђено. У супротном претила је опште пљачка и убиства, а мали број грађана можеда очекује поштеду у виду одвођења у ропство.

Правила према *мртвима* су била веома поштована. Скоро да се није правила разлика да ли су погинули били војници или цивили. У старој веку је било је правило да се после битке рањеници и мртви покупе и међусобно размене.⁷⁶

⁷¹ V. R. R., Dikshitar, *War in Ancient India*, Madras-Bombay-Calcutta, 1948, pp. 201- 217, 299, (преузето: В. Јончић, *Ратни заробљеници-међународно правни аспект*“, Војна књига, Београд, 2002/03, стр. 25-27).

⁷² Georges Conteneau, *Babilon i Asirija*, Naprijed, Zagreb, 1979, str. 136, 138-139.

⁷³ *Ibid.*, стр. 140.

⁷⁴ На једном месту у „Пелопонеском рату“ образлаже ове разлоге и пише; ако се нападну цивили, односно градско становништво, и ако се подвргне тортури и пљачки, прети опасност да се створи њихова мржња према окупатору и да се дуго времена створи њихово непријатељство.

⁷⁵ Тукидид, *Op., cit.*, стр. 167.

⁷⁶ Херодот, *Op., cit.*, 1988, стр. 61-69; Тукидид, *Op., cit.*, стр. 43, 72, 116,143, 147; 486; Pierre Montet, *Op. Cit.*, стр. 219–237; Апијан, *Римски грађански ратови*, Београд, 1967, стр. 62; Christopher

Разуме се да је далеко више примера и доказа поштовања тих обичајних правила било према војницима, него према цивилима. Вероватан разлог поштовања ових правила је био знатан утицај религије и религијских правила на општу свест људи те епохе.⁷⁷

Општа пљачка, разарање градова, пљачкање и уништавање летине били су уобичајени поступци у античком свету. У току Пелопонеског рата био је уобичајен поступак да се разара територија противника. На самом почетку рата Спартанци и њихови савезници су провалили у Атику и пљачкали усеве, села и усамљена сеоска домаћинства, а за то време је атинска морнарица пљачкала обале Пелопонеза. На просторима старе Грчке скоро да није било никаквих правила ограничења за заштиту цивилних објеката.⁷⁸ Пљачке помињу и римски писци, чак и у грађанским ратовима између самих Римљана.⁷⁹ Посебно је доста података о страдању цивила и непоштовању био каквих хуманих начела.⁸⁰

На преласку из старог у средњи век у време распада Западног римског царства успостављена правила ратовања се губе под утицајем општег партикуларизма и утицаја нејасних и неутврђених правила која су донела варварска племена у доба „Велике сеобе народа“ крајем 5. и почетком 6. века.

Рани средњи век карактеристичан по партикуларизму на политичком, економском и културном плану је оставио траг и на правила у рату. У оружаним сукобима се постепено враћају раније успостављена правила и појављују нова, посебно самилосно поступање према цивилима. Та самилост долази пре свега од увођења нових правила. У феудалном добу се појављују нека нова правила о рату и у рату. Правило „право на оружје“ успоставља поред осталог и правила о учесницима оружаних сукоба, тј. ко има право да учествује у рату.⁸¹ Било је успостављено правило да учесници на својој ратној одећи или штитовима носе обележја припадности војске одређеног племића – тј. његов породични грб

Keuntz, *La bataille de Qadesch*, Kairo, 1928. pp. 26–34, 75; Auboyer, *Indija do VIII veka*, Naprijed, Zagreb, 1978, str. 378–382.

⁷⁷Тукидид детаљно описује погребне обичаје и позива се на прастаре обичаје као њихов основ, стр.103-105. Тукидид на више места помиње правило да се мртви након борбе покупе и да победничка страна врати погинуле граду из кога су.(Тукидид, *Op., cit.*, стр. 147). Шта више, Тукидид помиње уговоре као основ размене мртвих између зараћених страна (полиса). Тако, истиче и да је током рата између Атине и Леукиде дошло до размене погинулих на основу уговора који је раније био закључен.(Тукидид, *Op., cit.*, стр. 147).

⁷⁸Чести су описи које даје Тукидид у „Пелопонеском рату“ опште пљачке и разарања градова.

⁷⁹Апијан, *Op., cit.*, стр. 32, 37.

⁸⁰Апијан, *Op., cit.*, стр. 75, 81,297, 364.

⁸¹Владан Јончић, *Op., cit.*, 2002/03, стр. 32.

(амблем). У Јапану су на бојном пољу војници носили заставе са ознакама својих владара и племића на леђима да би се распознавали и на тај начин омогућавале војсковођама лакше управљање трупима. То разликовање је имало и своју практичну сврху. Неопходно је било да се на бојном пољу разликују противнички војници и да, са тако обележеном одећом, онемогући дезертирање, јер су билаи тако обележени да су лако били видљиви на просторима ратних операција. Обележавање војника је била општа пракса. Обележавање војника је имало и једну веома битну практичну сврху. На тај начин су се војници разликовали од цивила што је било значајно управо из разлога да се избегну страдање и напади војника на њих. Била је то својеврсна практична заштита цивила од ратних дејстава. Појава оваквих правила је учврстила неопходност да се дефинишу нова правила којима треба заштити како оне који учествују у непријатељствима тако и оне који су изложени сукобима, а нису непосредни учесници у сукобу.

Хуманост и самилост су постепено почеле да се развијају из поменутих „Ритерских правила“. Додуше, та самилост није била опште прихваћен принцип, нити се увек поштовала. Чести су случајеви да се робе не само поражени војници, него и читаво становништво побеђеног противника. Установа откупа постаје често примењивано правило и то не само плаћање откупа за војнике, пре свега за властелине, него и за цивилно становништво. Масовна зверстава према цивилима су уобичајена појава. Ернест Нис наводи „Instruction d’un jeune prince“ у којима се описује жалба витеза свом валстелину за небројане суровости које су он и његови војници извршили према становништву и одговорност према Богу као пример признања неморалности у рату.⁸² Интересантно је да цивили нису страдали само од противничке војске, него и од сопствених војника. Суровост „домаћих“ војника била је некад већа и страшнија него непријатељска војска. Те суровости сучињене у виду пљачки када се војска опскрбљивала од домаћег становништва у рату. На то указује Дентон у „England in the fifteenth Century“ где истиче да су пустошења војске која је бранила земљу била скоро иста као и непријатељска. У време рата за ослобођење Нормандије, у време Карла VII, присталице нормандијског краља су починиле већа разбојништва него енглеске трупе.⁸³

Поред свих покушаја да се уведе неки ред и хуманост у рату посебно се истиче улога Цркве. Ако се има у виду да је Црква, посебно Католичка црква,

---

⁸² Ернест Нис, *Порекло међународнога права*, Београд, 1895, стр. 267-268.

⁸³ *Ibid.*, 1895, р. 208.

имала значајан утицај у друштву и да је била главни идеолог у целокупном друштвеном животу јасно је да је могла да највише допринесе овој заштити. Прва нормативна заштита цивила у то време је била одлука Трећег латеранског концила из 1179. године, којом је Црква забранила поступке заробљавања и убијања свештеника, жена и деце. У одлуци Трећег латеранског концила пише: „...Не само да ће бити кажњени и изопштени из заједнице они који практикују окрутности према хришћанима да не поштују ни цркве ни манастире, они који не поштеде удовице, сирочад, старе или младе, или у свом таквом понашању не разликују узраст и пол, већ као пагани уништавају све хришћанско морају бити изопштени из заједнице и јавно осуђени од стране цркве, сем ако се одрекну својих недела и јереси. Такође треба осудити и оне хришћане који их подржавају, запошљавају или их скривају.“⁸⁴ Санкција за такво понашање је било изопћење из хришћанске заједнице, што је представљало казну гору од смрти. Такво лице не само да је свако могао да убије, већ убица неће бити окаљан грехом, а изопћени – убијени ће бити проклет. Убијено лице које је изопћено из цркве није могло бити схрањено по хришћанском обичају, а била му је ускраћена и сахрана на црквеном гробљу.

У позном средњем веку убрзано се појављују правила не само у виду обичаја, него и у писаној форми. Највише активности је на овом плану имала црква. Поред правила које је доносила Црква у виду црквених догми и одлука црквених сабора, у развијеном феудализму се појављују правила која су прописивали владари, као и уговори о понашању војски у рату које закључују зараћене стране. Тако је у почетком 15.века закључен је уговор између Ханзеатског савеза и Луја I по коме су грађани ханзеатских градова имали гарантовано право да могу трговати по Француској и годину дана након отпочињања рата, тј. нису били узнемиравани као раније.⁸⁵ Све до закључења овог уговора постојала је опасност да отпочињањем рата цивили, односно трговци, буду побијени одмах на почетку рата ако се нађу на противничкој територији. Тако је било у време Карла IV који је позатварао све Енглезе који су се нашли на територији Француске у тренутку почетка рата јер су у Енглеској побијени сви Французи. У време краља Филипа IV Лепог пракса одмазде је настављена.⁸⁶ Начелно, ратовало се без много обзира. Несигурна обичајна правила и мали број

---

⁸⁴ <http://www.papalencyclicals.net/Councils/ecum11.htm>.

⁸⁵ E., Nis, *Op., cit.*, 1895, p. 214.

⁸⁶ *Ibidem*.

билатералних уговора између држава које су у рату о понашању у рату су учинили да је рат био беспоштедан и суров. Код појединих теоретичара у то време се појављују расправе о заштити цивила. Сматра се да се ратује против поданика, вазала и савезника непријатељских и да ту нема милости. Једино се Хуго Гроцијус држао идеје да је неопходно бити милостив према деци, женама и старим особама.⁸⁷ Насупрот ових схватања Оноре де Боне полази од тога да се „у рату врши више зала, али да то не долази од рата“ (који може бити и праведан, по црквеном учењу, прим. аутора), „него до неваљалог обичаја“.⁸⁸ Идеја о неповредивости цивила које он назива мирним људима и њиховим добрима је проткана кроз целу ову књигу. Боне тежи да ратујућим странама наметне општу заштиту цивила одређених папским и црквеним правилима, али то се махом односи на тзв. „приватне ратове“ које воде племићи између себе без сагласности цркве или суверена – краља. Залагање се мању заштиту се односи на тзв. „јавне ратове“ када су у питању сукоби између краљева, када се гуше побуне сељака или у ратовима са „неверницима“, припадницима друге вере (са муслиманским војскама или у крсташким ратовима).

Статут краља Ричарда I из 1385. године „*Statutes ordonances and customs to be observed in the army*“. Статут забрањује под претњим смртне казне да се плене цркве, убијају и пљачкају свештеници, жене и деца. Изричито се забрањује крађа намирница од цивила која је предвиђена за војску. Строго је било наређено да војници не ометају цивиле у њиховим пољским радовима. Забрањено је било да се упада у просторије где су трудне жене, да се краду ствари које припадају трудној жени и да се диже вика која би могла да нашкоди трудницама или дојиљама. Дозвољена је била употреба силе само против оних који носе оружје или га користе против војске.⁸⁹ „*Семпашка нагодба*“ иначе договор између швајцарских кантона на коју су се сви заклели је изрочито забрањивала вршење насиља над цивилима, паљење и пустошење манастира, цркве напади на жене и девојке, осим ако су се објекти користили за „склањање војске или ако се цивили користе у војне сврхе“.⁹⁰

Гроф од Шрасбериа, Џон Талбот је у време владавине Хенрија V 1425. године издао наредбу о забрани пљачке од стране војске, „уништавање воћњака и

---

⁸⁷ *Ibid.*, 1895, p. 215.

⁸⁸ Honore Bonet, *L' Abre des Batailles*, part IV,I (преуз. Е., Нис. *Op., cit.*, стр.215).

⁸⁹ Ернест Нис, *Op., cit.*, стр. 224-226.

⁹⁰ L., Vulliemin, *Histoire de la Confédération suisse*, Vol. I, p.175.

винограда и узимање затвореника на пацификованим територијама“.⁹¹ Краљ Шарл VII је 1439.године издао „Наредбу о спречавању војске да пљачка и чини злоупотребе у рату“. „Наредба“ је установила принцип да је капетан одговоран ако војници под његовом командом почине злочин и то случају ако извршиоца „не изведе пред лице правде или га не казни“.⁹²

Један правилник у виду наредбе је карактеристичан по предвиђању казни за повреде овог правиланика, али и по једној одредби која се заправо може сматрати својеврсном претечом – Де Мартенсове клаузуле. Правило се зове *Закони и Наредбе за садашњи поход Војске Краљевине Шведске* издату од Земаљског савета и Врховног заповедника војске 1643. године. „Наредба“ је била широко дисперзирана како би свако био упознат са њом. У „Наредби“ се забрањује силовање, рушење, пљачкање и одређена је обавеза плаћања реквириране имовине. За ове повреде је била предвиђена смртна казна. Дакле, строге казне су биле предвиђене од стране саме државе и починиоци су могли да очекују кажњавање од сопствене државе. Наредба се завршавала једном општом одредбом заснованој на обичајном праву: „Ствари које су по себи јасне и по природном праву се претпостављају; преко неважних ствари се прелази у тишини; остале ствари се могу пресуђивати према обичајима и правилима рата; или могу бити са новим појавама изражене довциније.“⁹³ Ову одредбу Теодор Мерон сматра да је претеча Де Мартенсове клаузуле, јер је имала за циљ да се принципом човечности ограничи неограничено дискреционо право војних команданата.⁹⁴ Још тада је овим правилом покушано да се ублажи предност војне потребе над начелом хуманости.

Набројана правила и многа друга из тог периода су се односила махом на ратове у којима су учествовале хришћанске војске. У ратовима са нехришћанским војскама, са неверницима, како су се међусобно називале хришћанске и муслиманске војске, скоро да је све зависило од воље сукобљених владара или војсковођа. Често се није поштовала ни задата реч. Карактеристичан је случај опсаде и пада Новог Брда, значајне тврђаве у средњевековној Србији у време турског освајања. На позив Турака, да се тврђава преда и да ће се поштедети становништво и браниоци града, град је предат. Међутим, одмах по предаји,

---

⁹¹ Теодор Мерон, *Op., cit.*, 1998, str. 15.

⁹² *Ibid.*, стр. 16.

⁹³ *Ibid.*, стр. 19.

⁹⁴ *Ibidem.*

Турци су целокупно становништво одвели у ропство. Младиће и старију децу су одвели у Анадолију и регрутовали у јаничарску војску. Младе жене и девојке поделили својим великашима, а старе подвргли мучењу и убијању. Преживео је врло мали број њих који су прихватили ислам и тако се спасили.⁹⁵

Кажњавање за повреде обичајних и писаних правила о заштити цивила се сводило на тумачење самих владара, односно њихових војсковођа када су у питању били сопствени војници и ретко се примењивало. Казну су изрицали сами владари, или њихови капетани чији сувојници били или у неким случајевима судови који су ретко били посебно формиран за тај рат. Најчешће су судили редовни судови ако су их тадашње државице имале. Кажњавање противника за повреде ратних обичајних или уговорних правила се сводило на општу одмазду, пљачку и убијање. Једино кажњавање пред неком врстом суда и то условно названог „међународни“ за сада је познат случај кажњавања војводе од Бургундије Петра Хагенбаха (Peter von Hagnbach). У стручној литератури се ово суђење војводи од Бургундије у Брајзаху 1474. године наводи као први случај у пракси кажњавања за повреде ратних правила. Хагенбах је оптужен да је на подручју Бургундије као гувернер окупаторске силе био одговоран за низ злочина као што су убиства, силовања и конфисковање имовине грађана. Суд су формирали грађани Брајзаха као мултинационални трибунал и осудили Петра Хагенбаха на смрт. Хагенбах се бранио да је спроводио наредбе претпостављеног старешине лорда – сениора и да нема личне одговорности у радњама за које га је суд теретио. Мултинационални суд је био састављен од 28 судија, и то: осам из Брајзаха, четворо из Алзаса, осам из Швајцарске и осам из грофовија са простора данашње Немачке. Војвода Хагенбах је осуђен на смрт и пресуда је била извршена.⁹⁶

Промене у заштити цивила и цивилног становништва настају у време великих грађанских револуција и после њих. Познат је случај закључења два уговора; Уговора о размени заробљеника и Уговора о откупу ратних заробљеника закључених између Француске и Холандије 1673. и 1675. године. Уговорима је било регулисано, поред статуса и положаја ратних заробљеника, и заштита жена, деце млађе од 12 година и медицинског особља (који нису били борци) од

⁹⁵ Константин Михајловић, Јаничарево успомене, Београд, 1966, стр. 132.

⁹⁶ Ove Bring, *International Criminal Law in Historical Perspective – Comments and Materials*, Stockholm, 2001, стр. 11; Милан Шкулић, „Командна одговорност“, *Архив за правне и друштвене науке*, бр. 2, Београд 2002. стр. 496.

откупа.⁹⁷ Обавеза плаћања откупа за ова лица је била искључена. Заштита цивилног становништва подударала се с обавезом неучествовања у ратним непријатељствима грађанских власти. Обзиром да је откуп био један од главних мотива за заробљавање у оружаним сукобима, очекивана провизија за ухваћена лица, без обзира да ли су војници или цивили, све више је утицала на побољшање положаја свих категорија и све чешће се појављивала у разним инструкцијама, уговорима и другим документима. У прилог ове заштите је и члан 23. Уговора о пријатељским односима и трговини из 1785. године између Пруске и САД којим је регулисана заштита трговаца, поданика и уопште грађана који су остали у непријатељевој земљи.⁹⁸

На крају, неопходно је скренути пажњу на чињеницу да су се прва хуманитарна правила примењивала само у оружаним сукобима између тзв. цивилизованих народа, односно нација. По тадашњем схватању под изразом *међународна заједница* подразумевале су се само „државе и народи који стоје на високом ступњу развијености, између којих влада заједница и узајамност права, један *commercium juris praebendi et repetendi*“. У ред држава и народа који су се сматрали за чланице међународне заједнице и на које се примењивало међународно право били су „народи и државе који су још од првих времена примили хришћанство, а то су на првом месту старе европске државе са германским и латинским језицима као и државе нових светова које су се развиле из колонија ових народа.“⁹⁹ Све до средине 19. века у групу „цивилизовани држава“ су се сматрале европске државе (на првом месту В. Британија, Француска, Немачка, Аустро – угарска) и САД, док су ван „овог круга“ биле, наржаве Азије као на пример, Персија, Сијам, Јапан, Кина и делови азијске Турске. У колонијалним освајањима се право „цивилизованих држава“ није примењивало према борцима колонија. Исто тако се међународно ратно право на овом степену није примењивало ни у грађанским ратовима тзв. „цивилизованих“ држава. Владе европских „цивилизованих држава“ нису биле обавезне, по тадашњем међународном праву, да примењују норме међународног права нити да дају било какве гаранције колонијалним борцима нити да гарантују безбедност цивилима на тим просторима. Ово схватање ће осати све до друге половине 19.

⁹⁷ Владан Јончић, *Op., cit.*, 2002, стр. 45.

⁹⁸ Clive Parry, (edit.), *The Consolidated Treaty Series*, Vol. I и VIII/49, New York 1969, pp. 218, 349-352; David Hume, *The Principles of Morales*, Oxford, 1957, pp.187-188.

⁹⁹ Миленко Крећа, *Op., cit.*, 2011, стр. 41-42.

века када се постепено укида ово разликовање и то преко војних правилника који су се у то време доносили. Један од првих војних правилника који је укинуо ово разликовање, иако пракса ове државе није познавала ово разликовање, била је Кнежевина Србија доношењем *Ратних правила по међународном праву* 1877. године.¹⁰⁰

Грађанске револуције од холандске, преко енглеске до француске су знатно утицале на унапређење ратних правила и на покушај да се нормативно и практично заштите цивили у тим ратовима. Проблем је настао из чињенице да су већину револуционарних снага, као борбени ефективи, чинили управо цивили – побуњене широке народне масе. Правила да се војници разликују од цивила, које се до тада искристалисало, је изгубило значај, јер су основ револуционарне војске чинили цивили – побуњени револуционари. Племићке војске као регуларне јединице које је познавало тадашње међународно прво су обилато користиле ову чињеницу да се сурово обрачунају са народном војском, али и са цивилима. Суровост и непоштовање ратних правила су утицали да се међусобно распламсају мере репресалија и одмазде између племићке активне, плаћеничке војске и народне војске састављене од цивила – револуционара. На све ов значајан утицај је имао идеолошки фактор и са јене и са друге стране. Тако је, на пример, „Француским декретом“ из 1792. године (укинут је 1793) дозвољена примена репресалија само према племићима и официрима, који су сматрани класним непријатељем, док се према обичним војницима односило коректно. Декрети донети у току 1794.године којима се одбијало помиловање одређеним непријатељским војницима који су били припадници других народа, били делимично засновани на идеолошким схватањима. Често се у пракси догађало да су револуционари били веома сурови према ухваћеним француским племићима активним војницима, али и емигрантима који су се враћали у земљу као придружене снаге у борби против револуционара.¹⁰¹ Временом се изгубила разлика између „старог“ и „новог“ режима што је утицало да се појаве и нови принципи и правила. Завршетком грађанских револуционарних ратова завршило се и доба општег непоштовања правних правила и успостављања нових правила

---

¹⁰⁰ Владан Јончић, „Допринос Ратних правила Кнежевине Србије цивилизацијским интерацијама у Европи“, *Српска политичка мисао*, No. 2/2014, Институт за политичке студије, Београд, 2014, Vol. 44, стр. 231-247.

¹⁰¹ Jules Basdevant, *La revolution française et le droit de la guerre continentale*, Paris, 1901, pp. 98–100.

засниваних на принципима грађанских револуција. Појава нових категорија војника цивила појавило се и питање разликовања цивила од војника. Питање је дошло до пуног изражаја у Француској револуцији и Америчком рату за независност. Појавио се проблем којим категоријама учесника у овим ратовима дати статус пуноправних бораца, па према томе одвојити их од цивила. Француска револуција и Амерички рат за независност водиле су широке народне масе сврстане у „народне војске“. Те јединице су биле формиране од добровољаца, регрута и официра регуларних трупа. Из тих разлога је Национална скупштина Декретом 1793. године официре и војнике добровољачких одреда (тзв. Национална гарда) признала за активну војску.¹⁰² У пракси су многе добровољачке јединице (настале спонтаним организовањем цивилног становништва) често биле брутално ликвидирани од регуларних трупа племићке војске и држава Алијансе које су ушле у рат на страни краљевске војске. Поједини команданти краљевске војске су одбијали да признају добровољачким јединицама статус легалне војске француским борцима који не носе униформу. С друге стране, на исти начин поступале су и француске револуционарне трупе према одметницима и цивилима који су се борили на страни контрареволуције и краљевске војске.¹⁰³ У таквом метежу страдало је највише „право цивилно становништво“ које је било ван борби. Став држава према јасној граници између цивила и војника, као што ће се касније видети, није било питање ношења униформе све до Бриселске декларације 1874. и Хашких конвенција из 1899. и 1907. године. Ношење униформе као знака распознавања цивила и војника ће бити само делимично прихваћено. То ће остати до данас.

Једину евентуалну заштиту цивили су могли да очекују ако буду ухваћени као неборбени састав револуционарне војске и то интелектуалци, инжењерци, свештеници и медицинско особље. Неки документи показују да је у пракси поштована пракса заштите ових лица и да је нашла своје место у тадашњим билатералним уговорима.¹⁰⁴

---

¹⁰² R., Martens, *Recueil des Principaux Traités d'Alliance, du Paix*, Vol. V, Gottingue, 1826, p. 373. (preuzeto, V., Jončić, Op., cit., 2002).

¹⁰³ Jules Basdevant, *Op. cit.*, pp. 45–47.

¹⁰⁴ Члан 2. Војног споразума (Картела) између Велике Британије и САД позива се на праксу и обичаја прихваћен од цивилизованих народа – ко се сматра неборцем. (C., Parry, *Op. cit.*., Vol. LXII, p.245); Уговор између Француске и Велике Британије из 1798. г. члан 6. искључивао је жене и децу млађу од 12 година да буду заробљени. (*Ibid.*, Vol. LIV, p. 290); Наполеонова одлука из 1803. године да ће сви британски држављани од 18 до 60 година живота бити задржани у Француској као мера репресалије (T., J., Lawrence, *The Principles of International Law*, editions VI, Boston, 1915, pp. 387–388).

Први корак ка ефикаснијој правној заштити и хуманијем третману лица у рату учињен је после Француске револуције. „Уговор о пријатељству и трговини“ из 1785. године закључен између Пруске и САД је први наговестио тај корак. Непосредни извори и узроци корених промена у заштити лица у рату и даље су били: национална законодавства, међународни уговори и то билатерални и повремени и ретка поштовања донетих прописа. Вреди поменути поменути Декрет који је усвојила Национална скупштина маја 1792, јер је под заштиту нације ставио сва лица, а посебно ратне заробљенике. По Декрету, била је кажњива свака суровост, насиље или увреда упућени заштићеним лицима и била је кажњавана као да је упућени француској нацији. Што се тиче билатералних преговора, вреди споменути уговор из 1813. године између В. Британије и САД у коме стоји да ће се према свим лицима, а посебно ратним заробљеницима (многи од њих су заправо били цивили) поступати „... хумано у складу са обичајима и праксом најцивиљизованијих народа, у току рата“.¹⁰⁵

У периоду од половине 19. века до двадесетог века, рат је обично представљао сукоб супростављених војски које су тражиле разрешење проблема својих власти или владара на бојном пољу. Војне операције су биле ограничене на одређен простор или на делове територије око уврћених градова који су били под опсадом. Тадашња достигнућа у наоружању свакако су умањивала разарања и страхоте рата, али и на неки начин смањивала ризик по цивилно становништво. Цивили у том подручју углавном су били у могућности да избегну или да се преселе са места бојишне просторије. У то доба већа је опасност претила од пљачке, убиства, паљевине него од залуталих зрна, артиљеријских плотуна или неких хемијских супстанци које би остајале на земљишту након борбе. Појава авијације и њено укључивање у оружане снаге је из основа променила природу ратовања и пружила огромне могућности за уништење живе силе и материјалних средстава противника, али и повећало угроженост цивилног становништва. Промена физиономије ратовања наметнула је да се почне озбиљно да размишља о заштити цивила и цивилног становништва у оружаном сукобима. Међутим, ова заштита уско је везана са заштитом осталих категорија као што су рањеници, болесници, бродоломници и ратни заробљеници. Питање коме припада међународноправна заштита дуго је било предмет расправе главних субјеката у

---

¹⁰⁵ Clive Parry, *Op. cit.*, Vol. LXII, pp. 243–252.

међународним односима. Конкретни кораци у правцу заштите жртава рата предузети су још приликом првих кодификација међународног ратног права у другој половини 19. века. Овај период обележили су многи ратови које је водила нова грађанска класа (друштвена група у неким политичким теоријама називана и млада бужоазија), ради стварања националних држава, али и колонијалних освајања. Само у бици код Солферина 1859. године између Француске и Аустрије, на бојном пољу је било око 40.000 бораца без потребне санитетске заштите. Овај, али и сви остали сукоби овог бурног периода остали су упамћени по страховима које су са собом донеле, како у односу на ратнике, тако и на неборце тј. цивиле. Овакве последице ратних дешавања навеле су многе хуманисте тог доба на акцију. Један од највећих иницијатора заштите жртава рата био је Анри Динан (Jean Henri Dunant), који је предложио да се у свакој држави још за време мира формирају организације чији ће првенствени циљ бити помоћ жртвама у рату. На његову иницијативу формиран је 1861. године Женевски комитет петорице који ће касније прерасти у Међународни комитет Црвеног крста, као јединствена невладина организација која се бави положајем и заштитом свих жртава рата. Обука добровољаца је била последица оснивања појединачних удружења за пружање прве помоћи болеснима и рањенима. Такође, оснивају се центри за прикупљање санитетског материјала, покривача, шатора и других потроштина неопходних за смештај и помоћ људи у случају избијања оружаног сукоба. Врло брзо, након оснивања, ова организација стављена је на пробу. Прву активну улогу имала је у француско – немачком рату 1870. године, када су чланови Црвеног крста пружали помоћ великом броју рањеника. На почетку двадесетог века односи у међународној заједници били у таквој кулминацији да је све било спремно за велики сукоб и нову колонијалну поделу света. Нарочито су поделе биле јасно изражене у Европи. Сва дешавања упућивала су на то да следи велики глобални сукоб. Нарочито су нека открића у војној индустрији, али и нека из цивилне која су се могла искористити и у ратне сврхе, указала на припреме за сукоб.

Развој (откриће) авијације и њено увођење у оружане снаге и коришћење у непријатељствима, дало је потпуно нову димензију сукобима, али и поставило захтев за увођење новина у заштити небораца у сукобима. Тако су пољске болнице и шатори Црвеног крста морали бити препознатљиви са неба. Али авион није само коришћен за бацање бомби, био је и од драгоцене помоћи за бржи

транспорт рањеника, хуманитарне помоћи, лекова, завоја, хране. Ова нова функција и употреба авиона (транспорт рањеника и санитетског материјала) отворила је нова питања у вези са регулисањем њиховог статуса и заштите. Од велике важности је обележавање транспорта рањеника (санитетског ваздухоплова) чија је заштита уведена тек Протоколом I.¹⁰⁶

Било који концепт да применимо једно је сигурно; да су пред Први светски рат на снази била одређена правила која су дефинисала правила и обичаје ратовања. Међународно право, посебно међународно ратно право, изузетно се брзо развијало под утицајем више фактора.¹⁰⁷ У раду се неће наводити све конвенције које су биле на снази у моменту почињања „Великог рата“ како су тада називали Први светски рат. Али два документа, као завршни акти на двема Хашким конференцијама, су од нарочитог значаја. То су Конвенција о законима и обичајима рата на копну (IV Хашка конвенција 1907.године) и Правилник уз ову конвенцију. Ова два међународна уговора од нарочите су важности за положај учесника у сукобу на копну, али уз мали осврт и на положај и заштиту цивилног становништва. Да би се истражило какви и у којој мери су извршени ратни злочини почињени у Првом светском рату, а посебно у којој мери су то учиниле војне снаге Аустроугарске и Бугарске у рату против Србије неопходно је сагледати тада важећа међународна правна и обичајна правила и њихове повреде.¹⁰⁸

Тако је Аустроугарска царевина, иако потписница готово свих конвенција, извршила ратне злочине, нарочито на територији Србије.¹⁰⁹ Тешке повреде ратних правила су извршене у „Великом рату“ иако су пре почетка рата многе државе донеле своја ратна правила. Још на крају 19. века су под утицајем спремности тадашње међународне заједнице да регулише правила и обичаје ратовања, многе државе донеле упутства својим армијама у случају рата. Једно од најпотпунијих упутстава било је упутство издато војсци Сједињених Америчких Држава у току

---

¹⁰⁶ Више о овоме у делу у ком су наведени инструменти којима се обезбеђује заштита цивилног становништва

¹⁰⁷ Владан Јончић, *Op. cit.*, 2012, стр. 33-40.

¹⁰⁸ У име „Његовог Величанства Цара Аустрије, Краља Чешке... и Апостолског Краља Мађарске“ Хашку конвенцију је потписао Њ. Е. Гроф Р. Од Велзерсхајмба и господин Александар Околичања од Околична, изванредни посланик и пуномоћни министар у Хагу.

¹⁰⁹ Милош Јончић, Марко Ђурић, „Кршења међународних правила о заштити цивилног становништва у оружаним сукобима од стране аустроугарске војске у Србији у току Првог светског рата“, *Сто година од почетка Првог светског рата*, Институт за упоредно право, Интермекс и Завод за уџбенике, Београд- Андрићград, 2014, стр. 533-545.

Грађанског (Сецесионистичког) рата.¹¹⁰ Тај правилник носи званични назив „Правила о поступцима војске у рату“, али се у стручној литератури среће и као „Либеров кодекс“ или „Либерова правила“. Слична упутства донеле су Француска и Велика Британија. У Француској је тада на снази већ било „Правило о ратним заробљеницима“ из 1853. године које је касније допуњено новим Правилником 1893. године. У Русији је 1877. године било донето „Привремено ратно правило“. У то време, Кнежевина Србија је донела „Ратна правила по међународном праву“ 1877. године. Велике силе, као на пример Велика Британија, су неколико година после Србије донеле овакава правила, тако да је тек 1884. донет „Војни приручник“.

Цивилно становништво је свакако изложено свим опасностима којима су изложени и борци.¹¹¹ Цивили су били изложени страдањима како у сукобима кроз историју тако и у савременим сукобима. Опасности постоје како од борбених дејстава у току оружаних операција, тако и од самовоље непријатеља у случају окупације. Једина предност по питању положаја цивилног становништва која су постојала у Првом светском рату, у односу на савремене оружане сукобе, односи се на постојање фронта и на чињеницу да су се ратна дејства одвијала на ограниченом простору. Такође, оружана средства су била слабијег домета па је дубока позадина непријатеља остала неизложена ватри, а због спорих транспортних средстава, борбе су се преносиле са једног места на друго споро и остављале су времена и простора цивилном становништву да се склони пред надлазећом опасношћу. Данас је та могућност много мања јер се борбена дејства брзо преносе и захватају готово целокупну територију сукобљених страна. Угроженост цивилног становништва се нарочито повећала развојем авијације. То се показало на крају Првог светског рата кад се авијација почела да користи у ратне сврхе.

У оружаним сукобима стално се поставља једно питање – однос између начела војне потребе и начела хуманости. Односно, ком начелу треба дати предност. У току Првог светског рата је војној потреби био придаван већи значај у односу на начело хуманости. Циљ борбених дејстава је одувек била победа, односно потпуни пораз, чак и потпуно уништење противника. До овог циља се

---

¹¹⁰ Луј ле Фир, *Међународно јавно право*, Београд, 2010, стр. 427.

¹¹¹ Константин Обрадовић, (уред.), *Хуманитарно право: савремена теорија и пракса*, Београд, 1997, стр. 46.

стизало избацивањем из строја што већег броја војника и уништавањем што веће количине борбених средстава противника.¹¹² Управо из ових разлога противници немају никавог интереса да циљ свог напада усмере на неборце. Према природи ствари, цивилно становништво и његова имовина заштићени су од опасности борбених дејстава и само изузетно могу бити изложени борбеним дејствима, када су у питању град под опсадом или утврђено место.¹¹³

Такође, веома значајно питање јесте и положај цивилног становништва на окупираној територији. С обзиром да су цивили „неутрални“ у односу на ратне операције свакако да морају да буду изузети од самовоље окупатора. За цивилно становништво окупација је једно привремено стање и из тог разлога обично цивилно становништво не предузима никакве кораке против окупационе власти. Са друге стране, окупационим снагама није у интересу да нарочито тешким мерама повећају незадовољство становника који су већ незадовољни из више разлога, како због самог рата, тако и због осећаја да је њихова земља суочена са поразом у рату, али и због разних такси, контрибуција и реквизиција. Само стање окупације доводи до присуства непријатељске војске на територији и ту неминовно долази до контакта између цивилног становништва и оружаних снага. Зато је значајно да се наредбама и упутствима оружане снаге уздрже од било којих активности који могу да изазову незадовољство. Из тог незадовољства се рађају устанци и буне против окупационих снага. Појединачни случајеви малтретирања па и убијања цивила свакако да се догађају, али такви инциденти представљају изузетке и свакако морају бити санкционисани од окупаторских власти. У најранијем периоду развоја правила ратовања усвојила се пракса да се оружани сукоби воде са ограниченим циљем, односно без жеље да се противник потпуно уништи.

* * *

У освит Првог светског рата аустроугарска акција према српском живљу на територији царевине је припремана знатно раније пре самог атентата у Сарајеву и почетка Првог светског рата. Наиме, непосредно након атентата предузете су првенствено репресивне мере против српског цивилног становништва које је живело на територији Аустроугарске монархије, много пре подношења

---

¹¹² *Ibid*; J., C., Bluntschli, *Das moderne Völkerrecht der zivilisirten staten*, Bk. VII, Nordlingen, 1828, p. 287; J., L. Küber, *Europaisches Volkerrecht*, 1821, § 243, p. 384.

¹¹³ *Ibid.*,

ултиматума и почетка рата. У самом Сарајеву, исте вечери, након атентата, опљачкане су све српске редње, уследила су хапшења свих угледнијих Срба и суђења на такозваним „велеиздајничким процесима“.¹¹⁴

Што се пак војног напада на Србију тиче циљ је био да се муњевитом акцијом Србија казни за Сарајевски атентат. Зато је припремљена „казнена експедиција“ која је имала за циљ не само кажњавање српског народа већ и његово потпуно уништење.¹¹⁵ Првобитни план је био да се брзим операцијама српска војска победи на бојном пољу и да се тиме спречи да у јавност изађу сва злодела, систематско паљење села и вароши, систематско уништавање српског живља, без обзира на пол и узраст. Већ се из ратних циљева аустроугарске војне команде види тежња за систематским, планским, потпуним уништењем српске војске, државе и народа, не бирајући средства и начине за извршење овог циља.

Међутим, успеси српске војске омогућили су да се колико – толико ови злочини и зверства аустроугарске војске обелодане.

Српска влада настојала је да упозна светску јавност са масовним ратним злочинима које је извршила аустроугарска војска над цивилним становништвом у Србији. Врховна команда је организовала и комисије које су биле надлежне да прикупе релевантне податке (извештаје, записнике, лекарске извештаје, изјаве, фотографије и друго) о извршеним ратним злочинима, који су касније приложени као доказ током Мировне конференције у Паризу. Ангажовани су такође страни новинари, дописници и фотографи који су забележили све шта је аустроугарска војска извршила у Србији. Већ 1915. године у француској и холандској јавности појављују се извештаји Анре Барбија и Аријуса ван Тинховена. У Солуну је 1917. године објављена „Плава књига“ која је упућена владама потписницама Хашких конвенција.¹¹⁶ Ова књига је преглед свих злочина које су починили припадници оружаних снага Централних сила у рату са Србијом. Поред ових српских докумената и извештаји међународних комисија објективно приказују понашање

---

¹¹⁴ Брана Димитријевић, Лука Николић, „Војска убица — злочини аустроугарске војне силе у Мачви, Поцерини и Подрињу 1914. године“, *Српски војни санитет 1914–1915. године*, (Александар С. Недок/Бранислав Поповић, уред.), Управа за војно здравство Министарства одбране Републике Србије и Академија медицинских наука Српског лекарског друштва, Београд 2010. стр. 313.

¹¹⁵ *Ibid.*

¹¹⁶ Арчибалд Рајс, *Аустро- Бугаро- Немачке повреде ратних закона и правила*, Државна штампарија Краљевине Србије, Крф, 1918. стр. 56.

Аустроугарске на окупираном подручју Србије. Ови извештаји потврђују оптужбе из српске „Плаве књиге“.¹¹⁷

Један од најзаслужнијих лица за упознавање светске јавности о стравичним злочинима над цивилним становништвом у Србији је др Арчибалд Р. Рајс. У извештајима које је Рајс подносио српској Влади документовао је да су Аустријанци немилосрдно бомбардовали српске небрањене и отворене градове, да су том приликом уништавали цивилне објекте, употребљавали дум – дум метке и друге експлозиве, масакрирали цивилно становништво, противправно убијали српске ратне заробљенике, рањенике и болеснике, пљачкали и уништавали државну и приватну имовину. Поред стрељања, убијали су их бајонетима или ножевима, вешањем, масакрирали или тукли штаповима и кундацима, живе спаљивали, вадили утробе, везивали и пљачкали, ломили им руке и ноге, одсецали руке, ноге, носеве, гениталне органе, вадили очи, резали кожу на каишеве, одсецали делове лица, каменовали, женама секли дојке, жртве секли на комаде, одсецали главе, жртве су бацали свињама.¹¹⁸

Материјал за свој извештај Рајс је прикупио на лицу места током септембра, октобра и новембра 1914. године. Тај извештај није у потпуности показао колики су злочини били. Разлог томе лежи у чињеници да је у то време велики део Србије још увек био окупиран, па је у том делу било немогуће приступити потпунијој истрази. Осим тога, пошто су многи цивили побегли са опустошених подручја, било је немогуће прецизно утврдити број жртава. Из тих разлога штета која је нанесена приликом прве аустроугарске инвазије много је већа, а број жртава свакако премашује бројку која се у извештају наводи.

Аустроугарска казнена експедиција је прекршила готово сва правила и одредбе међународног права на која се обавезала стављајући потпис на Хашку конвенцију из 1907. године. Кршења су се састојала у следећим актима аустроугарске војске:

1. масовни масакр и покољ српског цивилног становништва на окупираној територији;
2. под видом интернације стављање српског цивилног становништва у ропски положај (девојака, жена, деце, старих и малолетних мушкараца);

¹¹⁷ К., К., Штурценегер, *Србија у рату 1914-1916*, Г. Милановац, 1989.

¹¹⁸ Јелена Лопичић, „Рањеници и болесници у законодавству Србије 1878–1918. године“ (<http://www.rastko.rs/rastko/delo/14679>).

3. коришћење недозвољених средстава и метода борбе, не само према српској војсци већ и према цивилном становништву, нарочито бомбардовање небрањених градова;

4. уништавање приватне имовине, цивилних објеката, применом паљењаистих, пљачка приватне и државне имовине и културних споменика;

5. рушење и скрнављење православних српских светиња, црква и богомоља;

6. коришћење распрскавајућих зрна, такозваних „дум-дум“метака.¹¹⁹

Аустроугарска монархија је већ својим ратним циљевима прекршила одредбе Хашке конвенције које упућује да државе својим копненим снагама дају упуте које ће бити у складу са Правилником који је приложен уз Конвенцију. Наиме, наредба за официре аустроугарске војске је била у супротности са преузетим правилима из Правилника:

„...У поступању са српским становништвом, свака хуманост и племенитост срца бесмислене су и чак штетне, јер би такви обзирани, који понекад могу наћи своје место у ратовању, у овом случају довели наше трупе у опасност. С тога, издајем наређење да

се у току целог рата према свакоме поступа крајње оштро, грубо и неверљиво...“¹²⁰

Подржани оваквом наредбом нижи официри су издавали директне команде својим потчињенима. Тако из једне наредбе издајамо:

„Браћо војници, ми ћемо се ускоро наћи у једној земљи чији је народ гори од најгрознијег варварина... носеви и уши биће вам одсечени, очи ископане, вода ће тамо бити затрована, такође и храна. Зато вам наређујем да према овој банди немате никакве милости, већ да све што је српско уништавате и свакога ко српски говори, без милости стрељате. При уласку у српске градове и села дужност вам је да у првом реду похапсите све високе и најугледније личности... и у присуству свих одмах обесите из сваке групе по тројицу...“¹²¹

Командант батаљона у 3. босанскохерцеговачкој бригади, Перо Блашковић издао је у лето 1914. године наређење војницима:

¹¹⁹ Брана Димитријевић, Лука Николић, *Ор., cit.*, стр. 314.

¹²⁰ Миодраг Старчевић, *Аустроугарски злочини у Србији 1914–1918*, Геополитика, Београд, 2007, стр. 245.

¹²¹ Брана Димитријевић, Лука Николић, *Ор., cit.*, стр. 313.

„Наређујем вам да према тој банди немате милости. Сваког ко спрски говори, без даљег, стрељајте“.¹²²

Ова јединица ушла је у Шабац и Клење. У Шапцу је муслиманска јединица ове бригаде покупила сва одрасла мушка лица и затворила их у цркву која је претходно тешко оштећена бомбардовањем. Почело је стрељање тако што су једна за другом извођене групе из цркве.¹²³

Најмонструозније злочине над Србима извршила је 42. Домобранска дивизија у саставу 13. Загребачког корпуса, која је и добила због својих злодела назив „вражја“. Мучења поред заробљених војника нису обишла ни голоруки народ. Осим стрељања и вешања, што је забрањено и према оружаним снагама, а свакако према цивилима, ови припадници аустроугарске царске војске су извршили злочин према цивилима: клали их, батинали кундацима до смрти, мучили глађу и жеђу, живе сахрањивали, драли кожу са леђа, живе спаљивали. Жене и девојке нису могле да избегну силовања, неретко и пред осталим укућанима, па чак и по неколико десетина на једну жену или девојку. Новорођенчад су убијали и остављали на кућном прагу. Децу и старце набијали на колац, вадиле им утробе, комадали тела.¹²⁴

У једном од својих извештаја Арчибалд Рајс наводи узроке смрти и околности под којима је смрт наступила: стрељано 345 мушкараца и 64 жене, убијено ножем 113 мушкараца и 27 жена, обешено 7 мушкараца и 6 жена, измасакрирано или смртно претучено 8 мушкараца и 20 жена, живо спаљено 35 мушкараца и 96 жена, извађена утроба код 2 мушкараца и 4 жене, одсечени носеви код 28 мушкараца и 6 жена, одсечене уши код 31 мушкараца и 7 жена, ископане очи код 317 мушкараца и 38 жена, одсечени полни органи код 3 мушкараца и 3 жене, исечена кожа на каишеве код 15 мушкараца и 3 жене, одсечене дојке код 2 жене, исечено на комаде 17 мушкараца и 16 жена.¹²⁵

Рајс је податке прикупљао на самом терену испитујући директно заробљене аустроугарске војнике, који су неретко били водичи до места на којима су се догађала кршења норми међународног права.

---

¹²² *Ibid.* стр. 314.

¹²³ *Ibid.*

¹²⁴ А., Р., , Рајс, *Аустроугарска зверства - извештај*, (репринт), Братство манастира Св. Тројице, стр. 28- 34; Миодраг Старчевић, *Op. cit.* стр. 180-192.

¹²⁵ М. Старчевић, *Op. cit.*, стр. 154-195.

Често су српски војници долазили до докумената о зверствима од заробљених аустроугарских војника. Тако је пронађена и „дописна карта“ на којој је представљено вешање грађана у Јагодини. На слици се налази осам вешала, на лицима жртава су мараме, а ноге и руке су им везане јаким конопцем. Поред вешала стоје аустроугарски војници. Поред ове карте пронађене су још две овакве карте за злочине из других делова Србије. У питању је нека врста разгледница са сликама, односно фотографијама.¹²⁶ Крајем рата наступила је права „мода“ коришћења ових „дописних карата“.¹²⁷ Толико о цивилизацијским манирима европске културне силе Аустроугарске и њеног културног народа.

Према сведочењима аустроугарских војника: „Мађари и Хрвати су били најгори, а њихови официри су их непрекидно подстицали на зверства. Кад год је пук пролазио кроз села и градове официри су их храбрили да убијају све што је живо: краве, свиње, живину, све без обзира на то да ли је то потребно за снабдевање војске или не“.¹²⁸ Један аустроугарски војни хирург изјавио је у Штабу српске Треће армије да су хрватски официри, пре упада у Србију, наредили својим војницима да “никоме не смеће поштедети живот, чак ни детету у мајчиној утроби”, а за убијање „не смеће трошити метке... Пошто свако тело има две рупе, нека ваши бајонети уђу на једну и изађу на другу“.¹²⁹

У извештајима Арчибалда Рајса стоје и даљи наводи: Војник из 26. линијског пука “тврди да је извесни поручник Лазар са својих 80 војника убио најмање 30 мушкараца и жена. Људи из његове чете су видели како је улаз у једну кафану био закрчен полуспаљеним лешевима. Ово се догодило недалеко од Зворника (у селу Зулине)... Војник из 26. пука трећег позива “изјавио је да је људима било наређено да бајонетима избоду све што је живо, жене, мушкарце и децу без икакве разлике. Војник из 79. пука... је рекао да су у близини Дреновца аустријски официри направили обруч око двадесет шесторо људи око једне куће да би потом спалили кућу и свих 26 жртава у њој... Војник из 78. пука „каже да је капетан Ајзенхут издао наређење да се у Србији поубија све што је живо... Каплар из 28. ландверског пука, сведочио је да су Аустријанци у Шапцу поред цркве убили преко 60 цивила који су претходно у њој заточени. Искасапљени су бајонетима како би се уштедела муниција. Осморица војника били су извршиоци

¹²⁶ А., Р., Рајс, *Op., cit.*, стр. 58-59.

¹²⁷ *Ibid.*, стр. 59-62.

¹²⁸ А., Р., Рајс, *Аустроугарска зверства...*, *Op., cit.*, стр. 28-29.

¹²⁹ *Ibid.*, стр. 30.

овог злочина. Сведок није могао да поднесе тај призор. Тела су два дана лежала на тргу док их нису сахранили...¹³⁰ Један генерал и официри су издали наређење за овај масакр. Војник из 18. пешадијског пука... тврди да је у Добрићу видео како војници из 37. мађарског пука убијају бајонетима једанаесторо или дванаесторо деце старе између 6 и 12 година. Овај масакр извршен је по наређењу натпоручника Нађа и догодио се 16. или 17. августа. Сведок је био само на тридесет – четрдесет метара удаљен од војника убица... Војник из 6. забалског пешадијског пука (вели да им је) пре преласка границе, капетан Боснаи издао наређење да убијају све редом, од петогодишње деце до старица. Међутим, када су прешли границу и стигли до првог српског села, капетан им је наредио да запале две куће; том приликом им је наложио да убију чак и новорођенчад у колевкама. Ухватили су 30-40 жена, деце и стараца и поставили су их испред трупа за време окршаја (испред прве борбене линије) и сведок је видео како ови цивили гину од аустријских и српских метака. Ово се догодило у Околишту. Сведок је додао да би му било веома драго када би био у прилици да о томе посведочи на суду”.¹³¹

Према Рајсовим налазима, у Шапцу су „углавном Мађари злостављали жене и децу, а потом их убијали”. Један заробљени војник из 96. линијског пука потврдио је да су аустроугарски војници „злостављали цивилно становништво и да су се нарочито Мађари истицали у овим масакрима”.¹³²

Извештаји Арчибалда Рајса показују да је Аустроугарска војска кршила и правило из члана 25. Правилника по коме је забрањено нападати и бомбардовати отворене, небрањене градове и насељена места, али и одредбе по којима је забрањено препустити насељено место пљачки и паљењу након заузимања. Рајс је био у Шапцу док је сам град још увек бомбардован од стране Аустроугара. По његовом извештају центар града је скоро потпуно био разорен обичним гранатама и запаљивим пројектилима, што је представљало кршење правила о забрани употребе неких средстава борбе. Рајс даље наводи: „Градска четврт уз обалу Саве је посебно страдала... Фасада и звоник главне цркве озбиљно су оштећени... Шабац није био само озбиљно изложен бомбардовању, већ су га непријатељске

---

¹³⁰ *Ibid.*, стр. 28-33

¹³¹ *Ibid.*, стр. 32-33.

¹³² *Ibid.*, стр. 20.

трупе потпуно опљачкале док су кроз њега пролазиле...“.¹³³ Као што видимо прекршено је и правило о забрани пљачкања насељених места па чак и када су заузета на јуриш.

Рајс извештава и о стању у Лозници: „...У Лозници сам приметио исту жестину разарања која ме је већ погодила у Шапцу... Војници аустријске војске запалили су безброј кућа. Како у граду тако и у селу... У време моје истраге и то само у четири среза шабачког округа запаљено је 1658 зграда: 232 у поцерском срезу, 457 у мачванском срезу, 228 у азбуковачком срезу и 741 у јадарском срезу. Скоро све куће су сеоске. Као последица ових пожара 1748 породица из ова четири среза доведено је до крајњег сиромаштва...”.¹³⁴

Један заробљени санитетски поручник из 28. ландверског пука изјавио је да су „војници пљачкали и палили све што су стигли: куће, баште, амбаре итд. У пратњи сваког батаљона било је око 50 муслиманских сељака из Босне чији је задатак био да пљачкају српска села. Ови људи су прави дивљаци и урличу све док пљачкају...“.¹³⁵ Тако су служили за пример војницима који су се можда до тог тренутка устезали из неког осећања пристojности. Сувишно је инсистирати на нелегалном и нехуманом карактеру ових мера које је аустроугарска војна команда примењивала. Сви набројани аргументовани и доказани подаци представља још један доказ о систематском истребљивању које је непријатељ вршио по Србији на почетку Првог светског рата..

Као што је приказано у првом делу рада ниједна одредба хашког Правилника, нити било код другог међународног уговора из стог времена, нити пак тада вежећа обичајна правна правила не указује на могућност да се цивилно становништво одводи у ратно заробљеништво. Аустроугарска царевина је и ова правила прекршила. Велики број, чак десетине хиљада цивила, одведено је у заробљеничке (концентрационе) логоре у Аустрији, Мађарској и Бугарској. Није примењено ни правило о интернирању, него под изговором о примени правила о праву окупатора да у циљу обезбеђења мира има право на интернирање (чл. 43. хашког Правилника), цивилно становништво је заправо послато у праве концентрационе логоре.¹³⁶ У тим логорима нису поштована правила о интернираним лицима, односно о депортацији. Цивили су били изложени тешким

---

¹³³ *Ibid.*

¹³⁴ *Ibid.*

¹³⁵ *Ibid.*

¹³⁶ А., Р., Рајс, *Op., cit.*, стр. 68-70, 73-74.

условима на подручјима депортације. Управо из тих разлога су многи и страдали у логорима за депортацију, а велики број цивила је обogaљен.

Као прави мотиви одвођења цивилног становништва у депортацију, односно, заробљеништво наводи се жеља да се уништи српски народ.¹³⁷ По неким подацима око 8000 девојчица старости од 10 до 14 година је дато Турцима да „послуже харемима у Цариграду и другим местима“¹³⁸ Старци жене и деца одвођени су у логоре и приморавани на најтеже послове. Због лоших услова у логорима и због лоше исхране велики број депортованих (*de facto* – заробљеника) у логорима се разболео, многи су и умрли, а приличан број су остали инвалиди.

На крају Првог светског рата је основано Друштво народа које је имало за циљ да створи механизам који ће спречити нове сукобе. Каснији догађаји у блиској историји показали су да без адекватног механизма, који би приморао државе да се уздрже од претње и употребе силе у решавању својих несугласица, нема ни трајног мира. Друштво народа је свакако увело неке иновације у погледу ограничења рата као средства за решавање сукоба. Тек су се у периоду након Другог светског рата и усвајања Повеље Уједињених нација државе приволеле да прихвате апсолутну забрану употребе силе и претњу силом као фактор у својим међусобним односима. Тада су дефинисни изузеци од овог правила, односно када је могуће прибећи употреби силе у међународним односима. Повеља УН наводи три случаја у којима је могуће применити силу. Повеља предвиђа употребу оружане силе у случају одбране (самоодбране), на основу одлуке Савета безбедности у складу са Главом VII Повеље ОУН и трећи случај је предвиђен као резултат тадашње атмосфере у међународним односима. Ради се о примени оружане силе против поражених држава Другом светском рату у случају да запрети опасност од њих по светски мир. У савременим међународним односима свакако да је овај случај постао непотребан и изобичајен.

Дефиниција појма цивилног је негативно постављена, односно да у ову категорију заштићених лица спадају сви они који нису борци. Ипак да би се јасно уочила разлика између цивила и бораца, како би се обезбедила адекватна заштита неопходно је сагледати управо оне граничне случајеве. Зато је и указано на разликовање цивил – борац и указано на проблем промене статуса. Чини се да би најадекватније решење било да се употпуности дефинишу критеријуми под којим

---

¹³⁷ *Ibid.*, стр. 70

¹³⁸ *Ibid.*, стр. 74

је могућа промена старуса. Све док се ово не учини на јединствен начин који ће добити потврду у међународном праву у подршку у међународној политици злоупотребе ће бити присутне, а заштита неадекватно примењивана.

Генеа правила о заштити цивилног становништва употпуњује слику зашто су одређена правила баш тако постављена и уобличена. Такође, показује зашто су одређене норме биле кршене и где има места за унапређење истих. Да би се у потпуности разумело на шта је усмерен фокус заштите јасно су наведена кршења правила хуманитарног права. Посебан фокус је намерно дат на Први светски рат посебно на злочине које су починиле Аустроугарске снаге у Србији. Тиме је јасно показана несавршеност механизма заштите цивила у том моменту. Након свих напора који су касније учињени до напретка је дошло, али ипак савремени свет и савремени оружани сукоби нас упућују да нисмо из досадашњих пропуста извукли баш све поуке.

3. Оружани сукоби

3.1. Појам, елементи и карактеристике оружаних сукоба

Да би се разумела сва сложеност заштите цивила у оружаним сукобима неопходно је да се објасне феномени који индукују и посредно или непосредно отварају проблем заштите цивилног становништва. Тако, рат односно оружани сукоб као друштвена појава је уско везана за ову проблематику. Неопходно је да се мало расветли овај феномен како би се проблематика заштите цивила боље разумела и нашла прикладнија решења њихове заштите. Многи правници и филозофи показивали су интересовање за правно регулисање оружаног сукоба и правила у тим сукобима и то знатно пре него што је прва Женевска конвенција из 1864. усвојена и разрађена. Тако је Жан-Жак Русо још у 18. веку у разматрању суштине човекове заједнице дотичући питање сукоба знатно допринео тим напорима. Том приликом је утврдио следеће начело које се односи на развој ратног сукоба међу државама: „Рат ни у ком случају није однос између људи, већ однос између држава у коме су појединци непријатељи тек стицајем околности, не као људи, чак ни као грађани, већ као војници (...), пошто је циљ рата уништење непријатељске државе, оправдано је убијати њене браниоце све док носе оружје, али чим положе оружје и предају се, престају да буду непријатељи, или њихови заступници, и поново постају обични људи, које више није оправдано лишити живота“.¹³⁹ То што се у разматрању генезе ове проблематике полази од 19. века и схватања Жан – Жак Русоа, не значи да није било ранијих схватања. Разматрање и поимање рата је врло старо – од најстаријих времена. Анализа дела античких писаца која су нам доступна у фрагментима и захваљајући, пре свега, преводима арапских историчара након сусрета европске и блискоисточне цивилизације у Крсташким ратовима разматрања указује да се ово питање разматрало са више аспеката још у старо доба.¹⁴⁰ Уосталом, у савременој доктрини међународног права, односно, међународног права оружаних сукоба (међународног хуманитарног права) искристалисало се схватање о историјској генези

¹³⁹ Жан-Жак Русо, *Друштвени уговор*, Просвета, Београд, 1949, стр.14.

¹⁴⁰ А., Н., Стоянов, *Ор., cit.* 1875, стр. 40-65; Ф., И., Кожевников, *Курс међународног права*, Москва, 1979, стр. 8. (преузето, Борис Кривокапић, „О науци међународног права у античком свету“, *Правни живот*, 12/ 2013, стр.215).

међународног права.¹⁴¹ Додуше, мишљења су подељена око тога да ли та генеза почиње од средњег века или од античког периода. Већина теоретичара полази од тога да је недвосмислено да су се правила јасно искристалисала у средњем веку, мада један знатан број полази од поставке да су се нека правила појавила још у старом веку. Модерна технологија и развој историје и археологије доприносе разоткривању истине и дају предност схватању о настанку првих правила још у старом веку.

Из свега до сада изнетог може се закључити да се и пре појаве нормативних правила познатих под називом међународно хуманитарно право (или правила оружаних сукоба) настојало да се правно уреди вођење оружаних сукоба у смислу заштите жртава рата и беспотребних разарања. Међутим, некадашње право примењиво у оружаним сукобима било је ограничено просторно и временски на само једну битку или појединачни сукоб. Правила су се такође разликовала у зависности од историјског раздобља, подручја, важеће етике и достигнутог цивилизацијског нивоа. Наиме, правила су стварале саме војсковође на бојном пољу, а често је и место одлучујуће битке било ствар договора између сукобљених страна.

Положај рањених бораца до друге половине XIX века је био веома тежак. Још у време Француске револуције и Наполеонових ратова напушта се концепт професионалних војски које се боре за оног владара који више плати или стави у изглед већи плен.¹⁴² Након овог периода нови концепт народне војске или мобилисаног народа узима примат као систем уређења одбране тадашњих држава. Чини се да се савремени концепт оружаних снага окреће поново професионализму и плаћеништву, што је била одлика средњег века за који су многи писци додавали епитет „мрачни“. Ово нарочито постаје опасно са појавом приватних војски које пружају своје услуге свакоме ко може да плати. Отвара се питање да ли ће у будућности сукоби да се одвијају између приватних компанија,

---

¹⁴¹ Борис Кривокапић, *Op., cit.*, 2006; Борис Кривокапић, „О науци међународног права у античком свету“, *Правни живот*, 12/ 2013, стр. 215; Милан Бартош, *Међународно јавно право*, књ. I, Београд, 1954, стр.65; Миленко Крећа, *Међународно јавно право*, Београд, 2010, стр. 50-65; Владан Јончић, *Међународно хуманитарно право*, Београд, 2015, стр. 8; Rhine Charls, S., *International Law*, Washington, 1971, pp. 9-13; Тункин, Г., И., *Международное право*, Москва, 1982, стр. 14-15; Juraj Andrassy, Božidar Bakotić, Budislav Vukas, *Međunarodno pravo*, Zagreb, 1989, str. 46-47; Vladimir - Đuro Degan, *Međunarodno pravo*, Rijeka, 2000, str. 33-35.

¹⁴² Бошко Јаковљевић/Ловица Патрновић, *Женевске конвенције за заштиту жртава рата од 1949. године*, Југословенски Црвени крст, Београд, 1957.

мултинациоанлних, регионалних, глобалних. Појава приватних војних компанија припрема одговарајуће подлогу управо за овакав сценарио.

Ако се крене од настанка првих држава јасно је да су се многе несугласице између владара, градова, насебина решавали оружјем. Прибегавало се и пракси да су читаве војске излазиле на бојна поља док, а да су владари или војсковође бирали своје најборе ратнике који су у двобојима решавали победника.

До почетка прошлог века, рат је обично представљао сукоб супротстављених оружаних снага које су тражиле разрешење проблема својих владара на бојном пољу. Војне операције су биле ограничене на одређеном простору или на местима под опсадом. Тадашња оружја нису остављала много простора за уништења, али је било и оних који су налазили различите начине како би повећали разарања и на тај начин појачали страх код противника, а неретко и код цивилног становништва. Цивили су углавном били у могућности да се преселе са бојишне просторије и на тај начин избегну страдање. Како неке радње нису биле забрањене тада је већа опасност претила од пљачке, убиства и паљевине него од артиљеријских плотуна и употребе другог наоружања, која нису имала сувише разарајуће снаге. Појава авиона и развој ратне авијације је из основа променила природу ратовања и пружила огромне могућности за стицање предности на бојном пољу, али и додатног уништења како цивилних објеката тако и цивилног становништва. Промена начина ратовања као и употреба нових средстава ратовања је наметнула да се почне озбиљно размишљати о заштити цивила и цивилног становништва у оружаним сукобима. Међутим, ова заштита је уско везана са заштитом осталих категорија као што су рањеници, болесници, бродоломници и ратни заробљеници. Питање коме припада међународноправна заштита је дуго био предмет расправе главних субјеката међународног права. У другој половини 19. века јављају се први организовани на ширем плану конкретни кораци у погледу заштите жртава рата, па самим тим и цивилног становништва. Управо током тих деценија вођени су ратови које је водила млада грађанска класа са циљем стварања националних држава, али и проширањем тих држава. Нагли економски развој и нарасле потребе за природним ресурсима у тржишном систему привређивања утицали су да се посегне за територијалним ширењем и потрагама за новим природним ресурсима. У развоју људског дрштва овај процес је познат као систем колонијалног освајања. У том процесу уобичајено је било да се колонијалне силе у колонијалним освајањима и подели интересних сфера често

и међусобно оружаном сукобљавале. Тако је једна битка у овом периоду (крајем 19. века) између две тадашње оружане силе Француске и Аустрије променила ток развоја међународног права, првенствено међународног хуманитарног права. Наиме битка код Солферина 1859. године као резултат је имала око 40.000 бораца остављених на бојном пољу без потребне помоћи и било какве санитарске заштите. Овакво стање са борцима остављеним на бојном пољу иницирало је једног од највећих заговорника заштите жртава рата, Жан Анри Динана (*Jean Henri Dunant*), да покуша да наговори државе да је неопходан јединствен систем који ће умањити патње свих жртава рата. Његов предлог је био да се у свакој држави још у току мира формирају организације чији ће првенствени циљ бити помоћ жртвама рата. Тако је на његово инсистирање и залагање формиран је 1861. године *Женевски комитет петорице* који ће касније прерасти у Међународни комитет Црвеног крста, као невладин организација. У каснијем периоду се Динанова идеја и остварује и долази до формирања националних друштава Црвеног крста. Почетак функционисања националних друштва обележило је обучавање добровољаца за пружање прве помоћи болеснима и рањенима, а касније је читав систем подигнут на виши ниво. Тако да се и данас у основи функционисања свих националних друштава Црвеног крста налази управо обука волонтера и добровољаца за помоћ унесрећенима, али не само од последица рата већ и од других масовних страдања и катастрофа. Примарни циљ Анри Динана и његових „сабораца без оружја“ није само борба против ратних последица, већ је то и жесток сукоб са самим ратом као појавом. Тежили су спречавању настанка оружаног сукоба и желели су да искорене свако насиље у решавању међународних односа. Стварање услова у међународним односима за постојање истинског мира и окупљање свих држава под барјакотом човечности био је њихов истински циљ. Међународни комитет црвеног крста својим хуманитарним радом, даје свој индиректан, али неопходан и важан допринос изградњи правног и трајног мира у свету.

На самом почетку формиран су били и магацини за логистичку подршку добровољцима и почело је снабдевање тих магацина са завојима, ћебадима, лековима и другим медицинским и санитарским материјалом. Није дуго требало да би се испитала спремност и обученост ове организације као и њених огранака. Свега девет година од оснивања, тачније 1870. године, дошло је до сукоба између Француске и Немачке и то је први сукоб у који су као актери били укључени и

добровољци Црвеног крста са циљем да помогну унесрећенима. На иницијативу пет члана оснивача Међународног комитета Црвеног крста сазвана је 1864. године дипломатска конференција у Женеви на којој је 12 држава закључило Конвенцију о побољшању судбине војних рањеника у војскама у рату.

Наведена конвенција из 1864. године, којој је Кнежевина Србија приступила 12 година касније - 24. марта 1876. године, послужила је за углед приликом доношења Конвенције 1899. године о прилагођавању начела Женевске конвенције за ратовање на мору, а потом је 1906. године ревидирана. На Дипломатској конференцији у Женеви 1929. године наведена конвенција је још једном ревидирана, када је донета и Женевска конвенција у вези са поступањем са ратним заробљеницима.

Почетком двадесетог века читав свет је био подељен и постојала је потреба за поновном колонијалном поделом света, али и за поновним прекрајањем граница. Тадашња друштва су дубоко загазила у кризе, а глад је односила огроман број живота. У оваквој ситуацији организацији Црвеног крста није остало ништа већ да се припреми и ангажује све капацитете да помогне у предстојећим тешким годинама.

Открићем авиона и њихово укључивање у војне операције у многоме је променило и вођење војних операција, али и неке промене везане за заштиту одређених лица и објеката. Тако пољске болнице, шатори Црвеног крста, демилитаризоване зоне, области са интернираним лицима или логори са ратним заробљеницима морају бити тако обележени да се и из ваздуха могу уочити како би били изузети из евентуалног напада. Треба истаћи и то да летелице нису биле коришћене само за бацање бомби или митрељирање из ваздуха, већ и за транспорт, али не само војних средстава или војника већ и рањеника, болесника, бродолночника. Такође задаци достављања хране, лекова и опреме за војску, али и за цивиле који су се налазили у окружењу или у блокади били су стављани пред ваздухопловство.

У савременом међународном праву обавеза држава је да спорове решавају мирним путем. Ипак и поред ове обавезе, државе прибегавају насиљу тј. оружаном сукобу као начину решавања спорова. Тешко је дати једну свеобухватну дефиницију оружаних сукоба. Чувени немачки теоретичар Клаузевиц рат види као акт насиља са „циљем да се принуди друга страна да

испуни нашу вољу“.¹⁴³ С друге стране, неки дефинишу оружани сукоб у ширем, ужем и најужем значењу. Тако у најопштијем то је сваки сукоб који прати употреба оружја. У ужем значењу то је употреба оружја једне оружане силе против друге, независно од обима и интензитета. У најужем смислу то је значајна употреба оружја једне државе или држава против друге државе односно држава; сукоб оружаних снага, тј. рат.¹⁴⁴

Класично међународно право познавало је само рат као категорију сукоба и само је рат био предмет правног регулисања. Зато се у савременом међународном праву све више користи термин који је погоднији, а то је оружани сукоби. Тако рецимо у неким правним инструментима се уместо појма рат користи појам оружани сукоб, али ни један од тих инструмената не наводи дефиницију тог појма.¹⁴⁵ Такође, неки аутори отварају питања да ли је рат као појава превазиђен у савременом концепту међународног права или није.

Према Жалбеном већу Хашког трибунала за бившу Југославију, „оружани сукоб постоји свуда где се прибегло оружаном сили између држава или продуженом оружаном насиљу између власти и организованих наоружаних група или пак између таквих група унутар једне државе“.¹⁴⁶

Одлука о употреби оружане силе је, према неким ауторима, увек одлука политичке природе, али да се не доноси искључиво на основу политичких разматрања већ се узимају у обзир и мишљења „официјалних“ правника.¹⁴⁷

У савременим оружаним сукобима учешћа узима далеко већи број учесника¹⁴⁸ од оног који је дефинисан у класичном међународном праву. Ипак у

---

¹⁴³ Е., Клаузевиц, *О рату*, ВИЗ, Београд, 1951, стр. 53.

¹⁴⁴ Борис Кривокапић, *Енциклопедијски речник међународног права и међународних односа*, Службени гласник, Београд, 2010, стр. 720; Natasha Balendra, “Defining Armed Conflict”, *Cardozo Law Review*, Vol. 29/6, 2008; How is the Term “Armed Conflict” Defined in International Humanitarian Law? International Committee of the Red Cross (ICRC) Opinion Paper, March 2008; Definition of Armed Conflict, Department of Peace And Conflict Research, Uppsala Universitet, http://www.pcr.uu.se/research/ucdp/definitions/definition_of_armed_conflict/;

¹⁴⁵ Josef Mrázek, „ARMED CONFLICTS AND THE USE OF FORCE“, *доступно на: file:///D:/3.%20MIL.%20DOKT.%20NOVO/DOKTORSKA%20TEZA/DOKTORAT%20PO%20GLAV AMA/3%20ORU%20C5%BDANI%20SUKOBI/CYIL_6_mrAzek.pdf*

¹⁴⁶ Пресуда: Станислав Галић, Међународни суд за кривично гоњење особа одговорних за тешка кршења међународног хуманитарног права почињена на територији бивше Југославије од 1991. године, Уједињене нације, 2003, стр. 7.

¹⁴⁷ Александар Гајић, „Употреба оружане силе против СР Југославије 1999: Улога међународног права и међународних правника приликом доношења одлуке у употреби оружане силе“, *Правни живот*, том IV, бр. 12, Београд, 2016, стр. 124

¹⁴⁸ Више о новим учесницима у оружаним сукобима у делу 3.3. Врсте оружаних сукоба.

сваком сукобу учествују неке оружане снаге зато је непходно ближе одредити овај појам.

Оружана сила представља сваку наоружану силу, па и већи број наоружаних људи, по неким ауторима то је исто што и оружане снаге.¹⁴⁹

Оружане снаге су орган који је по међународном праву овлашћен да изводи непријатељства у међународном оружаном сукобу. Уређење оружаних снага је остављено свакој држави да регулише унутрашњим прописима. Подела оружаних снага се врши на основу неколико критеријума. Тако постоје копнене, поморске и ваздухопловне снаге, али и активни и резервни састав.¹⁵⁰ Када је реч о првој подели она је од значаја и због дефинисања бојишне просторије јер различити родови имају различиту улогу на одређеним бојишним просторијама. Активни састав оружаних снага чине професионални припадници оружаних снага односно војске, као и они припадници који, у оним државама у којима постоји војна обавеза или пак добровољно служење војног рока, се налазе на одслужењу војног рока. Резервни састав чине сва војно способна лица. Тако за мушкарце војна обавеза настаје од дана отпуштања са служења војног рока или цивилне службе регулисане на други начин, односно од дана престанка професионалне војне службе и трају до краја календарске године у којој војни обвезник (мушкарац) навршава 50, 55, 60 година живота (зависи од опредељености државе за старосну границу). За жене она настаје почетком календарске године у којој навршавају 19 година и трају до краја календарске године у којој навршавају 50 година живота. Са лицима која добровољно одслуже војни рок, врши се попуна ратних јединица (подмлађивање кадра), у својству пасивне резерве. Након завршене обуке, заинтересована лица могу конкурисати за пријем у активну резерву или за пријем у професионалну војну службу.

Са друге стране међународно ратно право под оружаним снагама подразумева регуларне војне снаге, али и друге снаге које су састављене од лица којима је међународно право оружаних сукоба признало статус борца.¹⁵¹

Дефинисање појма оружаних снага је важно да би се одредила и одговорност за примену правила међународног права оружаних сукоба. Тако рецимо Гавро Перезић наводи да „Ратне операције у име и под окриљем страна у

---

¹⁴⁹ *Ibid.*

¹⁵⁰ *Ibid.*

¹⁵¹ *Ibid.*

сукобу предузимају њихове оружане снаге“.¹⁵² Исти аутор одређује да одговорност за примену правила међународног ратног права сносе стране у сукобу у целини као и њихове оружане снаге, односно сваки појединац припадник оружаних снага.¹⁵³ Ипак оружане снаге не треба схватити као прост скуп појединаца који учествују у сукобу. Оружане снаге су све организоване оружане групе или јединице које организује држава или нека друга страна у сукобу и које се налазе под командом која је одговорна за руковођење њеним потчињенима чак и у случајевима када њена влада или власт нису признате од стране противничке стране која мора бити подвргнута интерном систему дисциплине којим се обезбеђује, између осталог, и поштовање међународног права о оружаним сукобима.¹⁵⁴ Ово су правила која предвиђа међународно право и она морају тачно бити испоштована. Са друге стране, начин регрутовања, организациона структура, обучавање тих снага као и њихов статус остављени су јурисдикцијама државе о чијим се оружаним снагама ради.¹⁵⁵ Примарни задаци оружаних снага углавном се дефинишу стратегијом и доктрином одбране, односно ратном доктрином.

Оружане снаге нису прост скуп физичких лица јер би се тада могло закључити да су оружане снаге неорганизована маса.¹⁵⁶ Тај систем је уређен према политичким, војним и економски установљеном систему и представља орган државе за физичку принуду.¹⁵⁷ У оружане снаге поред људи спадају и техничка средства која представљају један пратећи елемент, али без кога свакако да ниједана оружана формација не функционише. Да би скуп физичких лица представљао оружану формацију, па даље скуп свих формационих јединица оружане снаге неопходна су два елемента. Први су свакако горе поменути технички капацитети, док је други, уједно и значајнији за међународно право, формацијска уређеност јединица или како неки аутори наводе дисциплина у унутрашњој организацији.¹⁵⁸ Овај други елемент је од значаја за међународно право јер се искључиво на основу дисциплине и хијерархијске уређености у оружаним снагама могу утврдити одговорна лица како за поштовање правила међународног права оружаних сукоба тако и за евентуално кршење тих правила.

¹⁵² Гавро Ђ. Перaziћ, *Ор.*, *cit.*, 1986, стр. 124.

¹⁵³ *Ibid.*

¹⁵⁴ *Ibid.*

¹⁵⁵ *Ibid.*

¹⁵⁶ Владан Јончић, *Међународноправни статут припадника оружаних сукоба*, Београд, 2012, стр. 85.

¹⁵⁷ *Ibid.*

¹⁵⁸ Видети: В. Јончић, *Ор. cit.*, Београд, 2012, стр. 85.

Без јасне организацијоне структуре немогуће је утврдити тачну одговорност за кршења правила. У савременим оружаним сукобима губећи се полако јасна разлика између бораца и цивила, првенствено због могућности или боље речено опасности од могуће промене статуса, губи се и јасна представа о одговорности.

Дефинисање оружаних снага често се своди на навођење ко је припадник оружаних снага, али ретко се наводи и шта су припадници оружаних снага.¹⁵⁹ У неким радовима се наводи да су то само органи који су од државе овлашћени да изводе борбена дејства. Капацитет ових овлашћења одређује се уставом, законима, али најчешће стратешким документима, као што су стратегија одбране, стратегија националне безбедности итд. У сваком случају оне су опремљене правом да спроводе контролисано насиље, што је један од елемента који прави разлику између рата и сукоба.¹⁶⁰ Оружане снаге се од обичних наоружаних група разликују управо по систему командовања, одговорности и организације. Свакој држави је у унутрашњој надлежности остављено да уреди своје оружане снаге, једино ограничење јесте да такво устројавање не ремети међународном миру и безбедности.¹⁶¹

Оружане снаге је можда најбоље дефинисати кроз одређене елементе и карактеристике¹⁶² који их одвајају од сличних организација и скупина.

Свака држава је снабдевена апаратом физичке принуде. Један од сегмената тог апарата јесу управо оружане снаге. Држава и формира и контролише, али се дешава да те исте снаге откажу послушност држави и тада долази до војног удара, пуча и сл. овакве ситуације често доводе до унутрашњих сукоба, јер до њих управо и долази због политичке, националне верске нетрпељивости. Неретко се ове нетрпељивости брзо пренесу и у редове оружаних снага. Тада најчешће долази до ескалације сукоба и до конфротације различитих јединица истих оружаних снага.¹⁶³

Оружане снаге имају своју тачно дефинисану функцију и прецизно одређен задатак.¹⁶⁴ Основна функција је очување територијалног интегритета и

---

¹⁵⁹ *Ibid.*

¹⁶⁰ *Ibid.*; Juraј Andrassy, *Међународно право*, Школска књига, Загреб, 1978, стр. 538-539; Вуко Гозе-Вучетић, „Статус борца“, *Саветовање о актуелним питањима развоја међународног хуманитарног права, Црвени крст Југославије*, Београд, 1978, стр. 51.

¹⁶¹ В. Јончић, *Op. cit.*, Београд, 2012, стр. 87.

¹⁶² Карактеристике према: Владан Јончић, *Op. cit.*, Београд, 2012, стр. 86.

¹⁶³ Ако се продубљено сагледају односи, управо овај сценарио је обележио сукобе на простору СФРЈ.

¹⁶⁴ В., Јончић, *Op. cit.*, Београд, 2012, стр. 86-89.

суверенитета државе. Када говоримо о суверенитету подразумева се и унутрашњи и спољни суверенитет. Унутрашњи обухвата заштиту постојећег уставно правног и политичког поретка, док спољашњи суверенитет подразумева одбрану од било каквог напада на унутрашње уређење и поредак које прети споља односно од других држава или можда неких других субјеката међународних односа.

Састав оружаних снага уоквирен је претходно наведеним елементима. Наравно да нису задаци и функције једини критеријум који одређује састав оружаних снага, али од ових елемената у многоме зависи и састав. Један од чинилаца јесте и позиционирање државе у међународним односима. Тако на састав оружаних снага утиче и чињеница да ли је нека држава добила статус стално неутралне државе или је пак реч о чисто војној неутралности у датој спољнополитичкој ситуацији или је у питању неутралност у односу на војнополитичке савезе у међународној заједници. Само је неутралност у првом од ова три случаја правна категорија, друге две су чисто политичка категорија, иако производе правне последице. Овде треба истаћи да правно гледано самопрокламована неутралност не постоји. Да би одређена држава имала статус неутралне неопходно је да јој тај статус буде признат од стране међународне заједнице или пак једног њеног дела, обично већег.

Када је реч о саставу и организацији оружаних снага, оне се обично организују по видовима, родовима и јединицама. У зависности на ком пољу делују обично су подељене на копнене, ваздушне (ваздушно – космичке) и морнаричке и стратегијске, с тим што морнаричке обухватају и речне јединице.

Специфична организација је још један од елемената, карактеристика оружаних снага. Ова специфичност произилази из посебних принципа на којима лежи читав систем оружаних снага. Посебни принципи у погледу попуне по јединственем презизно утврђеном плану, систему руковођења и командовања, обуке и васпитања и принцип старешинства.¹⁶⁵

Оружане снаге су посебна организација обучена и опремљена за вођење оружане борбе, одређена унутрашњим прописима државе која их оснива, а ти прописи нису у супротности са нормама међународног права, без обзира да ли су их признале противне стране у сукобу.¹⁶⁶ Могу бити састављене од:

---

¹⁶⁵ *Ibid.*

¹⁶⁶ *Ibid.*

1. Редовних копнених, поморских и ваздухопловних јединица и милиција, добровољачких јединица које улазе у састав редовних војних јединица.
2. Милиција, добровољачких јединица, јединица организованих покрета отпора и других парамилитарних организација, које не улазе директно у састав горе наведених категорија ако испуњавају следеће услове:
  - a. Да стоје под командом која је одговорна страни у сукобу за руковођење и командовање потчињенима;
  - b. Да постоји интерни систем дисциплине који ће омогућити овим јединицама да се при својим дејствима придржавају правила међународног права која се примењују у оружаним сукобима;
  - c. Да се припадници ових снага за време сваког војног ангажовања разликују од цивила и то: отвореним ношењем оружја за време сваког војног ангажовања у току времена када их противник може видети док су ангажовани у војном развијању које претходи предузимању напада у коме ће учествовати.
3. Становништво неокупиране територије које се услед приближавања непријатеља, спонтано дигне на оружје да би пружио отпор непријатељској најезди, а није имало времена да се организује као редовна оружана сила. Припадници ових снага морају да испуњавају следеће услове, да отворено носе оружје и да поштују правила и обичаје међународног права.¹⁶⁷

Подручије ратних операција неки аутори називају и ратном позорницом.¹⁶⁸ Треба направити разлику између зона у којима се предузимају радње којима се врше припреме за извођење самих оружаних операције и те зоне се називају ратиштем. Оне зоне у којима се изводе оружане борбе и друге војне операције у ужем смислу називају се бојишном просторијом. Ратиште, дакле, представља целу територију на коју се простире суверене власт зараћене стране или зараћених страна. Такође, ратиште се простире и на колоније зараћених страна. Могуће је проширивање и на отворено море.¹⁶⁹ Ратиште у ваздушном рату је шире од оног у

---

¹⁶⁷ *Ibid.*

¹⁶⁸ Преузето С., Аврамов, *Op., cit.*, 2011, стр. 684

¹⁶⁹ Преузето С., Аврамов, *Op., cit.*, 2011, стр. 684

сувоземном јер обухвата и више слојеве атмосфере јер не постоји јасна граница између ваздушног и надваздушног пространства – космоса.¹⁷⁰ Ратиште се не може простирати на неутралне државе, демилитаризоване зоне и интернационализована подручја.¹⁷¹

Бојишна просторија представља само онај део ратишта у коме се изводе ефективне оружане операције.¹⁷² Треба указати на бојишну просторију у сукобима у поседњих неколико година. Наиме, тешко је тачно утврдити, због специфичности извођења операција где се простире бојишна просторија. То се посебно види ако се погледа начин извођења операција по систему партизанског рата, односно по принципу „удри и бежи“. Тешко је утврдити где се то ефективно изводе војне операције, па се може рећи отворити расправа да ли се територија бојишне просторије изједначава са териториом ратишта или бојишна просторија прераста у поједине територијачне тачке на којим долази до одређених оружаных операција.

Ова подела у савременим оружаным сукобима је од значаја само да би се разграничило ратиште и бојишна просторија са једне стране и демилитаризована зона са друге. Такође може доћи до изражаја у случајевима доношења одлуке о остваривању војне предности као оправдања за усмеравање напада на неку зону у којој је могуће да се нађе и цивилно становништво. Ипак, прихваћено је становиште које је потврђено правним правилима у новије време која утврђују само појам војног објекта који је једини легитимни циљ напада и разарања.

На овом месту неопходно је дефинисати и појам „напад“. Под овим изразом Протокол I подразумева сваки акт насиља против противника (непријатеља, МЈ), било да су они офанзивни или дефанзивни. За примену Протокола није од значаја на којој територији се напади предузимају, укључена је и територија која припада страни у сукобу, а која је под контролом противничке стране. За међународно право оружаных сукоба није од значаја подела из војних правилника на операције предузете у оквиру напада или у оквиру одбране, овде се све сматра „нападом“ у смислу Протокола а можемо додати да је овакво схватање појма напада опште прихваћено. Заиста за норме и поштовање павила права оружаных сукба ирелевантно је да ли је у питању напад или одбрана. Рецимо када је реч о забрани

¹⁷⁰ С., Аврамов, *Ор., cit.*, 2011, стр. 315.

¹⁷¹ С., Аврамов, *Ор., cit.*, 2011, стр. 685.

¹⁷² *Ibid.*

коришћења неког оружја, страна у своју одбрану неће моћи да истакне да је то учинила у циљу одбране. Или да је како би одбранила своју територију морала да дејствује по цивилима или да нападне конвој са намирницама за цивилно становништво. Посебно се могу јавити занимљиве ситуације у међународним сукобима, када се борбе одвијају на територији једне државе.

Када је реч о територији на којој се примењују правила хуманитарног и права оружаних сукоба можемо дефинисати да се односи на копнену, ваздушну и водену територију.

Пре дефинисања самог оружаног сукоба или у ужем смислу рата неопходно је поменути још неке облике принудног решавања спорова у међународном праву. Још је класично међународно право указало на постојање три облика решавања спорова принудним (не мирним) путем. То су реторзије, репресалије и на крају рат као најизраженији облик примене силе у међународном праву. Овде се поставља питање како читав концепт савременог међународног права у ком је сваки облик примене силе забрањен утиче на ове три правне категорије. Да би се уочила и разрешила ова дилема неопходно је прво да се дефинишу ова средства.

Реторзије су правно дозвољени акт државе који је предузет као одговор на исти или сличан акт, који је такође правно дозвољен, друге државе. Дакле види се да је овде реч о актима држава, затим да су у питању правно дозвољени акти у оба случаја. На неки начин овде се ради о некој врсти поравнања или пак правног задовољења. Заштита интереса одређене државе, али у оквирима постојећег правног поретка, међународног правног поретка. Овде је дошло до кршења неких обичаја или правила куртоазије, или пак неких принципа. Зато неки аутори и наводе да је код реторзија дошло у случајевима одговора на некуртоазне, нељубазне, неправичне, неправедне мере истим таквим мерама или пак сличним.¹⁷³ Да би се говорило о Реторзијама неопходно је испуњење одређених услова:

1. да постоји акт државе који је правно дозвољен;
2. да се тај акт предузима као одговор на исти или сличан акт друге државе;
3. да је акт друге државе такође правно дозвољен;

---

¹⁷³ Л. Опенхајм, *(превод), Међународно право*, свеска друга, део I, Београд, 1935, стр 90-91.

4. да је прва држава предузела акт са циљем исправљања ситуације настале актом друге државе или постизања задовољења.¹⁷⁴

Реторзијама би могао да се сматра одговор Републике Србије на ничим изазвано затварање границе од стране Републике Хрватске у септембру 2015. године. Тако је након што је Хрватска затворила границу за транспорт робе из Србије, па затим и за путнички саобраћај, Србија одговорила затварањем своје границе за транспорт хрватске робе. Као наводни разлог Хрватска страна је наводила мигрантску кризу и спречавање проласка великог броја миграната у Хрватску. Затварање границе и у једном и у другом случају је правно дозвољен акт јер свака држава има надлежност да затвори своју границу, наравно уз адекватан разлог.

Репресалије представљају противправне акте који се предузимају као реакција на противправне акте друге државе, са циљем да се та држава приволи на поштовање првних правила или пак како би се тим актом постигло задовољење.

Шта је права природа овог акта не слажу се баш сви аутори, једни сматрају да је то самопомоћ, други да је нека врста санкције али да би постојала ова правна категорија неопходно је испуњење два услова:

1. да акт који се предузима представља кршење међународног права;
2. да је тај акт предузет као реакција на противправан акт друге државе;
3. да је разлог за предузимање таквог акта успостављање законитости или надокнада нанете штете;

Једна од дефиниција рата или оружаног сукоба је да је рат није ништа друго већ државна политика настављена другим средствима, насилним средствима.¹⁷⁵ На ово дефинисање рата надовезао се кинески државник Џу Енлај (Zhou Enlai) који је рекао: „Дипломатија је продужетак рата другим средствима“. Ова дефиниција се наслања на тврдњу да је рат истовремено и политички акт, тј. политички мотивисан акт. Како неки аутори наводе рат је средство којем се прибегава ради остварења унапред дегинисаних политичких интереса, онда када друга средстава нису довољна са се постигне политички циљ.¹⁷⁶ Ратови, а пре свега нападачки представљају продукт политичких интереса државе која њиме настоји да их реализује, а ти политички интереси у позадини најчешће имају и

---

¹⁷⁴ Зоран Вучинић, *Међународно ратно и хуманитарно право*, Војноиздавачки завод, Београд, 2001, стр. 44.

¹⁷⁵ Е., Клаузевиц, *Op. cit.*, стр. 53.

¹⁷⁶ З., Вучинић, *Op.cit.*, 2006, стр. 53.

економске интересе.¹⁷⁷ Рат је опет, по неким ауторима, средство којем се прибегава ради остварења унапред дефинисаних политичких интереса, онда када друга средстава нису довољна са се постигне политички циљ.¹⁷⁸

Гавро Перaziћ сматра да је рат комплексан међусобни однос између страна у сукобу, који је настао вољом једне стране, она је ту вољу јасно исказала кроз предузимање аката који се могу окарактерисати као оружана акција. Ти акти су од значаја за међународно право и могу се окарактерисати као агресија, оружана интервенција или оружана репресалија. Управо према тим актима може да се окарактерише да ли је нека држава прекршила међународно право или не.¹⁷⁹

Поред основног елемента израженог у овим дефиницијама, у основна обележја могу се уврстити још неке карактеристике:¹⁸⁰

Прва: рат представља оружани сукоб између организованих политичких јединки. Тако, поред држава, учесници у оружаном сукобу могу бити и други субјекти који немају субјективитет у међународноправном смислу, али представљају страну у сукобу, рецимо устанички покрети који се боре против легалне власти и који испуњавају дефинисане услове. Поред ових субјеката страна у сукобу могу бити и снаге Уједињених нација ангажоване на основу главе VII Повеље УН. Дакле, оружани сукоби не представљају однос човека према човеку већ државе према држави.¹⁸¹ Уосталом то је основна теза Жан – Жак Русоа.

Друга: рат представља организован облик насиља које се врши помоћу оружја да би се потпуно скршио отпор противника и остварио интерес због кога се води сукоб. Рат дакле карактерише низ аката и мера којима једна страна покушава да другу натера да се повинује њеној вољи или пак да испуни њене интересе. Насиље треба да буде у сразмери са политичким циљем али да и хуманитарни обзири не буду занемарени, то чак представља обавезу.¹⁸² Ако се мало задржимо на овој констатацији отвара се питање да ли можемо говорити да је овај однос насиља и хуманих разлога, у ком би превагу требало да однесу

---

¹⁷⁷ *Ibid.*

¹⁷⁸ *Ibid.*, стр. 53

¹⁷⁹ Преузето из: Зоран Вучинић, Међународно ратно и хуманитарно право, Војноиздавачки завод, Београд, 2001.

¹⁸⁰ Карактеристике према З., Вучинић, *Op.cit.*, стр. 53.

¹⁸¹ Милош Петровић, *Међународно хуманитарно право оружаних сукоба*, Државни универзитет Нови Пазар, 2014, стр. 121.

¹⁸² *Ibid.*

хумани разлози, издигнут на ниво когентне норме чије се поштовање не доводи у питање, а чије би кршење представљало међународни злочин.

Трећа: рат је израз воље једне од зараћених страна (*animus belligerendi*). У класичном међународном праву било је неопходно објављивање рата како би почела примена тадашњих правних правила. Често су државе водиле ратове, а да ратно стање никада нису прогласиле. Савремени сукоби најчешће остају ускраћени за акт објаве рата и пргласења ратног стања, јер би тим чином држава признала да крши међународно право.¹⁸³ Кроз читаву историју сукоби су представљали средство реализације намере да се другој страни наметну одређена правила.¹⁸⁴

Четврта: рат је специфичан друштвени однос уређен правилима обичајног и уговорног права оружаних сукоба. То је однос између ових правом признатих субјеката. Ипак овде треба ставити напомену да се у савременим сукобима у претходних неколико година јављају субјекти који нису као такви признати од стране међународног права у целини па и међународног хуманитарног права. Зато је можда овде боље рећи да је то однос између субјеката које међународно право препознаје, они су свакако субјекти у међународним односима, али им међународно право не признаје субјективитет, бар за сада. И ово би могло да буде предлог упућен креаторима међународног права да треба сагледати све предности, али и последице непризнавања субјективитета овим новим актерима у сукобима.

Пета: током историје међудржавних односа рат је био легално средство за решавање спорова, док је савремени међународни поредак ставио рат ван закона и прогласио га међународним злочином. Право на рат је у историји посматрано као саставни део суверности и као такав никако није могао бити противправан.

---

¹⁸³ За време агресије на Савезну Републику Југославију, ни једна држава НАТО-а није прогласила да се налази у ратном стању са СРЈ. Током целе агресије наводили су да је то акција усмерена на заштиту људских права – Хуманитарна интервенција. Са друге стране, САД су инсистирале да тројицу заробљених marinaца СР Југославија третира као ратне заробљенике. Без постојања ратног стања, као основног услова за примену Треће женевске конвенције из 1949.године, они нису могли да добију статус ратних заробљеника. СР Југославија је ову агресију третирао као необјављен рат у облику агресије и понашала се по правилима међународног права оружаних сукоба. Тројици заробљених војника НАТО снага из америчког контингента СР Југославија је признала статус ратних заробљеника. Званичници Алијансе нису прихватили ову чињеницу у почетку. Међутим, због захтева САД да се ова тројица америчких војника „третирају по међународном праву“ (по изјави Жеми Шеја портпарола Алијансе) извучен је круцијални доказ по међународном праву да је Америка признала да је наступило ратно стање између НАТО-а и СР Југославије.

¹⁸⁴ Милош Петровић, *Op., cit.*, 2014, стр. 121.

Савремено право га је легализовало само у три случаја и то у случају индивидулне самоодбране уз обавезу покретања механизма колективне самоодбране, колективне акције УН на основу главе VII Повеље и основу чл. 53. Повеље ОУН.

Циљ оружаних сукоба се кроз историју мењао. Од почетне идеје потпуног уништења или поробљављања непријатеља па све до савременог циља остварити неки интерес или приморати противника да испуни твоју вољу. Управо је ова промена циља и довела до промене у начину ратовања, ратној тактици и промене у средствима која се користе. Савремени оружани сукоби се свакако не могу поистоветити са класичним значењем рата. Војна тактика и стратегија су сада окренуте ка сламању противника са великих удаљености.¹⁸⁵ Када се уз ово укључи да понекад савремене оружане сукобе не воде оружане снаге држава већ неки нови облици оружаних снага долази се до питања ко ће у будућности да води оружане сукобе, чији ће интереси бити заступани у тим сукобима и на крају можда и најважније ко ће сносити одговорност за непоштовање правила о оружаним сукобима и правила о заштити цивила.

Од усвајања Повеље УН концепт „рата“ се у текстовима, књигама, уговорима, замењује концептом „оружаних сукоба“.¹⁸⁶

Поред оружаног сукоба данас се наводе још неки облици примене силе, оружане силе првенствено. Тако, у одређеним ситуацијама је дозвољено да једна држава пошаље своје оружане снаге у другу државу, односно да интервенише у другој држави. Тако се и разликују интервенција по позиву и самоволна. Интервенција по позиву јесте она која уследи на основу позива легитимне владе државе или пак неке друге политичке организације у тој држави.¹⁸⁷ Самоволна интервенција је она коју самоволно спроводи држава која интервенише.¹⁸⁸ Као што видимо прва би по међународном праву била дозвољена, док би друга представљала кршење права и почетне елементе за агресију. Од значаја је да ли је интервенција уследила на позив легитимне владе или пак од друге политичке организације, јер у првом случају би сукоб остао класично унутрашњи док би у другом случају већ постао мешовити.

---

¹⁸⁵ Зоран Вучинић, *Op.cit.*, 2006, стр. 54.

¹⁸⁶ Josef Mrázek, „*Armed Conflicts and The Use of Force*“, доступно на: file:///D:/3.%20MIL.%20DOKT.%20NOVO/DOKTORSKA%20TEZA/DOKTORAT%20PO%20GLAVAMA/3%20ORU%20C5%20BDANI%20SUKOBI/CYIL_6_mrizek.pdf

¹⁸⁷ Гавро Перезић, *Op. cit.*, 1986. стр. 64.

¹⁸⁸ *Ibidem*.

3.2. Врсте оружаних сукоба

С обзиром да постоје више врста оружаних сукоба подељених по разним критеријумима неопходно је размотрити ово питање како би, имајући у виду да потпуна заштита и кажњавање за повреде правила о заштити цивила зависи директно од тога која је врста сукоба у питању.

Још у античком периоду постојали су различити облици правног регулисања сукоба, односно неписаних правила која су војсковође и владари поштовали, а самим тим постојали су и различити облици сукоба. Поштовање је долазило или због моралних начела или пак од страха да ономе ко не поштује правила ће богови ускратити наклоност и заштиту. Нешто касније у периоду раног хришћанства учења су се противила рату и осуђивала га без обзира на циљ тог рата. Појавила се потреба да се направи разлика између дозвољених, праведних и недозвољених, неправедних ратова. Тако се појавило учење од стране неких мислилаца на тлу Европе који су сматрали да је праведан рат онај сукоб који се води против неверника (нехришћана).¹⁸⁹ Отуда и врло мало инструмената заштите цивила или осуде напада на цивиле. У пракси држава у 19. веку рат је у Европи представљао последњу опцију, тј., последње средство за решавање спорова.¹⁹⁰ Тада је преовладало схватање да је прибегавање рату саставни део државности и прихваћено је било схватање да је чак и освајање дозвољено.¹⁹¹ Агресорски, освајачки рат је дефинисан као међународни злочин Резолуцијом Скупштине Друштва народа 1925. године.¹⁹²

С обзиром да постоје више врста оружаних сукоба подељених по разним критеријумима неопходно је размотрити ово питање како би, имајући у виду да потпуна заштита и кажњавање за повреде правила о заштити цивила зависи директно од тога која је врста сукоба у питању. Тешке повреде права и физичког интегритета цивила у рату подводе се под заштитом међународног права оружаних сукоба, односно међународног хуманитарног права, док се те исте

¹⁸⁹ Ово учење је дуго било преовлађујуће на просторима средњевековне Европе, Медитерана и Блиског Истока. У току средњег века није било пуно осуда и забрана рата. Тада се углавном ратовало за интересе владара и остварење његових циљева, или интереса цркве у виду верских ратова. У оквиру верских ратова, поред сукоба унутар хришћанских држава и похода против јеретика, улазе и Крсташки ратови.

¹⁹⁰ Ian Brownlie, *Principles of Public International Law*, Oxford University Press, (2009) p. 729.

¹⁹¹ *Ibid.*

¹⁹² *Ibid.*, p. 732.

повреде у миру подводе под заштитом људских права. Које ће норме бити примењене зависи управо од ове поделе. Мада се и у случају ограничених немира и побуна примењују и норме људских права и норме међународног хуманитарног права. Све док је суверенитет државе нетакнут и док државна власт контролише своју територију на сцени је унутрашње право. Сва расправа се данас и води управо око питања границе докле се пружа суверенитет државе у контроли своје територије и своје легислативе у случају немира, побуна и оружаних активности становника њене територије, тј. док се не постави питање степена кршењ аљудских права и ризика по светски мир који представља побуна на њеној територији.

Када је реч о врстама оружаних сукоба могуће је применити више критеријума за поделу. У класичном међународном праву постојала је подела на праведне и неправедне ратове. Ова подела је била позната у античко доба и у средњем веку.¹⁹³ Хуго Гроцијус је анализирао неке елементе везане за праведни рат, али ипак није дефинисао услове и параметре на основу којих би се утврдило који су сукоби праведни, а који нису.

На основу временског и просторног критеријума постоји подела на *локалне* и *светске* оружане сукобе. Локални сукоби би били нпр. сукоб између Парагваја, на једној и Бразила, Аргентине и Уругваја, на другој страни (1864-1870 године), затим Српско – Бугарски рат (1885), у новије време Сукоб Либије и Египта (1977), сукоб између Ирака и Ирана, сукоби између Израела и Египта. У зависности од циља сукобе можемо поделити на *ослободилачке, одбрамбене, нападачке, верске, империјалистичке, колонијалне, грађанске* итд. Према ангажованости оружаних снага и према бојишној просторији на *копнени, ваздушни и поморски*, а према врсти оружја на *конвенционални, биолошки и нуклеарни*. Према формацији сукобљених страна на *фронталне* и *партизанске*. Према критеријуму стратегије која се користи на *ограничене* и *тоталне, офанзивне* и *дефанзивне*, а према покретљивости оружаних формација на *позициони* и *маневарски*. На крају, треба истаћи два специфичан вида сукоба, а то су *Хладни рат*¹⁹⁴ и *рат против*

---

¹⁹³ Смиља Аврамов, Миленко Крећа, *Међународно јавно право*, Службени гласник, Београд, 2008, стр. 582; Владан Јончић, „Еволуција хуманитарног права и неких људских права у средњем веку”, Зборник радова, Правни факултет, Београд, 2003. стр.233; Voich, H., „In quinque Decretalium libros commentaria“, 1576, p. 145.(Преузето од Е., Нис, *Порекло међународног права*, Београд, 1895).

¹⁹⁴ Након другог светског рата међународна заједница је ушла у једну нову врсту сукоба – Хладни рат. Иако није постојао отворени оружани сукоб између две супер силе СССР – САД, ипак

тероризма. Мора се признати да овај нови сукоб није у доктрини довољно истражен, јер је то нова врста примене силе, посебно на почетку 21. века. Исламска држава, феномен који се не назива државом, али је питање да ли испуњава критеријуме да би се у међународном праву назвао државом, методама тероризма уз комбинацију фронталног агресорског рата отворио је нову страницу примене силе.

Хладни рат је сукоб који поред оружаног карактера има и борбу на идеолошком, дипломатском, економском и психолошком плану. Додуше, овај облик примене силе није директно отворио питање повреде правила о заштити цивила, али су последице његовог деловања имале за последицу психозу страха од тоталног уништења човечанства. Мора се признати да сваки рат у једном моменту почне да се са бојишта преноси и на друга поља, али Хладни рат је имао супротни ток и развој, у њему су се прво сукобљавали на свим другим пољима док је директно одмеравање снага на бојишту, између два супротстављена блока, изостало. Специфичан је и по томе што има елементе готово свих горе наведених подела, осим што оружна борба није била примаран елемент. Настао је као последица заоштравања односа између САД и СССР након Другог светског рата. Бројни су били оружани сукоби који су у основи имали конфротирање између ове две супер силе (Корејски рат, Вијетнамски рат, Кубанска криза, Огаденски рат, итд). Корејски, Вијетнамски и Совјетско-авганистански рат представљали су неке од оружаних сукоба две идеологије. Иако се САД и СССР нису у њима директно сукобиле учиниле су то путем наоружавања других земаља и подстицања тих држава на рат. Хладни рат је био на свом врхунцу током 1948 – 1953. године када је дошло до блокаде Берлина, формирања НАТО-а, победе комуниста у Кинеском грађанском рату и Корејског рата. Друга ситуација непријатељства осетила се током 1958 – 1962. године због Кубанске ракетне кризе.

је у овом периоду било много ратова и сукоба који су били иницирани или подржавани од стране две супер силе – Сједињених Америчких Држава и Совјетског савеза. Сједињене државе су са једне стране формирале НАТО (North Atlantic Treaty Organization), а Совјетски савез је формирао Варшавски пакт или Варшавски споразум. *Варшавски пакт или Варшавски споразум или Споразум о пријатељству, сарадњи и узајамној помоћи, био је војна организација средњоевропских и источноевропских социјалистичких земаља. Успостављен је 14. маја 1955. године, да би одбио могући напад НАТО-а (који је створен у априлу 1949). Стварање Варшавског пакта је било изазвано укључивањем поново наоружане Западне Немачке у НАТО усвајањем Париског споразума. Пакт је постојао током Хладног рата, све док, након колапса комунистичких земаља у Европи и политичких промена у Савезу Совјетских Социјалистичких Република, чланице нису почеле да се повлаче 1991. Варшавски пакт је званично распуштен у јулу 1991. године.*

У свим тим сукобима једна од страна, или пак обе, биле су потпомогнуте од стране „блоковских титана“. Поред сукоба често је долазило и до бројних државних револуција и преврата - Мађарска, Чехословачка, Пољска итд. Распадом Совјетског Савеза, неки аутори сматрају да је Хладни рат завршен.

„Оружје за масовно уништење током Хладног рата имало позитивну улогу у смислу одвраћања од општег рата, друга последица је била та што су се развијале различите врсте оружја које, поред тога што имају велику разорну моћ, могу и да допринесу настанку велике штете по животну околинду.“¹⁹⁵

Иако је изазвао много патњи и разарања у државама у којима су вођени сукоби који су били последица Хладног рата, он је имао и неке позитивне стране. Развој војне методологије и технике извођења војних операција утицале су на убрзани општи развој науке и технике, посебно у областима електронике која је унапредила и ојачала стандард живота. Искуства претходних сукоба указала су да су енергенти и сировине глави ресурс који доноси превагу и повећава могућност за победу. Зато су убрзана истраживања и проналажења нових сировина које могу да замене постојеће и проналажење обновљивих извора енергије додатно пореметило међународне односе, са једне стране, али је и указало на нове начине сарадње између држава.

За питање међународног хуманитарног права од свих ових подела најзначајније место заузима она на међународне и немеђународне (унутрашње) сукобе. Разлог лежи у чињеници да, иако постоји тежња да се примена међународног хуманитарног права у међународним и унутрашњим сукобима изједначи, разлике су још увек велике. Да би се у потпуности приказало међународно право оружаних сукоба неминовно је одредити још два облика сукоба. То су мешовити сукоби и сукоби неутврђеног карактера. Посебан разлог навођења ове поделе је у могућности примене и поштовања као и позивања на правила међународног хуманитарног права у заштити цивила, јер од врсте сукоба зависи и степен и ефикасност нормативне заштите, а касније и кажњавање случају повреда правила. Нема одговорности ако нема јасне норме о заштићеном објекту у овом случају о заштити грађанских лица.

Став је неких аутора да је разликовање међународних и немеђународних оружаних сукоба вештачко и непотребно. Основни разлог по њима је да би се

---

¹⁹⁵ Бојан Милисављевић, „Заштита животне средине у оружаним сукобима“, *Безбедност*, вол. 57, бр. 3, Министарство унутрашњих послова, Београд, 2015, стр. 72.

под заштиту међународног права ставио што већи број жртава рата. Тако је на Саветовању о актуелним питањима развоја међународног хуманитарног права 1977 године у нашој доктрини Константин Обрадовић у свом уводном излагању објаснио зашто би требало укинути ово разликовање. Разлози најпре леже у хуманизацији рата. Његово образложење лежи у чињеници да жртве једнако пате без обзира о ком облику сукоба је реч и у суштини би било најбоље одбацити ово у суштини политичко разликовање и требало би да иста правила вреде у сваком оружаном сукобу.¹⁹⁶ Тачно је да би оваква тумачење проширило примену и у многоме унапредила заштиту жртава рата, али потпуни губитак ове границе би на другој страни угрозио једним делом суверенитет држава и ефикасност примене правила о заштити цивила. У време доношења Протокола на Женевске конвенције расправа је била усмерена на то што западне државе нису желеле да ратове за ослобођење од стране доминације и окупације прихвате као међународне и да се у тим сукобима примењују одредбе свих Женевских конвенција, а посебно Протокола I. Овим су махом бивше колонијалне силе одбациле могућност мешања страних фактора у њихове унутрашње ствари. Дакле, то се поставило као унутрашње питање држава засновано на њеном суверенитету. То је, са једне стране, био јак аргумент. Са друге стране, овакво тумачење је затварало могућност међународне контроле и ефикасне заштите, не само цивила, него и припадника ослободилачких покрета, тзв. „бораца за слободу“. Управо овакво тумачење даје аргументе да се мора задржати уобичајена подела на међународне и унутрашње сукобе. Тренутно међународно право оружних сукоба прави јасну разлику између унутрашњих и међународних сукоба постављено на принципима међународног правног поретка постављеног после Другог светског рата. Свако другачије тумачење и примена постојећих међународних правила захтева претходну ревизију принципа и начела међународног права постављених у периоду после Другог светског рата. Подршка задржавању поделе норужаних сукоба на међународне и унутрашње је засновано на принципу суверенитета држава. Другачије схватање или тумачење доводи у питање суверенитет државе. Зато треба бити опрезан и задржати овакву поделу, првенствено због различитих политичких питања која се отварају у зависности да ли је у питању унутрашњи или међународни оружани сукоб. Наиме, у сваком унутрашњем сукобу ентитети

---

¹⁹⁶ *Саветовање о актуелним питањима развоја међународног хуманитарног права*, Скупшина Црвеног Крста Југославије, Београд, 1979. године стр. 25

супротстављени власти и регуларним снагама су прекршиоци унутрашњег права али их са друге стране штити међународно право макар у оном минималном капацитету који пружа заједнички члан 3 Женевских конвенција¹⁹⁷, али и Протокол II који се већ сматра делом обичајног права. Ти ентитети уколико теже признању, било њих самих било циљева којима теже, морају да поштују правила међународног права. Ипак, често се дешава да се они оглуше о примену међународних правила, тада се отвара питање њихове заштите, а посебно питање њиховог признања. Такође, питање њихове заштите и са становишта права и са становишта политике је јасно, али питање њихових циљева бар са становишта политике отвара многа питања, посебно уколико је циљ независност. Чак и са становишта међународног права није адекватно рећи да је свака побуна која има за циљ независност у складу са правом народа на самоопредељење, већ је неопходно испуњење низа услова.

Савремена тумачења која иду за тим да се норме хуманитаног права могу проширити, што се у пракси и чини, је само покушај да се позивањем на начела хуманости међународне норме хуманитарног права у циљу заштите у потпуности примене и на унутрашње сукобе. Све су то, само изнуђена решења у циљу одговора на нове изазове које савремени оружани сукоби намећу. Свакако да се констатације Обрадовића морају узети у обзир у оном делу његовог излагања на поменутом Саветовању где је изнео став да се не слаже са наводима западних држава да се увођењем антиколонијаних ратова под међународне јавља опасност да свака држава може бити изложена цепању. Главна, опредељујућа чињеница лежи у одредби Протокола I којом се наглашава да примена међународног ратног и хуманитарног права ни на који начин не утиче на статус правног и политичког положаја сукобљених страна, нити на статус окупираних територија, или оних које су привремено у рукама једне од сукобљених страна.¹⁹⁸ Представници западних држава су истицали, као главни аргумент, да је могуће да неке безначајне оружане групе, позивајући се на право народа на самоопредељење, на тај начин обичну побуну подигну на виши ниво и да изнуде примену

---

¹⁹⁷ Установљена пракса Међународног суда потврђује да према међународном обичајном праву *in* svakom slučaju, *Žalbeno vijeće podsjeća da ustaljena praksa Međunarodnog suda potvrđuje da, prema međunarodnom običajnom pravu, vidovi zaštite uspostavljeni zajedničkim članom 3 važe kako za međunarodne tako i za nemeđunarodne oružane sukobe.*¹⁹⁷

¹⁹⁸ *Ibid.*

међународног права оружаних сукоба, уз истовремено практично признање за ратујућу страну.

Свакако да је циљ права заштита угрожених категорија, али са друге стране, не сме да се испусти из вида да је циљ оружаних снага сваке земље да брани суверенитет и територијални интегритет државе. Ако би се ове промене пренеле у савремене међународне односе била би отворена многа питања. Ситуација у последње време након неких актуелних локалних сукоба¹⁹⁹, који се могу једним делом окарактерисати као унутрашњи, или бар као они који су отпочели као унутрашње побуне, са различитим циљевима, али и узроцима и поводима потврђују ову бојазан. Наиме, у Украјни и у Сирији разоткривена је намера да се преко побуна уз прикривену или отворену помоћ са стране, формирају нове државе. Наравно, да ни у једном од ових сукоба нема места да се побуњеници позову на право народа на самоопредељење. Посебно је специфична Сирија јер правно гледано поставља се питање како раздвојити такозвану „умерену опозицију“ од терориста. Ако би се прихватило поменуто схватање, припадници „умерене опозиције“ би имали право на статус стране у сукобу и на поштовање свих права која произилазе из тог статуса. Припадници терористичких група немају никакву међународноправну заштиту. Чињеница коју је тешко разумети је сам назив „умерена опозиција“. Намеће се питање откуд „умерена“ када покушава да промени демократски изабрани режима насилним средствима. Управо се овде губи јасна линија између њиховог легалног статуса (ако је уопште легалан у тој

---

¹⁹⁹ Последња дешавања од „Арапског пролећа“, преко побуне у Ираку, успостављања Исламске државе и побуне у Сирији, до кризе у Украјини, показала су да је дошло до нових промена у међународним односима и може се рећи до неке врсте равнотеже снага. Појављује се нови центри моћи Русија и Кина које тренутно једине на готово свим пољима могу да парирају САД-у. Не треба посебна анализа да се схвати да је свет поново ушао у паритет две силе, јер на тренутној геостратешкој мапи света постоје и други фактори, Кина, Индија, Бразил, Европска унија, али и неки нови актери који још увек не представљају субјект у међународном праву, али су нека врста субјекта у међународним односима, а то су мултинационалне компаније. Европска Унија која је формирањем заједничке спољне и безбедносне политике постала донекле јединствен субјект у међународним односима, представља значајног актера у многим савременим активностима у међународним односима, а нарочито везано са борбу против неких нарастајућих опасности као што је тероризам, пиратерија, али и формирање оружаних формација које се не могу подвести под заставу нити једног субјекта међународног права. Ово доба би могло да се окарактерише као почетак мултиполарног светског поретка, а у војном погледу успостављање равнотеже снага у свету. Оно што карактерише међународне односе кроз читвау савремену историју јесте да без равнотеже снага нема ни колективне безбедности. Све док један субјект или група субјеката има оружану надмоћ, неће се остварити квалитена колективна безбедност без обзира што је механизам у УН успостављен. Зато би препорука била наставити са нормативном делатношћу на међународном плану, али и тражити нови механизам колективне безбедности. Да ли ће то бити формирање снага УН које ће бити оформљене као стајаћа војска са организованом и успостављеном командом независном од држава и директно подређена УН или неко други облик контроле, тешко је то сада предвидети.

мери у којој их западне силе покушавају да представе) и легалног и легитимног поступања. Са друге стране, када је реч о терористима, они су, прво, недефинисана категорија и сматрају се нелегалним учесницима оружаног сукоба. Они престављају појединце и донекле покрет против кога се бори читава међународна заједница и који су и окарактерисани као опасност по човечанство. Поставља се питање које су све опасности уколико таква лица добију статус легалних учесника у оружаном сукобу. Све док се јасно не повуче линија између њих и тзв. „умерене опозиције“ немогуће је подржавати такве покрете. Ако се овоме дода да се те групе које користе тероризам као вид борбе потајно подржавају јасно је да је веома тешко спровести успешну међународну оружану акцију и успоставити мир, а посебно у таквом рату заштити цивиле. Ситуацију посебно компликује и отвара нова питања намера терористичких организација да на овај начин формирају ентитет који би по свему имао елементе државности. Овако нешто се први пут примењује у историји међународних односа. Последња дешавања у тим сукобима су у многоме изменила и замаглила ситуацију око правног статуса и заштите учесника оружаног сукоба.

Подела на унутрашње и међународне оружане сукобе је извршена крајем 19. и почетком 20. века са циљем да се норме међународног ратног права примењују првенствено у међународним оружаним сукобима.²⁰⁰ Тада је доктрина била на становишту да се норме међународног права не могу примањивати у унутрашњим побунама и грађанским ратовима.²⁰¹ Тврдња је заснована на чврстом схватању суверенитета држава и принципу потпуне забране мешања у унутрашње ствари држава.

У другој половини 20. века, првенствено због антиколонијалних и националноослободилачких ратова, дошло се до ситуације да је неопходно да се у одређеним типовима унутрашњих сукоба прихвати примена међународног права као што је случај са међународним.²⁰²

---

²⁰⁰ Владан Јончић „Правни смисао оружаног сукоба у процесу европских интеграција“, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, No. 1/2015, Vol. 47, Београд, 2015, стр. 193-207

²⁰¹ *Ibid.*

²⁰² *ICCR, Final Records*, Vol. II B, pp. 325-327, 332-333; *Resolution OUN 2625 (XXV)*; R., Allan, *Wars of National Liberation – International or Non-International Armed Conflicts?*, Instant Research on Peace and Violence, 1974, p. 34; Seyerst Finn, *United Nations Forces in the Law of Peace and War*, Leyden, 1966, pp. 615-619; Владан Јончић, *Трећа Женевска конвенција – Практична примена и утицај на Протоколе I и II*, Досије, Београд, 2004, стр. 187-10; Зоран Андрић, *Међународни положај бораца за слободу*, Савремена администрација, Београд, 1977.

Међународни сукоби су првенствено они који се воде између две или више држава. У основном значењу рат је оружани сукоб две или више држава ради насилног остварења политичког или неког другог интереса (уништење противника, заузимање територије, експлоатација рудних богатстава са територије противника и др.).²⁰³ Тешко је повући јасну границу између рата и других облика примене силе.

Женевске конвенције као своје поље примене, у члану 2, наводе случајеве објављеног рата или сваког другог оружаног сукоба који избије између двеју или више Високих страна уговорница, чак и онда када једна од страна није признала ратно стање. Допунски протокол из 1977. године наводи у којим се случајевима, осим оним предвиђеним чланом 2 Женевских конвенција, још примењује. Протокол, тако, наводи да се под међународним сукобима још подразумевају „... оружани сукоби у којима се народи боре против колонијалне доминације и стране окупације и против расистичких режима...“. Такође, неопходно је приказати који су то правни инструменти који регулишу односе између сукобљених страна у међународним сукобима. Када је реч о наведеним Високим странама уговорницама свакако да се овде ради о државама.²⁰⁴ Међународни комитет Црвеног Крста о томе како је дефинисан појам оружани сукоби у свом мишљењу наводи да за примену Женевских конвенција није од значаја да ли је дошло до фактичке објаве рата и да је могућа њихова примена чак и онда када нема отворених непријатељстава. Да ли је реч о међународном сукобу или не првенствено зависи од саме ситуације на терену.²⁰⁵ Могуће је чак да постоји међународни сукоб и онда када сукобљене стране не признају званичну владу супротствљене стране.²⁰⁶ Пикте (Jean Pictet) такође у свом Коментару стоји на становишту да треба водити рачуна о *de facto* ситуацији, јер је могуће да неки оружани сукоб добије веће размере и да је неопходно да међународна заједница реагује и тада тај сукоб свакако не остаје у границама те конкретне државе.

Борба народа који желе осамостаљење од колонијалне власти према традиционалном међународном праву била је унутрашња ствар колонијалне

²⁰³ Смиља Аврамов, *Међународно јавно право*, Београд, 2010. стр. 4; Гавро Перазић, *Op. cit.*, стр. 21; Борис Кривокапић, 2010, стр 899.

²⁰⁴ How is the Term "Armed Conflict" Defined in International Humanitarian Law?, International Committee of the Red Cross (ICRC), Opinion Paper, March 2008. Доступно на: <https://www.icrc.org/eng/assets/files/other/opinion-paper-armed-conflict.pdf>, посећено 03.09.2016.

²⁰⁵ *Ibid.*

²⁰⁶ Jean Pictet, *Commentary on the Geneva Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field*, ICRC, Geneva, 1952, p. 32.

силе. Међутим, савремено међународно право сврстава антиколонијалне и националноослободилачке ратове у међународне оружане сукобе. Главни разлог лежи у чињеници да је установљено право народа на самоопредељење и да је борба тих народа за слободу дозвољена. Примена међународних инструмената као да је реч о међународним сукобима остварује се једностраном изјавом покрета за ослобођење да се позива на члана 96. става 3. Допунског протокола I.

* * *

Указано је на чињеницу да су код међународних оружаних сукоба главни актери државе (појединачно или у савезу). Код немеђународних оружаних сукоба борбе се воде на територији једне државе, између супротстављених друштвених група. Разлике међу групама могу произаћи из њихових социјалних, политичких, верских, или етничких разлика. Овакве ситуације се скоро по правилу јављају када се на челу земље нађе влада немоћна да контролише ситуацију и усмери политичка кретања према мирољубивом решењу спора.²⁰⁷ Када се сагледају сви сукоби у последњих двадесет година, немеђународни у потпуности преузимају примат у односу на међународне. Разлике између међународних и унутрашњих сукоба су суштинске. Како се у међународним оружаним сукобима монопол силе налази искључиво у рукама државе тако је она, али и систем командовања, снажно под политичком и војном контролом. У немеђународним оружаним сукобима, са друге стране, често се дешава да ланац командовања престаје да постоји или га је тешко утврдити. Посебно се то односи на побуњеничке снаге. Ситуација је још комплекснија када постоји више побуњеничких група које се независно једна од друге боре против легалне власти. У периоду након окончања Хладног рата број немеђународних сукоба се повећао. Међутим, овде треба бити опрезан око олаког прихватања да су ови сукоби чисто немеђународни. Прецизном анализом може да се уочи да су циљеви већине ових сукоба били рушење постојећих режима. У овом случају се отвара питање да ли је заиста самостално дошло до нарастајућег незадовољства између антагонистичких група или постоје још неки разлози. Често у оваквим ситуацијама, ситуацијама политичке уздрманости, јављају се и оружане групе које користе такав политички вакуум како би приграбиле власт. Свакако да је у савременим правним поретцима

---

²⁰⁷ Смиља Аврамов, Миленко Крећа, *Међународно јавно право*, Савремена администрација, Београд, 1999, стр. 632.

држава забрањена употреба насиља у покушајима промене власти или промене читавог правног поретка. Уколико дође до уставног дисконтинуитета, али легалним путем, он мора бити прихваћен. Ипак, ако до њега дође уз примену насиља свакако да је реч о противправном акту, па чак може се рећи и о кривичном делу.

Под унутрашњим сукобима неки аутори подразумевају оружане сукобе унутар држава који су већег интензитета и обима и по томе се јасно разликују од побуна (већи број лица под оружјем, одвијају се на ширем простору, циљ је стварање нове државе или припајање дела територије суседној држави.²⁰⁸ Допунски протокол уз Женевске конвенције о заштити жртава међународних оружаных сукоба (Протокол II) као своје поље примене наводи све оружане сукобе који нису обухваћени Допунским протоколом о заштити жртава међународних оружаных сукоба (Протокол I) који се одвијају на територији Високе стране уговорнице између њених оружаных снага и отпадничких оружаных снага или других организованих група које, под одговорном командом, имају такву контролу над делом њене територије која им омогућује да воде непрекидне и усмерене војне операције и да примењују сам Протокол.

Као што се види из Протокола, да би се одређене оружане групе сматрале легитимним снагама које се супротстављају легалној власти, неопходно је да имају одговорну команду (утврђен и уређен ланац командовања), да имају успостављену контролу над делом територије и да им то омогућава да воде непрекидне борбе против регуларних оружаных снага. За међународно хуманитарно право најбитнији услов за признање тих оружаных група јесте да поштују и примењују Протокол.

Ове елементе неки аутори одређују као услове да би нека отпадничка оружана група добила признање и статус ратујуће стране.²⁰⁹ Ипак, код овакве констатације неопходно је изнети одређене ограде. Пракса је показала да и у случајевима када нису испуњени сви ови услови један део међународне заједнице признаје статус ратујуће стране побуњеничким групама. Разумљиво је да су политички разлози одлучујући да се оваквим групама додели статус ратујуће стране и на неки начин прекршиоци права заштите правним нормама. Разумљиво

---

²⁰⁸ Бојан Милисављевић, *Нове мировне мисије Организације уједињених нација*, Службени Гласник, Београд, 2007, стр. 77-78.

²⁰⁹ Миленко Крећа, *Међународно јавно право*, Правни факултет, Београд, 2010, стр. 732.

треба бити обазрив и навести да се и према тим отпадничким групама мора примењивати минимум заштите који омогућава „минијатурна конвенција“.

Неки аутори са правом истичу да су данашњи сукоби углавном унутрашњи, али и да треба утврдити разлоге зашто је то тако.²¹⁰ Један од разлога који се наводи јесте делотворност Савета безбедности, па су државе свесне да би отпочињање оружаних сукоба довело до брзе и ефикасне акције УН-а.²¹¹ Такође, глобализација доводи до слабљења државне власти па је отворен пут за стварање различитих центара моћи унутар држава које због економских проблема нису у стању да се суоче са овим проблемима.²¹² Можда најупечатљивији разлог јесте промена друштвено-економских поредака у државама источне Европе што је довело до великих економских криза али и до отварања низа етничких, верских и територијалних питања унутар тих држава, али и прижило шансу одређеним државама да остварују неке своје интересе.²¹³

На основу изнесеног, може се закључити, да у немеђународним оружаним сукобима стране у сукобу нису у једнаком правном положају.

По методама и средствима извођења оружаних операција нема разлике између међународних и немеђународних сукоба. Углавном се ови елементи идентични. На основу последњих процена у сукобима немеђународног карактера страдања, жртве и патње су много веће.²¹⁴ Тако је, рецимо, интересантан податак да је од 1945. до 2003. године било преко 270 озбиљних сукоба. Понекад се догоди тенденција опадања сукоба, али је често то привидно. На пример, у периоду од 2000. до 2007. године може се приметити јасно смањивање броја сукоба, али је зато у 2007. години вођено 30 оружаних сукоба, уз учешће 26 држава што представља значајан раст у односу на претходни период.

На конференцији у Берлину, где је том приликом донета Берлинска декларација 1999.године, истакнуто је да се под случајевима „оружани сукоби у којима учествују недржавни ентитети“ обухватају неколико ситуација:

1. Оружане сукобе који немају међународни карактер у смислу заједничког члана 3. Женевских конвенција и Протокола II, дакле

---

²¹⁰ Бојан Милисављевић, „Успостављање начела мирног решавања спорова и забране претње и употребе силе у међународном праву“, *Правни живот*, том IV, бр.12, Београд, 2016, стр. 99

²¹¹ *Ibid.*

²¹² *Ibid.* стр.100.

²¹³ *Ibid.*

²¹⁴ У ратовима који су се одиграли после Другог светског рата - локалним, пограничним и грађанским погинуло је више људи него у оба светска рата.

сукоби између владиних снага и недржавних ентитета или оружани сукоби између недржавних ентитета међусобно;

2. Сукоби у којима интервенише једна или више страних држава, дакле мешовити сукоби;
3. Сукоби који немају међународни карактер, евентуално мешовити сукоби, у којима интервенишу снаге Уједињених нација (УН);
4. Народно ослободилачки ратови у смислу члана 1. пар. 4. Протокола I уз Женевске конвенције.²¹⁵

У зависности од интензитета тих сукоба разликује се неколико врста унутрашњих сукоба. Они се крећу од изолованих инцидената, чарки, па преко државних удара и пучева све до грађанских ратова. Грађански ратови се по свим својим елементима, почевши од интензитета употребе оружја и врсте оружја које се користи па све до комплексности оружаних операција готово не разликује од међународних, међудржавних сукоба. Сами узроци немеђународних сукоба могу бити различити. Обично почињу као плод вишегодишње, вишедеценијске, а понекад и вишевековне нетрпељивости, разлика, незадовољстава између супротстављених страна. Разлике међу сукобљеним странама могу да буду и углавном су верске, етничке, класне, расне, племенске, културолошке, политичке и др. Када се сагледа историјат оваквих сукоба може се уочити да се ретко дешавало да је једна од ових разлика довела до самог сукоба. Углавном је то комбинација више фактора и разлика које постоје. Када су споменути фактори углавном се пажња обраћа на неке стране факторе који могу да буду само страна која се умеша, зарад својих интереса или пак интереса неке треће стране, али често они су и иницијатори. У периоду доминације једине супер силе након хладног рата Сједињених Америчких Држава страни фактор је најчешће био иницијатор сукоба на просторима који су требали да се дестабилизују и у државама које су требале да се поцепају. Цепане држава је имало вишеструку улогу. Обично да се регионалне силе униште или ослабе, да се створе нови савезници, а да се противници толико ослабе да, више, не претстављају претњу.

Са аспекта међународног права мешање било које државе у унутрашње ствари других држава, а нарочито слање у другу државу оружаних банди, група,

---

²¹⁵ Yearbook of the Institut of International Law, 68-I, 1999, P. 261, Преузето из Владан Јончић, „Значај Берлинске резолуције о примени међународног хуманитарног права у оружаним сукобима у којима учествују недржавни ентитети“, *Правни живот*, Удружење правника Србије, Београд, 2013, бр. 12, књ. 566, стр. 175-196.

најамника или пак подржавање постојећих супротстављених група свакако би представљао агресију и кршење начела међународног права о немешању у унутрашње ствари других држава. Управо из тих разлога државе ово чине на један прикривен начин како не би биле оптужене за агресију. Зато је и дошло до формирања неких нових оружаних формација и стварања неких нових актера и субјеката у међународним односима.

Унутрашње сукобе неопходно је разликовати од унутрашњих тензија мањег интензитета. Други допунски протокол на Женевске конвенције из 1977. године (Протокол II) јасно наводи да: „...овај Протокол се неће примењивати на ситуације унутрашњих немира и затегнутости, као што су побуне, изоловани и спорадични акти насиља и остали акти сличне природе јер то нису оружани сукоби“.²¹⁶ Разлике између ових сукоба и напетости најбоље се могу уочити на примеру побуна у арапским земљама у току тзв. „Арапског пролећа“.²¹⁷ Протести и изливи незадовољства у Бахреину и Кувајту се могу сматрати само као унутрашњи немири и напетости. Међутим, сукоби у Египту, Тунису, Либији и Сирији представљају ескалацију унутрашњих немира у отворену побуну, са извесном ескалацијом у грађански рат. Због своје жестине, обима територије која је била захваћена, бројем учесника у сукобу и страхотама страдања цивила неминовно су довели до увођења обавезе поштовања хуманитарног права и то не оног минимума који је загарантован заједничким чланом 3. Женевскох конвенција већ хуманитарним правом у његовом пуном капацитету укључујући ту пре свега обичајно право али и правила која су установљена одлукама међународних правосудних тела. Сукоби у Либији су по неким елементима прерасли у сукоб нејасног и неутврђеног (односно мешовитог) карактера због присуства оружаних снага приватних војних мултинационалних компанија и отворене подршке неких држава побуњеницима. Приватне војне компаније су се умешале у овај оружани

---

²¹⁶ Допунски протокол уз Женевске конвенције из 1949. године о заштити жртава немеђународних оружаних сукоба, Допунски протокол уз Женевске конвенције из 1949. године о заштити жртава међународних оружаних сукоба, *Ивори међународног хуманитарног права*, Југословенски црвени крст, Београд, 1999, чл. 1. ст. 2.

²¹⁷ „Арапско пролеће“ је почело 14. јануара 2011. године. Тада је туниски председник Зине ел-Абидине Бен Али напустио земљу. Разлог одласка је био талас демонстрација под називом „Револуција јасмина“. Тада је, према извештајима неких обавештајних служби, званично почело Арапско пролеће које се врло брзо проширило на Египат, Либију, Сирију и Јемен. Како наводе извештаји неких држава циљ Арапског пролећа је требало да буде увођење демократије и ослобађање од диктаторских канци држава тог дела света. Резултат је био потпуно супротан. Наступила су разарања, смрт више од 350 хиљада људи и десетине милиона избеглица које у таласима стижу у Европу.

сукоб из разлога заштите пословних интереса великих компанија и мултинационалног капитала, пре свега због борбе за ресурсе али и у циљу брисања дугова које су неке државе, али и мултинационалне компаније имале према држави Либији. Истовремено су се у овај сукоб ангажовале, у знатној мери и специјалне снаге других држава у виду саветника. Следећи сукоб – сукоб у Сирији између побуњеника и регуларних снага државе, војске и полиције, по броју жртава прерастао је у сукоб са највећим бројем жртава, ако изузмемо тренутни сукоб у Украјини. Сукоб у Сирији, такође, није остао без мешања великих сила. За разлику од ранијих, овога пута Руска федерација није дозволила интервенисање Сједињених Америчких Држава, тако да је сукоб остао у границама унутрашњег.

Да би одређени сукоб био окарактерисан као грађански рат неопходно је испуњење одређених услова.²¹⁸ Основни критеријум јесте интензитет оружаних акција, обим ангажовања војних снага, трајање предузетих аката и њихов територијални опсег. Потребно је да наоружане групе, као што је већ напоменуто, имају одговорну команду и њену контролу над снагама које изводе војне операције и да држе под контролом територију која им омогућава вођење непрекидних и усмерених војних операција. Циљеви оваквих сукоба су промена постојећег политичког система, сецесионизам тј. одвајање једног дела територије и др.²¹⁹

Насупрот међународном оружаном сукобу овде је однос између зараћених страна у ствари однос између владе једне државе и њених држављана.²²⁰ Зато се често истиче да овде не постоји дилема око хуманости и војне потребе већ између хуманости и суверенитета.²²¹

Сваки грађански рат, тј. унутрашњи сукоб може да прерасте у међудржавни сукоб, односно да превазиђе границе дотичне државе.²²² Овакв облик сукоба у доктрини и пракси међународних трибунала је окарактерисан и сврстан у групу интернационализованих оружаних сукоба. Интернационализовани оружани сукоби

²¹⁸ Смиља Аврамов, Миленко Крећа, *Op., cit.*, 2008, стр. 590.

²¹⁹ Finn Seyersted, *United Nations Forces in the Law of Peace and War*, Leyden, 1966, pp. 299–304; Blix, H., „Contemporary Aspects of Recognition”, *130 Recueil des cours*, 1970, Vol. II, pp. 615–619.

²²⁰ Константин Обрадовић, (ур.), *Op., cit.*, 1997, стр. 243.

²²¹ *Ibid.* стр. 244.

²²² Такав је био сукоб између Етиопије и Сомалије (1977-1978). Сукоб је најпре почео на територији етиопијске покрајине Огаден између војске те државе и побуњеника сомалијског порекла, а прерастао је у сукоб регуларних војски Етиопије и Сомалије. Рат је окончан војном победом Етиопије.

су они који почињу као унутрашњи, али временом, укључивањем друге државе у тај сукоб на страни побуњеника, прерасте из немеђународног у међународни, или пак постаје мешовити сукоби.

Мешовити оружани сукоби јесу сукоби који почињу као унутрашњи, али се у одређеном моменту укључују друге државе. Та активност се своди на пасивну или активну помоћ легалној влади или побуњеницима. Када се анализирају мешовити оружани сукоби неопходно је скренути пажњу на примену правила према зараћеним субјектима, односно према учесницима у сукобу. У сукобима између владе и побуњеника примењују се унутрашњи правни прописи дотичне државе и међународно право оружаних сукоба које се односи на немеђународне оружане сукобе (чл.3. Женевских конвенција и Протокол II).²²³ У сукобима између владе и треће државе која интервенише на страни побуњеника почиње да се примењује право које се односи на међународне оружане сукобе. Између треће државе која интервенише на страни владе и побуњеника примењује се право меродавно за немеђународне оружане сукобе. На крају у сукобима између трећих држава које интервенишу на обе стране мора се поштовати право које важи у међународним оружаним сукобима.

У савременим међународним односима мали број сукоба је заиста само унутрашњи. Углавном су они бар мешовити или интернационализовани, а најчешће су неутврђеног карактера због специфичне ситуације на терену. У стварности, постоје бројни сукоби који не могу увек да се уклопе у основну поделу. Са становишта поделе на немеђународне и међународне оружане сукобе, сви оружани сукоби могу да се класификују на следећи начин:

1) чисто унутрашњи сукоби (побуне, насиље), правно покривени чланом 3. Женевских конвенција („минијатурна конвенција“);

2) тзв. продужавани унутрашњи сукоби у којима обе сукобљене стране показују извесан степен организованости и дисциплине;

3) класични грађански ратови, у којима обе стране показују многе особине државних ентитета;

4) оружани сукоби мешовитог типа, у којима поред сукобљених унутрашњих страна, учествује(у) трећа(е) држава(е);

---

²²³ Schindler Dietrich., „Die Anwendung der Genfer Rotkreuzabkommen seit 1949.“, 22 *Schweizerische Jahrbuch für Internationales Resht*, 1965, pp. 94–97; Kelsen, H./Tucker, R., *Principles of International Law*, New York, 1966, pp. 28–29.

- 5) ратови за национално ослобођење и
- 6) класични међудржавни сукоби.²²⁴

Како је систем Уједињених нација недвосмислено увео забрану употребу силе као и претњу силе тежиште нових сукоба се преселило са међународних на немеђународне оружане сукобе.²²⁵ Неки аутори наводе да се унутрашњи сукоби разликују од унутрашњих побуна по томе што је ангажован већи број лица, одвијају на ширем простору, циљ је стварање нове државе или припајање дела територије суседној држави.²²⁶ Овде морамо да скренемо пажњу да се циљеви не завршавају овде јер би у том случају сукоб у Сирији између опозиције и регуларних снага остао у области побуне јер циљ опозиције је свргавање Асадовог режима насилним путем, дакле није стварање нове државе нити цепање дела територије. Догађаји с краја 20. века у међународним односима потврдили су ове наводе. Опстанак једине супер сила – Сједињених Америчких Држава изнедрио је почетак промена у међународном праву. Управо је овакво стање у међународним односима проузроковало непоштовање међународног права и довело до оружаних интервенција, под изговором заштите демократије и људских права. Разарање СФРЈ је једна од последица оваквог стања у међународним односима. Такође и талас насилних промена у источном свету од Кине (догађаји на Тјенен Мену) до „Арапског пролећа“ последице су настојања преостале супер силе да успостави доминацију у свету и реализује наговештени „Нови светски поредак“. Агресија НАТО Пакта на Савезну Републику Југославију 1999. године је само потврда да је међународно право запало у кризу и да без адекватног механизма који ће се одупрети и најчим светским силама нема колективне безбедности. У недостатку таквог механизма остаје само да се сачека неки ефикаснији систем колективне безбедности. За тако нешто је неопходно да се успостави равнотежа снага у међународној заједници. Сукоби који су уследили након окончања хладног рата, а нарочито на почетку 21. века, у многом су променили концепт оружаних сукоба и ратова. Наиме, распадом Совјетског Савеза главни опонент Америке и НАТО-а је престао да постоји. Ове промене у међународним односима су утицале да се у једном временском периоду предузимају војне операције противне међународном праву и општој забрани

²²⁴ Више о томе: Владан Јончић, *Op. cit.*, 2004, стр. 59.

²²⁵ Бојан Милисављевић, Милан Палевић, *Op. cit.*, 2010, стр. 268

²²⁶ *Ibid.*

употребе оружја у решавању односа и несугласица између држава. Сукоби који су уследили након окончања хладног рата, а нарочито на почетку 21. века, у многоме су променили концепт оружаних сукоба и ратова. Наиме, распадом Совјетског Савеза главни опонент Америке и НАТО-а је престао да постоји. Ове промене у међународним односима су утицале да се у једном временском периоду предузимају војне операције противне међународном праву и општој забрани употребе оружја у решавању односа и несугласица између држава.

* * *

Велики проблем у теорији савремених оружаних сукоба изазивају они сукоби који се због свог карактера не могу сврстати нити у једну од поменутих категорија. Првенствено због прикривености свих учесника или из разлога што нису сви учесници субјекти међународног права. Овде се пре свега мисли на оне сукобе у којима учествују оружане формације које немају или бар још нису стекле потпуно признање као борци односно други припадници оружаних снага. Оно што додатно компликује њихов положај јесте то што њихови наредбодавци немају међународноправни субјективитет. Ово је учестала пракса јер одређени број бораца у таквим сукобима чине цивили који мењају статус борац – цивил, на основу чл. 44. Протокола I из 1977. године. Овакве ситуације доводе до тога да се не може са сигурношћу у неком тренутку да утврди да ли су та лица борци или цивили. У тако нејасним ситуацијама долази до повреда међународног права оружаних сукоба и до инсценирања тешких повреда хуманитарног права у смислу злочина према цивилима. Практика је још комплекснија са припадницима војних мултинационалних компанија, односно припадницима војних корпоративних агенција. Корпоративне агенције данас организују своје оружане снага или их пак ангажују на тржишту преко војних агенција као „цивилне војске“ под називом корпоративни агенти. За тако нешто не постоје правни основи у међународноправним инструментима.²²⁷

Посебан проблем код немеђународних оружаних сукоба стварају стране које су укључене у исти. Ситуација у Сирији нарочито у први план износи тешкоће

---

²²⁷ Peter Warren Singer, *Corporate Warriors: The Rise of the Privatized Military Industry*, Cornell University Press, New York 2003; Смиља Аврамов, *Међународно јавно право*, Академија за дипломатију и безбедност, Београд, 2011, стр. 691-692; *UN Doc. E/CN. 4/2005/23*, „Report of the Third Meeting of experts on traditional and new forms of mercenary activity“, §12;

које се јављају управо око разликовања сукобљених страна. У овом сукобу постоји више сукобљених страна. Ради лакшег разумевања требало би их сврстати у три групе. Прву представљају регуларне оружане снаге Сирије, на чијој страни се налазе и оружане снаге Руске Федерације које су на позив леглних институција власти у Сирији дошле да помогну у борби против терориста. Друга група су терористичке групе у оквиру Исламске државе (Исламска Држава у Ираку и Леванту (ИДИЛ) или Исламска Држава у Ираку и Сирији (ИДИС, DAES, ISIS).

Савремени оружани сукоби у последњих десетак година су се трансформисали и отворили нову димензију међународних односа. Промене у међународним односима су измениле и односе снага на пољу оружане моћи. Тако да је данас тешко очекивати неку нову интервенцију, а да такво понашање не наиђе на оштро противљење других интересних центара. Било је у последњих пар година, нарочито након „Арапског пролећа“, више покушаја интервенисања од стране САД, али су они углавном остали на пољу претњи.

У савременим односима у међународној заједници подела на унутрашње и међународне оружане сукобе полако постаје само теоријска. Разлог за овакво мишљење лежи у чињеници да готово да нема унутрашњег сукоба у који се бар у неком моменту није умешао неки од страних фактора (субјеката). Управо ова тенденција отвара могућност за злоупотребу постојећих норми међународног права и ствара сложена ситуацију, без могућности да се има јасна слика о одговорним актерима за тешка кршења међународног права и за њихову одговорност. Цивили и цивилно становништво су на овај начин стављени у још тежи положај.

У поседње време се ситуација око разматрања овог питања још више искомпликовала појавом схватања о промењеној суштини и садржини ратова. У теорији међународног права и међународних односа крајем 20. и почетком 21. века појавила су се схватања о новим врстама ратова. Таква тенденција је довела до оштрих супротстављања мишљења око тога да ли су се појавиле нове врсте ратова или не. Тврдње да се рат променио и да је на светској сцени нова врста ратова још више компликују тренутну ситуацију у поштовању међународних правила. Увођењем нових врста ратова, коју уводе неки теоретичари, отежава се примена и поштовање као и одговорност за поштовање постојећег међународног права, посебно међународног права оружаних сукоба. Једни сматрају да је услед

процеса глобализације дошло до настанка нових врста оружаних сукоба.²²⁸ Друга група теоретичара сматра да то упоште нису нови ратови већ да су то неки нови облици примене силе, као на пример тероризам, етничко чишћење, геноцид који само замрачују присутност традиционалних ратова.²²⁹ Ипак може се прихватити констатација једног броја теоретичара који наводе да је рат престао да буде у искључивој надлежности држава и влада.²³⁰

Ступањем на снагу Допунског протокола уз Женевске конвенције од 12. августа 1949. године о заштити жртава немеђународних оружаних сукоба (Протокол II) настала је нова ситуација. Први пут се регулише заштита у унутрашњим, немеђународним сукобима који су до тог момента сматрани искључиво унутрашњим питањем дотичне државе. Сам Протокол није детаљно регулисао ово питање. Међутим, само, макар и делимично регулисање основних хуманитарних правила који се односе на унутрашње сукобе је корак напред у односу на период до тада. Увођење доктринарног схватања о новим врстама ратова само је показало да је период од непуних тридесет година био довољан да правила из Протокола II покажу своју непотпуност.

Сложеност међународних односа на крају 20. века је утицала на неопходност нових тумачења правила из Протокола II и указала на неопходност за новим кодификацијама и допунама постојећег међународног права. До краја 20. века оружани сукоб се сматрао унутрашњим све до момента док тај сукоб није представљао претњу за светски мир и безбедност и остале чланице међународне заједнице нису имале правни основ уплитања. У самом Протоколу II се наводи који се сукоби сматрају унутрашњим. Тако, у члану 1. стоји: *“Овај протокол којим се развија и допуњује члан 3. који је заједнички за Женевске конвенције од 12. августа 1949. године, не мењајући његове постојеће услове за примену, примењиваће се на све оружане сукобе који нису обухваћени чланом 1. Допунског*

---

²²⁸ David Keen, “When War Itself is Privatized“, *Times Literary Supplement*, December, 1995, (преузето од С., Аврамов, *op. cit.*, 2011, стр. 692); Mary Kaldor, *New & Old Wars, Organized Violence in a Global Era*, Polity, 2001, p. 3; Michael Alexander Innes, “Political communication in Wartime Liberia: themes and concepts“, *CEPES*, No.26,

²²⁹ Aston Ben, “Critically assess Kaldor’s assertion that new wars have to be understood in the context of the process known as globalization“, *Global Politics & Violence*, (<http://opendemocracy.net/debates/article-2-103-2294.jsp.benaston.com/.../Critically%20assess%20Kaldors...>); M. Smith, „Guerillas in the mist: reassessing strategy and low intensity warfare“, *Review of International Studies*, 2003, p.37. (Преузето од Ben Aston, „Critically assess Kaldor’s assertion that new wars have to be understood in the context of the process known as globalization“).

²³⁰ С., Аврамов, *Op. cit.*, 2011, стр. 691.

протокола уз Женевске конвенције од 12. августа 1949. године о заштити жртава међународних оружаних сукоба (Протокол I) који се одвијају на територији високе стране уговорнице између њених оружаних снага и отпадничких оружаних снага или других организованих наоружаних група које, под одговорном командом, врше такву контролу над делом њене територије која им омогућује да воде непрекидне и усмерене војне операције и да примењују овај протокол. Овакве наводе, ипак, не можемо окарактерисати као дефиницију у правом смислу.

Унутрашњи сукоби се одигравају унутар једне државне територије, између антагонистичких група, држављана те исте државе.²³¹ Разлог обично лежи у чињеници да се на власти налази влада која је немоћна да контролише ситуацију и усмери политичке процесе у правцу мирољубивог рашења.²³²

Неретко лош положај националних мањина уме да доведе до унутрашњих немира па чак и до сукоба.²³³

У протоколу II такође се наводи да се неће примењивати на „...ситуације унутрашњих немира и затегнутости, као што су побуне, изоловани и спорадични акти насиља и остали акти сличне природе, јер то нису оружани сукоби“.

Да ли је реч само о обичној побуни или се пак ради о грађанском рату утврђује се на основу неких критеријума, рецимо: интензитет оружаних акција, обим ангажованих снага, трајање акција и територијални опсег оружаних акција.²³⁴ У сукобима у којима је низак интензитет борби и које не одликују карактеристике из Протокола II, примењује се заједнички члан 3. из Женевских конвенција. Оно што представља практични проблем јесте то што не постоји институција која би могла да укаже када су ови критеријуми превазишли границу и да указују на постојање грађанског рата, а не обичне побуне.

Оно што овде треба истаћи јесте да сваки рат јесте оружани сукоб, али сваки оружани сукоб није рат.²³⁵

²³¹ Смиља Аврамов, *Op. cit.*, 2011, стр. 648

²³² *Ibid.*

²³³ Више о националним мањинама у Милош Јончић, „Положај и заштита етничких мањина у међународном праву,“ *Међународна политика*, Институт за међународну политику и привреду, година LXII, бр. 1149, стр. 53-73; Милош Јончић, Михајло Вучић „Legal rules of European countries in minority protection – tracing the double standard“, *Review of International Affairs*, Institute of International Politics and Economics, Belgrade, 2013, pp. 119–144.

²³⁴ *Ibid.*

²³⁵ Владан Јончић, „Промене у међународним односима и у политици примене силе и њихов утицај на карактер оружаних сукоба и међународно право оружаних сукоба“, *Правни живот*, Удружење правника Србије, бр. 12. Том IV, Београд, 2014, стр. 178

Важност разликовања долази до изражаја јер унутрашњи сукоби могу бити последица индиректне агресије. Зато је приликом дефинисања појма агресије и наведено убацивање оружаних банди, групе најамника са циљем да изврше акте оружаног насиља и изазову nerede или побуну.²³⁶

Од момента када је рат као легитимно средство решавања спорова забрањен свакако да ниједна држава не жели да преузме одговорност за агресију, али зато своје интересе остварују кроз изазивање унутрашњих сукоба и пружање подршке побуњеничким странама. Из овог разлог постоји јасна намера да се изгуби разлика између међународних и унутрашњих сукоба како би се несметано примењивала правила међународног хуманитарног права. Овакво стање би за последицу имало ограничење суверенитета државе са даљим циљем да се индиректно подрже устаници који имају за циљ отцепљење дела територије или пак да се дестабилизује та влада.²³⁷ Такође, неки аутори наводе да циљ може бити да се преузме власт, стекне аутономија унутар државе или пак створи нова држава.²³⁸ Свакако да се оваква мешања или прикривају или пак оправдавају заштитом људских права и спречавањем „хуманитарне катастрофе“.²³⁹ Ово свакако представља умањивање и сужавање суверенитета држава.

Оно што за међународно право представља већи проблем јесте питање када у ком моменту међународно хуманитарно право може да ступи на снагу и која би то институција могла да донесе ту одлуку у циљу заштите.²⁴⁰

Из горе приказаних навода из члану 1. Протокола II видели смо да немеђународни сукоб подразумева оружана дејства између државе са једне стране

---

²³⁶ Члан 3. Резолуције број 3314 Генералне скупштине УН, од 14. децембра 1974. године „инвазија или напад оружаних снага једне државе на територију друге државе или свака војна окупација, макар и привремена, која произађе из такве инвазије или напада или анексија територије или дијела територије друге државе употребом силе; (2) бомбардовање територије неке државе од оружаних снага друге државе или употреба ма ког оружја од једне државе против територије друге државе; (3) блокада лука или обала једне државе од оружаних снага друге државе; (4) напад оружаних снага једне државе на копнене, поморске и ваздухопловне снаге, поморску или ваздушну фл оту друге државе; (5) употреба оружаних снага једне државе, које се пристанком земље пријема налазе на територији ове последње, противно условима предвиђеним у споразуму, односно остајање тих снага на територији земље пријема и последице истека споразума; (6) радње једне државе која своју територију стави на располагање другој држави - да би је ова користила за извршење акта агресије против треће државе; (7) упућивање у име једне државе оружаних банди, група, нерегуларних војника или најамника, који против друге државе врше акте оружане силе, толико озбиљне да се изједначавају до сада набројаним актима, односно значајно учешће једне државе у томе (подвукао аутор).

²³⁷ Владан Јончић, *Op. cit.*, Српска политичка мисао, бр. 47, 2015, стр. 194.

²³⁸ *Ibid.* стр. 197

²³⁹ *Ibid.* стр. 194

²⁴⁰ Sylvain Vite, „Typology of armed conflicts in international humanitarian law: legal concepts and actual situations“, *International Review of the Red Cross*, 91, Geneve, 2009, p. 94.

(њене легалне оружане снаге) и побуњеника, устаника, одметника. У овим сукобима однос између зараћених страна је у ствари однос између владе једне државе и њених држављана.²⁴¹

Важно питање јесте и повући разлику између унутрашњих сукоба и немира („*изоловани и спорадични акти насиља и остали акти сличне природе*“). Значај лежи у чињеници да се међународно право никако не може применити на спорадичне немире и сличне ситуације. Разлике између унутрашњих сукоба и напетости најбоље се могу уочити на примеру побуна у арапским земљама у току тзв. „Арапског пролећа“. Тако, протести и изливи незадовољства у Бахреину и Кувајту се могу сматрати само као унутрашњи немири и напетости. Међутим, сукоби у Египту, Тунису, Либији и Сирији представљају ескалацију унутрашњих немира у отворену побуну са ескалацијом у грађански рат. Због своје жестине, обима територије која је била захваћена, бројем учесника у сукобу и страхотама страдања цивила су неминовно довели до увођења обавезе поштовања хуманитарног права. Сукоби у Либији су чак по неким елементима прерасли у сукоб нејасног и неутврђеног (односно мешовитог) карактера због присуства оружаних снага приватних мултинационалних компанија и отворене подршке неких држава побуњеницима. Приватне компаније су се умешале у овај оружани сукоб из разлога заштите својих пословних интереса, пре свега због борбе за ресурсе. Истовремено су се и овај сукоб ангажовале у знатној мери и специјалне снаге других држава у виду саветника. Следећи сукоб – сукоб у Сирији између побуњеника и регуларних снага државе војске и полиције по броју жртава је један од највећих сукоба у последње време, ако изузмемо тренутни сукоб у Украјини. Сукоб у Сирији такође није остао без мешања великих сила. За разлику од ранијих, овога пута Руска федерација није дозволила интервенисање Сједињених Америчких Држава, тако да је сукоб остао у границама унутрашњег. Последњи догађаји у Сирији указују на даљу ескалацију сукоба и укључивањем других држава и њиховим интервенцијама против побуњеника (који су нејединствени и под прикривеном контролом других држава) и против легалних сиријских снага ситуација у том региону се даље компликује са могућношћу даље ескалације у општи регионални рат. Ово је пример увођења нових облика примене

---

²⁴¹ Константин Обрадовић, (ур.), *Ор., cit.*, 1997, стр. 243.

силе и њиховим комбиновањем, чиме се замагљује ситуација и онемогућава јасна примена међународног права оружаних укоба.

Пример Украјине је други случај који слично случају Сирије компликује примену међународног права уопште. Може се сматрати да овај сукоб представља, бар за сада, са становишта права унутрашњи сукоб. Није спорно тумачење да је сукоб у Украјини грађански рат и да су сукобљене стране дужне да се придржавају међународног хуманитарног права које се односи на унутрашње сукобе. Са једне стране су званичне снаге Украјне, а са друге стране снаге побуњеника односно снаге Доњецке и Луганске области. Иако се у овом случају истиче право народа на самоопредељење мора се рећи да снаге из ових двеју области ипак правно гледано јесу побуњеничке. Са случајем Крима ситуација је нешто другачија. Наиме, у овом случају је народ на референдуму исказао своје право на самоопредељење и тежњу да живи у Руској Федерацији. У овом случају није потребно никакво признање од стране међународне заједнице јер су се они прикључили већ признатој држави.

Мешовити оружани сукоб јесте сукоб који почиње као унутрашњи, али се у одређеном моменту укључују други субјекти, односно државе, и такав сукоб добија другачије димензије. Други субјекти који се укључују могу пружити пасивну или активну помоћ како легалној влади тако и побуњеницима. Уколико се страна држава умеша на страну владиних снага сукоб остаје у оквирима државе, дакле, унутрашњи, али када се страна држава умеша на страни побуњеника онда је реч о међународном, односно мешовитом сукобу.²⁴² Када се анализирају мешовити оружани сукоби неопходно је скренути пажњу на примену правила према зараћеним субјектима, односно према учесницима у сукобу. У сукобима између владе и побуњеника примењује се, као што је наведено раније, право које се односи на немеђународне оружане сукобе (члан 3. Женевских конвенција и Протокол II).²⁴³ У сукобима између владе и треће државе која интервенише на страни побуњеника почиње да се примењује право које се односи на међународне оружане сукобе. На крају у сукобима између трећих држава које интервенишу на обе стране мора се поштовати право које важи у међународним оружаним сукобима.

²⁴² Владан Јончић, *Op., cit.*, 2013, бр. 12, 175-196.

²⁴³ Dietrich Schindler, „Die Anwendung der Genfer Rotkreuzabkommen seit 1949.“, 22 *Schweizerische Jahrbuch für Internationales Recht*, 1965, pp. 94–97; Kelsen, H./Tucker, R., *Op., cit.*, 1966, pp. 28–29.

Промене у међународним односима довеле су до промене облика примене силе, али ове промене свако не представљају „нове врсте ратова“. Неколико чињеница ставара привид да је дошло до настанка нових врста ратова. Првенствено, као што је већ поменуто, дошло је до промене у међународном правном поретку, који се прилагођава „Новом светском поретку“. Систем колективне безбедности, који има првенствени задатак да спречи сукобе, није у могућности нити да блокира оружане сукобе, а далеко је од могућности да укаже или пак казни прекршиоца обавезе о мирном решавању спорова.

Друга чињеница лежи у погрешној слици да је појава нових врста оружја и нове методе извођења војних операција довела до настанка неких нових ратова. У оквиру претходног периода униполарних односа у међународној заједници свакако да су облици који су по интезитету далеко испод оружаног сукоба под утицајем спољних фактора прерастали у праве грађанске ратове.²⁴⁴

Оно што се мора уочити јесте да је дошло до настанка нових облика сукоба, али сви они ако се користи оружје представљају оружани сукоба, већег или мањег интезитета што може бити од значаја за примену међународног права у његовом регулисању, али са друштвеног становишта не чини никакво конкретно разликовање.

Теоретичари међународног права и међународних односа на различите начине одговарају на овај проблем; да ли је дошло до настанка нових врста ратова, или не. Тако, рецимо, један од аутора који заступа тезу да су створене „нове врсте ратова“ то налази у чињеници да је дошло до промена и све учесталијег вођења герилског рата и да су тако превазиђени класични конвенционани сукоби.²⁴⁵ Такође, овај аутор наводи да се уз помоћ психолошког начина ратовања успоставља контрола над становништвом и на тај начин се освајају територије. Психолошко ратовање преузима примат у односу на оружане побуне. Нови ратови избрисали су јасну границу између рата (сукоб између држава или организованих политичких група са политичким мотивима), организованог криминала (насиље које предузимају приватно организоване групе за приватне сврхе, обично због финансијске добити) и повреда људских права

---

²⁴⁴ Владан Јончић, *Op. cit.*, *Правни живот*, бр. 12. Том IV, стр.174.

²⁴⁵ Mary Kaldor, *Op. cit.*, 2001, p.3.

(предузете од стране држава или политички организованих група против појединаца).²⁴⁶

Да је дошло до трансформације рата тврди и Мартин Ван Кревелд. Он је на становишту да су државни и субдржани актери почели да користе алтернативне приступе у примене силе против политичких противника, терориста, док са друге стране ови користе методе тероризма у својим оружаним акцијама.²⁴⁷

Процес глобализације је, дакле, извршио снажан утицај на сукобе. Управо из овог разлога се готово у свим сукобима у последњем периоду може наћи неки заједнички елемент – финансијска транснационална мрежа.²⁴⁸ Сукоби у Ираку, Авганистану, на Балкану (Косово и Метохија), Либији чине на неки начин повезане сукобе који имају првенствени циљ олакшан процес глобализације. Јасно је да између свих ових сукоба постоји узрочно последична веза. Веза постоји и између њих самих и око њиховог покретања и распламсавања на просторима давно угашених кризних жаришта.²⁴⁹

Управо из овог разлога Владан Јончић са правом исказује бојазан по питању судбине међународног права, односно указују на губљење утицаја међународних норми које регулишу питање оружаних сукоба.²⁵⁰ Јончић такође наводи да је пракса оружаних сукоба у последњих двадесет година указала на чињеницу све мањег поштовања међународног права оружаних сукоба и на промену међународног правног поретка заснованог на нормама и правилима успостављеним након Другог светског рата. Последица свега су тешка страдања цивила и цивилних објеката.

Поред ове слабе примене међународног права у готово свим овим сукобима још једна чињеница је присутна, а то је да ови сукоби остају кризна жаришта која се по потреби заташкавају или активирају, зато они често представљају такозване „замрзнуте сукобе“.²⁵¹ Стање цивилног стазановништава на овим подручјима је врло тешко. То није само случај у време оружаног сукоба, него и у време тзв. латентног сукоба, односно у периоду када је то жариште пригушено. О стању људских права да се и не разматра. Она су на граници суспензије и прикривеног кршења.

²⁴⁶ Владан Јончић, *Op. cit.*, *Правни живот*, бр. 12. Том IV, стр. 174

²⁴⁷ Martin Van Creveld, *The Transformation of War*, The Free Press, New York, 1991

²⁴⁸ Владан Јончић, *Op. cit.*, *Правни живот*, бр. 12. Том IV, стр. 174

²⁴⁹ *Ibid.*, стр. 174.

²⁵⁰ *Ibid.*, стр. 175.

²⁵¹ Више о „замрзнутим сукобима“ у Владимир Трапара, Милош Јончић, „Пут за решавање сукоба – упоредна анализа замрзнутих сукоба на простору ОЕБС“, *Међународни проблеми*, Институт за међународну политику и привреду, година LXIV br. 2, 2012. стр. 275-302.

У оружаним сукобима на почетку 21. века јављају се неки „нови учесници“ у сукобима. Овде је првенствено реч о „коорпоративним агентима“, затим све масовније учешће цивила (грађанских лица), која наизменично мењају статус, као и масовна појава терористичких група у оружаним сукобима.²⁵² Све ово је извршило снажан утицај на карактер оружаних сукоба и на тешка кршења норми међународног права, без могућности адекватне заштите и примене санкција.²⁵³

Нарочито снажан утицај на савремено право оружаних сукоба, а самим тим и на хуманитарно право представља појава нових учесника којима још увек бар правно није прецизно утврђен статус учесника оружаних сукоба. Овде се пре свих мисли на појаву „корпоративних агената“. „Корпоративни агенти“ су лица која су ангажована од стране приватних војних компанија да у интересу приватне војне компаније и држава које их ангажују, али за свој рачун (зарада) учествују на различите начине у оружаним сукобима или сличним ванредним околностима.

Први проблем који се јавља у вези са корпоративним агентима јесте њихов статус. На основу постојећих норми и фактичког стања не може се јасно утврдити да ли су они легални борци, плаћеници, неборци или пак цивили. Корпоративни агенти имају неке елементе новог вида плаћеника.²⁵⁴ Два су битна елемента код одређивања њиховог статуса. Први је тај да се прави искривљена слика око њиховог мотива за учествовање у оружаним сукобима, који је чисто лукративан, значи зарада. Други се односи на чињеницу која је већ споменута да постоји могућност за све учеснике оружаног сукоба да мењају статус.

Посебан проблем представља чињеница да није могуће одредити статусно ни терористе. Међународно право им не признаје никакава статус легалних учесника оружаног сукоба, а сматра их и ратним злочинцима.²⁵⁵

Посебно питање се отвара за побуњенике. Док је реч о чисто унутрашњем сукобу јасно да су они под ингеренцијом закона и прописа конкретне државе. Питања се отварају када овај сукоб прерасте у мешовити или чак у међународни. Питање постаје још комплексније уколико се на страну тих истих побуњеника умеша страни фактор, који не ретко и формира ове побуњеничке групе.²⁵⁶

---

²⁵² В. Јончић, *Op. cit.*, Удружење правника Србије, бр. 12. Том IV, Београд, 2014, стр. 171.

²⁵³ *Ibid.*

²⁵⁴ *Ibid.*, стр. 179.

²⁵⁵ G.H. Aldrich, „The Taliban, al Qaeda, and the determination of illegal combatants“, *Humanitares Völkerrecht*, No.4 2002, pp. 202-206.

²⁵⁶ В. Јончић, *Op. cit.*, Удружење правника Србије, бр. 12. Том IV, Београд, 2014, стр. 179.

Ако се уђе у суштину неки од ових „нових учесника“ оружаног сукоба и нису „нови“ већ чине промењене облике већ постојећих категорија учесника оружаних сукоба.²⁵⁷

Постоји једна потпуно нова категорија учесника у оружаним сукобима. Ова група још увек нема правно признање, те нису легални учесници у сукобима. Управо ово питање изазива највише контраверзи.

Како би избегле многе проблеме неке државе уместо да ангажују своје оружане снаге у многе сукобе шаљу лица чији стаус није одређен. Тако се у многим сукобима јављају приватне војске. Те групације се у литератури називају „приватне агенције“ или „приватне војне компаније („Private military companies“), док се њихови припадници називају „корпоративни агенти“ или „корпоративни учесници“ (Corporate actors, Corporate agents). Компаније које се баве овим пословима су последњих деценија нарасле до неслућених размера и вредност овог посла се процењује на неколико стотина милијарди долара.²⁵⁸ Ове војне корпорације плаћају порез на добит, рангирају се на берзама, послују са државама, међународним организацијама и мултинационалним компанијама, оглашавају се на интернету, чланице су пословних и привредних удружења и често имају канцеларије близу центара политичког одлучивања.²⁵⁹

Да би се избегао било који појам војски користе се ови називи, а примарни циљ јесте замагљивање јасне слике да ли је реч о плаћеницима или не. Зато се ова лица често сматрају професионалним стручњацима и експертима који су ангажовани као помагачи без директног учествовања у непријатељствима. Из тог разлога и не подлежу санкцијама као плаћеници.

Укључивање корпоративних агената у сукобе отвара низ проблематичних питања. На првом месту питање њиховог међународно правног статуса, даље, питање одговорности вођа тих група и самих агенција у оружаним сукобима, питање њихове кривичне одговорност за повреде правила међународног права оружаних сукоба, итд.

Једно од првих појављивања ових нелегални учесника у сукобу је било у операцијама хрватске војске „Бљесак“ и „Олуја“. Према закључцима доктрине у

²⁵⁷ Више о учесницима оружаних сукоба у: Владан Јончић, *Op. cit.*, 2012.

²⁵⁸ „Report of the Third Meeting of experts on traditional and new forms of mercenary activity“, UN Doc. E/CN. 4/2005/23, §12.

²⁵⁹ Срђан Кораћ, „Употреба приватних војних компанија у међународним сукобима – етичке контраверзе“, *Војно дело*, година LXVII, бр. 3/2015, Министарство одбране Републике Србије, Београд, 2015, стр. 11.

овим операцијама је дошло до многих кршења међународног права. Свакако да је тамо дошло до вршења ратних злочина, а циљ је свакако био етничко чишћење српског живља на простору Српске Крајне, Славоније и Барање. У овим операцијама приватне војне компаније и њихови припадници били су ангажовани у изради планова ових операција, у реализацији тих планова, а нарочито употреба јединица тих припадника на значајним тактичким правцима удара хрватске војске.²⁶⁰ Након овог ангажовања присутност корпоративних агената у сукобима који су уследили се само повећавао. Тако се у операцијама у Ираку број ових агената повећао толико да је чинио значајан проценат у укупним Коалиционих снагама.²⁶¹

Присутност приватних војних снага у оружаним сукобима има своју историју још од XIX века. Тада су та лица, која ратују за туђе име (интерсе), а за свој рачун, сврстана у категорију нелегалних учесника у оружаном сукобу. Дакле нису добили статус борца па самим тим и заштиту која је загарантована за борце. Они су одређени као најамници односно плаћеници, а ове две категорије су по међународном праву забрањене.

У савременом међународном хуманитарном праву постоји тенденција да се ови нови учесници у оружаним сукобима преведу у легалне учеснике и добију заштиту. Припадници приватних војних компанија су углавном лица чији се задатак своди на давање савета или помоћи у обуци оружаних снага. Ово је један од разлога што поједини теоретичари истичу да лица ангажована од стране приватних војних компанија треба да имају статус другачији од стауса класичних плаћеника. Један од њих је и Кетрин Фалах (Katherine Fallah).²⁶²

Међутим, чак и да је њихова улога само саветодавна то не искључује могућност да управо на тај начин наведу припаднике оружаних снага које саветују да изврше злочин. Планове за операцију „Олуја“ су припремили корпоративни агенти које је Хрватска унајмила по препоруци САД. Доктрина стоји на становишту да је један од циљева „Олује“ био чишћење простора Крајине од Срба. У тој операцији, јасно је, да су у формирању или бар у начињу испуњења тог циља учествовали и корпоративни агенти.

---

²⁶⁰ Владан Јончић, „Међународноправни статус припадника приватних војних компанија”, *Правни живот*, бр. 12/2010, књ. 542, стр. 285.

²⁶¹ *Ibid.*

²⁶² Katherine Fallah, „Corporate actors: the legal status of mercenaries in armed conflicts“, *International Review of the Red Cross, ICRC, Geneva, 2005.* Доступно на: https://www.icrc.org/eng/assets/files/other/irrc_863_fallah.pdf посећено: 8.8.2015.

У многим извештајима наведене су основе за негативан став према корпоративним агентима.²⁶³ Интересанти су извештаји који указују да су неретко припадници оружаних снага неких држава напуштали регуларне снаге или пак узимали одсуства у циљу прикључивања приватним војним компанијама.²⁶⁴

Зашто државе прибегавају коришћењу приватних војски? Првенствено да би избегле такозвану цивилну контролу војске. Коришћењем услуга приватних војски могу да се избегну многа незгодна питања у представничким телима око самог ангажовања оружаних снага, а нису присиљени ни да објашњавају људске губитке. Истовремено немају законску обавезу да у јавност износе финансијку, материјалну, политичку позадину уплитања у неки сукоб.²⁶⁵ Тако државе које користе услуге приватних војних компанија могу да се умешају у неки оружани сукоб или пак да се мешају у друга унутрашња питања других држава без контроле јавности.

Неколико је разлога да се прецизно утврди да ли су лица запослена или ангажована од стране приватних војних компанија учесници у оружаном сукобу, односно да ли имају статус борца. Главни разлог је што се утврђује да ли су они легитимни војници, затим одређује се да ли они учествују у непријатељствима директно и на крају да ли могу бити кривично гоњени због учествовања у непријатељствима. Ако у непријатељствима учествују директно, намеће се питање који онда статус имају, статус борца, плаћеника, или пак цивила који су укључује у оружани сукоб у ком случају и поред могућности да мења стаус ипак крши правила међународног права. У сваком случају крше међународно право ако су са овако неодређеним статусом узели учешћа у непријатељствима.

Како би се избегла одговорност државе за уплитање у унутрашње ствари других држава формирају се приватне војне компаније. Тако одговорност за неке акте који нису у складу са међународним правом преузимају неке друге институције, а државне администрације, нарочито западних држава, остају „одбрамбени бедем међународног права“. Иако формирање оружаних снага остаје у искључивој надлежности држава, по међународном праву постоји обавеза држава да обавесте супротну страну уколико у своје оружане формације укључе милицију и добороваљачке јединице (или паравојне формације).

²⁶³ Случај „Фалуџа,, (“Bodies mutilated in Fallujah attack”, *BBS News (UK)*, 31 March 2004, available at <http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/3585765.stm>(посећено 8.8.2015) .

²⁶⁴ <http://news.independent.co.uk/world/middle_est/story.jsp?story=505826>.

²⁶⁵ Владан Јончић, *Op. cit.*, Правни живот, бр. 12/2010, стр. 287.

Државе такође нису изузете од одговорности за акте припадника приватних војних компанија које су унајмљене од стране те државе. Иако се кршења међународног права могу ставити на терет држави која је ангажовала приватну војну компанију то не значи да је припадник те компаније испунио услове који су предвиђени, по међународном праву оружаних сукоба, за статус борца.

Неки аутори уочавају да приватне војне компаније нису просте групације које окупљају неке корпоративне агенте већ „...*супротно од индивидуа које дјелују у анархичном окружењу, приватне војне компаније су фирме с традицијом, организацијским вјештинама нимало мањима од било које оружане силе модерне државе, с респектабилним бројем запослених, с јаким везама у владама и војним круговима, понекад и њихове продужене руке препознате на тржишту таквих услуга и оснажене ауторитетом држава у којима су основане да би попуниле празнине у њиховом дјеловању у новим увјетима*“.²⁶⁶

Додатни проблем настаје када те приватне војне компаније ангажује нека мултинационална пословна компанија. Обично је циљ мултинационалне компаније заштита њених интреса. Тако се, рецимо, дешавало да приватне војне компаније буду ангажоване у спречавању штрајкова, али и у борби против конкуренције. Када приватну војну компанију ангажује држава питање одговорности је донекле решено, али када их ангажују приватна пословна удружења или корпорације, онда то представља готово нерешив проблем.

3.3. Однос војне потребе и заштита цивилног становништва као једно од начела хуманости

Војна потреба представља правно начело које је правни основ за напад на легитиман војни циљ, којим је потребно да се оствари одређени стратегијски или стратешки циљ, а који може да има негативне чак и страшне последице по цивилно становништво и цивилне објекте.²⁶⁷ Оружаним снагама у планирању

---

²⁶⁶ Adnan Duraković, “Плаћеници, приватне војне компаније и њихов третман у међународном праву”, *Polemos* Vol.XIV, 2(28) (2011), str. 29-55 доступно на: http://hrcaak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=123408.

²⁶⁷ Françoise Hampson, „Military Necessity“, *Crimes of War*, доступно на: <http://www.crimesofwar.org/a-z-guide/military-necessity/>, посећено 08.09.2016

акција је дозвољено да узму у обзир практичне захтеве војне ситуације у сваком моменту, али и императив победе.²⁶⁸

Женевско право обилато користи појам „војне потребе“. Овај појам треба разумети као дозвољено одступање од правила хуманитарног права, али у изузетним ситуацијама.²⁶⁹ Проблем је где је та граница, односно које су то изузетне ситуације и где мора да престане војна потреба, а где и када ступа на сцену хуманитарно право.

Према неким ауторима читаво међународно хуманитарно право представља неку врсту компромиса између начела хуманости и војне потребе.²⁷⁰ Војна потреба представља предузимање насилних средстава и мера у циљу постизања ратног успеха.²⁷¹ На неки начин војна потреба предстаља циљ оружаног сукоба и све методе преко којих се долази до остварења циља због ког је и почео оружани сукоб. Још од усвајања IV Хашке конвенције о законима и обичајима рата на копну 1907. године наводи се идеја да се ублаже страхоте рата колико то војне потребе дозвољавају. Кроз историју однос ова два начела ишао је од предности коју је имала војна потреба ка све већој предности коју у савременом међународном праву оружаних сукоба стиче начело хуманости. Ипак, кроз историју оружаних сукоба позивање на војну потребу је често било оправдање за противправне поступке. Тако је у немачкој ратној доктрини било заступано становиште да зарађена страна може предузети све ратне поступке без обзира на ратно право.²⁷² Правно начело војне потребе оправдава сваки ратни поступак. На основу овог схватања припадници немачке војске су после Другог светског рата правдали пред Хашким судом своје кршење правила из Хашких конвенција поуивајући се на начело војне потребе. Тком суђења генералу Манштајну одбрана је указала на то да принципи ратног права, чији је циљ умањење невоље рата, постаје неприхватљив када то војна потреба захтева.²⁷³ Треба истаћи да ипак команданти нису у потпуности самостални у одређивању да ли је неки акт оправдан војном потребом. Тако је рецимо у случају Пелеус, утврђено да војна

---

²⁶⁸ *Ibid.*

²⁶⁹ Владан Јончић, *Op., cit., Војно дело*, 6, 1996. стр. 2-37; Владан Јончић/ Милош Петровић, *Op., cit., Међународна политика*, 2, 2012, стр. 180–201.

²⁷⁰ Гавро, Ђ., Перазић, *Op. cit.* стр. 22; Јуриј Андраши, *Op., cit.*, 1982, стр. 188; Владан Јончић, *Op., cit.*, 2015, стр. 101; Ј., С., Blunntschli, *Op., cit.*, 1878, pp. 287, 298-299, 534; Ј., Л., Klüber, *Op., cit., 1821, §244, p. 397.*

²⁷¹ Гавро Перазић, *Op. cit.* стр. 22.

²⁷² *Ibid.*

²⁷³ *Ibid.*

потреба није дала за право капетану подморнице да митрељезом побије морнаре са потонулог брода који су се закачили за подморницу. Он је свој поступак правдао потребом да како би сакрио подморницу морао да прикрије траг давленика и да је зато пуцао у њих.²⁷⁴ Одређена слобода у коришћењу средстава мора да постоји јер у супротном тактика не би много допринела у напорима једне или друге стране да победи у сукобу. Сваку војну потребу треба сматрати као дозвољено одступање од поштовања правила ратног права.²⁷⁵ Односно да се нека правила ратног права могу прекршити у појединим ситуацијама позивањем на војну потребу.²⁷⁶

Утврђивање правне суштине војне потребе ни данас не може да занемари неке од старих дефиниција. Тако у Либеровом кодексу стоји: „...како је схватају модерни цивилизовани народи, (војна потреба) се састоји у потреби таквих мера, које су неопходне за постизање ратних циљева, а које су допуштене према савременим законима и обичајима рата...“ Начело војне потребе прихвата могућност страдања или рањавања цивила или пак њихово премештање као узградну последицу војних операција. Међутим, ово начело захтева да уништавање неког војног циља донесе одређену предност у слабењу војних снага непријатеља. Цивили се ни под каквим околностима не смеју сматрати легитимним војним циљевима. Стога се напад на цивиле или на цивилно становништво, као такво, не може оправдати војном нуждом. Може се закључити да војна нужда допушта уништење живота наоружаних непријатеља, али и заробљавање истих и других особа које представљају посебну опасност, али не допушта убијање невиних грађана ради освете или задовољавања жеђи за убијањем. Да би уништавање имовине било законито, оно мора бити условљено императивним нужностима рата. Уништавање које је само себи циљ представља кршење међународног права. Мора постојати разумна веза између уништавања људских живота, имовине и савладавања непријатељских снага. Ова веза је саткана од мноштва хуманих принципа од којих је у сваком случају и евакуација цивилног становништва са одређених подручја, која представљају један од сегмената ефикасне војне победе једне од супростављених страна.

---

²⁷⁴ *Ibid.* стр. 23

²⁷⁵ *Ibid.* стр. 24

²⁷⁶ *Ibid.*

Однос војне потребе и начела хуманости мора се посматрати кроз једну специфичну димензију. Наиме, мора се поћи од једне хипотезе која се односи на став једног друштва према оружаном сукобу. Уколико једно друштво прихвата рат како легитиман наставак решавања спорова и то са становишта и моралног и политичког свакако да ће се у таквом друштву предност уступити војној потреби у односу на начело хуманости.²⁷⁷ Са друге стране, уколико друштво сматра рат недопуштеним, правно забрањеним и неморалним, тада се војна потреба и њени захтеви стављају у други план и сва правила се тумаче првенствено на тај начин да се да предност човечности.²⁷⁸

Међународно право оружаних сукоба је прошло кроз две фазе. Прва фаза развоја и кодификације се односи на период до краја Првог светског рата (1919. године) и у њој свакако превагу односи принцип војне потребе. У току ове фазе главни правци развоја су били усмерени на регулисање правила о извођењу војних операција и односима зараћених стана. Такође, битан део се односио на питања отпочињања непријатељстава, објаве рата, окончања сукоба, али и положаја неутралних држава.

Период између два светска рата може се приказати као период у коме се тас на ваги у вагању између војне потребе и начела човечности клацкао између једног и другог принципа. У оом периоду је требло трасирати пут за право оружаних сукоба у једном новом окружењу. Ново окружење је створено у међународном праву из разлога што је сада право организовано на принципима битно другачијим од оних који су постојали до тада.

Међународно право оружаних сукоба признаје принцип војне потребе, али првенствено тежи апсолутном поштовању правила, а да је само у изузетним ситуацијама могуће позвати се на војну потребу и прекршити неко правило.

Цивилне жртве су данас могуће и поред врло добро планиране и изведене војне акције у којој су коришћена оружја која имају велику прецизност. Да би се у што већој мери смањила могућност грешке неопходна је изузетно добра обученост војних јединица. Команданти морају да имају добре и поуздане податке о бојишној просторији, али и оружју и другим средствима којима располажу.

---

²⁷⁷ Константин Обрадовић, Милан Шаховић, Миливој Деспот, *Међународно хуманитарно право, развој, примена санкције*, Београдски центар за људска права, Београд, 2002, стр. 53

²⁷⁸ *Ibid.* стр. 54.

У оружаним сукобима постоје правила, али примена тих правила је условљена специфилним приликама рата и начинима за постизање одређеног циља. Циљ је у савладавању непријатеља, уништењу његовог војног потенцијала, а касније и потпуно уништење или пак присиљавање на попуштање у преговорима око окончања сукоба.

Сваки радња предузета у сукобу је на неки начин повреда хуманости. Убијање или рањавање људи или уништење добара изграђених радом људи или уништење природне околине су саме по себи повреда начела хуманости. Свака страна у сукобу води рачуна да не предузме неки акт у циљу стицања војне предности који би противничка страна сутра могла да искористи. Разуме се овде је реч о неким забрањеним актима. Употреба таквих аката довела је и до настанка перфидије. Перфидија представља такав начин ратовања који садрже елементе подмуклости и нечасности и зато је и забрањена међународним правом.²⁷⁹ Под перфидијом се подразумева злоупотрева беле заставе како би се носилац заставе приближио непријатељу у циљу напада, или злоупотребио статус парламентарара. Иста је ситуација и са коришћењем униформе или ознака противне стране или снага УН. У случају коришћења униформе или ознака противничке стране могуће је чак да лица буду оптужена и осуђена за шпијунажу. Протокол I наводи да је „забрањено је убијати, рањавати или заробљавати противника прибегавајући перфидним поступцима. Акти којима се улива поверење противнику да га наведе да верује да има право, или да је обавезан да прихвати заштиту по правилима међународног права која се примењују у оружаном сукобу, с намером да се изневери то поверење, представљају перфидне поступке. Следеће радње су примери перфидних поступака: а) претварање да се има намера преговарања под заставом примирја или предаје; б) претварање да је неко неспособан услед рана или болести; ц) претварање да је неко цивил, да има статус неборца; и д) претварање да се има заштићени статус користећи знакове, амблеме или униформе Уједињених нација или неутралних и других држава које нису стране у сукобу.“

Такође, Протокол утврђује забрану за неправилно коришћење знака распознавања Црвеног крста, Црвеног полумесеца или Црвеног кристала, (и раније Црвеног лава и сунца) или друге амблеме, знакове или сигнале утврђене

---

²⁷⁹ Борис Кривокапић, *Op. cit.*, 2010, стр. 757.

инструментима међународног права оружаних сукоба. Такође је забрањено намерно злоупотребити у оружаном сукобу друге међународно – признате амблеме, знакове или сигнале заштите, укључујући заставу примирја и заштитни амблем културних добара. Забрањено је користити знак распознавања Уједињених нација, осим онако како је одобрено од стране те организације.

Перфидија представља негацију и војне потреба и начела хуманости у сваком погледу. И као потпуна негација права представља можда најтеже повреде које једна страна може учинити против оружане силе друге стране, односно против цивилног становништва. Појава перфидије уништила је и последње зрнце витештва које је постојало у оружаним сукобима кроз историју. Посебно када се користи против цивилног становништва. Неке радње у сукобима на копну представљају перфидију док у сукобу на мору представљају ратно лукавство и начин извођења борбених операција који је дозвољен. У сукобу на мору брод може да истакне заставу противничке стране како би се примакао непријатељу, али је дужан да непосредно пре напада и отварања ватре истакне своју заставу.²⁸⁰ Разуме се да предузимање ових активности против цивила и цивилних бродова је перфидија и сматра се тешким злочином. У савременим сукобима се све више проширује поље ратних лукавстава па самим тим и радњи које су дозвољене док круг радњи које представљају перфидију се полако сужава.²⁸¹

Правила међународног права оружаних сукоба обухватају прописе којима је сврха учинити рат што хуманијим. Али у сукобу доминирају правила борбе, а не правила игре која ретко када као улог имају борбу за живот.

Често се у односу војна потреба и хуманост помиње и пропорционалност. У члану 24. ст.1. Хашког правилника о ратовању у ваздуху из 1922. године се истиче да је „...бомбардовање из ваздуха законито само ако је управљено против војног циља, то јест, објекта чије би потпуно или делимично разарање представљало изразиту војну корист“. Допунски протокол II не садржи јасно упућивање на принцип пропорционалности, у преамбули истог се наводи: „...подсећајући да, у случајевима који нису обухваћени важећим правом, човекова личност остаје под заштитом принципа хуманости и захтева јавне савести...“. Из наведеног се може закључити да и у немеђународним оружаним сукобима је неопходно водити рачуна о пропорционалности између предузетих операција и

²⁸⁰ Борис Кривокапић, *Op. cit.*, Службени гласник, Београд, 2010, стр. 757

²⁸¹ *Ibid.*

предности која ће се на тај начин остварити са једне стране и евентуалних жртава и разарања са друге. Измењени и допуњени протокол уз Конвенцију о одређеним врстама класичног оружја, наводи у чл. 3 ст. 8.ц, да су супростављене стране у оружаном сукобу обавезне да поштују принцип пропорционалности у погледу „забране употребе недискримисаног оружја“, са последицом „да ће проузроковати случајан губитак живота цивилног становништва, рањавање цивила, штете на цивилним објектима, или комбинацију тога, што би било прекомерно у односу на предвиђену стварну и изравну војну предност“.

Када је реч о обичајном међународном хуманитарном праву Правило бр.14. говори о пропорционалности: „*Напад од којег се може очекивати да ће изазвати случајне губитке цивилних живота, повреде цивила, штете на цивилним објектима или комбинацију ових дејстава, која би била несразмерно велика у односу на конкретну и директну војну предност која се предвиђа, је забрањен*“.²⁸²

Принцип пропорционалности у нападу је кодификован у члану 51(5)(б) I Допунског протокола и потврђен у члану 57. Приликом расправе на конференцији Француска је била против овог члана наводећи да је умногоме нарушио извођење одбрамбених операција и право на одбрану.²⁸³ Ипак, при ратификацији I Допунског протокола, Француска није ставила резерву у односу на забрану напада без избора циљева.²⁸⁴ На Дипломатској конференцији на којој су усвојени Допунски протоколи, Мексико је изјавио да је члан 51. толико битан да „не може ни под којим условима бити предмет резерви, пошто би то било у супротности са циљем и сврхом Првог протокола и потценило би његову суштину“.²⁸⁵ Неке државе, међу којима Немачка, Мађарска, Пољска и Сирија, су на самој конференцији упозориле да „...пропорционалности представља опасност за заштиту цивилног становништва, али нису предложиле алтернативно решење у вези са питањем случајне штете у нападима на легалне циљеве“.

Велики број војних приручника садржи принцип пропорционалности у нападу. Тако, рецимо, у шведском „Приручнику“ се посебно наводи принцип пропорционалности како је наведен у члану 51.(5) I Допунског протокола, као правило обичајног међународног права. Неке државе су ишле супротним

---

²⁸² *Обичајно међународно хуманитарно право*, (edit. Jean-Marie Henckaerts and Louise Doswald-Beck) Tom I : Pravila , Cambrigde University Press, 2005., стр.46.

²⁸³ *Ibid.*

²⁸⁴ *Ibid.*

²⁸⁵ *Ibid.*

принципом и у своја законодавства увеле да је кажњиво извођење напада који повређује принцип пропорционалности. У октобру 1973. МКЦК позвао је стране у сукобу на Блиском Истоку да поштују принцип пропорционалности у нападу. Стране у сукобу (Египат, Ирак, Израел и Сирија) су прихватиле овај савет.²⁸⁶

Обичајна природа овог правила потврђена је и у јуриспруденцији Међународног кривичног трибунала за бившу Југославију као и извештајима Интер-америчке комисије за људска права. У Трибуналу у два документа се наводи питање пропорционалности, у Случају Мартић, и Случају Купрешкић.²⁸⁷ У случају Мартић суд је заузео став да у складу са чл.51(5) да чак и када се напад изводи на легитимни војни циљ „...напади не сме узроковати штету и повреду цивилног становништва које је несразмерно у односу на конкретну и директну војну предност која се очекује...“

У случају Купрешкић се наводи да принцип пропорционалности захтева да свака штета, случајна или намерна, нанета цивилном становништву не сме бити непропорционална директној војној предности која би се стекла тим војним нападом.

Војни команданти на терену своје одлуке доносе на основу података и информација са којима располажу и које им достављају јединице које су на терену. Када се говори о пропорционалности лако је само навести правило да треба да постоји прихватљив однос између онога што се предузетом акцијом постиже и могуће штете или цивилних жртава који се стављају у изглед. У пракси, на самом терену тешко је оценити да ли ће нека радња довољно нашкодити непријатељу тако да је разумно прихватити ризик да дође до цивилних жртава. Свакако да би бомбардовање избегличког логора чији је једини војни значај у томе што људи у логору шију рукавице за војнике или војне ознаке било забрањено. Овим се не би стекла никаква војна предност нити би губици нанети непријатељу том приликом били у сразмери са штетом која би била нанета цивилима. Са друге стране, ваздушни или артиљеријски удари на складиште муниције или утврђени букер не би требало да буде забрањен само из разлога што неки појединац у близини обрађује њиву, нађе се случајно у зони борбених дејстава или сличне ситуације. Ипак, ни у једној од ових ситуација није лако

---

²⁸⁶ *Ibid.*

²⁸⁷ *Customary International Humanitarian Law*, (edit. Jean-Marie Henckaerts /Louise Doswald-Beck), Volume II, International Committee Of The Red Cross, Cambridge University Press, 2005, §139, §140.

проценити и упоређивати однос између људских живота и стицања војне предности. Међутим, тада се отвара следеће питање шта ако ће управо та акција спасити на стотине живота на другом месту?

Правила међународног права оружаних сукоба утврђују правила понашања за оружане снаге. Међутим, ту се појављује теоријско схватање по којме обавеза на придржавање неког од правила у одређеним околностима може бити суспендована.

Петроградска декларација из 1868. године наводи техничке границе на којима се мора зауставити војна потреба пред захтевима хуманости. Слично и IV Хашка конвенција помиње да војна потреба треба да има своје границе и да се оне не могу прећи уколико су успостављене управо из разлога ограничења војне потребе.

Постоје разлике у дефинисању шта се подразумева под војном потребом. Највећи број правила везаних за питање војне потребе односи се на начине изовђена војних операција. Управо из овог разлога се оне налазе у оном делу међународног права оружаних сукоба који се односи на такозвано ратно право. Овај део неки још називају и Хашко хуманитарно право из разлога што је темељ у Хашким конвенцијама из 1907. године. У Хашком правилнику о ратовању на копну у члану 15. јасно се говори о деловањима друштава за помоћ заробљеницима. У овом члану су наведене све олакшнице које се дају и које су у границама које допуштају војне потребе и административна правила. Уништења или узапћења непријатељске имовине је забрањено, осим када то императивно захтева војна потреба. Забрањено је и уништавање каблова који спајају окупирану са неутралном територијом, осим у случају апсолутне потребе.²⁸⁸ Члан 27. Хашког правилника наводи: „...Приликом опсада и бомбардовања морају се предузети све потребне мере да се поштеде, колико је год то могуће, зграде посвећене верским обредима, уметности, науци и добротворним сврхама, историјски споменици, болнице и сабиралишта болесника и рањеника, под условом да нису у исто време употребљени у војне сврхе...“.

Лондонска декларација из 1909. године допушта да неутрални брод који је заустављен и узапћен буде уништен ако то захтева безбедност ратног брода или успех операције коју предузима. Као што се види не само да војна потреба може

---

²⁸⁸ Члан 54. Хашког правилника о законима и обичајима рата на копну

да надјача заштиту цивила или других лица, већ изузетно може да надјача и заштићеност неутралног брода.

Женевске конвенције у низу својих правила помињу војну потребу. У члану 8. где се говори о Силама заштитницама Женевских конвенција наводе се да су представници Сила заштитница слободни у свом раду и да морају да воде рачуна само о „...*границама своје мисије*...“ и о императивним потребама државе у којој врше своју функцију, али могу бити ограничени „*изузетно и привремено*“ само када то захтевају императивни војни разлози.

Војна потреба представља *lex specijalis*, који делује само онда када је изричито наведен или споменут. Војна потреба на некин начин оправдава непоштовање прописа ратног права у изузетним случајевима, али треба истаћи да су изузеци чести и обимни.²⁸⁹ Опасност постоји уколико би војна потреба могла да ослободи сваког од поштовања правила ратног права. Тада би то право доношења штете било заиста неограничено.²⁹⁰ Из наведеног може да се закључи да је теорија рано стала на становиште да војну потребу треба сматрати правом, односно, правном категоријом. Из овога произилази да би сврха међународног права оружаних сукоба постала изузетак и она би била присутна и на снази само онда и у оној мери у којој не би сметала војном циљу. Сва правила која би сметала војном циљу могла би да буду искључена војном потребом. Савремени међународни односи нас добрим делом уводе у овакву ситуацију, првенствено због изостанка глобалне одговорности за прекршиоце међународног права оружаних сукоба. Ако би постигли овај идеал, поштовање прописа ове гране међународног права било би много лакше остварити. Тако се у неким пресудама за ратне злочине наводи да свако својевољно и према слободној процени суспендовање правила међународног права оружаних сукоба, на основу начела војне потребе, није ништа лошије од ситуације да се ова правила уопште не примењују.

Гроцијус је под утицајем тадашњег схватања о сукобима сматрао да је у рату све дозвољено с намером постизање ратног циља. Овакво схватање би навело на пргрешан закључак да војна потреба представља једну општу резерву на сва правила права оружаних сукоба и да начело војне потребе постоји свуда где се

---

²⁸⁹ Зборник одабраних материјала и текстова II, Комисија за кодификацију међународног ратног права и ДСНО и ДСИП, Београд, 1960, стр. 35.

²⁹⁰ *Ibid.*

појави потреба за постизање ратног циља. У време природно правне школе, када је сматрано да су праведни ратови дозвољени, сматрало се да је у случају репресалија или у другим ванредним ситуацијама допуштено одступање од правила уколико су она примерена ратном циљу. Војна потреба је та која постоји свуда где има сукоба, па је само начело универзално и често је било истицано у први план у односу на хуманост.

Након Другог светског рата доктрина међународног права је устала против начела војне потреба и уведена је нова категорија, а то је нужда. Тако је нужда, која је саставни део правних поредака свих цивилизованих народа, ушла у право оружаних сукоба. У складу са овом теоријом допуштено је да се прекрше правила уколико би се као циљ имао опстанак државе. Уколико би се овај циљ могао постићи само употребом таквих средстава, која би у основи представљала кршење правила права оружаног сукоба, само у том случају би и то изузетно било оправдано кршење правних правила.

Да би однос војне потребе и начела хуманости добио своју праву слику неопходно је извући одређене закључке.

Прво, норме права оружаних сукоба, које теже хуманизацији, представљају компромис између захтева хуманости и војне потребе. Војну потребу треба окарактерисати као тежњу за постизањем ратног циља у целости или пак у појединим војним операцијама, али користећи средства која су у том моменту најподеснија. Слободна акција, како је до сада тумачена да би се постигао циљ, овим губи на ширини.

Друго, постојеће право оружаних сукоба треба тако тумачити да се на војну потребу може позвати само у изузетним ситуацијама. Дакле, тумачити је као изузетак и само када је то директно наведено. Опште позивање на војну потребу би требало сматрати недопуштеним.

Треће, корак даље у правцу налажења равнотеже између војне потребе и начела хуманости би био да се у неку нову кодификацију права оружаних сукоба или у ревизију постојећих, наведе списак ситуација у којима је могуће позвати се на војну потребу.

Четврто, неопходно је да државе у својим превилницима за оружане снаге дефинишу што јасније елементе о искључењу војне потребе и губитку права позивања на исту.

Пето, на крају, треба навести да иако је тежња да начело хуманости у потпуности однесе победу, рат (оружани сукоб) ће са својим страхотама увек носити са собом и неку војну потребу због које ће неко правило бити прекршено. Све док буде било оружаних сукоба и нејасних и непрецизних правила, који су увек последица компромиса на међународним конференцијама, начело хуманости неће достићи свој зенит и увек ће имати свој контра тег у виду војне потребе. С друге стране, мора се признати, да ће овај дуалитет војне потребе и начела хуманости увек постојати на основама дијалектичких закона.

***

Иако је примена силе у међународним односима забрањена, оружани сукоби као и други облици примене силе представљају реалност међународних односа. Када је реч о међународним оружаним сукобима ствар је јасна, сукоб две државе је забрањен по међународном праву осим у случајевима предвиђених Повељом УН. Када је реч о другом облику оружаних сукоба, који је данас далеко присутнији, ствари су много другачије. Државе свакако да избегавају да се јавно умешају у унутрашње ствари држава посебно када је реч о унутрашњим немирима, побунама и сукобима. Такво уплитање би представљало агресију зато државе ефикасно избегавају да предузму јавне кораке у том смеру па на друге, прикривене, начине се укључују у сукобе на територији других држава. Посебан проблем представља остваривање скривених интереса преко уплитања у унутрашње сукобе. Може се рећи да су оружани сукоби на почетку 21. Века праживели измене. Било да се одредимо за схватање да су настали нови облици оружаних сукоба или да су то само измењени облици постојећих примена силе у међународним односима јасно је да промене постоје. Са тим променама су дошли и нови проблеми у примени заштите цивилног становништва. Многа питања су и даље отворена и чекају одговор доктрине али и праксе. О неким питањима ћемо сигурно остати ускраћени за одговор оних институција које се на практичан начин баве заштитом цивила. Неопходно је предузети кораке ка јасном научном разрешавању низа контраверзи како би се заузеле ставовни које ће практичан рад уобличити у нова правила и омогућити даљи прогресивни развој.

Питање учесника оружаних сукоба, посебно оних за које се не може са сигурношћу рећи да су легални, представља озбиљан терет међународном праву оружаних сукоба. Питање „корпоративних агената“ може да пореметни низ правила и зато треба стати на јасно становиште да и даље немају јасно признање да су легитимни учесници и поред низа покушаја њихове легализације. Припадници приватних војних компанија су углавном лица чији се задатак своди на давање савета или помоћи у обуци оружаних снага.

Када је реч о сукобу у Сирији јасно је да се припадници Исламске Државе боре као терористи ипак околности се мењају. Облици њихове борбе попримају облике побуњеничких, чак шта више достижу ниво да могу да добију признање. Уколико се не постигне консензус, посебно великих држава, да они представљају терористе чини се да ситуација полако клизи ка њиховом признању. Односи у међународној заједници не уливају наду да је неке државе не подржавају тихо њихово признање. Једно такво признање изазвало би несагледиве последице за међународно право и међународне односе.

Дакле, неопходно је јасно дефинисање облика оружаних сукоба и посебно јасно и прецизно утврђивање легалних учесника у оружаним сукобима.

4. Међународноправни инструменти о заштити цивила и цивилног становништва у оружаним сукобима

Чињеница је да се заштита цивилног становништва у међународним оружаним сукобима обезбеђује пре свега путем права, али и другим средствима, као што су политика и мере репресије. Основно легитимно и легално средство јесте право. Зато је неопходно да се сагледају основни извори ове заштите. Основни извори јесу извори међународног права. Уобичајна је подела извора права на материјалне и формалне. Материјални извори права су све друштвене околности и чињенице из којих право настаје, односно друштвени односи који доводе до формирања одређених правила.²⁹¹ У конкретном случају, под материјалним изворима права се подразумева сама међународна заједница и њени субјекти и односи између тих субјеката, тј. међународни односи. Односи у међународној заједници често умеју да доведу до несугласица и спорова, а некада није могуће све спорове решити мирним путем иако томе треба тежити. Ова тежња је иначе постављена као начело међународног права. Под материјалним изворима права у ширем сислу, подразумевају и вредносни извори права, односно сви они системи вредности које утичу на субјекте који стварају право и које се желе остварити применом права, као што су то моралне норме, правна и политичка мишљења, правда, правичност, слобода, сигурност и друго.

У овом случају вредносни извори заштите цивилног становништва у међународним оружаним сукобима, тј. вредности које се желе остварити би биле живот, физички и психички интегритет цивила, имовина, заједница чланова породице, образовање, слобода вероисповести итд.

Формални извори права су конкретни правни акти, који могу бити општи и посебни.²⁹² У случају положаја цивилног становништва у оружаним сукобима ти извори права су најчешће општи, а изузетно могу бити појединачни правни акти.

---

²⁹¹ Радомир Лукић/ Будимир Кошуткић, *Увод у право*, Правни факултет, Службени гласник, Београд, 2006, стр. 253–258; Драган Митровић, *Основи права*, Београд, 2008, стр. 176-177; Смиља Аврамов/ Миленко Крећа, *Међународно јавно право*, Савремена администрација, Београд, 2003, стр. 45; Стеван Ђорђевић, *Увод у међународно право*, Правни факултет, Службени гласник, Београд, 2007, стр. 146; Миленко Крећа, *Међународно јавно право*, Правни факултет, Службени гласник, Београд, 2007, стр. 7-8; Родољуб Етински, *Међународно јавно право*, Правни факултет у Новом Саду, Н. Сад, 2007, стр. 9-10; Ian Brownlie, *Principles of Public International Law*, Oxford University Press, (2008), pp. 3-4.

²⁹² Драган Митровић, *Op., cit.*, 2008, стр. 177.

Неки аутори сматрају да је у међународном праву тешко утврдити границу између формалних и материјалних извора међународног права.²⁹³ Ипак и поред доброг објашњења стојимо на становишту да се треба држати можда старе класичне, али и даље темељне поделе на формалне и материјалне изворе. Питање заштите цивилног становништва је саставни део међународног хуманитарног права, које је опет саставни део међународног јавног права. Зато, у одређивању формалних извора у овој области, мора се поћи од извора у међународном јавном праву. Опште је прихваћен став у доктрини међународног права да су извори у међународном јавном праву дефинисани у члану 38. Статута међународног суда правде. Статут утврђује да Међународни суд „чији је задатак да спорове који су му поднесени решава сагласно међународном праву и да примењује а) међународне конвенције, било опште или посебне, којима установљавају правила изричито призната од државе у спору; б) међународни обичај, као доказ опште праксе прихваћене као право, в) општа правна начела призната од стране цивилизованих (просвећених) народа; г) судске одлуке и доктрина најпозванијих стручњака јавног права разних народа као помоћно средство за утврђивање правних правила.“ С обзиром на наведено, основни формални извори права у конкретном случају, би били међународне конвенције и међународни обичаји. Као помоћни извори свакако да се јављају и општа правна начела и пракса међународних судова и трибунала. Може се, дакле, закључити да сви извори међународног права уједно представљају и изворе међународног хуманитарног права или како се у савременој доктрини користи израз међународног права оружаних сукоба.

4.1. Писани међународноправни инструменти

Теоријска расправа о хијарархији извора међународног права често је заузимала централно место на научним конференцијама и форумима. Честа нагађања који од извора међународног права је јаче правне снаге остају ван терена научне расправе и често им се не посвећује довољно пажња у научној и стручној јавности. Овакав став је донекле и оправдан. Иако су у члану 38. извори поређани

---

²⁹³ Ian Brownlie, *Op. cit.*, (2008), p. 4.

одређеним редоследом тај редослед према становишту Међународног суда правде, али и теорије, није хијарархијски постављен.²⁹⁴

Као централни писани међународноправни инструменти истичу се међународни уговори. Међународни уговор као и сваки други уговор представља сагласност воља између одређених субјеката. Опште узев могли би да се закључи да је међународни уговор *међународним правом регулисана сагласност воља два или више субјеката међународног права, којом се између њих поводом одређеног предмета стварају права и обавезе.*²⁹⁵

Такође не сме се испустити да се помене дефиниција из Бечке конвенције о уговорном праву (1969) која наводи да је међународни уговор, „*међународни споразум закључен писмено између држава и који је регулисан међународним правом, било да је садржан у једном инструменту или два или више инструмената међусобно повезаних, без обзира на њихов посебан назив*“.²⁹⁶ Бечка конвенција о уговорном праву (1986) употпуњује ову дефиницију дајући могућност да се уговори могу закључивати и између других субјеката међународног права, односно између држава и међународних организација, али и самих међународних организација.

Када се говори о уговорима као изворима међународног права, а нарочито о изворима међународног хуманитарног права, неопходно је осврнути се на еволуцију ових извора. Уговори који се тичу оружаних сукоба и регулисања, како самих сукоба, тако и положаја учесника у сукобима, свакако да нису продукт само савременог међународног права. Зато је неопходно да се наведу и уговори из прошлости који су регулисали ова питања. Значај ових историјских извора на неки начин је велики првенствено што су у једном моменту представљали кодификацију до тада формираних правила, а данас представљају на неки начин међународно правни обичај.

У међународном хуманитарном праву, али и међународном праву оружаних сукоба постоје многе конвенције које регулишу како правила која се односе на средства и начине ратовања, тако и на заштиту лица и објеката у сукобима.

²⁹⁴ Смиља Аврамов, *Op. cit.*, 2011, стр. 90; Миленко Крећа, *Међународно јавно право*, Правни факултет, Београд, 2012, стр.82-87; Родољуб Етински, *Међународно јавно право*, Правни факултет у Новом Саду, Н. Сад, 2007.; Стеван Ђорђевић, *Увод у међународно право*, Правни факултет/Службени гласник, Београд, 2007; Ian Brownlie, *Op. cit.*, (2008), p. 4

²⁹⁵ Смиља Аврамов, *op. cit.*, 2011, стр. 92-94; Миленко Крећа, *Међународно јавно право*, Правни факултет, Београд, 2012, стр.82-87; Борис Кривокапић, *Међународно јавно право*, Мегатренд универзитет, Београд, 2013, стр. 81.

²⁹⁶ Члан 2. ст. 1. Бечке конвенције о уговорном праву, 1969. године.

Савремена хуманитарна правила обично се повезују са средином XIX века и доношењем *Декларације о поморском праву у доба рата* донете у Паризу 1856. године.²⁹⁷ Ова конвенција садржи и правила о заплени, гусарењу и блокади. Одредбе Конвенције се посредно односе и на цивиле, односно цивилне бродове неутралних држава који преносе непријатељску имовину, али и на бродове под непријатељском заставом који преносе имовину неутралних држава и изузима их од заплене.²⁹⁸ Том приликом стране уговорнице су још једном потврдили да је гусарење забрањено. Питање гусарења може да буде од значаја за неутралност. У то време је било заступљено схватање, а и пракса у међународним односима и међународном праву је то потврдила да поморске силе имају у својој служби поред редовне морнарице и гусарске бродове. Гусарење представља насилне акције на мору које предузима одређени брод на основу овлашћења владара или владе (тзв. гусарско писмо или гусарски налог) против брода који вије заставу друге државе.²⁹⁹ На тај начин државе су увећавале своје поморске снаге и остваривале предност на морском бојишту. Повећана бројност бродова које су у служби једне државе није била једина предност. Гусарски бродови у служби једне зараћене стране имали су легално право да нападају и узапћују непријатељске бродове, како ратне, тако и трговачке. Такође, гусари су имали право да нападају и неутралне бродове који се баве кријумчарењем. Поред ових предности значај гусарења за неутралност лежи и у чињеници да су гусарски бродови неутралних држава могли да плове под заставом пиратерије³⁰⁰, да нападају бродове једне од зараћених страна и на тај начин помажу другој страни. Активности везане за кријумчарење су такође биле доступне гусарским бродовима. Да би се избегле овакве злоупотребе, а нарочито оне које се тичу гусарских бродова неутралних земаља одлучено је, усвајањем Париске декларације, да се ова активност

---

²⁹⁷ Зоран Вучинић, *Op., cit.*, 2006, стр. 350; Владан Јончић, *Op., cit.*, 2010, стр. 82; В., А., Бачић, *Увод у међународно поморско јавно и ратно право*, Београд, 1983, стр. 77. (преузето, З., Вучинић цитирано дело).

²⁹⁸ Париска декларација о поморском праву из 1856. године, Међународне конвенције о ратном праву и сигурности, Загреб, 1979, стр. 3.

²⁹⁹ Борис Кривокапић, *Лексикон међународног права*, Радничка штампа, Институт за упоредно право, Београд, 2010, стр. 142; Владан Јончић, *Op., cit.*, 2012, стр. 176; Pier Grosse, *History of the Piracy*, London, 1994.

³⁰⁰ Пиратерија се разликује од гусарења. Она предстаља чисто разбојништво на мору односно представља незаконите акте насиља, пљачку, почињену у личне сврхе. Дакле, за разлику од гусарења које се одвија у корист неког владара или државе овде је реч о личном богаћењу и личним разлозима за предузимање одређених радњи на мору. Пирати не поседују гусарско писмо.

забрани.³⁰¹ У свим акцијама које су предузимали гусарски бродови често је долазило до страдања великог броја цивила. Један од разлога да се гусарење забрани био је управо велики број потопљених цивилних бродова који су представљали на неки начин колатералну штету.

Поред забране гусарења дефинисана су нека правила везана за транспорт имовине и робе сукобљених страна. Тако, уколико би се та роба превозила бродовима који носе заставу неутралне државе свакако да би била заштићена и сукобљене стране не би смеле да је узапте или пак униште. Брод који плови под заставом неутралне државе не сме бити задржан нити му товар сме бити одузет. Имовина која припада неутралним државама, а превози је брод који је под заставом неке од ратујућих страна, не сме бити заплењена, осим ако је реч о кријумчарењу.

Конвенција о побољшању судбине војних рањеника у војскама у рату донета на Конференцији у Женеви 1864. године која је ревидирана *Женевском конвенцијом о побољшању судбине рањеника и болесника у војсци за време рата* 1906. године начинила је помак у заштити одређених категорија лица у оружаним сукобима. Предност ових конвенција је та што су их прихватиле све државе Европе, али и државе на америчком континенту.³⁰² У чл. 5 Конвенција наводи заштиту за становништво једног краја које указује помоћ рањеницима. Ово становништво: „... биће поштовано и слободно.“ Генерали требају да обавесте становиште о овој неутралности и о апелу којим се позивају да пруже помоћ и тако искажу своју хуманост.³⁰³ Конвенција је утврдила и заштиту цивилних објеката у којима се негују рањеници. Тако у чл. 5 ст. 3 се наводи „*сваки рањеник који је прикупљен и негован у некој кући биће заштита за ту кућу. Становник који је код себе прикупио рањенике биће ослобођен дужности смештаја трупа као и једног дела ратне контрибуције која се наметнута.*“³⁰⁴

Нацрт међународне декларације о законима и обичајима рата расправљан на *Конференцији у Бриселу* (јул-август 1874) наводи да је окупатор дужан да предузме све мере како би успоставио и обезбедио јавни ред и сигурност. Иако се чини да ова обавеза нема пуно везе са цивилним становништвом, дубљом

³⁰¹ Boris Krivokarić, *Op. cit.*, Institut za uporedno pravo, str. 142

³⁰² В., Јончић, *Op. cit.*, 2010, стр.83

³⁰³ Женевска конвенција за побољшање судбине војних рањеника у војскама у рату од 22. августа 1864. године, Зборник одабраних материјала и текстова, Комисија за кодификацију међународног ратног права ДСНО и ДСИП, VII, Београд, 1961.

³⁰⁴ *Ibid.*

анализом може се закључити да потпуна безбедност цивилног становништва може бити гарантована само у систему у коме је јако уређен јавни ред и сигурност. Оно што се посредно рефлектује на цивилно становништво јесте и обавеза да окупатор задржи све постојеће законе на снази и да их може суспендовати само у случају нужде. Порези, доприноси, таксе и дажбине такође ће бити прикупљани само у оној висини у којој су већ били утврђени пре окупације.

Петроградска декларација о забрани употребе одређених пројектила у рату из 1868. године посредно се односи на заштиту цивилног становништва јер наводи да је једини легитимни циљ које државе треба да имају пред собом за време рата јесте слабљење војних снага непријатеља. У Декларацији се даље наводе разлози због којих треба икључити из наоружања поједине пројектиле, како би се смањиле патње лица стављених ван борбе.³⁰⁵ Потписници су се споразумели да је довољно ставити што већи број људи ван борбе и да би тај циљ био прекорачен коришћењем оружја које би изазвале прекомерне патње. Употреба оваковог оружја била би противан законима хуманости.³⁰⁶

На крају 19. века сазвана је нова конференција у Хагу која је имала за циљ да учини помаке у правцу опште забране рата. На предлог Русије 1899. године у Хаг је сазвана мировна конференција чији је резултат била кодификација међународног ратног права.³⁰⁷ На конференцији су усвојене две конвенције: *Конвенција о прилагођавању на поморски рат начела Конвенције о рањеницима из 1864. године* и *Конвенција о законима и обичајима сувоземног рата*. Поред ових конвенција донете су и три декларације: *Декларација о забрани бацања бомби из балона или сличних средстава*, *Декларацију о забрани употребе зрна са загушљивим или отровним гасовима* и *Декларацију о забрани употребе зрна која се распрскавају у људском телу*.

Овај подухват је постигао одређене циљеве, али није у потпуности заокружио проблематику правила ратовања. Зато је неколико година касније сазвана нова конференција која је реализовала опсежну кодификацију обичајних ратних правила. На Другој хашкој конференцији начињен је значајан, ако не и круцијалан помак и прекретница за даљи развој права оружаних сукоба.³⁰⁸

---

³⁰⁵ Петроградска декларација о забрани употребе одређених пројектила у рату; Весна Кнежевић-Предић/ Саша Аврам/ Жељко Лежаја, *Извори хуманитарног права*, Публикум, Београд, 2007.

³⁰⁶ *Ibid.*

³⁰⁷ Владан Јончић, *Op. cit.*, 2010, стр. 83.

³⁰⁸ Зоран Вучинић, *Op. cit.*, Београд, 2007, стр. 106.

Иако су ове Конвенције унапредиле правила о оружаним сукобима један недостатак је видљив. Ни једна од ових конвенција се директно не односи на заштиту цивила и цивилног становништва. Свакако да оне садрже одредбе које имају за циљ заштиту и побољшање положаја цивила у оружаним сукобима, али предност би била да је донета једна конвенција којом ће бити заокружене све норме које се односе на цивиле. У току „Великог рата“, како је називан Први светски рат, многе одредбе ових конвенција су прекршене упркос чињеници да су државе биле потписнице.

До почетка Првог светског рата најзначајнији документ за положај цивила и цивилног становништва донет је на Другој хашкој конференцији. Пун назив је „*Конвенција о правилима и обичајима рата на копну – IV*“ која је заменила истоимену конвенцију из 1899. године.

Од посебног значаја је *Правилник о правилима и обичајима рата на копну* (тзв. Хашки правилник) који је усвојен као додатак IV Хашкој конвенцији о законима и обичајима рата на копну. Сам правилник је подељен у три дела. Први се односи на зарађене стране, други, регулише непријатељства и трећи уређује права и обавезе војних власти на територији непријатељске државе, односно окупацију. Оно што је врло значајно у првом делу јесте одређивање лица на која се односи дати правилник. Наиме, права и дужности се односе првенствено на регуларну војску, али и на милиције, довровољачке одреде и наоружани народ, уколико испуњавају одређене услове. Тада су већ увелико биле коришћени помоћни одреди, а и специфични методи вођења ратних операција, као на пример, герилски начин ратовања у непријатељској позадини у циљу дезорганизације, пресецања комуникација и напада на позадину и мање непријатељске одреде.³⁰⁹ Већ тада су мале државе заступале став да се овакви начини вођења рата озаконе, јер су често регуларне војске одбијале да овакве покрете признају и сматрале их нерегуларним снагама на које се не примењују правила, па су према њима поступале како се тада то називало „по кратком поступку“, што је подразумевало њихово убијање на лицу места без заробљавања. Мале државе су као аргумент износиле да се њихове релативно мале војне снаге не могу одупрети директно – фронтовски снажним армијама. Озакоњење оваквог начина ратовања у многоме је повећавало шансе малим држава за одбрану. Зато је у члану 3. Правилника

---

³⁰⁹ На пример, још за време Наполеонових ратова почетком XIX века герилски, односно партизански начин ратовања је у многоме допринео да Руси победе француску војску.

наведено да се и према борцима и према неборцима, као учесницима оружаних сукоба, у случају заробљавања мора поступати као према ратним заробљеницима. У члану 1. Правилника су као припадници оружаних снага, уз испуњење услова, наведене и милиције и добровољачки одреди.³¹⁰ Оваквим захтевима давала се прикривена могућност да се цивили, под одређеним условима, укључе у оружани сукоб, а као борци. На овај начин почела је да се умањује оштра разлика између цивила и бораца. Касније ће са протоколима из 1977. године то и да се озакони и омогућиће се промене статуса цивил – борац, а са тим и сви проблеми њиховог јасног разликовања.

Поред милиција и добровољачких одреда у ову групу је укључено и становништво које је устало на устанак, али због брзине напредовања непријатеља није се могло организовати у регуларне јединице. Припаднике *Устанка народа (levee en masse)*, како је међународно ратно право назвало ове учеснике рата, добило је статус бораца под условом да се придржавају обичаја и закона рата.³¹¹ Конвенција из 1907. додала је да устаничко становништво мора да отворено носи оружје. Немци никада нису прихватили интерпретацију да су народни устанци (*levee en masse*) дозвољени по међународном праву. Зато су вршили зверства при гушењу устанка у Белгији 1914. и Србији 1917. године (Топлички устанак). Аустроугарска војска је 1914. године стрељала припаднике четничких јединица (регуларне специјалне јединице Српске војске за дејство у непријатељској позадини) и припаднике српске војске трећег позива зато што нису имали униформе.³¹² Централне силе су оспоравале и правни статус колонијалних трупа које су користиле Француска и Енглеска, сматрајући их дивљацима који не могу поштовати обичаје рата. Оно што је значајно за признавање народног устанка јесте и то да се према овим лицима у случаји заробљавања мора опходити као према ратним заробљеницима.³¹³ Што се тиче

---

³¹⁰ Услови за статус борца и за примену одредби Правилника: 1. Да на челу имају лице одговорно за потчињене, 2. Да имају сталан знак распознавања, уочљив на одстојању, 3. Да носе оружје видљиво (не сакривено) и 4. Да се приликом извођења војних операција придржавају обичаја и закона рата.

³¹¹ Гавро Перезић, *Ор., cit.*, 1986, стр. 127-128.

³¹² Нешто више о овоме: *Report of the International Commission to Inquire into the Causes and Conduct of the Balkan War* (1914), Carnegie Endowment for International Peace, No.4, Washington, D.C., 1914; Арчибалд Рајс, *Ор., cit.*, 1918. стр 56; Брана Димитријевић, Лука Николић, *Ор., cit.*, 2010; К., К., Штурценегер, *Ор., cit.*, 1989; Миодраг Старчевић, *Ор., cit.*, 2007; Милош Јончић/Марко Ђурић, *Ор., cit.*, Београд – Андрићград, 2014.

³¹³ Правилник о законима и обичајима рата на копну 1907, *Извори међународног хуманитарног права*, Југословенски Црвени крст, Београд, 1999. члан 3.

немачког схватања статуса колонијалних трупа и тумачења да су они дивљаци који не могу поштовати обичаје рата, је једно застарело схватање које је било преовлађујуће све до половине 19. века, али је напуштено већ крајем тог века. Међу напредним схватањима неопходно је истаћи став Кнежевине Србије изражен у свом Правилнику „*Ратна правила по међународном праву*“ 1877. године, где је одбачен став о селективној примени правила и обичаја ратовања.

Треба правити јасну разлику између припадника оружаних снага, који могу бити борци и неборци, са једне стране, и цивилног становништва, са друге стране. Друга глава Правилника посвећена је ратним заробљеницима и у свим одредбама се јасно види да се односи на припаднике оружаних снага, али ни у једној одредби се не оставља могућност тумачења да се цивили заробљавају и уводе у статус ратног заробљеника. Тако, рецимо, једна одредба говори о томе да ратни заробљеници могу бити употребљени као радници у складу са њиховим чином и способности, изузимајући официре.³¹⁴ Из ове одредбе се тумачењем долази до закључка да само припадници оружаних снага могу да буду заробљеници, јер цивили свакако немају чинове. Лица која прате војску као што су „новински дописници, извештачи, кантињери, набављачи и други“ у случају заробљавања имају право да се према њима поступа као према ратним заробљеницима. Дакле, ово су једина цивилна лица која могу потпасти под власт непријатеља и бити одведена у заробљеништво.

У другом делу Правилника прво поглавље је посвећено средствима и начинима борбе, у оквиру којих су и одредбе које штите цивилно становништво. Свакако не у оној мери у којој је било потребно, али се ипак један број норми директно односио на цивилно становништво, док се један број може посредно применити, тј. односити и на цивилно становништво.

Забрана уништења и заплене непријатељске имовине, иако не директно, има утицаја на заштиту цивилног становништва. Неретко имовина која би том приликом била уништена од значаја је за цивилно становништво. Директно, чл. 23. тачка х) онемогућава да се „права и тужбе држављана противничке стране прогласе угашеним, обустављеним или недопустивим“.

Учесницима у рату је овим Правилником изричито забрањено да присиљавају држављане противничке стране да учествују у ратним операцијама

---

³¹⁴*Ibid.*, члан 6.

усмереним против њихове државе. Ова одредба је на снази чак и када су та иста лица била у служби те државе пре рата, на било ком положају или у било којој служби.

Забрањена је употреба отрова и отровног оружја, јер у случају њихове примене страда цивилно становништво, а оно није циљ напада, нити је дозвољено да буде извргнуто нападу, нити се може изоловати од њиховог дејства.³¹⁵ Такође је забрањено вероломно убијање или рањавање лица која припадају непријатељском народу или војсци (забрана перфидије).³¹⁶

Нарочито се истиче једна одредба која је спречила односно забранила једну војну активност која је била заступљена у сукобима пре доношења Правилника. Ради се о непружању милости, односно, издавање заповести или обавештења да се никоме неће поштедети живот.³¹⁷

Оно што је у многим случајевима кршено у току Првог светског рата јесте правило члана 23. тач. Г. – уништавање или пленидба непријатељске имовине. У овом случају постоји један једини изузетак од обавезности поштовања овог правила, па су се на њега врло радо позивале зараћене стране у току Првог светског рата, нарочито Централне силе. Наиме, у овој одредници стоји одредба: „осим случајева кад би та уништавања или заплене императивно налагала војна потреба“. Значи само оно што се сматра апсолутно неопходним могуће је предузети у погледу заплене или уништавања имовине.³¹⁸ На војном старешини је да процени ситуацију у конкретној ситуацији, па тек тада да узме у обзир захтеве војне потреба. Међутим, ради се о једном степену неопходности као у случају крање нужде, када говоримо о кривичном праву. Само под тим условима се може приступити, односно издати наредба за заплenu и разарања. Зато на један посредан начин ова одредба омогућује да цивилно становништво настави да користи ову имовину, наравно осим ако не захтева војна потреба другачије решење.

Члан 25. Правилника апсолутно забрањује напад или бомбардовање отворених насеља или градова. Ова одредница „отворених насеља или градова“ подразумева небрањене градове и насељена места. У следећем члану наводи се да је команда нападача дужна да предузме све како би обавестила супротну страну о

---

³¹⁵ *Ibid.*, члан 23. тачка (а).

³¹⁶ *Ibid.*, члан 23. тачка (б).

³¹⁷ *Ibid.*, члан 23. тачка (ц).

³¹⁸ К., Обрадовић (уред.), *Op. cit.*, стр.63.

нападу, а нарочито ако је у питању бомбардовање. Правилником је такође предвиђена обавеза да нападач предузме све потребне мере како би се приликом опсаде или бомбардовања поштеделе, у што већој мери, зграде посвећене верским обредима, уметности, науци и добротворним сврхама, историјски споменици, болнице и сабиралишта за болеснике и рањенике, под условом да нису у исто време употребљени у војне сврхе. Овде постоје две обавезе бранилаца; прва, да се ти објекти не користе у војне сврхе и друга, да се ти објекти јасно означе специјалним видним знацима који ће бити унапред саопштени нападачу.³¹⁹

Бомбардовање из ваздуха је дозвољено уколико је усмерено против утврђења, железница и ратних фабрика. Хашким правилником је недопуштено застрашивање цивилног становништва.³²⁰

Чланом 28. забрањено је препустити град или место пљачки, макар били освојени на јуриш. Ова одредба је уведена да би се укинула дотадашња пракса да се као награда војницима за успех, нарочито ако су морали да град заузму на јуриш, омогући да 24 или 48 сати пљачкају то освојено место.

Последњи део Правилника садржи правила која важе на окупираној територији. Два су битна момента везана за успостављање окупиране територије. Први се односи на реалност окупације односно да ли је територија стварно окупирана и други да ли је та окупација одржива. Поред стварне окупације постоји и „папирна окупација“, при којој се само декретом одређена територија проглашава за окупирану, али је непријатељ није фактички запосео. Ово разликовање је важно јер се код „папирне окупације“ непријатељ не може користити погодностима права окупације, нити може да предузме мере како би успоставио и обезбедио јавни ред и сигурност. Да би смо потпуно разумели окупацију и све што је прати могли би да искористимо условно терминологију грађанског права. Окупатор поседује само државину над одређеном територијом, а никако својину.³²¹

Окупатор је овлашћен да предузме све мере потребне да би се успоставио јавни ред и сигурност. То је и његова обавеза јер је одговоран за простор који фактички држи, управо с циљем да се заштити цивилно становништво. То подразумева да има право да предузме војне, полицијске, управне и друге мере

³¹⁹ Члан 27, Правилника о законима и обичајима рата на копну из 1907.

³²⁰ Луј ле Фир, *Op., cit.*, 2010, стр. 419.

³²¹ Константин Обрадовић (уред.), *Op. cit.*, стр. 66.

како би заштитио пре свега своје трупе, али и загарантовао што је могуће нормалније, редовније и безбедније услове свакодневног живота цивилном становништву. Окупатор је притом обавезан да све чини у складу са законима који су били на снази на тој територији и нема овлашћења да те законе мења или укида. Из овога произилази да је окупатор обавезан да све своје мере усагласи са законима који су били на снази окупиране државе. Такође, окупатору није допуштено узимање талаца, спаљивање зграда и сличне акције, а све под изговором крајње нужде како би се очувао јавни ред и поредак.

Окупационе снаге не смеју од становништва под принудом да захтевају одавање података о властитој војсци или одбрамбеним средствима. Обавезне су да поштују част и права породице, лични живот и приватну својину становништва, али и верска убеђења и омогући несметано обављање верских обреда.³²²

Окупационе власти смеју да убирају порез и друге дажбине, али по истом принципу који је био примењиван и пре окупације. Контрибуције и реквизиције могу се вршити за потребе војске, али уз наредбу војних команданата и уз издавање признаница или плаћања у готовини. Приликом убирања контрибуција мора се водити рачуна о пореској основици и разрезу пореза.

У члану 50. Правилника изричито је забрањена колективна казна, новчана и свака друга, против становништва због дела појединаца. Овде је отворено питање да ли ово подразумева и забрану репресалија. Свакако да се оваква одредба може протумачити као забрана репресалија против цивилног становништва. Колективна одговорност читавог становништва за појединачне акте које учине појединци или групе је недопуштена и свакако је забрањено да се становништво кажњава и новчано, а забрањене су и друге казне, на пример, мучења или узимање талаца. У случају појединачних акција окупатор је дужан да открије праве починиоце и учеснике у тим акцијама и према њима изврши кривичне санкције. Уколико се утврди да није реч о обичним разбојницима и плачкашима већ су у питању патриоте које за циљ имају да нанесу штету непријатељу, мора да се размотри њихов статус, односно да се утврди да ли имају статус легалних учесника рата. У случају да се утврди да су легални борци, њихове активности се не би сматрале кривичним, већ посебним ратним активностима. Окупатор би значи морао таква

---

³²² *Ibid.*, стр.67.

лица да третира као ратне заробљенике и према њима би се морао да опходи у најмању руку у складу са Де Мартенсовом клаузулом.³²³

Конвенција о бомбардовању од стране поморских снага у време рата (IX хашка конвенција од 1907. године) забрањује да се небрањене луке, градови, места, зграде бомбардују. Ово подразумева да набројана места нису запоседнута од стране војних јединица и да се из њих не дејствује на противну страну. Забрањено је да једно место буде бомбардовано само зато што се пред његовом луком налазе подморске контактне мине. Изузетост од ове забране се односи на војна утврђења, војне или поморске установе, складишта оружја или ратног материјала, радионице или инсталације које могу бити коришћене за потребе ратне морнарице или војске. Ова забрана се не односи и на ратне бродове који се налазе у лукама. Војни команданти могу оставити цивилним властима могућност да сами униште ове објекте или инсталације и за то им морају оставити разумно време. У случају неопходних реквизиција или неких других неодложно нужних потреба за поморске снаге могуће је извршити бомбардовање небрањених лука, градова, села, насеља и зграда, али је неопходно да су та места одбила да се покоре и да је претходио формални позив за то.³²⁴ У члану 5. Девете хашке конвенције наведено је да заповедник мора да приликом бомбардовања предузме све потребне мера како би поштедео, колико је то могуће, зграде намењене верским обредима, уметности, науци и добротворним циљевима, историјске споменике, болнице, сабиралишта болесника или рањеника. Услов је да ови објекти нису коришћени истовремено у војне сврхе. Са друге стране, цивилно становништво је дужно да све ове објекте означи на утврђен начин. Обележавање се врши са великим правоугаоним чврстим паноима, који су дијагонално подељени на два обојена троугла, црног на горњој и белог на доњој страни.³²⁵

Многе државе су крајем 19. века под утицајем спремности тадашње међународне заједнице да регулише правила и обичаје ратовања донеле упутства својим армијама у случају рата. Једно од најпотпунијих упутстава је било упутство издато војсци Сједињених Америчких Држава у току Сецесионистичког рата.³²⁶ Тај правилник носи званични назив „Упутство за поступање војске

---

³²³ *Ibid.*, стр. 69.

³²⁴ Чл. 3 Конвенције о бомбардовању од стране поморских снага у време рата (IX Хашка конвенција од 1907. године)

³²⁵ Видети Прилог 1.

³²⁶ Луј ле Фир, *Op., cit.*, стр. 427.

Сједињених држава у рату“, али се у стручној литератури среће и као „Либеров кодекс“ или „Либерова правила“.

Допринос „Либеровог кодекса“ се највише огледа у правилима која се тичу окупације, а како окупација директно погађа првенствено цивилно становништво, може се сагледати значај овог документа за развој заштите цивилног становништва. Члан 23. Кодекса наводи да „обични грађани се више не убијају, не воде у ропство или депортују, а неопасни појединац бива у својим приватним односима сметан тако мало, колико то може допустити заповедник непријатељских трупа поред првенствених захтева снажног вођења рата“. Као што се види прво је утврђено да се мирно становништво оставља изван последица рата и не представља мету на коју могу да делују оружане снаге чак и након окупације територије. „Неопасним појединцима“ су остављена сва њихова права на уживање, осим изузетака због нужне војне потребе. Једино се због војне потребе нека права појединаца који не представљају опасност по окупациону силу могу привремено умањити или суспендовати.

У члану 26. утврђено је да је могуће од цивилних службеника и судија тражити да положи заклетву привремене послушности или заклетву верности окупационим снагама. У то време сматрало се још увек да је морал висока категорија и да је заклетва довољна заштита за ове групе лица и да неће деловати против окупационих снага. Плате и зараде цивилних службеника су заштићене и уколико они наставе да обављају послове плата им се исплаћује, она плаћања која се добијају због почести могу (и по правилу) су бивала обустављана.³²⁷ Члан 44. забрањује под претњом смртне или друге адекватне казне свако сувишно насиље према особама у освојеној земљи, као и хватање рањавање или убијање становника, затим свако уништавање имовине које није наредио надлежни официр. Такође је забрањено пљачкање и разбојништва у местима чак и оним која су заузета на јуриш. Кодекс има интересантно решење за случајеве када војник изврши неки злочин као што је паљење, убиство, сакаћење, телесне повреде, разбојништво, крађе, провале, преваре, фалсификовања, силовања и друго, може бити кажњен не само казном која је преписана у његовој земљи већ је могуће казнити га и тежом казном, осим ако би та тежа санкција била смртна казна.

---

³²⁷ Члан 39. Упутства за поступање војске Сједињених држава у рату - Либеров кодекс

Слична упутства донеле су Француска и Велика Британија. У Француској је тада на снази већ било „Правило о ратним заробљеницима“ (из 1853. године) које је касније допуњено новим Правилником 1893. године. У Русији је 1877. године било донето „Привремено ратно правило“. У то време Кнежевина Србија је донела „Ратна правила по међународном праву“ 1877. године. Интересантно је да су чак неке од тада великих сила, као на пример Велика Британија, неколико година после Србије донела овакава правила, тако да је тек 1884. донет „Војни приручник“ В. Британије.

Немачка ратна упутства, са друге стране, нису баш водила рачуна о човечности и нису се ослањала на Хашке конвенције иако их је Немачка потписала. Према немачком главном генералштабу, човечност је доказ слабости, а племенитост је лудост.³²⁸ Многи злочини немачких снага се могу објаснити, али не и оправдати, јер су веровали да се понашају у складу са ратним упутствима својих врховних команди.

У периоду између два светска рата јасно се дефинисала потреба правног регулисања заштите цивила, с обзиром на огромна страдања истих у „Великом рату“. Тако је 1934. године у Токију настао „Нацрт међународне конвенције о стању и заштити цивила непријатељске националности који су на непријатељској територији или која је окупирана од стране непријатеља“. Било је покушаја да се и преко Међународног комитета Црвеног крста постигну резултати у тој области. У ту сврху је чак донето и неколико Резолуција.

На Дипломатској конференцији 1929. године изражена је жеља учесника да се изврши једно обимније истраживање у циљу закључивања међународне конвенције по питању положаја и заштите цивила на територији непријатеља или на окупираној територији. На инсистирање делегата упућеног са Конференције, МКЦК је основао комисију експерата са задатком да израде нацрт конвенције. Предлог је био да се две категорије цивила заштите истом одредбом; цивили на територији сукобљених страна, тј. цивили једне стране у сукобу на територији непријатеља, односно противне стране и цивили у власти непријатеља на окупираној територији. Заштита прве категорије цивила је представљала потпуно нову идеју, док је заштита друге категорије цивила требало да употпуни и на неки начин кодификује правила садржана у Хашком Правилнику о законима и

---

³²⁸ Луј ле Фир, *Op., cit.*, стр. 427

обичајима рата на копну из 1907. године. Комисија је припремила Нацрт и исти је усвојен на петнаестој Међународној конференцији Црвеног крста у Токију 1934. године. Нацрт садржи четири различита предмета и то: статус непријатељских цивила, непријатељских цивила на територији непријатеља, непријатељских цивила на територији коју је окупирао непријатељ и имплементацију Конвенције. Идеја је била да се након рада на Нацрту о њему расправља на Дипломатској конференцији сазваној од стране швајцарске владе почетком 1940. године. Избијање Другог светског рата спречило је овај састанак. Међународни комитет Црвеног крста је од самог почетка Другог светског рата предлагао да се стави у примену Нацрт из Токија. Међутим, учеснице рата су одбиле тај предлог.

Значај и вредност Нацрта из Токија државе су препознале тек 1949. године, с обзиром да су исти представљали важан основ за разговоре који су довели до усвајања Четврте Женевске конвенције 1949. године.

Друга значајна Конвенција из области заштите цивилног становништва у међународним оружаним сукобима, која је остала у форми нацрта је *Нацрт конвенције за заштиту цивилног становништва против нових облика рата* припремљен од стране Удружења за међународно право и одобрен у начелу на 40. конференцији Удружења у Амстердаму 1938. године. Овај Нацрт је представљао значајан помак у дефинисању и побољшавању положаја цивила. Главно достигнуће је било дефинисање безбедносних зона и њихово успостављање како би се формирале одређене категорије небораца међу становништвом.³²⁹

Напори ранијих конференција, а посебно искуства Другог светског рата довели су до сазивања конференције о реafirмацији међународног права. Дипломатска конференција је одржана у Женеви у периоду од 21. априла до 12. августа 1949. године. На Конференцији су учествовале 63 државе, с тим што су представници 59 држава учествовали у расправи о нацртима конвенција, а представници четири државе су учествовали у својству посматрача. Пре саме конференције претходили су значајни припремни радови на изради нацрта конвенција. У припремама нацрта Конвенција водећу улогу је имао Међународни комитет Црвеног крста. Као што је већ поменуто још у „зору“ Другог светског рата, у јануару 1939. године, швајцарски Савезни савет упутио је свим владама

---

³²⁹ Draft Convention for the Protection of Civilian Populations Against New Engines of War, Amsterdam, 1938, Преузето са: <http://www.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=29DF95181E9CC0FDC12563CD002D6A9B&action=openDocument>

преднацрте конвенција, припремљене од стране МКЦК. Нацрти су били основ за дипломатску конференцију која је планирана да буде сазвана у Женеви почетком 1940. године.

Напори међународних организација на плану нормативне заштите жртава рата су се наставили после Конференције у Женеви. Међународни комитет Црвеног крста је на сазвао нову конференцију која је била одржана у Њу Делхију 1957. Године. Том приликом је донет Предлог правилника са циљем „...*ефикасне заштите цивилног становништва од опасности атомског, хемијског и бактериолошког ратовања*“. Овај нацрт Правилника је још један у низу покушаја да се заштити цивилно становништво од последица бомбардовања. Разлог оваквом приступу је био брз развој нових метода и средстава ратовања. Правилник никада није усвојен. Разлог његовог неусвајања лежи првенствено у томе што није било одговарајуће реакције влада. Међутим, многе одредбе овог Предлога правилника личе одредбама коначно усвојеним у Протоколима уз Женевске конвенције 1977. године.³³⁰

У Женеви је од 30. августа до 1. септембра 1993. године одржана међународна конференција на тему заштите жртава рата. Притом је донета „Завршна декларација међународне конференције о заштити жртава рата“. Сама Декларација показује да је порасла потреба за унапређењем правила о заштити неких категорија лица, а нарочито цивила.

Учесници конференције сложили су се да обавезе предвиђене међународним правом усмерене на ограничавање патњи изазваних оружаним сукобом, константно повређују.³³¹ Потом, изражава се потреба јачања солидарности и сарадње између држава у циљу уједињења у борби против рата, његовом сузбијање, спречавање и заштита од истог. У Декларацији се даље утврђује обавеза на сарадњу са ОУН у сагласности са Повељом ОУН.

Документ даље упозорава да се насиље и мржња шире светом и да се повређују основна људска права на „повећан и систематски начин“.³³² „Ми одбијамо да прихватимо да се према рањенима не показује милост, да се деца масакрирају, жене силују, заробљеници муче, жртвама одбија елементарна

³³⁰ Draft Rules Draft Rules for the Limitation of the Dangers incurred by the Civilian Population in Time of War. ICRC, 1956. Преузето са сајта: <http://www.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=FEA0B928100D3135C12563CD002D6C10&action=openDocument>.

³³¹ Завршна декларација међународне конференције о заштити жртава рата, 1993, тачка 1.

³³² *Ibidem*.

хуманитарна помоћ, примењује изгладњивање цивила као метода ратовања, не поштују обавезе прописане међународним хуманитарним правом на територијама под страном окупацијом, не дају информације породицама несталих лица о судбини њихових рођака, становништво незаконито пресељава и државе подвргавају пустошењу“.³³³

Истакли су да се војне операције предузимају тако да „цивилно становништво треба да све више и све чешће постане основна жртва непријатељстава и аката насиља примењеног у току оружаних сукоба, на пример, кад су изложени намерном нападу или се употребљавају као живи штит, а посебно кад је жртва одвратне праксе „етничког чишћења“.³³⁴ Заложили су се да се спречи примена средстава и метода који се примењују у вођењу непријатељстава који изазивају тешке патње цивила.

У другом делу завршног акта дате су препоруке шта треба урадити како би се побољшало стање и како би се обезбедила заштита цивила, али и обезбедило поштовање одредби које штите цивилно становништво. Тако су указали да „шире међународно хуманитарно право на систематски начин, предавањима о његовим правилима за општу јавност, укључујући његову уградњу у образовне програме и повећањем свести у медијима, тако да људи могу да усвоје то право и да стекну снагу да реагују у сагласности са тим правом на његове повреде“.³³⁵ Затим су истакли да је неопходно да се организују предавања о међународном хуманитарном праву у државној управи одговорној за његову примену и уграде основна правила у војне програме обуке и војна правила, приручнике и инструкције, тако да је сваки борац свестан своје обавезе да поштује и помогне јачању тих правила. Овакав приступ овом проблему би довео до тога да се ратни злочини ваљано гоне и не остану некажњени као и да се доследно примене одредбе о кажњавању тешких повреда међународног хуманитарног права и охрабри правовремено установљивање одговарајућег правног механизма.

На крају, истакнуто је да државе које врше повреде међународног хуманитарног права треба, ако то случај захтева, да се подвргну плаћању накнаде за повреде међународног хуманитарног права. У декларацији се изражава генерално потреба да се примена међународног хуманитарног права учини

---

³³³ *Ibidem.*

³³⁴ *Ibidem.*

³³⁵ *Ibidem.*

ефектнијом, те је у том смислу позвана швајцарска влада да сазове отворену међувладину групу експерата да проуче практична средства пуног поштовања и усаглашавања са тим правом и припреме извештај који би био поднесен државама на следећој Међународној конференцији Црвеног крста и Црвеног полумесеца.

4.2. Женевске Конвенције као извор заштите цивилног становништва у оружаним сукобима

На међународној конференцији у Женеви су 12. августа 1949. године усвојене познате четири Женевске конвенције које су постале основ међународног хуманитарног права. Управо IV Женевска конвенција (Женевска конвенција о заштити грађанских лица за време рата од 12. августа 1949. године, у даљем тексту IV Конвенција) је посвећена заштити цивилног становништва у међународним оружаним сукобима. То је заправо прва конвенција која је за свој предмет имала искључиво и првенствено заштиту цивила и цивилног становништва. Женевске конвенције данас представљају део обичајног међународног хуманитарног права. Ова констатација је потврђена и од стране Међународног кривичног суда.³³⁶

4.2.1. Конвенција о заштити грађанских лица у оружаним сукобима из 1949. године (IV Женевска конвенција)

Конвенција броји 159 чланова, који су груписани у тематске делове, делови су подељени на одељке, док поједини одељци имају по неколико глава.

Део I. се односи на опште одредбе. У овом делу регулисано је поштовање и примена конвенције. Као и у осталим Женевским конвенцијама и четврта садржи такозвану „минијатурну конвенцију“. Наиме све Женевске конвенције у својим члановима 3. су регулисале минималну заштиту цивила у случају оружаних сукоба који немају међународни карактер. У наставку првог дела утврђено је која су лица заштићена, случај ускраћивања заштите, почетак и крај примене Конвенције, посебни споразуми, немогућност одрицања од права, силе

---

³³⁶ Theodor Meron, *The Humanization of International Law*, The Hague Academy of International Law, Martinus Nijhoff Publishers, Boston, 2006, p.19.

заштитнице, делатност МКЦК, замена силе заштитнице и поступак за решавање спорова.

У погледу примене Конвенције одређено је да, поред одредаба које треба да ступе на снагу још за време мира, „...иста ће се примењивати у случају објављеног рата или сваког другог сукоба који избије између две или више високих страна уговорница, чак и ако једна од њих није признала ратно стање“. Даље, прописано је да ће се исто тако примењивати у свим случајевима окупације целе територије једне високе стране уговорнице или њеног дела, чак и ако та окупација не наиђе ни на какав војни отпор. С друге стране, ако једна од сила у сукобу није потписница Конвенције, силе учеснице у Конвенцији ипак ће остати везане њоме у својим међусобним односима. Поред тога, оне ће бити везане Конвенцијом према тој сили, ако та сила прихвати и примењује њене одредбе. Иако има ставова да је питање окупације превазиђено не сме се олако одбацити ова ситуација. Шта више, треба јој посветити одређену пажњу јер се отварају многа питања на која теорија тек треба да да одговори.

У општем делу још се одређује да су предмет заштите „... сва лица, која се, у било ком тренутку и на било који начин нађу, у случају сукоба или окупације, у власти једне стране у сукобу или једне окупационе силе чији нису држављани...“. С друге стране, изричито је прописано да Конвенција не штити држављане државе која није везана Конвенцијом. У случају држављана неутралних држава као и држава које не саучествују у рату они неће бити предмет заштите ове Конвенције све док те државе на територији ратујућих страна имају своја дипломатска представништва.

Изузетак од ових правила односи се на општу заштиту целокупног становништва земаља у сукобу, без дискриминације, а што је предмет регулисања у другом делу Конвенције.

Под заштићеним лицима, у смислу ове Конвенције, не сматрају се лица која штите одредбе I, II и III Женевске конвенције од 12. августа 1949. године, односно рањеници, болесници, бродоломници и ратни заробљеници.

Моменат отпочињања и престанка примене ове Конвенције утврђен је чланом 6. Тако се као почетак примене наводи моменат отпочињања непријатељстава или „...општим завршетком војних операција...“. када је у питању окупирана територија Конвенција ће се примењивати још годину дана од завршетка војних операција.

Одредбе Конвенције неће ометати делатност Међународног комитета Црвеног крста и других непристрасних хуманитарних организација које раде на заштити цивилног становништва. Оно што се захтева је одобрење од сукобљених страна за деловање како Међународног комитета тако и других организација.

Други део Конвенције се односи на општу заштиту становништва од извесних последица рата. У овом делу су дефинисана и утврђена правила за санитетске зоне и места, зоне и места безбедности, неутрализоване зоне, евакуација људи из опкољених или опседнутих зона, заштита грађанских болница и особља истих. Транспорт рањених, повређених, немоћних, угрожених је такође регулисан у овом делу Конвенције.

Трећи део Конвенције „Правни положај заштићених лица“ представља централни део конвенције и нормама из овог дела утврђена је заштита грађанских лица у одређеним ситуацијама. Овај део је подељен у пет одељака и сваки регулише заштиту у одрђеној ситуацији. Први одељак чине правила која се односе на заштиту на територији страна у сукобу или пак на окупираној територији. Други одељак регулише правила за странце на територији сукобљених страна. Одељак три утврђује правила која се односе на окупиране територије и заштиту грађанских лица на овим територијама. Следећи одељак, дакле четврти, односи се на интернирање лица и поступак са интернираним лицима. У овом одељку дефинисана су места интернирања, њихов положај, уређеност, шта све мора да буде доступно интернираним лицима.

Четврти део конвенције чине одредбе о извршењу конвенције. Овај део регулише начине на које ће се донекле обезбедити поштовање претходно наведених правила. Овде се наводи који су то све субјекти укључени у примену Конвенције. Наведено је да силе које држе заштићена лица ће указати најбољи пријем и третман разним организацијама које пружају помоћ цивилном становништву. Ту се убрајају верске организације, друштва за пружање помоћи, и друге организације које на различите начине доприносе побољшању положаја цивила. Силе заштитнице су овлашћене да одреде своје представнике који у сваком моменту могу сва места за која сматрају да су занимљива са становишта положаја цивила. Првенствено се у круг тих места могу сврстати места интернирања, затвори у којима издржавају казне, или места где раде заштићена лица. Када је реч о интернираним лицима омогућено је да представници силе заштитнице са њима воде разговор без присуства сведока. Једини разлози за

привремену забрану оваквих посета могу бити императивне војне природе односно у случајевима када преовлада принцип војне потребе.

Члан 144. указује на обавезу да државе потписнице у својим земљама врше обуку и упознавање што ширег круга цивила са правилима Конвенције. Нарочито се захтева да се изучавање одредаба Конвенције унесе у програме војног образовања, а са стварањем услова да се уведе и у цивилну наставу изучавање ових одредби како би целокупно становништво било упознато са правилима која их штите у случају оружаног сукоба.

4.2.2. Протокол I и II на Женевске конвенције из 1949. године

На дипломатској конференцији о реafirмацији и развоју међународног хуманитарног права применљивог у оружаним сукобима у Женеви 1949. године одржано је више састанака, тачније четири сесије у периоду од 1974. године до 1977. године. Као резултат тих сесија 8. јуна 1977. године усвојена су, између осталог и два протокола; *Допунски протокол уз Женевске конвенције од 12. августа 1949. године о заштити жртава међународних оружаних сукоба*, који је ступио на снагу 07.12.1978. године (у даљем тексту Протокол I) и *Допунски протокол уз Женевске конвенције од 12. августа 1949. године о заштити жртава немеђународних оружаних сукоба* (Протокол II).³³⁷

Сам назив Протокол не разликује га од осталих међународних уговора, према дефиницији из Бечке конвенције о уговорном праву (1969). Ипак, сам назив „додатни“ указује да се не ради о самосталом правном инструменту. Потписница протокола може бити држава која је већ потписала Женевске конвенције или она која постаје потписница и Конвенције и Протокола истовремено. У суштини ови Протоколи допуњавају све четири Женевске конвенције из 1949. године, и то у материјалном смислу, али и механизмима имплементације и механизмима заштите што је чини се највећи допринос учињен у том моменту.

---

³³⁷ G.H. Aldrich, „Prospects for United States ratification of Additional Protocol in to the 1949 Geneva Conventions“, *American Journal of International Law*, Vol.85 1991.

Протокол I се састоји од преамбуле и 102 члана подељена у шест делова и два анекса. Аутентични језици Протокола су енглески, арапски, кинески, шпански, француски и руски. Земља депозитар Протокола је Швајцарска.³³⁸

Протокол I је у многама унапредио дефинисање одређених појмова који су од значаја за даљу и потпунију примену и самих Женевских конвенција. Значај самог Протокола је и у томе што је чак и у случајеве који нису уређени Протоколом или Конвенцијама или пак другим споразумима, заштиту грађанских лица и бораца утврдио принципима међународног права, који произилазе из установљених обичаја, принципа човечности или захтева јавне свести.³³⁹

Протоколом је још једно проширење примене достигнуто. У питању је међународноправна заштита која се односи на међународне сукобе. Протокол је у такве сукобе уврстио и оружане сукобе у којима се народи боре против колонијалне доминације и стране окупације и против расистичких режима, а све то позивајући се на право народа на самоопредељење.

Израз *правила међународног права која се примењују у оружаним сукобима обухвата* сва правила садржана у међународним споразумима у којима учествују стране у сукобу, као и принципи и правила међународног права која су опште призната.³⁴⁰

Такође, Протокол дефинише Силу заштитницу како неутралну државу или другу државу које не учествује у оружаном сукобу, а коју је предложила, односно, именовала једна држава, а друга држава је прихватила као такву. Такође, неопходно је да је та држава спремна да врши све функције које су додељене Сили заштитници било одредбама Конвенција било Протоколом.

За разлику од Женевске конвенције о заштити грађанских лица којом је предвиђено да се правила примењују један одређени временски период након окончања окупације у Протоколу стоји да његова примена престаје моментом завршетка војних операција, а код окупираних територија моментом престанка окупације.³⁴¹

Правни статус страна у сукобу никако се неће мењати применом Конвенција или пак Протокола. Дејства на правни статус страна у сукобу неће имати чак ни

---

³³⁸ Y.Sandoz, C. Swinarski, B. Zimmermann, (Edit .) *Commentary on The Addititonal Protocols of 8 June 1977 to The Geneva Conventions of 12 Avgust 1949*, ICRC Geneva 1987.

³³⁹ Члан 1. Протокола I на Женевске конвенције из 1949 године о заштити жртава међународних оружаних сукоба.

³⁴⁰ Члан 2. Протокола I

³⁴¹ Члан 3. Протокола I

окупација неке територије, а свакако та чињеница окупације не задира у промену правног статуса окупиране територије. Често се дешавало да се државе уздржавају од примена ових инструмената из бојазни да тим актом не изврше фактичко признање противне стране. Ово нарочито долази до изражаја у случајевима када државе не желе да признају да се налазе у сукобу. Једностране промене никако неће бити правно оправдане применом ових инструмената, напротив, све промене (анексија, отцепљење, преобраћање у нову државу) које се могу догодити не легализују се чињеницом да стране у сукобу примењују Женевске конвенције или Протокол. Да би се избегле могуће компликације око примене ових инструмената, али и да би се државе чврсто заштитиле од могућих преседана, Протокол је имплицитно навео да примена не представља признање државе, ослободилачког покрета или да пак са собом носи неке друге правне или политичке импликације. Ово је учињено како би се задржао неутралан став према конкретном оружаном сукобу и да не прејудуцира евентуално признање ентитета као државу у случају оружане побуне на територији једне стране у сукобу.

Обука квалификованог особља са циљем лакше поштовања и примене конвенција и протокола представља задатак за све Високе стране уговорнице, потписнице протокола. Ову обавезу државе потписнице преузимају на себе још у време мира, а обука и регрутовање овог особља остављено је као унутрашња надлежност држава. Такође значајно достигнуће је постигнуто на пољу обезбеђења заштите поновним уређењем и прецизирањем именовања и задатака Силе заштитнице. Творци Протокола су истицали да институт Силе заштитнице није довољно коришћен те су уложили напоре да то колико толико промене. Ипак пракса након доношења Протокола је показала да ни тај механизам заштите није био довољан. Чак, шта више, покушаји да се изгради један систем који ће без пристанка сукобљених страна да обезбеди један објективан и аутоматски систем заштите су пропали. До данас није пронађен адекватан механизам који ће обезбедити да нека неутрална држава или пак међународна организација одмах по избијању ратног стања отпочне активности које су остављене у надлежности Сили заштитници. Најбољи механизам би био када би се створило стално тело које би одмах могло да предузме све мере како би одмах по избијању непријатељстава почело поштовање и примена свих правила из Конвенција и Протокола.

Врло важно проширење поља примене Протокол је донео у области заштите рањеника, болесника и бродоломника. Тако је за разлику од Прве и Друге

конвенција из 1949.године под рањеницима и болесницима Протокол подразумева и војна и цивилна лица којима је због повреде, болести или других физичких или менталних поремећаја или тешкоћа потребна лекарска помоћ. Оно што се захтева од ових лица јесте да се уздржавају од сваког акта непријатељства. Под овим лицима Протокол подразумева и жене на порођају, новорођенчад и друга лица којима је неопходна непосредна лекарска помоћ.

Као што је већ наведено, Протокол прецизније дефинише одређене појмове и проширује круг заштићених субјеката и објеката. Значајна проширења су постигнута у области здравствене заштите, али и цивилне заштите и заштите становништва.

Оно што је приликом расправе на којој је донета одлука о приступању Протоколима истакнуто, јесте чињеница која чак и данас стоји, а то је да се не смеју стварати илузије да ће све ове одредбе заиста бити поштоване. На општејугословенском саветовању научно – стручног нивоа о актуелним питањима развоја међународног хуманитарног права о „сагледавању новина које доносе допунски протоколи у области међународног права“ и значају за „концепцију и систем општенародне одбране СФРЈ“ 1977. године, разматрано је и питање да ли ће их евентуални агресор поштовати у случају напада на тадашњу СФРЈ. Имало се у виду да се у свим ратовима до тада вођеним показала пракса грубог кршења хуманитарног права била саставни део оружаних сукоба. Ово је добрим делом потврђено и приликом прве и за сада последње агресије НАТО пакта на СР Југославију 1999.године од периода усвајања Протокола I и II 1977.године..

Прогресивни развој који је донео Протокол потврђен је и у области лакшег услова за признање легалитета бораца против агресора, затим у изједначавању заштите цивилног здравства са војним, заштита цивилне заштите и др.³⁴²

Питање прогресивног развоја је утврђено и у члану 7. Протокола. Тим чланом је утврђен наставак рада на развоју међународног хуманитарног права. Идеја редактора је била да се омогући државама, али и међународним организацијама првенствено Међународном комитету Црвеног крста да захтевају организовање конференције на којој би дошло до измена, допуна и побољшања оних одредби Конвенција или Протокола које се не поштују довољно или које се крше у неким оружаним сукобима у будућности. Наравно, остављена је обавеза

---

³⁴² Саветовање о актуелним питањима развоја међународног хуманитарног права, Скупшина Црвеног Крста Југославије, Београд, 1979. године, стр. 24

сагласности потписница о организацији тих конференција и о дневном реду истих.

Допунски протокол уз Женевске конвенције од 12. августа 1949. године о заштити жртава немеђународних оружаних сукоба (Протокол II) представља уговор који је први пут у целости регулисао положај и заштиту свих жртава немеђународних сукоба. Пре доношења Протокола II једина заштита у немеђународним сукобима је био заједнички члан 3. из свих Женевских конвенција.³⁴³ Овај заједнички члан се назива и „Минијатурна конвенција“ и дуги низ година је представљала једину заштиту за све жртве рата у немеђународним оружаним сукобима.

Први допринос Протокола II је у дефинисању немеђународног сукоба и то првенствено позитивном дефиницијом шта је то унутрашњи сукоб, па потом негативном дефиницијом, односно шта се не сматра немеђународним оружаним сукобом. Немеђународни оружани сукоби у смислу Протокола су они „...који се одвијају на територији високе стране уговорнице између њених оружаних снага и отпадничких оружаних снага или других организованих наоружаних група које, под одговорном командом, врше такву контролу над делом њене територије која им омогућује да воде непрекидне и усмерене војне операције и да примењују овај протокол“.³⁴⁴

Неки аутори су чак критиковали овакву „уску“ дефиницију немеђународних оружаних сукоба. Када се погледају остале одредбе Протокола II заиста се ова

---

³⁴³ У случају оружаног сукоба који нема карактер међународног сукоба, а који избије на територији једне од Високих страна уговорница, свака од страна у сукобу биће дужна да примењује бар следеће одредбе:

1) Према лицима која не учествују непосредно у непријатељствима, подразумевајући ту и припаднике оружаних снага који су положили оружје и лица онеспособљена за борбу услед болести, рањавања, лишења слободе или из било којег другог узрока, поступаће се, у свакој прилици, човечно, без икакве неповољне дискриминације засноване на раси, боји коже, вери или убеђењу, полу, рођењу или имовном стању или било коме другом сличном мерилу. У том циљу забрањени су и забрањују се, у свако доба и на сваком месту, према горе наведеним лицима следећи поступци:

а) повреде које се наносе животу и телесном интегритету, нарочито све врсте убиства, осакаћења, свирепости и мучења;

б) узимање талаца;

ц) повреда личног достојанства, нарочито увредљиви и понижавајући поступци;

д) изрицање и извршавање казни без претходног суђења од стране редовно установљеног суда и пропраћеног свим судским гаранцијама које цивилизовани народи признају за неопходне.

2) Рањеници [3] и болесници биће прихваћени и неговани. Свака непристрасна хуманитарна организација, као што је Међународни комитет Црвеног крста, може да понуди своје услуге странама у сукобу. Стране у сукобу ће се трудити, с друге стране, да ставе на снагу, путем посебних споразума, један део или све остале одредбе ове Конвенције. Примена претходних одредаба неће имати утицаја на правни положај страна у сукобу.

³⁴⁴ Више о немеђународним оружаним сукобима у Глави 2: „Оружани сукоби“.

критика може прихватити. Наиме, након Конференције низ правила из првобитног Нацрта је избачена и остала су само она правила која се директно тичу човечности и имају чисто хумани карактер.³⁴⁵

Примена Протокола је утврђена и у односу на лица која штити. Тако је утврђено да се он примењује и на лица која су на било који начин учествовала у сукобу, па су тако поред непосредних учесника – бораца заштићени и они који су посредно, пружањем политичке подршке или пак материјалне или на други начин, помагале страни у том сукобу. Обично је реч о лицима која су подржавала и помагале побуњеничке групе, а познато је како се најчешће победници у тим сукобима умеју да опходе према побеђеној страни. У унутрашњим сукобима честа појава су суђења у кратком поступку, ликвидације и слично.

Нешто што би могло да представља читаво научно истраживање је домет члана 3. Протокола II. Овај члан се односи на правило које је сигурно представља једно од начела читавог међународног права, а које је у савременим међународним односима толико пута прекршено да се са правом може отворити расправа о постојању и важности овог правила. Реч је о неинтервенцији тј. о немешању у унутрашње ствари једне државе. Свакако да је овде реч о акту који повређује суверенитет једне државе. У Протоколу је реч о забрани мешања страних сила у неки грађански рат. Савремени међународни односи и стање у међународној заједници заиста отварају питање који је домет овог начела и да ли је испоштовано ово правило из Протокола II. Неколико ситуација су директно забрањене овим чланом Протокола. Првенствена примена Протокола не може бити основ да се повреди суверенитет неке државе, а то подразумева да он не сме бити основ за предузимање радњи које би довеле у питање одговорност неке владе да на својој територији очува или поново успостави јавни поредак, ред и мир, или применом свих законитих средстава покуша да очува национално јединство и територијални интегритет. Члан је сачињен по угледу на кључна правила Декларације о начелима међународног права о пријатељским односима и сарадњи држава у складу са Повељом УН те као такав можда данас да представља највишу норму међународног права. Нажалост, та норма је, са друге стране, више пута била прекршена. Треба истаћи да се једино чврстом применом овог члана могу у потпуности заштити обе стране у једном немеђународном сукобу. То је

---

³⁴⁵ Саветовање о актуелним питањима развоја међународног хуманитарног права, *Op. cit.*, стр. 39

зато што савремена историја и дешавања у последњим оружаним сукобима овог карактера, указују да вишестрана мешања страних сила и фактора никако не осигуравају светски мир нити обезбеђују хуманизацију оружаних сукоба.

4.2.3. Завршна Декларација Међународне конференције о заштити жртава рата од 1993. године

У периоду од 30. августа до 1. септембра 1993 године одржана је Међународна конференција за заштиту жртава рата у Женеви.³⁴⁶ На самој конференцији је истакнуто да страхоте рата и даље потресају читаво човечанство и да је управо из тог разлога неопходно да се донесу неки закључци којима ће се читава међународна заједница позвати да спречи ратна разарања, а посебно кршење међународних правила која имају за циљ хуманизацију оружаних сукоба и заштиту угрожених категорија лица у тим сукобима. Том приликом учесници Конференције нису предложили усвајање нових правила. Ипак је потврђена „потреба да се примена хуманитарног права учини ефикаснијом“ и учињен корак ка сазивању састанка групе експерата. Задатак таквог једног састанка је требао да буде проучавање практичних средстава за промовисање потпуног поштовања хуманитарног права.³⁴⁷ Међувладина група експерата састала се тек 1995. године и том приликом је усвојено низ препорука са циљем да се појача поштовање међународног хуманитарног права. Посебно је истакнут значај превентивних мера које би обезбедиле боље познавање и ефикаснију примену права.³⁴⁸ Значај рада ове групе експерата нарочито је дошао до изражаја у вези са обичајним међународним хуманитарним правом.³⁴⁹

Завршни акт Конференције из 1993. године донет је у виду Декларације. У првој одредби Декларације се јасно види да су учесници Конференције закључили да не прихватају да се рат, насиље и мржња шире светом и да у савременом свету долази до кршења људских права. Указали су на нека кршења правила међународног хуманитарног права и између осталог *„...да се не показује милост према рањеницима, да се деца масакрирају, жене силују, заробљеници муче, жртвама сукоба одбија елементарна хуманитарна помоћ, примењује*

³⁴⁶ Yves Sandoz/Christophe Swinarski/ Bruno Zimmermann, (edit.), *Op., cit.*, 1997. Tom I, 2005, str. xxv.

³⁴⁷ *Ibid.*

³⁴⁸ *Ibid.*

³⁴⁹ Више о обичајном хуманитарном праву у „Обичајно хуманитарно право и правила *ius cogens*“.

изгладњивање цивила као метода ратовања, не поштују обавезе прописане међународним хуманитарним правом на територијама под страном окупацијом, не дају информације породицама несталих лица о судбини њихових рођака, становништво незаконито пресељава и државе подвргавају пустошењу“.

Указано је да су повреде правила предвиђених међународним правом оружаних сукоба честе и да се учесници противе томе. Учесници ове Конференције су одбили да се сложе са ситуацијом да „...цивилно становништво треба да све више и све чешће постане основна жртва непријатељстава и аката насиља примењеног у току оружаних сукоба, на пример, кад су изложени намерном нападу или употребљавању као живи штит, а посебно кад је жртва одвратне праксе „етничког чишћења“. Ми смо узбуњени запаженим повећањем аката сексуалног насиља запаженог усмереног против жена и деце и ми потврђујемо да такви акти конституишу тешке повреде међународног хуманитарног права.“

Цивилно становништво је поменуто и у закључку конференције којим се не одобравају средства и методе који се користе у извођењу непријатељстава и који изазивају тешке повреде цивила. На том месту је додато и то да се подржава даљи развој постојећег права које се односи на оружане сукобе, посебно међународне, да би се обезбедила најефикаснија заштита за њихове жртве. Подржане су све иницијативе како билатералне тако и мултилатералне које би за циљ имале смањивање тензија и спречавање сукоба.

Припадници снага за очување и успостављање мира такође морају да делују у складу са међународним правом, али и да се њима омогући да све своје задатке извршавају без сметњи и уз поштовање њиховог положаја и саме њихове мисије.

Како би се у потпуности обезбедила, али и спровела заштита жртва рата, учесници Конференције су навели неопходност да се у свим државама на систематски начин омогући за што шири круг лица нека врста образовања о свим питањима из области међународног хуманитарног права. Повреде међународног хуманитарног права су нешто чему све државе морају да стану на пут и такође да помогну приликом сваке истраге око наводних повреда међународног права нарочито права оружаних сукоба. Такође се захтева да се злочини ваљано гоне и да извршиоци не остану некажњени. На Конференцији је подржана идеја око стварања јединственог механизма за кажњавање тешких повреда међународног хуманитарног права.

Нешто што је представљало новину у читавом схватању јесте идеја да се државе које повређују међународно хуманитарно право треба да подвргну плаћању накнаде, уколико то случај омогућава. Овим је подржана теза о одговорности државе за штету која је предложена у нацрту конвенције о одговорности држава која је, нажалост још увек у припреми већ више година.

Иако су учесници Конференције упозорили на опасности пред којим стоји међународно хуманитарно право и заштита жртава оружаних сукоба, чини се да је читава међународна заједница наставила по устаљеном, а може се тврдити да је од тог момента дошло до суноврата међународног права. Овом суноврату су посебно допринели ратови вођени деведесетих година 20.века. Поред овог новог концепта појединих института у међународном праву оружаних сукоба у оваквом стању у поштовању међународног права допринела су дешавања у свету и тектонске промене у међународним односима као и кршење система равнотеже снага и глобалне промене у успостављен систем колективне безбедности постављен после Другог светског рата. Нико није веровао да ће те промене, започете крајем осамдесетих и почетком деведесетих година 20. века, у будућности довести до таквог безочног кршења како међународног права оружаних сукоба тако и међународног права у целини. Савременици смо свих дешавања која су са правом отворила питања да ли је међународно право запало у кризу и који је пут, ако га има, за излазак из те кризе. Низ дешавања, бомбардовање снага војске Републике Српске, чиме се НАТО пакт иако није имао мандат за то јасно сврстао на једну страну у сукобу, затим агресија на Савезну Републику Југославију 1999.године, низ насилних промена система под називом „арапско пролеће“ и изазивање грађанских сукоба у Украјини, Сирији отварање низа кризних жаришта на Блиском и Средњем истоку, јасно упућују да, су још једном, сви покушаји да се упозори на стање у хуманитарном праву и на његова груба кршења, пропали и остали мртво слово на папиру и без јасног механизма за заштиту. Само је један део Декларације реализован и то онај који се односи на стварање Међународног кривичног суда. Међутим, била би потребна читава студија да се изнесу сви пропусти и мањкавости тог механизма заштите. На овом месту нема потребе „закуцавати ексер у ковчег“ Трибунала за бившу Југославију који је уназадио све правничке напоре да се створи заиста један свеобухватан систем заштите међународног права оружаних сукоба, макар и ограничен само на неке сукобе (Југославија и Руанда) који би у свом фокусу заштите имао пре свега међународно

хуманитарно право. Трибунал је изневерио и наде оних који су скепсом гледали на његово нелегално оснивање, с надом да ће тај пропуст бити надокнађен потврдом постојећих правила и утемељењем нових кроз његов рад.

4.3. Обичајна правна правила у области заштите цивила и цивилног становништва

Међународни обичаји представљају најстарије изворе права уопште, па тако и изворе права у овој области. Ако се пође од чињенице да се прва писана правила која се на неки начин дотичу питања које је тема овог рада, јављају тек у 18. веку, с једне стране, те чињенице да су се кроз историју и пре тога искристалисала и примењивала одређена правила као општа пракса, неспорно је постојање обичајних правила.

Међународни обичај као извор права је доказ опште праксе прихваћене као право. Дакле, да би се одређени обичај имао сматрати извором права и по томе разликовао од уобичајене праксе, поред дуготрајног понављања, неопходно је да постоји и свест о обавезности таквог понашања. На самом почетку формирања држава постојало је само правило победити непријатеља, а како је једини начин за то био потпуно уништење, тако је циљ био поубијати што више непријатељских како војника тако и цивила. Постепено се јављало и примењивало незванично и неписано правило разликовања деце и жена од остатка непријатељског рода. Искристалисало се правило да се деца, жене, стара и немоћна лица углавном остављају у животу, о чему је било речи у поглављу о историјском развоју.

Обичајна правила често претходе настанку међународних уговора, али није реткост да се поједине одредбе уговора издигну изнад самог документа, или га чак надживе и постану обичајна правна правила. Већина међународних конвенција настала је из обичајних правила поступком кодификације тих правила. Пример да део конвенције прерасте у општеопихваћено правило, може се чак рећи је позната Де Мартенсова клаузула.³⁵⁰ У преамбули Конвенције о законима и обичајима сувоземног рата из 1907. године (IV Хашка конвенција) стављен је текст у виду клаузуле која је требала да попуни празнине конвенције којих су редактори Конвенције били свесни, али нису могли да их сагледају: „Док један

---

³⁵⁰ Клаузула је добила назив по њеном предлагачу руском министру, грофу Де Мартенсу који ју је саставио и предложио испред руске владе.

потпунији зборник закона рата не буде могао да буде проглашен, високе стране уговорнице сматрају корисним да потврде да, у случајевима који нису предвиђени прописима које су оне усвојиле, становништво и учесници у рату остају под заштитом и влашћу начела међународног права, онаквим како она произлазе из обичаја установљених међу просвећеним народима, из захтева на основу принципа човечности и јавног мњења.“ Такође, често се дешава да ово правило буде инкорпорирано у друге међународне споразуме, уз извесне преформулације. Тако су Допунски протоколи на Женевске конвенције о заштити жртава рата из 1949. године, који су донети 1977. године, имплементирали одредбе из Де Мартенсове клаузуле: „У случајевима који нису предвиђени овим протоколом или другим међународним споразумима грађанска лица и борци остају под заштитом и дејством принципа међународног права, који произилазе из установљених обичаја, на основу принципа човечности и принципа јавног мњења“.³⁵¹

С обзиром да важни уговори међународног хуманитарног права нису универзално прихваћени, Међународни комитет Црвеног крста је 1996. године урадио велику међународну студију која је у суштини била својеврсна кодификација обичајних правила заснованих на пракси држава у примени и нормирању у својим унутрашњим правилима. Намера редактора је била да се у тој области идентификују обичајна правила међународног хуманитарног права и степен њихове прихваћености. Пракса држава је установила ова правила као норму обичајног међународног права, применљиву и у међународним и у немеђународним оружаним сукобима.

Правила међународног хуманитарног права имају своје корене у разним обичајима војски који су се развијали кроз векове на свим континентима.³⁵² Право и обичаји рата нису се примењивали према свим противницима, нити у свим ситуацијама, нити су правила била исто дефинисана. Једна чињеница је била једиствена, а то је да су сви правила разлику између бораца и цивила.³⁵³ Та правила су се углавном односила на забрану понашања које се сматрало непотребно окрутним или нечасним, и нису га развијале само војске већ су се тим питањем бавиле и „религијске вође“.³⁵⁴

---

³⁵¹ Владан Јончић, *Op. cit.*, стр. 79-80.

³⁵² Jean-Marie Henckaerts, Louise Dodoswald – Beck, *Op., cit.*, 2005, стр. xxiii,

³⁵³ *Ibid.*

³⁵⁴ *Ibid.*

Једно од првих правила која можемо окарактерисати као обичајно правно правило је „Де Мертенсова клаузула“, која је укључена у Хашку конвенцију и као таква постала саставни део обичајног права.³⁵⁵

До кршења међународног хуманитарног права, према општем мишљењу, не долази услед неадекватности правила, већ због недостатка воље да се она поштују, недостатка средстава да се она примене и несигурности о начину њихове примене у неким ситуацијама, ако и недостатку поузданих санкција за кршење правила.³⁵⁶ Оно што је такође истакнуто као проблем поштовања правила хуманитарног права је непознавање истих од стране политичких вођа, војних команданата, бораца, па у крајњој линији јавности уопште.³⁵⁷ Овде би се под појмом „јавности уопште“ могли да додају првенствено припадници цивилног становништва који неретко предузимају посебне радње и на тај начин мењају свој статус, тј., често прелазе из једног статуса у други., без могућности прецизног одређења њиховог статуса ау датом тренутку. У савременим немеђународним сукобима честа кршења правила су долазила управо од стране оних лица која су променом статуса узимала учешћа у оружаним сукобима и након борби прелазила у статус цивила, што се често граничило са перфидијом. Управо овај проблем злоупотреба правила која дозвољавају промену статуса још је један проблем у поштовању, односно, непоштовању правила међународног права, најпре оног које се односи на заштиту цивила. Често сами цивили, користећи могућност промене статуса, доводе себе у ситуацију да супротна ратујућа страна, с правом или не, не поштује њихов заштићени статус.

Већ поменути међувладина група експерата за заштиту жртава рата усвојила је на састанку 1995. године низ препорука. Циљ препорука је био да се појача поштовање међународног хуманитарног права, посебно преко превентивних активности на упознавању што ширих категорија лица са постојећим правилима. Том приликом у Препоруци II позван је МКЦК да припреми извештај о обичајним правилима међународног хуманитарног права која се примењују како у међународним тако и у немеђународним оружаним сукобима. Међународни комитет је требао да ангажује стручњаке из различитих географских региона и

---

³⁵⁵ Де Мертенсова клаузула: „Високе стране уговорнице налазе за потребно да констатују да у свим случајевима који нису регулисани прихваћеним одредбама, становништво и зараћене стране остају под влашћу и заштитом начела међународног права, која проистичу из обичаја устаљених између просвећених народа, закона човечности и захтева јавне савести.“

³⁵⁶ Jean-Marie Henckaerts, Louise Dodoswald – Beck, *op. cit.*, Cambridge, 2005, str. xxv

³⁵⁷ *Ibid.*

различитих правних система, али и стручњаке влада и међународних организација, како би помогли на стварању овог извештаја. Крајем 1995. године међународна конференција Црвеног крста и Црвеног полумесеца је прихватила препоруку Групе експерата и дала мандат Међународном комитету да припреми извештај о обичајним правилима међународног хуманитарног права.

Према писцима Студије о обичајном међународном хуманитарном праву, уговорно хуманитарно право је покрило широку лепезу ситуација у којима су угрожена лица у оружаним сукобима. Међутим, овакво уговорно право има неке своје недостатке.³⁵⁸ Први недостатак је што све ове уговорне одредбе обавезују само државе које су их ратификовале и прихватиле. То подразумева да се различити уговори могу примењивати само у оним сукобима у којима учествују државе које су и ратификовале те поједине уговоре. Када се код депонената сагледа ситуација може се рећи да и након скоро четири деценије Протокол I није постигао универзалност. Што се тиче немеђународних сукоба, норме Протокола II се примењују само када реч о сукобу на територији државе која га је ратификовала. Иста је ситуација и са другим уговорима из ове области. Други велики проблем који стоји пред уговорним правилима је што у савременим оружаним сукобима, који су претрпели одређене промене, уговорне одредбе не регулишу довољно детаљно велики део тих сукоба.³⁵⁹ Аутори Студије су такође на становишту да је данас већи број немеђународних оружаних сукоба, а да они подлежу далеко мањем броју уговорних правила него међународни. Низ правила од заједничког члана 3. Женевских конвенција до Протокола II доприноси заштити у немеђународним сукобима, али су све те одредбе далеко од довољних да би се обезбедила адекватна заштита. Поређења ради, Протокол II има 15 суштинских чланова, а Протокол I 80 суштинских чланова.³⁶⁰ Очигледна је разлика у регулисању између међународних и немеђународних оружаних сукоба. Ако се осврнемо на чињеницу да су у савременим међународним односима доминантна категорија немеђународни оружани сукоби, јасно је где лежи основни проблем нормативног регулисања заштите цивилног становништва. Препорука стручњацима међународног хуманитарног права, али и читавог међународног јавног права би била да је неопходно или изједначити примену правила из

---

³⁵⁸ *Ibid.*

³⁵⁹ *Ibid.* стр. xxvi

³⁶⁰ *Ibid.*

међународних оружаних сукоба и на унутрашње или пак извршити ревизију и допуну правила која се односе на немеђународне оружане сукобе. Овде се првенствено има у виду Протокол II. Адекватна допуна би била примена неких обичајних правних правила, која се иначе односе на међународне оружане сукобе, и на немеђународне. Да будемо прецизни, оне уговорне норме које се односе на међународне сукобе, а јасна је неопходност њихове примене и на немеђународне сукобе, треба уврстити у спектар правила која се морају поштовати и у унутрашњим сукобима. Из разлога хитности треба ићи директно без њихове кодификације. Можда је на том пољу и задатак међународно правне мисли, да убеди државе да се понашају у складу са овим правилима како би се у једном моменту јавила свест у тим државама о обавезности таквог понашања.

Обичајно међународно хуманитарно право се примењује и у немеђународним оружаним сукобима исто као и у међународним, дакле готово да нема разлике у примени. Пракса држава је показала да је превазишла постојеће уговорно право и проширила корпу правила која се примењују у немеђународним оружаним сукобима.³⁶¹

Готово сви актери који предузимају одређене активности у оружаним сукобима морали би да буду добро упознати са правилима обичајног права ове области. Ту се првенствено мисли на директне учеснике у оружаним сукобима, али и на припаднике власти, на међународне организације, невладине организације, припаднике међународних покрета и сл.

Посебано познавање обичајног хуманитарног права се захтева од судова, тако је чланом 3. Статута међународног кривичног трибунала за бившу Југославију, предвиђена његова надлежност за случајеве кршења правила и обичаја ратовања.³⁶²

На основу Статута задатак суда је био да утврди и повреди обичајних правних правила која се односе на оружане сукобе, а посебно је назначено кршење правила која се посредно или директно односе на цивилно становништво.

У неким државама обичајно право представља извор права који је у истом рангу као и оно садржано у законима, па га као таквог и судови примењују.

---

³⁶¹ *Ibid.*

³⁶² Видети Статут међународног трибунала за гоњење лица одговорних за озбиљне повреде међународног хуманитарног права извршене на територији бивше Југославије од 1991, *Извори међународног хуманитарног права*, прир. Миодраг Старчевић, Међународни комитет Црвеног крста, Београд, 2002, стр. 578.

Такође обичајно право је релевантно у раду међународних организација и као такво обавезује све државе чланице.³⁶³

Најзначајнији документ за сагледавање обичајног међународног хуманитарног права је Студија о обичајном међународном хуманитарном праву коју су израдили стручњаци за међународно хуманитарно право уз низ консултација са стручњацима који су истраживали национално обичајно право у овој области, са међународним организацијама, са невладиним организацијама и другим актерима повезаним са овом материјом.

Читава студија би могла да се посвети истраживању обичајних правних правила која регулише положај цивилног становништва у оружаним сукобима, као и заштиту истог.

Даље развијање хуманитарног права преко кодификовања обичајних правних правила било би пожељно. Међутим, не сме се запоставити ни рад на промовисању одеђених стандарда који би могли да доведу до понашања држава на одређени начин у смислу поштовања тих правила. Учестало понашање у складу са тим стандардима би омогућило и евентуално успостављање свести о обавезности таквог понашања и самим тим до формирања обичајног правног правила.

Правила која се односе на заштиту цивилног становништва у оружаним сукобима у нераскидивој су вези за правилима која дефинишу људска права. Када се, рецимо, сагледају правила која се тичу заштите цивилног становништва које се нађе у власти противничке стране (положај цивила на окупираној територији) може се закључити да постоји преплитање са основним гаранцијама која пружају инструменти који се тичу људских права. Такође, мора се поменути да хуманитарно право једним делом представља људска права у посебним ванредним околностима, односно у оружаном сукобу.

Исто тако, одређена људска права могу изузетно бити привремено ограничена у ванредним околностима, или пак привремено суспендована.³⁶⁴ Тако Међународни пакт о грађанским и политичким правима, по члану 4. нормира да одређене одредбе могу да се дерогирају у време националног ванредног стања. Европска конвенција о људским правима у члану 15. стипулише да државе изузетно могу да одступе од обавеза предвиђених том конвенцијом у случају рата

³⁶³ Jean-Marie Henckaerts, Louise Dodoswald – Beck, *Op. cit.* Cambridge, 2005, str. xxvii

³⁶⁴ Више о томе у Jean-Marie Henckaerts, Louise Dodoswald – Beck, *Op. cit.* Cambridge, 2005, str. 307

или друге јавне опасности која прети опстанку нације. Америчка конвенција о људским правима у члану 27. изричито указује на стриктно одређен период времена, а Афричка повеља о људским правима и правима народа не садржи дерогациону клаузулу, али у члану 27. предвиђа да се права и слободе сваког појединца остварују са дужним уважавањем права других, колективне безбедности, морала и општег интереса. Свакако да постоје и она људска права која се ни у овим ситуацијама се не смеју ограничавати или суспендовати.

Да се људска права примењују у оружаним сукобима потврђено је у многим ситуацијама од стране разних органа који су предвиђени низом инструмената који се односе на људска права, али и одлукама Међународног суда правде. Људска права и међународно хуманитарно право су упућени једни на друге, иако су посебне гране права. Тако, рецимо, дерогација људских права у ванредним ситуацијама, према Међународном пакту о грађанским и политичким правима, Европској конвенцији о људским правима и Америчкој конвенцији о људским правима, није дозвољена уколико би се тиме прекршиле друге обавезе које је држава преузела нарочито уколико би тиме била угрожена основна људска права. Прецизније, ванредна ситуација не сме бити основ да се дерогирају људска права, без адекватног разлога за таквом једном суспензијом. Такође, нека правила која припадају људским правима могу се наћи и у међународном хуманитарном праву, али и правила која су првенствено утврђена као правила хуманитарног права могу се преточити у људска права. Најбољи пример јесу правила о деци војницима која су унета и у Конвенцију о правима детета.

Пракса која може бити релевантна за утврђивање неког правила као обичајног права у области међународног хуманитарног права може се поделити у неколико целина. Првенствено су то физички и вербални акти држава. Затим пракса законодавних, извршних и судских органа може допринети настанку међународног обичајног права. Одлуке међународних судова могу да допринесу утврђивању кроз примену да ли неко правило представља обичајно право, али не представља праксу држава. Ипак, одлуке међународних правосудних тела могу да формирају праксу која би представљала основ за формирање међународног обичајног права. они су најбољи показатељ да ли одређено обичајно правило постоји јер су неретко управо на основу ових правила доносили своје одлуке. А како њихове одлуке имају, неретко, прецедентну важност јасно је да и на тај начин могу да допринесу формирању обичајног права. На крају одлуке које, у

својој надлежности, доносе међународне организације, које представљају самосталан субјект међународног права независан од држава чланица, могу допринети формирању обичајног међународног права.³⁶⁵

4.4. Одлуке међународних судова и међународних трибунала као помоћни извор права у области заштите цивила у оружаним сукобима

Неки елементи заштите правила која регулишу оружане сукобе путем судских органа може се срести још током Стогодишњег рата (1337–1453.). Папа је тада изнео идеју да је потребно организовати суд који би судио оним лицима која изврше најтежа кривична дела у току трајања рата. Међутим, прва оштрија санкција је забележена тек у 13. веку. Тада је у Напољу изречена смртна казна Конрадину фон Хохенстафену за вођење незаконитог рата и злочин против цивила.³⁶⁶

Нешто раније 1305. године у Енглеској је, у регуларном судском поступку, суђено Виљему Валасу односно Воласу (енглески: William Wallace, шкотски: Uilleam Uallas) који је, према пресуди, водио рат истребљења и није имао обзира „ни према узрасту, ни према полу, ни за монахе, ни за калуђерице.“³⁶⁷

У немачком граду Брајзаху у 15. веку извршен је злочин против цивилног становништва. Овај злочин је навео Француску, Швајцарске кантоне, Аустрију и градове Горње Рајне да оснују *ad hoc* суд који је касније изрекао и смрну казну гуврнеру немачког града Брајзаха.³⁶⁸

Гистав Моније, један од оснивача Међународног комитета Црвеног крста је 1882. године сачино Нацрт конвенције којом би било основано једно међународно правосудно тело које би било надлежно за спречавање и кажњавање повреда одредби Женевских конвенција из 1864. године.³⁶⁹

Двадесети век доноси нове идеје о формирању међународног кривичног суда.³⁷⁰ Немачки и Аустроугарски политички и војни руководиоци су требали

³⁶⁵ Jean-Marie Henckaerts, Louise Dodoswald – Beck, *Op., cit.*, Cambridge, 2005, str. xxxii

³⁶⁶ Мерон Теодор, *Међународно право човечности потиче из давнина*, Oxford University press, Inc. New York, 2003; Борис Кривокапић, „Нешто другачији поглед на међународне кривичне судове“, *Хашки трибунал између права и политике*, Институт за упоредно право, Београд, 2013, стр. 8.

³⁶⁷ Борис Кривокапић, *Op., cit.*, 2013, стр. 10.

³⁶⁸ O., Bring, *International Criminal Law in Historical Perspective – Comments and Materials*, Stockholm, 2001, стр. 11, (преузето из: М. Шкулић, „Командна одговорност“, стр. 496).

³⁶⁹ Драган Јовашевић, *Op., cit.*, 2011, стр. 68.

³⁷⁰ Z. D. Rasmany: „The Nationality of the offender and the jurisdiction of the international criminal court“, *The American Journal of International Law*, Washington, 3/2001, pp. 606–623.

одредбама Версајског мировног уговора да буду изведени пред суд. У овом случају суд је требао да утврди одговорност за злочине који су извршени како на бојном пољу тако и на окупираним територијама. Судије предвиђене за овај суд требали су да буду представници држава оснивача из Велике Британије, Француске, Италије, Јапана и САД.³⁷¹ Биланс овог суда није био охрабрујући по међународно право. Суд је од 45 оптужених лица осудио само 9 лица.

Догађај који је поново покрену идеју о формирању међународног кривичног суда је било убиство краља Александра Карађорђевића у Марсеју 1934. године. Након овог атентата донета је Конвенција против тероризма која је предвидела оснивање суда са циљем да се осуде лица која би починила неки од аката тероризма. Ни овај покушај није уродио плодом. Човечанство је поново остало без одговарајућег механизма заштите првенствено у области ратног и хуманитарног права.

Након Другог светског рата кривични процеси су вођени на два, односно три нивоа. Први се односио на суђење највишим члановима војне и цивилне власти поражених држава. Други, нижи ниво, односио се на суђења пред војним судовима држава победница, како у Немачкој тако и на Далеком истоку.³⁷² Трећи ниво је био предвиђен за случајеве кршења ратног права извршених махом на територијама националних држава. Ови војни судови су за циљ имали да утврде кривице и да донесу пресуде за оне руководиоце за које се сумњало да су на окупираним територијама, као и на територији поражених учесника рата, извршили ратне злочине и прекршили међународно право. Први ниво је свакако представљао класичан пример тадашњег међународног кривичног поступка док се други ниво углавном наслањао на суђења у државама у којима је дошло до кршења међународног хуманитарног права, пре свега оних правила која су била прописана Хашким конвенцијама.³⁷³ Последњи, најнижи, ниво јесте суђење пред националним судовима појединих држава за дела извршених на тим територијама. Ту је примењен принцип месне надлежности према месту извршења кривичних дела и злочина.

---

³⁷¹ М. Бартош: „Општи поглед на развој међународног ратног права од 1907. до 1957. године“, *Југословенска ревија за међународно право*, Београд, број 2/1958, стр. 260–269.

³⁷² С. М. Bassiouni: *The legislative history of the international criminal court*, Ardsley, 2005, pp. 118–139.

³⁷³ Драган Јовашевић, *op. cit*, Војно дело, зима/2011, Београд, стр. 69

Пред Нирнбершким међународним војним судом оптужена су била 22 лица припадника највиших структура у политичком и војном уређењу Трећег рајха. Биланс на крају суђења је био следећи: 12 лица је осуђено на смрт вешањем, 4 лица су осуђена на затворске казне у трајању од 10 до 20 година, а тројица оптужених су била ослобођена.

Пред Токијским војним судом вођен је процес против политичких и војних руководиоца Јапанског царства за злочине које су починили у току рата на Далеком истоку. Било је 28 оптужених. Исход овог суђења је био следећи: двојица су преминула у току процеса, адмирал Јамашита је био осуђен насмрну казну, а остали су били осуђени на доживотне или на вишегодишње казне затвора.³⁷⁴

Према структуралним карактеристикама међународно кривично правосуђе може се поделити у три групе: 1) стални Међународни кривични суд, 2) *ad hoc* међународни војни судови, односно кривични трибунали и 3) хибридни, мешовити или интернационализовани судови.³⁷⁵

Савремени механизам судске заштите карактеришу са једне стране међународни трибунали за кажњавање злочина извршених на територији Југославије и Руанде и Стални међународни кривични суд. Међународни трибунал за гоњење лица одговорних за озбиљне повреде међународног хуманитарног права извршене на територији бивше Југославије од 1991 установљен је одлуком Савета безбедности.

Као извори међународног хуманитарног права, свакако помоћни, првенствено предстаљају статuti ових судских тела. Далеко већу правну снагу има Статут међународног кривичног суда, јер је донет у виду међународног уговора који је потписан и ратификован од већег броја држава. Последњи догађаји с краја 2016. године показују да је и овај наизглед добро уређен механизам доживео свој неуспех. Резултат вишегодишњег рада јесу само четири пресуде, а са друге стране треба истаћи не само нератификацију Статута од стране најјачих држава света, већ и на повлачење потписа неких држава. Приликом повлачења свог потписа Руска Федерација је стала на становиште да Међународни кривични суд није оправдао очекивања и није постао независтан судски орган са ауторитетом. Повучен је и потпис САД на Римски споразум, који је претходио успостављању сталног Међународног кривичног суда.

³⁷⁴ В. В. А. Roling, А. Cassese: *The Tokyo trial and Beyond*, Oxford, 1993, pp. 143–152.

³⁷⁵ Драган Јовашевић, *Op. cit.*, 2011, стр. 68

Када је реч о привременим правосудним органима до сада су формирана два ad hoc трибунала за кажњавање лица која су прекршила норме међународног хуманитарног, или прецизније међународног права оружаних сукоба. Први трибунали су основани деведесетих година 20. века као одговор на кршења хуманитарног права на простору бивше Југославије и на територији Руанде. Неки извештаји су тада наводили да је у оба случаја дошло до масовних убијања заштићених лица у сукобима који су се водили на овим просторима.³⁷⁶

Први је основан Међународни трибунал за гоњење лица одговорних за озбиљне повреде међународног хуманитарног права извршених на територији бивше Југославије. Трибунал је основан 1993. године резолуцијом 827 Савета Безбедности. Статутом му је успостављена јурисдикција и надлежност у случајевима геноцида, злочина против човечности, тешких повреда Женевских конвенција, као и кршења правила и обичаја ратовања.

Међународни трибунал за Руанду је основан 1994. године резолуцијом 955 Савета безбедности. Седиште суда је у Аруши у Танзанији. Надлежност је утврђена за све оне који су учествовали у спровођењу геноцида у Руанди, као и у кршењима других правила међународног кривичног права. Надлежност је била установљена за територију Руанде, али и за Руандијце у суседним државама, а временски је ограничена на годину у којој је геноцид и извршен. Негде око 800 хиљада људи, углавном припадника Тутси мањине је убијено од стране већинског Хуту становништва.

Последња фаза развоја и рада ових трибунала довела је до стварања Механизма за међународне кривичне трибунале, који је преузео надлежност за поступање по жалбама и то од Трибунала за бившу Југославију 2013. године, а од Трибунала за Руанду 2012. године.³⁷⁷ Време ће показати да ли је ово формирање Механизма само вештачко одржавање у животу творевине која је имала и одиграла своју улогу у међународним односима у једном периоду или је то корак та учвршћивању међународног правосуђа и лаганом успостављању надлежности Међународног кривичног суда. Да би се остварио циљ неопходно је успостављање искључиве и безизузетне надлежности, јер би сваки други вид представљао јасно утемељење двоструких стандарда за извршиоце међународних

---

³⁷⁶<https://www.icrc.org/eng/war-and-law/international-criminal-jurisdiction/ad-hoc-tribunals/overview-ad-hoc-tribunals.htm>

³⁷⁷Више о томе Ad hoc tribunals на <http://internationaljustice.idebate.org/international-justice/backgrounders/courts/icty-ictt>

кривичних дела. Оваква политика двоструких стандарда исказана је и у раду Трибунала за бившу Југославију, па постоји основа за политичке тврдње да је Трибунал формиран како би судио искључиво припадницима српског народа. Правно гледано нема потврда оваквим тврдњама, бар не оних директних. Када се сагледа број пресуда донетих у случајевима који су се водили против лица различитих националности јасно говори у корист оних који истичу необјективност овог Трибунала.

Сами статuti ових трибунала представљају јасну потврду која дела представљају кршење правила међународног хуманитарног права. Ипак, ови статuti представљају само потврду постојања одређених правила, а тек пресуде доносе новине у области заштите нарочито цивилног становништва у оружаним сукобима. Док је Трибунал за Руанду углавном окренут геноциду, дотле се пресуде Трибунала за бившу Југославију односе на низ повреда хуманитарног права и могу представљати добру базу за даље изучавање практичне заштите цивила и цивилног становништва у оружаним сукобима. Међутим, треба имати у виду приликом сваког овог проучавања да су многе одлуке овог Трибунала донете у једној политичкој конотацији и са једним политичким циљем.

Пред Трибуналом за бившу југославију једно питање је ставило под сумњу читаву сарадњу Републике Србије са МКТЈ. Имајући у виду ограничење надлежности суда *ratione materiae* на дела геноцида, поставило се питање сарадње у питању догађаја у Сребреници јула 1995 године.³⁷⁸

Треба опрезно приступити сваком проучавању праксе ових кривичних трибунала. Иако су учинили неке помаке у правцу обезбеђивања заштите у многоме су представљали јасан показатељ да правда уме да буде селективна, а таква правде је можда гора од неправде. Ипак, по неким ауторима, ови Трибунали су ипак донели добре ствари.

Навешћемо неколико добрих ствари на које указује Б. Кривокапић:

1) „Омогућено је задовољење правде, у смислу кажњавања починилаца најтежих међународних злочина и једне врсте сатисфакције жртава и њихових најближих.“ Треба се само осврнути на једну чињеницу, а то је да ли су све жртве

---

³⁷⁸ Александар Гајић, „Србија и Уједињене нације: Косовско питање и сарадња са Међународним кривичним трибуналом за бившу Југославију“, *Седамдесет година УН – Погледи из Србије*, (уред. Жаклина Новичић, Александра Ђукановић), Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2014, стр. 309.

доживеле сатисфакције, ако сагледамо биланс пресуда чини се да су жртве једне стране остале ускраћене за ту исту сатисфакцију.

2) *„Утврђен је и сваки следећи пут изнова потврђен принцип индивидуалне кривичне одговорности. Статути и други акти ових судова заснивају се на принципу, који је затим доследно поштован и током суђења, према којем сваки злочин има конкретног извршиоца са конкретним именом и презименом. Другим речима, афирмисано је начело да никада злочинци нису читави народи, већ појединци који за своја недела треба да буду праведно кажњени; иако је Трибунал стао на становиште да злочинци нису читави народи чини се да се уплитањем политике, чији се утицај никада не може у потпуности искључити, велики број пресуда против лица једне националности тежи управо супротном. Тежња је окренута ка томе да се пресуде појединцима, због њиховог мноштва пренесу на читав народ.*

3) *Из овога следи још један позитиван моменат. Прецизно идентификовање, суђење и кажњавање конкретних учинилаца најтежих међународних кривичних дела доприноси процесу помирења међу народима и разним етничким, верским и сличним групама. Осудом стварних криваца једни добијају сатисфакцију и потребну дозу сигурности и самопоуздања, а други са себе скидају терет на овај или онај начин наметнуте колективне кривице;*

4) *Суђења су имала и снажну политичку и превентивну поруку. Њима је показана решеност међународне заједнице да не остане нема у будућим сличним ситуацијама, тј., њена спремност да се и убудуће ангажује, и то све агилније, у смислу извођења најтежих међународних злочинаца пред међународне судове. Ова порука је утолико јача, што је већ на Нирнбершком и Токијском процесу, а затим и на суђењима пред другим међународним судовима, суђено, поред осталог, и највишим државним и политичким функционерима односне државе;*

5) *Са становишта развоја међународног права, од посебног значаја је чињеница да су статутима међународних кривичних судова утврђена и ближе дефинисана најтежа међународна кривична дела из надлежности односног суда: агресија, ратни злочини, геноцид, злочини против човечности;*

6) *Опште узев, суђења су допринела томе да светска јавност буде информисана о конкретним тешким злочинима, али и о међународном кривичном праву и међународном кривичном судству уопште. То је, са своје стране, у*

светским оквирима допринело порасту подршке даљем развоју и међународног кривичног права и међународног кривичног судства.“³⁷⁹

Јуриспруденција ових Трибунала требала је да буде, једним делом и јесте, модел за креирање праксе и у националним судовима у материји међународних кривичних дела.³⁸⁰ Могли би додати и у материји заштите хуманитарног права.

Пракса ових трибунала тешко да ће постићи значај и ниво који је постигла Нирнбергска пресуда. Генерална Скупштина УН је Резолуцијом бр 95. утврдила да су принципи по којима је суд радио као и пресуде представљају уједно и принципе међународног права.³⁸¹

Принципи Нирнбергшког процеса су:

I принцип: Свака особа која учини дело који се по међународном праву сматра злочином је одговорна и подложна казни.

II принцип: Чињеница да домаће (национално) право не предвиђа казну за дело које се по међународном праву сматра злочином не ослобађа особу која је учинила дело на основу одговорности по међународном праву.

III принцип: Чињеница да је особа која је извршилац дела, које се по међународном праву сматра злочином, то дело извршило док је обављало дужности шефа државе или надлежног званичника не ослобађа га одговорности по међународном праву.

IV принцип: Чињеница да је извршилац поступао по наређењима власти или надређеног, не ослобађа га одговорности по међународном праву, под условом да је имала могућност моралног избора.

V принцип: Свака особа оптужена за злочин по међународном праву има право на правично суђење засновано на чињеницама и праву.

VI принцип: Следећи злочини су кажњиви као злочини по међународном праву:

а. **Злочини против мира:** 1) Планирање, припремање, започињање и вођење агресорског рата или рата који је у супротности са међународним повељама, споразумима или уверавањима. 2) Учествовање у заједничком плану или завери за чињење дела наведених под (1).

³⁷⁹ Преузето из Борис Кривокапић, *Op., cit.*, 2013, стр. 10.

³⁸⁰ *Ibid.*

³⁸¹

б. **Ратни злочини:** кршења закона или обичаја рата која укључују, али се не ограничавају на, убиство, злостављање, депортацију на ропски рад или у било коју другу сврху цивилног становништва на окупираној територији, убиство или злостављање ратних заробљеника, особа на мору, убиство талаца, пљачку јавне или приватне имовине, намерно разарање градова и села или било какво уништавање које није оправдано војном потребом.

в. **Злочини против човечности:** убиство, истребљење, стављање у ропски положај, депортација и други нехумани акти учињени против било ког цивилног становништва, или прогони на политичкој, расној или верској основи, када су та дела учињена или су ти прогони спорведени у вршењу или у вези са вршењем било ког злочина против мира или било ког ратног злочина.

VII принцип: Злочин по међународном праву представља и саучесништво у вршењу злочина против мира, ратног злочина или злочина против човечности поменутих у VI принципу.

Тешко се може поверовати да ће пракса постојећих Трибунала достићи овај ниво и издићи се на ниво принципа међународног права. Основни разлог оваквој ситуацији сигурно лежи у чињеници да један део међународне заједнице доводи у сумњу све околности око самих Трибунала па самим тим и њихову праксу.

Ипак, с обзиром да је пракса, бар Трибунала за бившу Југославију, значајна за сва истраживања која се врше на територији држава које су настале на овом простору мора се узети у обзир и овај извор регулисања и остваривања заштите цивилног становништва у оружаним сукобима.

Неки аутори закључују „... јуриспруденција МКТЈ је била тако установљена да је давала (и даје) доста показатеља на основу којих се може ценити исход у поступцима који се и данас воде“.³⁸²

Међународне кривичне трибунале за Руанду и бившу Југославију 2012. и 2013. године заменио је „УН механизам за међународне кривичне трибунале“. Председник Механизма, бивши председник МКТЈ Теодор Мерон, истакао је да ће „Механизам помоћи да се обезбеди наставак наслеђа МКТЈ и изузетног доприноса који је учинио за међународно кривично правосуђе и владавину права.“³⁸³

³⁸² Александар Гајић, *Op., cit.*, 2014, стр. 308.

³⁸³ ICTY's 20th Anniversary – Statement by President Judge Theodor Meron, 27 March 2013. <http://www.icty.org/en/press/icty%E2%80%99s-20th-anniversary-%E2%80%93-statement-president-judge-theodor-meron>, 01.10.2015. Преузето из Александар Гајић, *Op., cit.*, 2014, стр. 313.

***

Посебан извор правних правила представљају препоруке и друге одлуке које доносе неке међународне организације. Најзначајније међународне организације које делују у заштити цивилног становништва јесу Уједињене нације и Међународни комитет Црвеног крста. Огроман је број разних резолуција, коментара, препорука које су донеле ове организације. На овом месту се не могу побројати све оне које се директно односе на заштиту цивилног становништва и цивила, а далеко је већи број оних које се индиректно односе на цивиле. Нешто што се издваја је један закључак Међународног комитета Црвеног крста који носи назив „Десет ствари које чине правила ратовања“. У овом закључку, који је усвојен, 19. октобра 2016. године наводи се:

„Правила ратовања, позната и под називом међународно хуманитарно право:

1. Штити оне који се не боре, као што су цивили, медицинско особље или помоћни радници;
2. Штити оне који нису више способни за борбу, као што су повређени војници, или заробљеници;
3. Забрањује да цивили буду мета напада. Овај акт се сматра ратним злочином;
4. Препознаје права цивила да буду заштићени од опасности које рат носи са собом и да добију помоћ која им је потребна. Свака могућа брига мора бити предузета како би се избегло повређивање или оштећење њих самих или њихових домова, или уништење средстава за живот као што су извори воде, усеви, стока;
5. Мандат да болесни и рањени имају право да буду збринути, без обзира којој страни припадају;
6. Прецизира да медицински радници, медицинска возила, или болнице и други који су посвећени хуманитарном раду не смеју бити предмет напада;
7. Забрањују тортуре и понижавајући третман према заробљеницима;
8. Прецизира да заточеници морају добијати воду и храну и мора им бити омогућена комуникација са њиховим ближњима;

9. Ограничава оружја и тактику која могу бити коришћена у рату, да би се избегле беспотребне патње,
10. Експлицитно забрањују силовање и друге облике сексуалног насиља у контексту оружаних сукоба.“

Овако исказана и дефинисана ова упутства Међународног комитета Црвеног крста могу се схватити и као највише норме и принципи међународног хуманитарног права. Можда се треба залагати да се сачини једна збирка врховних правила међународног права оружаних сукоба, која би на једном месту поставила носећа правила и начела, чија се примена не сме доводити у питање и која би без посебног стављања потписа и ратификације обавезивала све државе међународне заједнице. Свакако да би поље примене било у оружаним сукобима, али се не би постављало питање да ли важе подједнако у немеђународним као у међународним оружаним сукобима. Ова правила би се односила у свим облицима примене силе, па чак можемо да кажемо и у борби против тероризма и у ситуацијама такозване „Хуманитарне интервенције“.

* * *

Да би указали на неке пропусте који су начињени приликом доношења одлука у хашким трибуналима треба представити делове неких поднесака или пресуда који ће као адекватан пример потврдити тезу о низу неправилности везаних за Трибунал за бившу Југославију.

„Нити су Хрватска, нити Босна и Херцеговина испуњавале услове за признање независности и на једном и на другом подручју. Влада која је добила признање није имала ефективну контролу над знатним деловима територије, а у Босни и Херцеговини ни над већим делом територије. И поред тога, Босна и Херцеговина је призната од стране Европске заједнице 6. априла, а од стране Сједињених Америчких Држава 7. априла 1992 године“.³⁸⁴

Рат који је се водио на посторима претходне Југославије, 1991 године, „био је опомена српском народу у БиХ да следи наставак погрома из периода 1941-1945. године. Подржана спољним факторима, преовладала је политичка искључивост. Словенија и Хрватска, а затим муслиманско – хрватско коалиција у БиХ почели су грађански рат у Југославији.“³⁸⁵

³⁸⁴ Завршни претресни поднесак Одбране у предмету Тужилац против Здравка Толимира, Предмет бр. ИТ-05-88/2-Т, Међународни кривични трибунал за бившу Југославију, пара. 332

³⁸⁵ *Ibidem*

Слутње генералног секретара УН, да би „преурањено и селективно признавање могло да прошири постојећи сукоб и долије гориво на експлозивну ситуацију, нарочито у Босни и Херцеговини,“ су се обистиниле, и након отцепљења Словеније и Хрватске, а касније и Македоније, муслиманско и хрватско руководство је одустало од тражења мирног решења за живот у заједничкој држави и одлучило се, супротно вољи српског народа које је чинило око 31% укупног становништва БиХ, „за независност по сваку цену укључујући и рат до ког су довели“³⁸⁶

Муслимани су још 1992 године отпочели са етничким чишћењем српских села и насебина, док Србе проглашавају „четницима“ и „агресорима“ и те термине користе и у званичним документима.³⁸⁷

У току 1992 – 1995. године српско становништво је широм БиХ било изложено масакрима и прогонима. Извесни докази о тим масакрима над српским становништвом, посебно у реону Подриња налазе се у доказним материјалима пред Хашким трибуналом. Оне означавају слике ужаса којим је то становништво било изложено и над којим су чињена незапамћена зверства.³⁸⁸

У Подрињу, у општинама Сребреница, Братунац, Милићи, Власеница и др., уз учешће већег броја норужаних лица, на удару су се прво нашли „углавном беспомоћни мањи засеоци у мешовитим селима потом сасвим усамљена српска села у муслиманском окружењу и тек на крају компактна српска подручја“³⁸⁹

Хронику напада на небрањена или слабо брањена српска села и насебине изнео детаљно је Миливоје Иванишевић у студији „Хроника нашег гробља“. У Студији се детаљно наводе датуми напада, понегде и описи напада, спискови лица која су настрадала у тим местима, и информације о идентификацији непосредних починилаца ових злочина. Многе од српских жртава су убијене на најсвирепији начин, спаљивањем, сечењем стомака, одсецањем главе, убиства ударцима тупим предметима, гажењем и клањем. У нападима су се истицали војни команданти Сребренице Насер Орић, Зулфо Турсуновић и остали. Ове нападе пратило је и

---

³⁸⁶ Предмет: ИТ-05-88/2-Т, пара. 335.

³⁸⁷ Завршни претресни поднесак Одбране у предмету Тужилац против Здравка Толимира, *op. cit.*, пара. 332.

³⁸⁸ *Ibid.*

³⁸⁹ *Ibidem*

постојење. Како наводи Иванишевић, од приближно 8000 српских домаћинстава, без имовине је остало њих око 5400 или 68%.³⁹⁰

Под командом њиховог команданта, Насера Орића, из центра који је био лоциран у Сребреници, била су спаљена села лоцирана дуж Дрине. То су следећа села: Факовићи, Бјеловац и Скелани. Све се то догодило у једном дану. Опкољена су мања села у близини Братунца, Сребенице као и читаво место Кравице у току 1993. Било је и других села која су у периоду од маја до августа те године била уништена. До средине маја само село Братунац није заузето у области у ком су били, као и пар села уз саму реку Дрину.³⁹¹

У случају против Толимира, Сведок РW-063 је посведочио о масакрима током 1992. и 1993. године.³⁹² Наиме, ради се о „трагичној ситуацији у Бјеловцу када је током једног дана убијено 109 особа“. Од тога, 90% су били цивили. У јануару 193. године у Кравицама, на Божић, убијено је 60 особа. Било је и на другим местима сличних ситуација, као на пример; у Бјеловцу где је убијено око 30 особа, у Паковцима 25 лица и др. На територији Сребренице су то била најозбиљнија масовна убиства цивила. Разуме се да је таквих страдања индивидуалних или у мањем броју било и на другим местима.

Како би читаву кривицу за дешавања у Босни и Херцеговини бацили на Србе и руководство Републике Српске: „*Тужилаштво у параграфу 2. Оптужнице наводи наводну Одлуку о стратешким циљевима српског народа у Босни и Херцеговини. Према наводима оптужнице, која је донесена 12 маја 1992 (када ју је наводно потписао председник скупштине Момчило Крајишник), а која је објављена 26 новембра 1993 године. (П22,) Тужилаштво у свом претпретресном поднеску наводи садржину стратешких циљева. Између осталог пише да је то „одраз политике уклањања становника босанских муслимана с подручја долине реке Дрине.“*

Када су се поједни чланови новоформираног Генералштаба Војске Р. Српске састали са представницима политичког руководства 16. маја 1992. године, дакле само неколико дана након седнице од 12 маја, постављено је питање циљева рата „како би ГШ могао да осмисли стратегију вођења рата..., њима стратешки циљеви нису саопштени“. Манојло Миловановић је први пут чуо за те стратешке циљеве

---

³⁹⁰ *Ibid.*

³⁹¹ Завршни претресни поднесак Одбране у предмету Тужилац против Здравка Толимира, Предмет бр. ИТ-05-88/2-Т, Међународни кривични трибунал за бившу Југославију, пара. 365

³⁹² *Ibidem.*

током суђења у предмету Тужилац против Милошевића. Ето толико о објективностима Хашког трибунала. Поставља се питање да ли је могуће поверовати у идеју успостављања једног међународног непристрасног суда за суђење у повредама међународног права? Залагање за такав суд остаје, али са скепсом да ће бити објективан. На то указује искуство са два поменута Трибунала.

Ова поменута Трибунала, али посебно онај за бившу Југославију имају много недостатака и изазивају много контраверзи почевши до њиховог оснивања па све до данас. Посебан проблем представљају Пресуде које су донете на једној селективној основи, без јасне потребе да се утврди истина и да се сви починиоци ових злочина казне. Ипак на крају се мора истаћи да су они реалност у читавим међународним односима.

„Иако се истиче да је Трибунал установљен у складу са овлашћењима СБ да „одлучује о мерама за одржавање или успостављање међународног мира и безбедности“, као и „зарад помирења у региону“, те остваривања „правде за жртве“, ови циљеви би, заправо, представљали продукт основног задатка зарад којег је Трибунал основан. Може се рећи да је Трибунал свој примарни задатак делимично остварио, с обзиром да је уочљива његова селективност приликом процесуирања одговорних лица за злочине извршене током грађанског рата у БиХ.“³⁹³

***

Када је реч о нормативној заштити цивила у оружаним сукобима она је постигла, чини се, свој зенит. Иако увек има места за унапређење, нормативни темељ је доста добро постављен и служи као добра полазна основа да се сва правила о заштити кроз посебне практичне механизме примене и остваре сврху свог постојања, а то је хуманизација рата и заштита цивила са тежњом потпуног искључења цивилних жртава у оружаним сукобима.

Женевске конвенције, Допунски протоколи према ставу савремене доктрине и одлукама међународних правосудних тела представљају део обичајног права и као такве обавезујуће су чак и за оне државе које их нису потписале. Проблем око њихове примене настаје у ситуацијама када је немогуће утврдити на кога је неопходно применити одређену норму или ко је одговоран за кршење одређене

---

³⁹³ Марија Дедовић, „Кривично дело геноцид у светлу јуриспруденције међународног кривичног Трибунала за бившу Југославију“, *Мастер рад*, Правни Факултет, Београд, 2016, стр 5-8.

норме. Појавом нових учесника у оружаним сукобима додатно се компликује ова ситуација.

Јасно је да су извори права у овој области поставили добар темељ за заштиту ипак сва ова правила остају просто слово на папиру ако се не спорведе адекватна заштита поштовања ових правила. Заштита се остварује кроз неколико механизма. Један од тих механизма јесте гоњење оних лица која су прекршила ова правила. У савременој пракси можемо говорити само о поступцима прет два Трибунала, један за Руанду и један за бившу Југославију. Ти трибунали су одиграли своју улогу, да ли успешно или не то је већ питање које захтева посебну анализу. Чињенице су да су они донели одређене пресуде и одлуке којима су свакако допринели развоју међународног хуманитарног права.

Допринос нормативној заштити свакако могу донети и документа која донесу неке међународне организације. Тако низ докумената Међународног комитета Црвеног Крста и Црвеног Полумесеца су покренули расправе и омогућиле креирање неких нових правила. Ако ништа друго оно бар су установили неке принципе које нико не може да оспори.

Чини се да је главни задатак у погледу нормативне заштите да се предузме широка акција у стварању једног адекватног документа који ће у потпуности садржати норме, писане и обичајне, које се тичу заштите угрожених лица у оружаним сукобима, а посебно оне које се односе на цивиле.

5. Облици заштите цивила и цивилног становништва у оружаним сукобима

5.1. Општа заштита становништва против извесних последица рата

Специфичност савремених ратова произилази из више фактора. То су интензиван развој и могућности савременог наоружања и друге ратне технике (пре свега авијације, сателита, оклопне технике и електронике), затим од достигнућа у другим областима технологије и науке, али и промена и актуелних дешавања у међународној заједници. На особеност савремених ратова утичу још неки елементи. Елементи који утичу на специфичност савремених оружаних сукоба су најпре достигнућа најсавременије ратне технике и траг који је она оставила на начин извођења војних операција. Следећи елемент је простор у коме

се изводе борбена дејства. За разлику од претходних периода данас не постоји прецизно утврђена граница између ратишта, бојишне просторије и позадине. Повећано дејство и домет ратне технике (разорно дејство са великих удаљености и висина) и професионализација оружаних снага су уз све активније учешће јединица специјалне намене у многоне променили оружане сукобе па самим тим изменили и околности у којима и под којима се треба остварити и војна предност, али и колико је то могуће заштити свако лице стављено ван борбе.

Забрана коришћења космоса и других небеских тела у војне сврхе успостављена још Уговором о начелима којима се регулише делатност држава у области истраживања и мирољубивог коришћења космоса, укључујући Месец и друга небеска тела (1967) је донекле успоставиле неку заштиту цивила.³⁹⁴

Савремени стратешки документи већ садрже податке о „наоружавању свемира“. Неки од таквих „планова“ јесте програм који је установљен још 1983. године од стране администрације Роналда Регана (*Ronald Wilson Reagan*), а обновљен и прецизиран 2002. у време администрације Џорџа Буша (*Džordž Voker Buš*).³⁹⁵ Тај стратешки програм носи назив „Стратешка одбрамбена иницијатива“ (*Strategic Defense Initiative*), а има за циљ да се изнад САД постави ракетни штит који ће у случају ракетног напада уништити тј. оборити пројектиле, било конвенционалне, било стратешке. Извесни елементи овог система налазе се махом на Земљи, док се његови најважнији системи налазе у космосу (разни сателити са ласерима и пројектилима за пресретање, итд.).³⁹⁶

Савремена технологија у наоружању ствара још неке предности протагонистима решавања спорова између држава. Тако је уз помоћ ових средстава смањена могућност стратешког и тактичког изненађења. У савременом оружаном сукобу политичка и информатичка дејства праћена пропагандом, економским санкцијама и другим мерама добиле су посебан значај. У савременим

---

³⁹⁴ Уговором о космосу је иначе забрањено коришћење космоса у војне или неке друге сврхе које могу бити употребљене у неком оружаном сукобу. Уређаји који су постављени, иако је њихова намена првенствено мирнодобска и за потребе истраживања, често се злоупотребљавају од самих држава које су их и инсталирале. Тако су неки сателити чија намена није била војна, били коришћени у многим сукобима које су водиле велике светске силе. Иначе ове државе и задржавају ексклузивно право експлоатације космоса. У току агресије НАТО-а на Савезну Републику Југославију обилато су коришћени сателити за навођење ракета и снимање учинка истих. Чак је било назнака да је и до бомбардовања Амбасаде Народне Републике Кине дошло због неких активности везаних за сателите које је наводно Кина ставила на располагање Војсци Југославије. Изричито је забрањено постављање у орбиту око Земље било каквих објеката за масовно уништење, као и оружја на небеска тела, али и свако друго инсталирање истих у космосу.

³⁹⁵ Борис Кривокапић, *Op., cit.*, 2013, стр. 526.

³⁹⁶ *Ibid.*

оружаним сукобима првенствено се ангажују снаге за дејство са великих удаљености, ваздухопловне, стратешке ракетне, космичке, а затим снаге за брзо деловање попут специјалних, десантних, па тек на крају у случају потребе се формира фронт. Није редак случај да оружане снаге једне стране ангажују и плаћенике, побуњенике, сепаратисте, па чак и чланове терористичких група у циљу постизања циљева на бојном пољу и то најчешће дубоко на територији противника. Борба између самих бораца, у савременим оружаним сукобима, није преовлађујућа. Првенствено се исцрпљују сва средства у виду артиљеријских и ракетних јединица и ратног ваздухопловства која чисте терен и бојишну просторију, па у многим случајевима до пешадијских борби и не долази или су то само спорадичне борбе са преосталим деловима оружаних снага или наоружаних група.

Због оваквих промењених околности поставља се питање каква је заиста заштита цивила и цивилног становништва у савременим оружаним сукобима. Поред важећег права, које свакако представља један облик обичајног права, отворено је питање заштите у оним случајевима које не покривају ови инструменти. Резолуција УН 2444 из 1968. године поставила је неке принципе које свакако можемо окарактерисати као темељ међународног права оружаних сукоба као целине. Један део ових принципа се односе на средства и методе извођења оружаних операција, други представљају директну забрану напада на цивилно становништво, а важан је и принцип разликовања између бораца и цивила.

Положај цивила се фактички битно разликује у немеђународним и међународним оружаним сукобима. Правно гледано разлике не би требале да постоје, односно мале су разлике у видовима заштите ове категорије лица у ова два облика сукоба. Ипак на самом терену положај цивила је много лошији или боље речено угроженост је далеко израженија у немеђународним сукобима.

„Опита заштита односи се на заштиту цивилног становништва, и то: на заштиту појединих категорија цивила у условима борбених дејстава и на заштиту цивилног становништва када падну под власт противника. Заштита цивилног становништва у условима борбених дејстава односи се на установљење санитарских зона и места, зона и места безбедности, неутрализованих зона, на

*евакуацију из опседнутих или опкољених зона, на цивилне болнице и њихово особље, на санитарски транспорт и санитарске ваздухоплове“.*³⁹⁷

Опасности које прете цивилима, односно целокупном цивилном становништву, могу се изложити кроз две призме. Једна се односи на опасности које произилазе из самих војних операција. Друга се односи на опасности које се јављају у случајевима када се цивилно становништво нађе у власти противника, односно на територији коју контролишу противничке оружане снаге. Треба напоменути да је циљано избегнут термин „под окупацијом или на окупираној територији“ јер треба имати у виду и ситуације када се цивили који подржавају регуларну власт или једну од супротстављених група, у немеђународном сукобу, нађу у власти друге сукобљене стране.

5.2. Заштита цивилног становништва у условима извођења војних операција

Условима извођења борбених дејстава угроженост цивилног становништва је веома сложена првенствено јер сукобљене стране супротстављају људске и материјано-техничке ресурсе, а тиме у знатној мери угрожавају цивилно становништво и његов опстанак.

Четврта женевска конвенција предвиђа заштиту целокупног становништва земаља у сукобу, без икакве дискриминације, посебно по основу расе, националности, религије или политичког мишљења. Као циљ Конвенције је постављено и одређено ублажавање патњи изазваних ратом.

С друге стране, Протоколом I, додатно је појачана и обезбеђена општа заштита цивилног становништва у међународним оружаним сукобима на начин да је, пре свега, дата (непрецизна) дефиниција цивила, цивилног становништва, заштита цивилног становништва и прописано основно правило те заштите, односно, да стране у сукобу морају у свако доба разликовати цивилно становништво од бораца, као и цивилне објекте од војних циљева, те према томе усмерити своје војне операције само на војне циљеве.

Када је реч о немеђународним оружаним сукобима смислу заједничког члана 3. за све Женевске конвенције и члана 4. Допунског протокола II „...сва лица која

---

³⁹⁷ Зоран Вучинић, *Op. cit.*, 2001, стр. 200- 201; Владан Јончић, *Op. cit.*, 2010, стр. 231.

не узимају директно учешће или су престала да учествују у непријатељствима, без обзира да ли је њихова слобода била ограничена или не, имају право да њихова личност, част и убеђење буду поштовани...“.

Овде се директно не наводи цивилно становништво али свакако да је овом одредбом обезбеђена бар минимална општа заштита. Цивилно становништво у целини, као и појединци, уживају општу заштиту од опасности које проистичу из војних операција, а како би се спровела та заштита, у свакој прилици се морају поштовати правила међународног права.

Неколико је основа да би цивил изгубио овај статус и остао без заштите. Губитак статуса и заштите првенствено је везан за први услов како би одређено лице и било сматрано цивилом, а то је да не учествује у оружаним сукобима, односно да не испуњава ни један од услова како би било сматрано борцем. Потреба за заштитом нестаје фактички моментом окончања оружаних борби, док правно овај тренутак се одлаже до окончања сукоба, на неки од познатих начина. Треба имати у виду и постојање такозваних замрзнутих сукоба, који могу у сваком моменту да ескалирају а код којих се настављају спорадичне борбе. Јако важно питање које може бити предмет посебне анализе је и положај и заштита цивила и цивилног становништва у тим замрзнутим сукобима, тј. у току трајања тих спорадичних борби.³⁹⁸

Током агресије на СР Југославију директна мета напада било је само цивилно становништво. Укупно је рањено или настрадало око 2.200 цивила у току 79 дана и ноћи бомбардовања.³⁹⁹ Ракетирање колоне избеглица код села Мејо, на путу Таковица-Призрен, 14.04.1999. извршено је у три наврата, а да није извршена провера циља у оном смислу како на то обавезује чл. 51, ст. 4. Протокола I. Будући да је ово била чисто цивилна колона возила повређен је комлетно чл. 51. Протокола I.

---

³⁹⁸ Више о „замрзнутим сукобима“ у Владимир Трапара, Милош Јончић, *Op., cit.*, 2012. стр. 275-302.

³⁹⁹ Нема још прецизних података о броју погинулих и повређених цивилних лица. Потребно је извесно време да прође док се среде подаци. За сада је тзв. “Бела књига” Министарства иностраних послова као и подаци Комитета за прикупљање података о злочинима против човечности и међународног права једини компетентни извори. Није искључено да су подаци можда другачији, тј. да су укупне жртве нешто мање или веће, међутим, ово су у сваком случају бар приближни и на неки начин показују величину жртве коју је овај народ поднео.

5.2.1. Разликовање између цивилних објеката и војних циљева

У стручној литератури је уобичајено да се заштита објеката и одређене територије везује за регулисање начина и метода извођења војних операција, а не као посебан предмет заштите.⁴⁰⁰ Међународно право изузима поједине објекте и просторе из ратних дејстава, али ширењем области заштите појавили су се и објекти који не смеју бити предмет дејства оружаних снага или простор на ком није дозвољено извођење борбених дејстава.⁴⁰¹ Правило по ком је забрањен напад на цивилне објекте је регулисан на неколико начина и у више инструмената и извора међународног права. Од Хашког правилника⁴⁰², Протокола I⁴⁰³ и II, обичајног права⁴⁰⁴ сви извори садрже ову забрану.⁴⁰⁵

Приликом извођења војних операција, стално се мора водити рачуна да се поштеди цивилно становништво и цивилни објекти. Када се планирају напади или одлучује о нападима одговорна лица су дужна да провере циљеве које планирају да нападну, првенствено да ти циљеви не подлежу посебној заштити или да одредбама међународних инструмената напад на те објекте није забрањен. Дакле, мора се утврдити да ли су предвиђени циљеви војни и да ли напад на њих не угрожава цивилно становништво. Такође, када је реч о избору средстава и метода напада, обавезно је да се предузму све мере предострожности и опреза како би се избегла или бар свела на минимум страдања цивила односно, случајни губици живота и рањавање цивила као и штете на цивилним објектима. Одлука о извођењу било ког напада мора да буде донета тек након што се утврди да тај напад неће изазвати губитке живота цивилног становништва или нанети штету цивилним објектима.

Изузетак од ових правила се односи само на постизање конкретне и директне војне предности. Такође, постоји обавеза да се само цивилно становништво обавести о предстојећем нападу. Изузетак од овог правила се оправдава у случајевима када околности нису омогућиле овакво обавештавање.

---

⁴⁰⁰ Владан Јончић, *Међународно хуманитарно право*, Правни факултет, Београд, 2015, стр. 254.

⁴⁰¹ *Ibid.*

⁴⁰² Хашки правилник у члану 25. садржи забрану напада и бомбардовања небрањених места

⁴⁰³ Протокол I је утврдио у члану 48. обавезу да стране у сукобу морају да праве разлику између цивилног становништва и бораца као и између цивилних објеката и војних објеката

⁴⁰⁴ Правило бр. 7 наведено у Изворима обичајног хуманитарног права садржи обавезу разликовања цивилних објеката и војних објеката.

⁴⁰⁵ *Commentary on the Additional Protocols of 1977*, (edit., J. Pictet), ICRC, Geneva, 1987, Part IV sect. I, 1822-1828, 1994-2000.

Овде, свакако, постоји мали пропуст јер се нападач често може позивати да околности нису дозвољавале и на тај начин избегне ову обавезу. Свакако би у овом смеру требале да дођу допуне у погледу норми које би прецизирале у којим случајевима је могуће позвати се на овај изузетак. У оба светска рата је било прихватљиво нападати непријатељско цивилно становништво и на тај начин утицати на морал истог. Данас би та пракса била илегална и противправна.⁴⁰⁶ Ако се сагледа само први део констатације, неопходно је указати да је пре почетка Првог светског рата постојала забрана бомбардовања цивилног становништва са циљем застрашивања и да су већ Хашки правилник и друге конвенције увеле ову забрану. Свакако, да ова забрана није поштована од стране већине учесника у овим сукобима, али је норма која забрањује овакво понашање била на снази.

Заштита и разликовање цивилних и војних објеката представља успостављање равнотеже између војне потребе и начела хуманости и корак даље у реализацији забране начина ратовања по принципу „напад без избора циља“.⁴⁰⁷

Оно што у теорији, али и пракси представља проблем јесте питање шта је војни објекат. Како су савремени сукоби променили начин извођења војних операција, првенствено нестанак фронта као неке врсте појаса у коме се изводе борбене операције и ширење борбених операција на читаву територију, отвара се и питање који су објекти чисто војни. У време када су се сукоби одвијали искључиво фронтским начином борбе и разликовањем позадине од линије где се одвијају борбена дејства јасно је било који су објекти чисто војни и који могу бити предмет напада.⁴⁰⁸ Тада су то била војна утврђења, бункери, касарне, војни кампови... Остали објекти су представљали цивилне објекте и није било потребе да буду предмет напада. Данас предност на бојном пољу доноси и слабљење економских, индустријских, па и пољопривредних капацитета противника. Зато се напади усмеравају и на објекте чија намена је изражена управо у овим областима. Данас се под појам „војни објекат“ може подвести све оно што браниоцу може да користи у циљу успешне одбране.⁴⁰⁹ Управо из овог разлога, нападач се увек труди да што већи број објеката подведе под „војни“ док бранилац има супротан интерес.

---

⁴⁰⁶ David Turns, „The Law of Armed Conflict“, *International Law*, Third edition, (ed. Malcol D. Evans), Oxford university Press, 2010.

⁴⁰⁷ Владан Јончић, *Op., cit.*, 2015, стр. 254

⁴⁰⁸ Зоран Вучинић, *Op., cit.*, 2006, стр 184-185; Гавро Перезић, *Op., cit.*, 1986, стр. 181.

⁴⁰⁹ Зоран Вучинић, *op. cit.*, 2006, стр 184.

Јасно је било да, док је постојала граница фронт – позадина, објекти који су били далеко од линије фронта ни на који начин нису сметали нападачу и нису га спречавали у његовом напредовању, зато и нису били предмет напада. Ипак развој наоружања и горе већ поменута промена у извођењу борбених дејстава утицали су да се промени и схватање шта све треба да буде предмет напада како би се сломио отпор противника. Са овим новим схватањем утемељило се и схватање да је уништење привредне и друге инфраструктуре противника *condicio sine qua non* војног успеха и да зато и долази до ширег тумачења војног објекта и радикалне манифестације таквог тумачења у пракси.⁴¹⁰

Када је реч о нормативном регулисању овог питања треба поћи од Хашког правилника о законима и обичајима рата на копну који забрањује напад или бомбардовање било којим средством небрањене градове, села, насеља или зграде (чл. 25). Може се предпоставити да су редактори Правилника указали да се под „невојним објектима“ подразумевају управо градови, села, насеља и зграде који нису запоседнути од стране оружаних снага и из којих се не изводе борбене операције.

Такође, Правилником је утврђена обавеза војног команданта да пре него предузме бомбардовање о томе обавести локалне власти противника. Изузетак су ситуације у којима је због војне потребе неопходно да се војно значајна места заузму на јуриш (чл. 26). Следећи члан Правилника утврђује обавезу да се, када је неопходно спровести бомбардовање, у том акту поштеде зграде намењене верским обредима, уметности, науци и добротворним сврхама, историјски споменици, болнице и места на којима се сабирају болесници и рањеници. Услов за примену овог правила је да сва ова места нису истовремено употребљена за извођење војних операција супротне стране.

Већ у време настанка Правилника почели су се издвајати појмови „војни“ и „невојни“ објекти уместо „брањена“ и „небрањена“ места. Тако је и IX Хашка конвенција, која регулише питање бомбардовања са мора у време рата, прецизно утврдила који су то објекти који могу бити законита мета напада. Утврђења, складишта, војни материјал, луке, поморске инсталације наведени су као објекти који могу бити предмет напада чак и ако се не бране, јер је сматрано да они могу у сваком моменту да послуже у сврху одбране.

---

⁴¹⁰ *Ibid.*

Нацрт правила ваздушног рата из 1922. године уводи забрану бомбардовања из ваздуха у циљу терорисања цивилног становништва, рушење или оштећење приватне имовине без војног карактера (чл. 22). Такође, наведено је да је бомбардовање из ваздуха дозвољено само ако је уперено против војних циљева и објеката чије би рушење тотално или делимично проузроковало директну војну предност (чл. 24). Овај документ, иако није опште прихваћен, први пут је навео листу војних објеката, против којих може бити усмерено бомбардовање: оружане снаге, војни радови, војне установе и складишта, фабрике које су важни центри и познати по производњи оружја, муниције и војне опреме, саобраћајне линије или линије транспорта које се употребљавају у војне сврхе (чл. 24, т. 2). Исти члан наводи и објекте који не би требали да буду предмет напада: места, градови, села, стамбене и остале зграде, ако се налазе у близини операција копнених снага, уколико би бомбардовање војних циљева условило без разликовања и објекте грађанског становништва. Изузетак од овог правила допушта бомбардовање и градова и становништва у непосредној близини војних објеката где је значајна војна концентрација. Оно што овде може да буде велики проблем јесте степен концентрације односно који је то број војника и технике довољан да би омогућио напад на град или део града који је иначе већим делом насељен цивилима. У крајњој линији отворено је и питање ко процењује да ли је напад дозвољен или не.

Допунски Протокол I забрањује напад на цивилно становништво као и појединачно на цивиле уколико не учествују директно у непријатељствима. Протокол захтева да се води рачуна о избору циља како би напад био законит и да су напади без избора циља незаконити.

У савременим сукобима је тешко спровести у дело заштиту невојних објеката, првенствено што данас читава привреда доприноси одбрани, док велики део привреде ради за војне потребе директно. Са друге стране, у тим фабрикама и индустријским центрима су запослени цивили и свако да они нису борци, нити су директно укључени у војне операције. Добар назив за ова лица је изнео Гавро Перазић када их је назвао „цивилни војници“.⁴¹¹

Од сваког команданта се захтева да предузме све мера у планирању и отпочињању напада, да упозори цивилно становништво о нападу и да исти обустави или откаже уколико постане очигледно да објекат напада није војни или

---

⁴¹¹ Гавро Ђ., Перазић, *Op. cit.*, 1986, стр. 184.

пак напад не може бити извршен без непропорционалне штете по цивилне објекте или цивилне жртве у односу на војну предност које се стиче.

Када је реч о тзв. „*dual use objects*”, односно објектима који могу користити и као цивилни и као војни, на команданту је да од случаја до случаја испита и провери да ли ће се стварна војна предност остварити и да ли ће се та предност остварити тог момента, а не негде будућности.⁴¹²

Савремене националне доктрине одбране готово без изузетка наводе да је у одбарни земље неопходно да буду активни и мобилисани и индустријски, транспортни и сви други капацитети, једном речју, целокупни привредни потенцијал државе. Од ових потенцијала и ангажованости ових ресурса углавном зависи квалитет оружја, базе за снабдевање, брзина транспорта војног материјала и све остало што представља основ за извођење успешних војних операција. Управо ови разлози отварају питање шта је „војни“, а шта „цивилни“ објекат. У војним доктринама се срећу облици опште мобилизације, које обухватају целокупно становништво, јер да би се допринело војном циљу не мора се ићи на фронт, довољно је обављати неку службу у позадини, у фабрици, пошти, на мобилизацијским местима и др., па да у стварности добије квалификацију ратника *sui generis*.⁴¹³

Код разликовња циљева највећи проблем представљају такозвани мешовити објекти.⁴¹⁴ Ово становиште је добро постављено, јер заиста постоји низ објеката који се налазе између две крајности – од чисто војних, до чисто цивилних објеката. Највише проблема у пракси како сваког команданта приликом извођења операција, тако и лица која би у неком случају утврђивала кршење правила међународног права оружаних сукоба и да ли је било напада на цивилне циљеве изазивали би управо ови мешовити објекти. Како истиче Перазић, у сукобима средине 20. века „мобилисани војник“ не би могао да учини много на фронту без тог „мобилисаног цивила“.⁴¹⁵

Из тих разлога неопходно је да се утврди да се под статусом војног објекта у пракси може сматрати сваки објекат у коме се одвија нека делатност која може да послужи у војне сврхе. Једино су места и зоне, које су као такве изузета од

---

⁴¹² David Turns, *Op. cit.*, Oxford university Press, 2010.

⁴¹³ Гавро Перазић, *Op. cit.*, 1986, стр. 184

⁴¹⁴ *Ibid.*

⁴¹⁵ *Ibid.*

напада, места у којим је сигурност, бар правно гледано, цивилима загарантована. У свим другим местима цивили ипак имају несигуран положај.⁴¹⁶

У савременим оружаним сукобима, који углавном имају карактер мешовитих, није питање да ли цивилни и војни објекти морају имати другачији третман, већ је проблем где поставити границу разликовања. Јасно је да су утврђења, бункери, фабрике оружја и војне опреме, ратни материјал, војна складишта, касарне, бараче, железнички чворови, постројења, луке и сидришта војни објекти, али поставља се питање да ли остали објекти остају искључиво цивилни или пак и ту треба бити обазрив. Када је реч о борби на копну ствар је јасна. Ако се из неког објекта дејствује по противнику, или је у њему концентрисан већи број војника, јасно је да је то легитиман војни циљ. Међуитим, како третирати оне објекте који не испуњавају ове услове. Свакако да треба водити рачуна и о стицању војне предности или о војној неопходности, јер и да је неки објекат окарактерисан као војни, да ли напад на њега производи сразмерну војну предност оним губицима којима могу бити изложени цивили који су у том објекту или његовој непосредној близини.

Ако се осврнемо на агресију НАТО пакта на Савезну Републику Југославију увидећемо да низ документа указује да је директна мета напада било само цивилно становништво.⁴¹⁷ Коначан број рањених и погинулих до данас није утврђен, али се користе неки подаци који су непосредно након агресије били утврђени. Према тим подацима рањено је или је настрадало око 2.200 цивила у току 79 дана и ноћи бомбардовања. У близини села Мејо, затим на путу Призрен-Ћаковица ракетирани су колоне избеглица, без претходне провере циља противно чл 51. ст. 4 Протокола I, готово читав овај члан је прекршен будући да је у питању била цивилна колона возила и људи.⁴¹⁸

Све време агресије бомбардовани су градови, а циљеви су биле болнице, културни споменици, образовне установе, велики број мостова, железничких пруга, неколико аеродрома, аутобуских станица. Приликом ракетања путничког воза на мосту у грделичкој клисури страдало је 17 лица, три се воде као нестала, а велики број је повређен. Јасно је утврђено да је пилот имао сазнање да је на мосту цивилни воз и извршио је напад. Смо у овом акту извршено је више кршења

---

⁴¹⁶ *Ibid.*

⁴¹⁷ Владан Јончић, „Повреде правила хуманитарног права и људских права у агресији НАТО-а на Савезну Републику Југославију“, Војно дело, бр.2. ВИЗ, Београд, 2001., стр.9-33.

⁴¹⁸ *Ibid.*

међународног права оружаних сукба, гранатирање цивла, неодустајање од напада који очигледно може изазвати цивилне жртве.⁴¹⁹

Често су циљеви напада били војни објекти који су били у близини цивилних циљева, нарочито у Београду. Ти напади нису постизали значајну војну предност, односно нису остваривали значајну војну предност, али су донели велики број цивилних жртава и много разарања цивилних објеката. Ћуприја, је бомбардивана два пута, у првом нападу је бомбардована празна касарна, те је без јасног постизања војне предности уништено је више породичних кућа, приликом другог напада гранатиран је сам центар града у ком се не налази ни један војни објекат.⁴²⁰

5.2.1.1. Грађевине и инсталације које садрже опасне силе

Међународно право оружаних сукоба забрањује коришћење метода и средстава ратовања, који би били усмерени или од којих се може очекивати да нанесу природној средини такву штету којом би се угрозило здравље људи или пак опстанак становништва. Напади на инсталације или постројења које садрже опасне силе, попут брана, насипа и нуклеарних електрана нису дозвољени. Разлог ове забране је да сила, која се том приликом ослобађа, може нанети губитке пре свега цивилном становништву. Ова забрана важи и у случају када се ова постројења користе од стране противника у војне сврхе и када они постају легитимни војни циљеви. Међутим, због њихове специфичности они остају изузети из могућности напада. Са друге стране, уколико се ови објекти не користе у редовне и уобичајене сврхе, већ као значајна и директна подршка војним операцијама и уколико не постоји ни један други начин да се та подршка обустави и спречи, напад је дозвољен. У том случају нападач мора да предузме све мере опреза како би избегао ослобађање опасних сила. Исто тако нису дозвољени ни напади на друге војне циљеве који се налазе у тим постројењима или у њиховој близини, уколико такви напади могу изазвати ослобађање опасних сила из постројења и инсталација који као последицу могу имати тешке губитке међу цивилним становништвом.

---

⁴¹⁹ *Ibid.*

⁴²⁰ *Ibid.*

Под објектима који садрже опасне силе Протокол I наводи првенствено бране, насипе и нуклеарне електране за производњу енергије (чл. 56). Исти члан Протокола I наводи и забрану напада на ове објекте, чак и када се они користе од противничке стране војне сврхе, уколико би напад на њих узроковао ослобађање опасних сила и значајне губитке међу цивилним становништвом. Када се у близини или на самим овим објектима налазе инсталирани неки војни објекти такође се захтева од војних команданата да не нападају ове објекте, уколико би ти напади могли да ослободе опасне силе и изазову губитке међу цивилним становништвом. Репресалије над овим објектима су такође забрањене.

Постоје случајеви када ови објекти могу бити предмет напада:

– Када су у питању бране или насипи који се не користе за своју оригиналну намену већ у неку другу сврху и као такви дају директну, значајну и редовну подршку војним операцијама; услов је да је напад на њих једини начин да се спречи та подршка.

– Када је реч о нуклеарној електрани која опскрбљује електричном енергијом или на други начин даје подршку војним операцијама на директа, значајан и редован начин, уз ограничење да је напад на њу једини начин да се та подршка спречи.

– Други објекти лоцирани у непосредној близини ових објеката или инсталација само ако пружају непосредну, значајну или константну подршку војним операцијама и уколико је напад на њих једини начин да се та подршка спречи.

Страна која у овим случајевима предузима напад мора да предузме и све мере опреза како би спречила да до ослобађања опасних сила дође. Од сукобљених страна се захтева да избегну постављање било каквих војних грађевина или инсталација у близини ових објеката. Кршење овог правила неће представљати стационарање оних снага или постављање инсталација које би служиле искључиво за одбрану ових постројења, свакако уколико се ове снаге не би користиле у друге сврхе.

Странама уговорницама Протокола I је остављена могућност да прецизније регулишу заштиту ових објеката и да на тај начин ојачају заштиту истих. Такође је остављена могућност да се овакви објекти означе на посебан начин, али необележавање ових објеката на ослобађа обавезе ненападања ових објеката или пак одговорности уколико би до напада ипак дошло. Посебна ознака за ове

објекте је дефинисана Правилником о идентификацији који је придодат Правилнику I. Ознака предвиђена Правилником, се састоји од три светлоранцаста круга једнаке величине, постављена на истој основи. Величина знака треба да буде таква да у датим околностима омогући видљивост са велике удаљености, а сам знак може бити постављен на застави или на равној површини како би био видљив са свих страна, нарочито треба водити рачуна да буде видљив из ваздуха. Могуће је ноћу осветлити знак или пак изградити га од материјала који би омогућио да буде приметан и у условима смањене видљивости.

Протокол II садржи готово идентичну норму везано за грађевине и инсталације које садрже опасне силе. Чланом 15. је утврђена забрана напада на ове објекте чак и када се они користе за војне сврхе уколико би напад на ове објекте изазвао ослобађање опасних сила и на тај начин угрозио цивилно становништво у близини тих објеката и изазвао велике жртве међу тим становништвом.

Нацрт правила за ограничење опасности по цивилно становништво у време рата који је усвојен на конференцији Међународног комитета Црвеног крста (МКЦК) 1956. године прихваћено је у члану 17 „...да би се заштитило цивилно становништво од опасности које могу проizaћи из уништења грађевина и инсталација – као што су хидро-електричне бране, нуклеарне електране или насипи – кроз ослобађање од природних или вештачких снага, државе и чланице су позване:

(А) да прихвате, у време мира, да у посебном поступку у свим околностима обезбеде општи имунитет таквих грађевина којима је основна намена у оквиру мирнодопских активности;

(Б) да прихвате, у време рата, да се обезбеди посебан имунитет, посебно на основу одредби члана 16., на радовима и инсталацијама које немају, или више немају, било какву повезаност са извођењем војних операција.“

У Меморандуму о разумевању примене МХП у оружаном сукобу потписаном између Југославије и Хрватске 1991. године у члану 6. наводи да непријатељства требају да се изводе у складу са применом члана 56. Протокола I из 1977. године.

Упутство за Хрватске команданате у оквиру „Основних правила права оружаних сукоба“ из 1992. године наводи да „...посебно заштићени објекти не могу постати војни циљеви, а не могу бити ни нападнути“ (подвукао аутор),

укључујући грађевине и инсталације које садрже опасне силе као што су бране, насипи и нуклеарне електране“.⁴²¹

У Кенији је Правилником о међународном праву оружаних сукоба, дефинисано да су објекти и инсталације које садрже опасне силе (ту су уврстили бране, насипе, нуклеарне електране) које не смеју бити предмет напада, уколико би њихово уништење проузроковало неконтролисану силу која би угрозила значајно цивилно становништво.⁴²²

Низ других држава је у својим војним правилницима и правилницима који се тичу поштовања међународног хуманитарног права у оружаним сукобима или упутствима у случају оружаног сукоба дефинисали који су то објекти који садрже опасне силе и који не смеју бити предмет напада.⁴²³

5.2.1.2. Заштита простора и објеката неопходних за опстанак цивилног становништва

Поред цивилних објеката, заштиту уживају и добра неопходна за преживљавање цивилног становништва. По Протоколу I то су следећи објекти: *простори за чување намирница, пољопривредни погони за производњу хране, складишта за олагање жетве, објекти за држање живе стоке, постројења за пијаћу воду и залихе, као и постројења за наводњавање, све то с намером да се тога лиши цивилно становништво или противничка страна због вредности коју ти објекти имају за њихов опстанак без обзира на мотив. Ти објекти не смеју да буду предмет репресалија. Дакле, ти објекти су заштићени, с једне стране, изричитом забраном и не смеју да се нападају, као начином ратовања (по правилима међународног ратног права), а с друге, заштићени су од напада међународним хуманитарним правом.*⁴²⁴ Уколико супротна страна ове објекте користи искључиво за издржавање припадника оружаних снага онда ови објекти не подлежу заштити, али свакако да се против ових објеката не смеју предузимати акције од којих се може очекивати да лиши цивилно становништво остави без

⁴²¹ *Basic Rules of The Law of Armed Conflict – Comanders Manual*, Republic of Croatia, Ministry of Defence, 1992.

⁴²² *Law of Armed Conflict*, Military Basic Cours, 4 Percis, The School of Military Police, Kenya, 1997, Precis No.2. pp. 12-15.

⁴²³ Customary international Humanitarian Law, *Op., cit.*, Vol. II part I, II, ICRC 2005.

⁴²⁴ Члан 54. Протокола I; Владан Јончић, *Op., cit.*, 2010, стр. 274.

хране или са тако неадекватном храном или водом да изазива изгладњивање или натера исто на иселјење.

Када је реч о простору који је неопходан за опстанак цивилног становништва овде треба истаћи првенствено заштиту болница, санитарских зона и места безбедности и на крају неутрализоване зоне.

Болнице, санитарске зоне и места безбедности, ни у ком случају не смеју бити предмет напада. Оне у свим условима уживају заштиту и поштовање држава страна у сукобу. Неопходно је испуњење одређених услова да би ова места уживала заштиту. Ти услови су: 1) да заузимају мали део територије којом управља држава која их успоставља, 2) да су слабо насељене у односу на могућности смештаја, 3) да су удаљене и заштићене од војних циљева, 4) да се у њима не налазе војска, војне инсталације, велика индустријска постројења или административне установе и 5) да се не налазе у областима које са великом вероватноћом могу да постану важне за вођење оружаних операција.

Лица која се у било ком својству налазе у болници, санитарској зони и месту безбедности, не смеју обављати било какав посао, директно повезан са војним операцијама или производњу ратног материјала. Држава која успоставља болницу и санитарску зону или зону безбедности предузеће све неопходне мере да забрани приступ свим лицима која немају право боравка или уласка у те објекте.

Средства комуникације и превоза којима располажу болнице и ове зоне не могу се користити за превоз војног особља или материјала, чак ни у транзиту. Такође, оне се ни у ком случају не могу бранити војним средствима. Границе санитарских зона и места безбедности морају бити обележене одговарајућим знацима и то косим црвеним линијама на белом пољу, а болнице и друге санитарске установе унутар зона морају бити обележене знацима признатим међународним правом попут Црвеног крста, Црвеног полумесеца и Црвеног кристала на белој позадини. Оне могу бити слично обележене ноћу путем одговарајућег осветљења.

У сукобу у Сирији, нарочито у борбама око града Алепа према извештајима МКЦК, уништена су или оштећена многа постројења неопходна за опстанак цивила. Тако је у свом извештају председник МКЦК Петер Маурер (Peter Maurer) нагласио: „Ту су и масивна оштећења градске инфраструктуре. Снабдевање водом и струјом је потпуно одсечено или озбиљно смањено, становништво је у великој опасности од непречишћених и несигурних вода. Хуманитарне организације,

између осталог МКЦК и сиријски Арапски Црвени полумесец, почели су потрагу за водом за пиће, као хитном мером“.⁴²⁵ Ето како се у пракси спроводе норме међународног права!

Приликом агресије НАТО-а на СРЈ први пут су употребљене посебне бомбе за уништавање енергетског система и мреже. Такозване „графитне“ или „меке“ бомбе су посебне касетне бомбе са карбонским влакнима које раскрскавањем ослобађају влакна која попут паучине обухватају и прекривају високонапонске инсталације и тако проузрикују њихова оштећења и престанак рада. Све време агресије бомбардовани су трафостанице, далеководи, разводи електричних инсталација, термоцентралне и друга постројења електропривреде. Вишеструки напади на ове објекте као последицу су имали да су читави региони остајали без струје. Нестанци струје изазвали су низ последица које су директно утицале на опстанак цивилног становништва. Угрожене су биле бебе у породицима, немогућност обављања операција, функционисање апарата за одржавање у животу најтежих болесника. Такђе, није било могуће да се припрема храна, замрзивачи нису радили те се храна кварила и претила је опасност од тровања и заразе. У великом броју домаћинстава због нестанка струје није било ни воде, а уништени су и неки центри за снабдевање и производњу воде (Јаро у Сомбору), уништени су и неки капацитети за производњу хране (Подгорац код Бољевца, Добричево код Ћуприје).⁴²⁶

5.2.1.3. Места и зоне под посебном заштитом

Како је дефинисано још IV Женевском конвенцијом у члану 14: „Државе уговорнице још у време мира, а Стране у сукобу по отварању непријатељстава, могу установити на својој сопственој територији и, ако за тим постоји потреба, на окупираним територијама, санитарске зоне и места и зоне и места безбедности који ће бити тако организовани да ставе ван домашаја рата рањенике и болеснике, немоћне, старе особе, децу испод петнаест година, бремените жене и мајке с децом испод седам година“. „*Опита заштита односи се на заштиту цивилног становништва, и то: на заштиту појединих категорија цивила у условима*

⁴²⁵ Aleppo: "Don't let civilians live in limbo" International committee of the red cross, release 17 DECEMBER 2016, <https://www.icrc.org/en/document/aleppo-dont-let-civilians-live-limbo>

⁴²⁶ Владан Јончић, *Op cit.*, Војно дело, бр.2. ВИЗ, Београд, 2001., стр.9-33.

*борбених дејстава и на заштиту цивилног становништва када падну под власт противника. Заштита цивилног становништва у условима борбених дејстава односи се на установљење санитарских зона и места, зона и места безбедности, неутрализованих зона, на евакуацију из опседнутих или опкољених зона, на цивилне болнице и њихово особље, на санитарски транспорт и санитарске ваздухоплове“.*⁴²⁷

IV Женевска конвенција даље дефинише:

„Чим отпочне сукоб и у току његовог трајања заинтересоване Стране могу између себе да закључе споразуме о признању зона и места које буду установиле. Оне ће у ту сврху моћи да ставе на снагу одредбе предвиђене у нацрту споразума који је приложен овој конвенцији, уносећи у њега евентуалне измене које буду сматрале потребним.“

„Силе заштитнице и Међународни комитет црвеног крста позивају се да пруже своје добре услуге у циљу да се олакша установљење и признање тих санитарских зона и места и зона и места безбедности.“

Свака страна у сукобу може, било непосредно, било посредством неке неутралне државе или хуманитарне организације, да предложи противничкој Страни стварање, на подручјима на којима се воде борбе, неутрализованих зона којима је циљ да ставе ван домашаја борбе, без икаквог разликовања, следећа лица:

- а) рањенике и болеснике, борце или неборце;
- б) грађанска лица која не учествују у непријатељствима и која се не одају никаквој делатности војничке природе за време свог боравка у тим зонама.

Чим се стране у сукобу сагласе о географском положају, администрацији, снабдевању и контроли предвиђене неутрализоване зоне, сачиниће се писмен споразум који ће потписати представници Страна у сукобу. Тај споразум ће одредити почетак и трајање неутрализације те зоне.

Протокол I се индиректно бави заштитом цивилног становништва јер регулише питања санитарских зона и места. Тако, у чл. 23. се наводи „Државе уговорнице још у време мира, а стране у сукобу по отварању непријатељстава могу установити на својој сопственој територији и, ако за тим постоји потреба, на окупираним територијама, санитарске зоне и санитарска места

---

⁴²⁷ Зоран Вучинић, *Op. cit.*, 2001, стр. 200- 201; Владан Јончић, *Op. cit.*, 2010, стр. 231.

тако организована да ставе ван домашаја рата рањенике и болеснике, као и особље коме је стављено у задатак уређење и управа тих зона и места и нега која се има дати у њима окупљеним лицима.“

Поред овга могуће је у току извођења непријатељстава дефинисати и небрањена места која имају потпуно другачију улогу. Небрањена места подразумевају места која су још Хашким правилником у чл. 25 утврђена као места која се не смеју нападати или бомбардовати.

Зато је чланом 59. Протокола I наметнута забрана да се небрањена места нападају било којим средствима. Такође је утврђено да: „Одговарајуће власти стране у сукобу могу прогласити као небрањено место свако насељено место близу, или у зони где су оружане снаге у додиру, које је отворено за окупацију од противничке стране. Такво место мора испуњавати следеће услове:

„а) сви борци, покретно оружје и покретна војна опрема морају бити евакуисани;

б) непокретне војне инсталације или установе не смеју се никако користити за непријатељства;

ц) власти или становништво не смеју предузимати никакав непријатељски акт;

д) не смеју се предузети никакве акције за подршку војним операцијама.

3. Присуство на овом месту лица посебно заштићених Конвенцијама и овим Протоколом, и полицијских снага задржаних искључиво у циљу одржавања закона и реда, није у супротности са условима постављеним у ставу 2.

4. Изјава дата на основу става 2. упућује се противничкој страни и у њој треба да се дефинишу и што прецизније опишу границе небрањеног места. Страна у сукобу којој је упућена изјава треба да потврди пријем и да третира то место као небрањено место, осим ако услови постављени у ставу 2. нису стварно испуњени, у ком случају ће о томе одмах обавестити страну која је дала изјаву. Чак и ако услови постављени у ставу 2. нису испуњени, место треба и даље да ужива заштиту обезбеђену другим одредбама овог Протокола и другим правилима међународног права која се примењују у оружаном сукобу.

5. Стране у сукобу се могу договорити о установљењу небрањених места чак и ако таква места не испуњавају услове постављене у ставу 2. Споразумом треба да се дефинишу и што прецизније опишу границе небрањеног места; ако је то потребно, може се утврдити и начин надзора.

6. Страна која контролише место које је предмет таквог споразума мора га означити, колико год је могуће, таквим знацима којима ће моћи да се сложи друга страна, које треба истаћи тамо где су јасно видљиви, нарочито на његовим периметрима и границама и на аутопутевима.

7. Место губи свој статус небрањеног места када престане да испуњава услове постављене у ставу 2. или споразумно, како је наведено у ставу 5. У том случају место ће и даље уживати заштиту предвиђену другим одредбама овог Протокола и другим правилима међународног права која се примењују у оружаном сукобу.“

Небрањено место као такво је остављено противничкој страни да га она може окупирати, наравно и ово је могуће споразумом изузети. Уколико се стране одлуче да споразумом искључе и ову могућност тада више није реч о небрањеном месту већ о посебном институту „демилитаризована зона“.

Споразум којим се утврђује демилитаризована зона треба да буде изричит. Може бити закључен усмено или писмено, директно или преко Силе заштитнице или било које непристрасне хуманитарне организације. Предвиђено је да се може састојати од реципрочних и подударних изјава. Споразум се може закључити у доба мира, али и после избијања непријатељстава и у њему треба да се дефинишу и што је могуће прецизније опишу границе демилитаризоване зоне, а ако је то потребно, и да се утврди начин надзора.

Зона која може бити предмет оваквог споразума мора да испуњава следеће услове:

- а) сви борци, покретно оружје и покретна војна опрема треба да буду евакуисани;
- б) никакве непокретне војне инсталације или установе не смеју се користити за акте непријатељства;
- ц) власти или становништво не смеју предузимати никакав непријатељски акт; и
- д) свака активност везана за војне напоре мора престати.

У тако дефинисаној зони нека наоружана лица могу остати и њиховио присуство није у супротности са овим правилима. Првенствено се ту мисли на полицијске снаге које су задржане искључиво у циљу одржавања закона и реда.

Страна која контролише такву зону мора је означити, колико год је то могуће, таквим знацима с којима ће моћи да се сложи друга страна, које треба истаћи тамо где су јасно видљиви, нарочито на њеним периметрима и границама и на аутопутевима.

Ако се борба примагне близу демилитаризоване зоне, и ако се стране у сукобу тако споразумеју, ниједна од њих не може да користи ту зону за сврху везану за вођење војних операција или једнострано да укине њен статус.

Ако једна страна у сукобу учини материјалну повреду одредаба ст. 3. или 6. друга страна ће бити ослобођена својих обавеза из споразума којим се зони даје статус демилитаризоване зоне. У том случају зона губи свој статус, али ће и даље уживати заштиту обезбеђену другим одредбама овог Протокола и другим правилима међународног права која се примењују у оружаном сукобу.

Јасно и прецизно дефинисање заштићених зона, а посебно демилитаризованих је од великог значаја и за могућа кршења правила хуманитарног права. Горе наведени услови узрокују губитак статуса зоне и саме њене заштите, уколико се прекрше. У пракси се показало да је до губитка статуса најчешће долазило услед одвијања војних активности унутар демилитаризоване зоне. У случају обнављања војних активности, унутар демилитаризоване зоне, она постаје поново легитиман војни циљ и могуће је предузети војне операције против оних снага које се налазе у самој зони, наравно поштујући правила о мерама опреза приликом извођења операција и мера везаних за учинак напада. Демилитаризована зона је и успостављена првенствено са циљем заштите цивила који у њој живе, али савремени сукоби, првенствено немеђународни указали су на честе злоупотребе ових зона.

* * *

Злоупотреба демилитаризоване зоне је у сукобу у Босни и Херцеговини довела до низа кршења правила међународног права оружаних сукоба. Случај који је изазвао низ контраверзних и проблематичних питања је везан за демилитаризовану зону око града Сребренице.

Демилитаризација Сребренице је утврђена споразумом који су потписали генерал-потпуковник Ратко Младић и генерал Сефет Халиловић 1993. године. Споразумом је потврђено прихватање Резолуције Савета Безбедности бр. 824, по

којој градови Сребреница и Жепа са својом околином, од свих заинтересованих страна, буду прихваће као зоне у којима неће бити „оружаних напада и других непријатељских акција“.

*„Савет безбедности Уједињених нација је 16. априла 1993. године усвојио је резолуцију 819. којом је прогласио „да све стране и други Сребреницу и њену околину треба да сматрају „заштићеном зоном” која се не сме оружано нападати или излагати другом непријатељском чину“. Резолуцијом 824. под заштиту УН су стављене и енклаве Сребреница и Жепа. Како се наводи у Извештају генералног секретара, „након усвајања резолуције 819. (1993), а на основу консултација са чланицама Савета, Секретаријат је обавестио команданта снага УНПРОФОР да, по његовом мишљењу, ова резолуција позивањем страна да предузму одређене акције није створила никакве војне обавезе за УНПРОФОР да успостави или заштити неку такву заштићену зону“.*⁴²⁸

Споразумом потписаним од стране војних команданата Младића и Халиловића је утврђено да ће командант УНПРОФОРА након консултација, не наводи се са ким, на терену да обележи границе демилитаризоване зоне. Остављена је могућност и да се касније сама зона прошири. Јасно је утврђено да демилитаризација подразумева да све оружане снаге морају да се или повуку из зоне или да предају сво наоружање, мине, муницију, експлозив и дуге борбене залихе. Све што је наведено требало је да зараћене стране предају УНПРОФОР-у. У Сребреници је требало да се предаја изврши до 10. Маја, а у Жепи до 12. маја. 1993. Предаја је требала да буде извршена уз присуство по три официра са сваке стране, а уз надзор официра УНПРОФОР-а. Задатак УНПРОФОР-а је и да чува предато оружје и муницију и да контролише демилитаризовану зону. Били је предвиђено, како би се обезбедило спровођење Споразума, али и да би све задатке извршили у зони да снаге УНПРОФОРА буду бројчано онолико јаке колико је потребно за извршавање свих ових задатака, а најмање једна чета са командом и логистиком у свакој од ове две демилитаризоване зоне (Сребреница и Жепа). Према једној одредби споразума прецизно је наведено да борцима неће бити дозвољено улажење у зоне. Са друге стране, лица која не учествују у борбама могу да уђу у зону, али уколико су наоружани то оружје ће им бити одузето.

---

⁴²⁸ Завршни претресни поднесак Одбране у предмету Тужилац против Здравка Толимира, Предмет бр. ИТ-05-88/2-Т, Међународни кривични трибунал за бившу Југославију, пар. 392.

Како би се обезбедио опстанак цивилног становништва дефинисано је да објекти који служе снабдевању водом морају да буду заштићени и да наставе са функционисањем. Каснији извештаји су показали да су оружане снаге босанских муслимана циљано оштетили неке објекте те је становништву остала на располагању само техничка вода која није за пиће.

На самом почетку постојања зоне установљена је УНЦИВПОЛ (UNCIVPOL) цивилна полиција која је имала задатак да надзире поштовање реда и закона у самој зони.

Рањеници и болесници су требали да буду измештени из зоне транспортним средствима УНПРОФОР-а и то хеликоптерима или копненим путем.

Одмах након успостаљања зоне утврђена је обавеза обе сукобљене стране да доставе спискове са ратним заробљеницима, али и локације на којима су покопани страдали војници.

Како би се у потпуности заштитиле зоне предвиђено је да комплетно тешко наоружање и јединице које представљају претњу демилитаризованим зонама буде повучено. Тешко наоружање и тенкови су требали да буду груписани на ограниченим локацијама које је контролисао УНПРОФОР. Пешадија је требала да се повуче изван зоне на удаљеност на којој њено оружје не би могло да угрози безбедност зоне, а утврђени је да је у начелу то удаљеност од 1,5 километара.

Када се погледа нормативно уређење ове демилитаризоване зоне свакако да би нормативно уређење дало резултате и испунило своју сврху и циљ. Ситуација на терену је у периоду до завршетка војних операција у Босни и Херцеговини показала да не само да ове зоне нису испуниле свој примарни циљ, а то је заштита цивила, већ су довеле до многих кршења међународног права оружаних сукоба и до трагедије.

Питање демилитаризованих зона Сребренице и Жепе било је више пута расправљано и пред Хашким трибуналом за бившу Југославију.

Према сведочењу Миленка Јевђића на суђењу генералу Ратку Младићу у Хагу, Сребреница ни у једном моменту није постала демилитаризована зона.⁴²⁹ У свом сведочењу је навео „Демилитаризација уопште није спроведена, настављене су војне активности муслиманских снага”. Том приликом је наведено да је после ступања на снагу споразума о проглашењу Сребренице и Жепе за

---

⁴²⁹ Миленко Јевђић, командант другог батаљона Дринског корпуса Војске Републике Српске.

демилитаризоване зоне јединицама Дринског корпуса издато стриктно наређење „да се зауставе... јер слиједи разорување и демилитаризација тих сигурних зона“. Према његовом сведочењу Армија БиХ (АБиХ) у Сребреници и Жепи је имала “једну дивизију са 12.000 до 15.000 бораца” који су “остали у рововима, с цијевима упереним ка ВРС-у”. „Из енклава су често у акције излазиле диверзантске групе које су биле велика опасност за Дрински корпус и изазивале су погибију наших војника и цивила”.

И поред оваквих сведочења Хашки трибунал је у неким својим пресудама другачије тумачио како понашање лица у самим демилитаризованим зонама тако и активности команданата и припадника Војске Републике Српске.

Дешавања око демилитаризоване зоне у Сребреници чак представљају једну од контраверзи која је под знак питања довела и сарадњу са МКТЈ, јер сагледавајући надлежност суда *ratione materiae* на дела геноцида поставља се питање сарадње једино у погледу догађаја у Сребреници.⁴³⁰ Поред ове констатације мислим да треба додати још неколико случајева у којима се може поставити питање надлежности МКТЈ, али би то захтевало посебну студију.

И након што су Сребреница и Жепа прглашене за заштићене и демилитаризоване зоне из њих су се стално изводили напади.⁴³¹

Предмет Тужилац против генерала Толимира тиче се догађаја који су се збили у току оружаног сукоба на подручју бивше Југославије. Тај оружани сукоб је био особен оружани сукоб, дубоких корена (још од пре другог светског рата), са снажним историјским наслагама и још снажнијим утицајем међународног фактора на његов развој и коначки исход.⁴³²

У случају Толимир тужилаштво је истакло да „енклава (Сребреница) *никада није потпуно демилитаризована*“ те да је 28. дивизија АБиХ под командом Насера Орића, редовно нападала оближња села босанских Срба, како би дошла до хране, залиха и оружја, а био је то и организовани покушај да се јединице ВРС-а вежу и одвоје од Сарајевског ратишта.“ Помињање активности 28. дивизије АБиХ са набавком хране заправо значи општу и недозвољиву пљачку која је забрањена још Хашким конвенцијама и свим каснијим међународним уговорима.

⁴³⁰ Александар Гајић, *Ор., cit.*, 2014, стр. 309

⁴³¹ Завршни претресни поднесак Одбране у предмету Тужилац против Здравка Толимира, Предмет бр. ИТ-05-88/2-Т, Међународни кривични трибунал за бившу Југославију, пара. 350

⁴³² *Ibid.*, par. 355.

Одбрана генерала Толимира је стала на исправно становиште да „...је овај став тужилаштва извртање правог стања ствари и умањење значаја чињенице да енклаве Сребреница, Жепе и Горажде, противно резолуцијама Савета безбедности и споразума о демилитаризацији, не само да нису биле демилитаризоване, већ су се користиле као снажна војна упоришта Армије БиХ. Међутим, демилитаризација је извршена само на папиру и у извештајима УН ове зоне су се означавале као демилитаризоване зоне, док је стварна слика ствари била потпуно другачија.

Споразум је договорен у Сарајеву 17. априла 1993. године, а потписали су га дан касније генерал мајор Ратко Младић и генерал Сафет Халиловић. Босански муслимани су у старту одредбе о измештању трупа тумачили да се односе само на урбано подручје Сребренице, иако у самом споразуму прецизно стоји да ће УНПРОФОР на ободима зоне поставити табле које ће бити исписане на енглеском и српском (ћирилично и латинично) језику. Већ 18. априла 1993. године у Сребреницу је пребачен први контингент Канадских снага Унпрофора. „Муслимани у Сребреници су били обвезани да предају сво наоружање УНПРОФОРу. Међутим генерал Халиловић је наредио да се не предаје никакво употребљиво оружје, што је резултирало томе да је предато само оружје које је било практично неупотребљиво.⁴³³ Насер Орић, командант 8. касније 28. дивизије касније је наводио: „Нама је било стало да четници не виде то наоружање које нисмо предали. То би им био аргумент да не потпишу договор, ми смо имали око 2000 цеви, што сам ја сигурно знао. А нисам све знао и оружје се крило. Оставили смо двадесет топова, двадесет и један четворцевац од којих смо направили једноцјевце, то су на крају били ПАТ-ови“.⁴³⁴

Да оружје није у потпуности изнето из зоне били су упознати и припадници снага УН. „УНПРОФОР не само да је толерисао присуство АБиХ у Сребреници, штавише са њима су редовно одржавани састанци, недељни састанци, а ситуација са шверцом оружја из Жепе није могла да им остане непозната. Штавише, како ће касније бити детаљније изнето (у делу о Конвојима УНПРОФОРа) Холандски батаљон је давао АБиХ одређена средства.”

У свом издвојеном супротном и издвојеном сагласном мишљењу (мишљењу) судија Приске Матимба Нيامбе (Prisce Matimba Nyambe) је стала на

---

⁴³³ *Ibid.*, par. 392.

⁴³⁴ *Ibid.*

становиште да се оно што је Савет безбедности УН прогласио „заштићеним зонама“ и оно што овај појам представља према правилима међународног права се значајно разликује. Закључак већа је да би то требало бити „зоне у којима не сме бити никаквих напада јер су „претежно цивилне“ упркос томе што је утврђено да је могуће да је у енклавама било војних циљева“.⁴³⁵

У мишљењу је истакнуто да и поред покушаја да се изврши демилитаризација ових подручија настављени су сукоби и то тако да су припадници Армије БиХ упадали на територију ван енклава, а припадници Војске Републике Српске (ВРС) узвраћала гранатирањем.⁴³⁶ Такође је наведено да је Армија БиХ користила енклаве за смештај своје 28. дивизије и као простор са кога су вршени напади на ВРС. Управо из овог разлога судија Ниамбе није се могла сложити са чињеницом да је реч о зонама претежно цивилног карактера, те да су напади на зону од стране ВРС били нужно усмерени против цивила.⁴³⁷

Остали чланови судског већа су сматрали да то што су у енклави били припадници Армије БиХ и што су изван енклаве вршили акције из заседе није представљало основ да се цела енклава узме за војни циљ.

Овде се ни судија Нијамбе није могла сложити јер су сведочења, посебно Петра Салапуре, указала да је предмет бомбардовања била полицијска станица, али и да је тај објект смештен у центру града Сребренице и да се ту налазио и командни центар једне бригаде Армије БиХ, те из тог разлога тај део града постаје легитиман војни циљ.

Такође, мора се указати, на основу низа наредби српских команданата, да напади од стране ВРС нису извођени без избора циља, већ су прецизно установљене мете напада, установљена војна предност која се тиме остварује, па тек онда извршено дејство.

У случају напад на демилитаризоване зоне, војна предност која се остваривала је била првенствено спречити даља дејства и нападе које су спроводиле снаге Армије БиХ, стациониране у самој Сребреници, а затим и да се разбијањем снага Босанских муслимана омогуће услови за спровођење демилитаризације.

---

⁴³⁵ Издвојено супротно и издвојено сагласно мишљење судије Приске Матимба Ниамбе (Prisce Matimba Nyambe), Пресуда Генералу Здравку Толимиру доступно на: <http://www.icty.org/bcs/case/tolimir/4> стр. 10.

⁴³⁶ *Ibid.*

⁴³⁷ *Ibid.*

Према нормама међународног права оружаних сукоба, првенствено Протокола I, стоји да нормe остају на снази чак и када се демилитаризација одређене зоне не спроведе. Овакво нормативно решење има својих мана. До не спровођења демилитаризације може доћи из више разлога, ипак случај стационирања трупа и спровођење напада из заштићене зоне, свакако нису имали у виду редактори Протокола I када су желели да заштите зону чак и у случају неуспешне демилитаризације. Јер се останком трупа и вршењем напада из такве зоне губи стожер, основ успостављања зоне.

Судија Ниамбе, управо стоји на становишту да зоне (енклаве) нису морале бити „...недодирљиве упркос томе што су служиле као база за дејство Армије БиХ“ како су то сматрали остали чланови већа. Остале судије су сматрале да без обзира на дејство припадника Армије БиХ, енклаве су требале да буду ненепадане, дакле да муслимани могу да дејствују из зона, да излазе из зона и нападају положаје ВРС и да уништавају села у близини, али да друга страна то мора мирно да гледа и да не дејствује по заштићеним зонама. Зато теба заузети став да оног момента када се установи да и одрђеном реону није успела демилитаризација или је касније прекршена неко од правила демилитаризације, та зона губи свој статус и може бити легитиман предмет напада, наравно уз поштовање осталих правила међународног права оружаних сукоба.

Своје неслагање са осталим члановима већа, судија Ниамбе, је исказала и што се није сложила да је напад на енклаву нужно укључивао напад на цивилно становништво.⁴³⁸

Заштићена зона Сребреница била је предмет још неколико поступака пред Хашким трибуналом. Тако је у случају против Винка Пандуровића изнета констатација да су у јулу 1995. године јединице Дринског корпуса ВРС гранатирале Сребреницу и посматрачка места холанског батаљона у оквиру УН која су се налазила унутар „заштићене зоне“.⁴³⁹ У оптужници је и овом приликом наведено да су босански Муслимани имали две опције. Једни углавном жене, деца и старци су кренули у базу УН у Поточарима. Како наводи оптужница: „Босански Муслимани - цивили остали су у Поточарима и околини од 11. до 13. јула 1995. године, а припадници ВРС-а су их за то вријеме терорисали. Након тога су

---

⁴³⁸ *Ibid.*

⁴³⁹ Међународни кривични суд за бившу Југославију, Измењена и допуњена оптужница, Тужилац против Винка Пандуровића, Предмет број: IT-98-33-I, доступно на: <http://www.icty.org/x/cases/pandurevic/ind/bcs/pan-ai991027b.htm>

аутобусима и камионима, под контролом ВРС-а, одвожени у области изван енклаве.⁴⁴⁰

Друга опција је била покушај пробоја ка Тузли: „Друга група, у којој је било отприлике 15.000 мушкараца, босанских Муслимана, а уз њих и неколицина жена и дјеце, окупила се увече 11. јула 1995. године у селу Шушњари код Сребренице и у огромној колони потражила спас бјежећи кроз шуму према Тузли. Отприлике једну трећину групе чинили су наоружани босански Муслимани, припадници војске. Остали су били ненаоружани припад Од вечери 11. јула 1995. до јутра 12. јула 1995. године босански Муслимани окупљени у Шушњарима формирали су огромну колону и кренули да се кроз шуму пјешице пробију до Тузле“.⁴⁴¹ Дакле, МКСЈ је недвосмислено утврдио да је у другој групи која је покушала пробој ка Тузли било наоружаних Муслимана као и припадника АБиХ.

Као што се може закључити и из ових примера у рату у Босни и Херцеговини, заштићене зоне могу одиграти одређену улогу у заштити цивилног становништва. Претпоставка је да у потпуности буду спрведени споразуми и демилитаризацији. Првенствени задатак у сваком конкретном случају је да стране испоштују прво правило о демилитаризацији, да измeste све оружане снаге из тих зона, да не користе те зоне за било какве војне и оружане активности, али и да сво оружје измeste из зоне како се не би догодило да цивили који остану у зони могу да злоупотребе како то оружје тако и могућност коју им оставља међународно право оружаних сукоба да мењају статус, да изводе борбена дејства, а када се ситуација промени постану цивили.

Једно посебно питање би могло бити интересантно за анализу, уколико цивили који се налазе у демилитаризованој зони узму оружје, као што је био случај са Сребреницом и Жепом, чак и да испоштују правила која им гарантују статус борца да ли је њихов положај легалан? Одговор би захтевао једну потпунију анализу, али свакако да су они самим наоружавањем, прекршили правила међународног права, јер демилитаризација подразумева потпуно измештање оружја из одређеног подручја. Фактички гледано лица која су у демилитаризованој зони узели оружје на неки начин су прекршили правила права оружаних сукоба, па самим тим и не испуњавају услов да се придржавају правила и обичаја ратовања, што доводи до губитка статуса легалног борца. Закључак би

---

⁴⁴⁰ *Ibid.*

⁴⁴¹ *Ibid.*

могао да буде да су они нелегални борци. Самим тим таква лица су извршила ратни злочин и подложна су одговорности за повреде правила и обичаја ратовања. У оваквом случају они би били чисти прекршиоци закона, на које је могуће применити само правила унутрашњег права, а са становишта међународног права они би имали само минимум заштите који је гарантован нелегалним учесницима у оружаном сукобу, али и пуну одговорност међународног кривичног права.

5.2.1.4. Заштита културних добара

Кроз историју културна добра су била изложена сталном уништавању. Нарочито је било изражено уништавање ових објеката у случајевима унутрашњих сукоба. Објекти који су били објекат напада су готово сва културна добра као што су: библиотеке, цркве и друге богомоље, уметничка дела, споменици, археолошки паркови и музеји, чак и гробља. Као што се види из наведеног заштита се односи како на непокретна добра, тако и на покретна.

Потреба да се ова добра заштите јавила се још у Бриселској декларацији из 1874. године која је, иако није ратификована, утицала на будуће кодификације правила ратовања и широко је прихваћена као израз међународног обичајног права у периоду непосредно пре доношења Хашких конвенција из 1907. године. У самој Декларацији стоји да „приликом опсада и бомбардовања командант снага које нападају мора предузети све потребне мере како би се поштеделе, колико год је могуће, зграде посвећене верским обредима, уметности, науци и добротворним сврхама и сличним објектима“ (чл. 17. Бриселске декларације).

Конференције одржане у Хагу 1899. и 1907. године представљале су тада највећи напредак у области дефинисања и ограничавања рата на копну и мору. Документа усвојена на овим конференцијама дала су снажан печат дефинисању заштите културних добара. Допринос ових конференција у области заштите културних добара је значајан и огледа се првенствено у домаћају одредби Конвенције о бомбардовању од стране поморских снага у време рата из 1907. године, у којем се у члану 5. наводи: „Приликом опсада и бомбардовања морају се предузети све потребне мере да се поштеде, колико је год то могуће, зграде посвећене верским обредима, уметности, науци и добротворним сврхама, историјски споменици, болнице и сабиралишта болесника и рањеника, под условом да нису у исто време употребљени у војне сврхе“.

До почетка Другог светског рата рад на кодификацији правила која се тучу заштите културних добара настављен је у оквиру Друштва народа. Након окончања Другог светског рата, рад у овој обалсти преузеле су Уједињене нације, а нарочито у оквиру специјализоване агенције за образовање, науку и културу (UNESCO).

На основу искустава из Другог светског рата, али и каснијих сукоба, у којима су извршена тешка оштећења и потпуна или делимична уништења културних добара, УНЕСКО је сазвао међувладину конференцију која је резултирала усвајањем Хашке конвенције о заштити културних добара у случају оружаног сукоба 14. 05. 1954. године, као и Правилника о њеном извршењу и Хашког протокола о заштити културних добара у случају оружаног сукоба. Након тога, усвојен је 26. маја 1999. године и Други протокол уз Хашку конвенцију о заштити културних добара. Најбитнији део ове Конвенције јесте формулисан принцип о јединственом културном наслеђу целог човечанства, које је створено појединачним доприносом сваког народа, због чега је чување тог наслеђа од значаја за све народе света.

У члану 19. Конвенције стоји да „...у случају оружаног сукоба који није међународног карактера на територији једне од држава уговорница, свака од страна у сукобу биће обавезна да примењује бар оне одредбе Конвенције које су односе на поштовање културних добара“. Другим протоколом из 1999. уз Хашку конвенцију у члану 22. став 1. стоји: „Овај протокол се примењује у случају оружаних сукоба немеђународног карактера који се догађа на територији једне од Страна“. У ставу 2. истог члана се наводи: „Овај протокол се не примењује у ситуацијама унутрашњих немира и тензија, као што су побуне, изоловани или спорадични акти насиља и други акти сличне природе“.

Оно што је неопходно навести јесте да је у 7. ставу поменутог члана понуђена могућност да УНЕСКО може да стави своје капацитет и понуди своју активност странама у сукобу. Ова могућност је била дата и раније у заједничком члану 3. у коме се отвара могућност да свака „непристрасна организација, као што је Међународни комитет Црвеног крста, може да понуди своје услуге странама у сукобу“. Члан 16. Допунског протокола II прописује да је „забрањено вршити било какве непријатељске акте уперене против историјских споменика, уметничких дела или храмова који представљају културно или духовно наслеђе народа, као и користити их за подршку војних акција“. Из овога можемо видети

да Хашки правилник из 1907. године и Допунски протокол II третирају културне објекте као цивилне и да у складу са тим имају и заштиту. Свакако да коришћење ових објеката у војне сврхе подразумева и губитак заштите и да постају легитиман војни циљ. Овакво коришћење ових објеката на представљао би и кршење правила међународног права оружаних сукоба од стране која би користила те објекте супротно њиховој намени. Сви документи који гарантују заштиту овим објектима константују да свако коришћење истих у војне сврхе значи и прекид заштите. Протокол II је задржао одустајање од заштите културних добара у случају императивне војне потребе, што су захтевале многе државе на припремним састанцима, али уз захтев да се прецизно дефинише шта обухвата и подразумева императивна војна потреба. Други допунски Протокол налаже да се може одустати од заштите културног добра на основу императивне војне потребе само када је то културно добро, по својој функцији, учињено војним циљем и не постоји друга реално остварива алтернатива да се обезбеди слична војна корист коју обезбеђује усмеравање војних операција против тог циља.⁴⁴² Други допунски Протокол наводи да се одлука о постојању такве потребе може донети на одређеном нивоу командовања (командант батаљона и више) и да се у случају напада, мора упутити ефикасно упозорење, кад год то околности допуштају.⁴⁴³

Ово правило не треба мешати са забраном напада на културна добра, које је садржано у већ поменутом члану 16. Другог допунског протокола који не дозвољава одустајање од заштите културних добара у случају императивне војне потребе. Како је истакнуто у многим изјавама на Дипломатској конференцији за усвајање Допунских протокола, ови чланови имали су за циљ да покрију само мали број изузетно важних културних добара и то оних који представљају део светског културног или духовног наслеђа, док је обим Хашке конвенције шири и покрива културно наслеђе свих народа. Добра покривена допунским протоколима морају бити од таквог значаја да их сви препознају, чак и ако нису обележена.

Када је реч о заштити културних и историјских споменика сви важнији инструменти помињу заштиту ове врсте објеката. Тако и оба допунска протокола из 1977.године уз Женевске конвенције садрже чланове који се односе на заштиту ових објеката. Протокол I у члану 53. забрањује било какав непријатељски акт на историјске споменике, уметничка дела, храмове који чине културно или духовно

---

⁴⁴² Други протокол уз Хашку конвенцију о заштити културних добара, члан 6(а).

⁴⁴³ *Ibidem*, члан 6(ц) и (д).

наслеђе народа, или да ти објекти буду предмет репресалија. Такође, наводи се и да је забрањено коришћење тих објеката као помоћ војним акцијама. Готово идентичан члан постоји и у Протоколу II (чл. 16).

Меморандум о разумевању о употреби међународног хуманитарног права између Хрватске и СФРЈ у параграфу 6. наводи се да непријатељства треба да се изводе у складу са поштовањем правила 53. Протокола I.

Споразум о примени хуманитарног права између страна у сукобу у Босни и Херцеговини такође упућује да се борбе и непријатељства треба да изводе у складу са Протоколом I уз Женевске конвенције (параграф 2.5).

Ревидирани Лаусволт документ наводи да је неопходно, како би се обезбедила заштита културног наслеђа, да ти објекти не буду коришћени у сврху која их може изложити уништењу у случају отпочињања оружаног сукоба (чл. 1). Такође у члану 12. став 1. стоји: *„Све одредбе овог инструмента, као и одредбе Конвенције и њеног Протокола из 1954. године, које се односе на чување и поштовање, културних добара примењује у случају оружаног сукоба, како оног који је међународног карактера, тако и оног који се одвија на територији једне државе потписнице“*.

И поред усвајања Конвенције, Правилника и оба протокола, културна добра су на жалост и даље циљ напада, а свакако да се у немеђународним сукобима због њиховог карактера и природе највише крше правила горе поменутих инструмената.⁴⁴⁴

Треба истаћи да низ војних приручника и правилника садржи и забрану напада на објекте који имају историјско и културно значење и коришћење тих објеката у војне сврхе.

Војни приручник Руске Федерације (1990) наводи да *„...употреба културних добара, историјских споменика, богомоља и других објеката који представљају културно или духовно наслеђе народа“*, је забрањен метод ратовања па чак и у циљу стицања војне предности. Прописи Руске Федерације о примени МХП (2001) наводи: *„Забрањене методе ратовања укључују ... уништавање културних добара, историјских споменика, богомоље и других објеката културног или*

---

⁴⁴⁴ Специфична је ситуација у Сирији где су, до скоро, изузетно очувана утврђења још из времена Крсташких ратова прадстављала места која са одушевљењем обилазе туристи и заљубљеници у историју и археологију, а само неколико месеци касније су та места била у потпуности уништена у сукобима побуњеника и сиријских оружаних снага.

духовног наслеђа народа, као и њихово коришћење у сврху постизања успеха у борбеним дејствима“

Војни приручник Немачке (1992) предвиђа:

„Да се културна добра нити директно нити индиректно не могу да се користе као подршка војним напорима.“ Такође је забрањено да се културна добра, њихова околина доведу у опасност од уништења или оштећења употребом у друге сврхе супротно њиховој оригиналној намери. Изузетак од овог правила ће бити дозвољен само у случајевима императивне војне потребе. Одлуку доноси надлежни војни командант.

„Стране у сукобу ће предузети довољне мере предострожности како би се спречило да се културна добра користе у војне сврхе. Пример: 19. јуна 1944. године све војне инсталације су уклоњени из Фиренце, по налогу немачке власти, како би се спречило да овај град богат уметношћу постане поприште рата.

Упутство Немачке за МХП (1996) гласи: „Забрањено је користити (покретну и непокрету имовину од велике важности за културну баштину сваког народа) као подршку војним напорима.“

Упутство Немачким војницима (2006) наводи:

„Конвенција за заштиту културних добара у случају оружаног сукоба од 14. маја 1954. године предвиђа да покретну или непокретну имовину од великог значаја за културно наслеђе свих људи (нпр. споменици архитектуре, уметности или историје, верски објекти, књиге, научне збирке) не могу бити ни нападнути, нити оштећен на било који други начин.“ Према Упутству забрањено је да користе такве објекте у знак подршке војним напорима, да их лажно представљају, реквизирају или их уништите. Изузеци су дозвољени само у случају императивне војне потребе.

Приручник војске Велике Британије (1958) забрањује неприкладно коришћење заштићених објеката у војне сврхе. Приручник за право оружаних сукоба (*The UK Law Of Armed Conflict Manual* из 2004) забрањује коришћење у војне сврхе историјских споменика, уметнина, богомоља које представљају културно и духовно наслеђе народа.⁴⁴⁵

Посебно интересантно питање јесте заштита културно-историјских споменика на подручјима која су под контролом Мисија УН. Рецимо на

---

⁴⁴⁵ United Kingdom, *The Law of War on Land*, being Part III of the Manual of Military Law, The War Office, HMSO, 1958, 626, h.

простору Косова и Метохије постоји низ културних и историјских споменика који су били предмет напада након доласка мировне мисије УН, али и почетка рада мисије ЕУЛЕКС. Ово отвара још једно додатно питање, а то је заштита културно историјских споменика у тзв. „Замрзнутим сукобима“.⁴⁴⁶ Културно – историјски споменици су угрожени у многим подручјима у којима су били вођени немеђународни оружани сукоби, а посебно они који су вођени на основу верских разлика.

Приликом бомбардовања Савезне Републике Југославије од стране НАТО пакта оштећена је и зграда музеја савремене уметности, тада су оштећена или уништена нека уметничка дела. Приликом бомбардовања цивилног пословног центра „Ушће“ оштећена је и Београдска тврђава. Неке зграде попут Савезног министарства иностраних послова, Владе Републике Србије, Савезног министарства одбране и Генералштаба представљале су историјске споменике, а биле су предмет напада.

Предмет напада били су манастир Грачаница, Спомен музеј 21. Окобар у Шумарицама код Крагујевца, Спомен костурница на Церу код села Текериш, црква Св. Петке код Дрсника, манастир Раковица, Црква Светог Марка на Ташмајдану, фрушкогорски манастири, Панчићев маузолеј на Копаонику, хидроцентрала у Ужицу најстарији објекат техничке културе у Србији, Пећка патријаршија.⁴⁴⁷

5.2.2. Мере предострожности у нападу

Сваком нападу предстоји припрема чије трајање зависи од околности случаја. У току припреме сагледавају се многи елементи који су од значаја за напад. Ова питања су саставни део војне тактике и оператике, али један сегмент има јаког одјека на међународно право оружаних сукоба. То је онај део који се односи на утврђивање циљева који се намаравају напасти, као и учинак напада на тај циљ. Како би се утврдио тачан циљ напада и предност која се треба да оствари долази се до централног места од значаја за хуманитарно право. Ради се о поштовању правила и обичај ратовања, односно о поштовању права оружаних

⁴⁴⁶ Више о замрзнутим сукобима у: Милош Јончић, Владимир Трапара, *Op. cit.*, 2012. стр. 275-302.

⁴⁴⁷ Владан Јончић, *Op cit.*, Војно дело, бр.2. ВИЗ, Београд, 2001., стр.9-33.

сукоба, а посебно о забрани напада на цивилно становништво, као циљ напада, и прихватања ризика да цивилно становништво буде индиректни предмет напада.

Приликом припреме за спровођење напада одговорна лица имају обавезу коју су прописала оба Протокола уз Женевске конвенције, а које се односе на мере опреза у извођењу напада.⁴⁴⁸ Ове мере подразумевају да они који планирају или одлучују о нападу су дужни да:

1. да предузму све што је могуће да провере да објекти које ће напасти нису ни цивили ни цивилни објекти и да нису обухваћени посебном заштитом, већ да су војни објекти у смислу става 2. члана 52. и да одредбама протокола није забрањено нападати их;

2. да предузму све могуће мере предострожности при избору средстава и метода напада да би се избегли, и у сваком случају свели на минимум, случајни губици живота цивила, повреда цивила и оштећење цивилних објеката;

3. да се суздрже од одлуке да се крене у било који напад од кога се може очекивати да ће проузроковати случајне губитке живота цивила, повреде цивила, оштећење цивилних објеката или комбинацију тога, који би били несразмерно велики у односу на предвиђену конкретну и директну војну предност;

Такође, напад треба да буде анулиран или прекинут ако постане јасно да циљ није војни или да је обухваћен посебном заштитом, или да се може очекивати да ће проузроковати случајне губитке живота цивила, повреде цивила, оштећења цивилних објеката, или комбинацију тога, који би били несразмерно велики у односу на предвиђену конкретну и директну војну предност;

Пре непосредног извршења напада војни заповедници су дужни да унапред дају упозорење, које ће бити ефикасно, о нападу који може угрозити цивилно становништво. Изузетак од ове обавезе се односи само на оне ситуације где очигледно није било могуће због околности случаја да се ово упозорење пошаље.

У оним случајевима када је могуће извршити избор између неколико војних објеката, а да се при томе може постићи слична војна предност без обзира о ком циљу је реч, дужност је да се одабере онај објекат код кога се очекује да ће напад

---

⁴⁴⁸ Под „Одговорним лицима“ треба истаћи да су то првенствено војни команданти у свим нивоима командовања од генерала до најнижих чиновна, од команданата армија, бригада, фронтова до командира водава и одељења. Када је реч о међународним оружаним сукобима ситуација је нешто јаснија, међутим у немеђународним сукобима ова лица могу бити вође герилаца или побуњеника и углавном је њихова надлежност на нивоу група или скупине од неколико група.

проузроковати најмању опасност по животе цивила и оштећење цивилних објеката.

Када је реч о вођењу војних операција на мору или у ваздуху свака страна у сукобу мора, у складу са својим правима и дужностима по правилима међународног права која се примењују у оружаном сукобу, предузети све разумне мере предострожности да би се избегли губици живота цивила и оштећење цивилних објеката.⁴⁴⁹

Неки аутори ове обавезе карактеришу на нешто другачији начин:

– тражио се да се изврши претходна провера карактера објекта, односно да ли је војни или цивилни;

– да се изабере адекватно средство и начин напада како би се избегли или свели на минимум случајни губици живота цивила, повреде цивила и оштећење цивилних објеката;

– да се одустане од напада од ког се може очекивати да ће узроковати случајне губитке живота цивила, повреде цивила и оштећење цивилних објеката или комбинација тога, који би били несразмерно велики у односу на предвиђену војну предност;

– да се прекине напад ако постане јасно да циљ који је нападнут није војни, или да је обухваћен посебном заштитом, или да се може очекивати да ће узроковаати случајне губитке живота цивила, повреде цивила, оштећења цивилних објеката, или комбинацију тога, који би били несразмерно велики у односу на предвиђену војну предност;

– у случају да је могућ избор између више војних објеката, при чему ће се стећи слична војна предност, за напад ће се одабрати онај објекат чије ће уништење узроковати најмању опасност за животе цивила и цивилне објекте.⁴⁵⁰

Уколико лица која планирају или одлучују о нападу, јасно утврде у току напада да циљ напада није војни, дужна су да у што краћем року опозову или прекину напад. Уколико је неизбежно дејствовати по војним циљевима који се налазе у близини цивилних циљева како би се стекла предност неопходно је удаљити цивилно становништво или бар упозорити представнике цивилног становништва о предстојећем нападу, такође мора се водити рачуна да се

---

⁴⁴⁹ Члан 57. Протокола I.

⁴⁵⁰ Преузето из: Зоран Вучинић, *Op. cit.* стр.187-188.

размештање војних циљева не врши унутар или у близини густо насељених подручја.

Правило 12 Обичајног хуманитарног права дефинише да су Напади без избора циљева:

- напади који нису усмерени на одређени војни циљ;
- напади при којима се примењује метод или користи средство борбе који не могу бити усмерени на одређени војни циљ; или
  - напади приликом којих се примењује метод или користи средство борбе чије се дејство не може ограничити онако како је то предвиђено међународним хуманитарним правом; и према томе, у сваком таквом случају, напади су такве природе да погађају војне циљеве и цивиле или цивилне објекте без разликовања.
  - Ово правило је усвојено и односи се како на међународне оружане сукобе тако и на немеђународне.⁴⁵¹

Правилем 13. Обичајног хуманитарног права забрањени су напади бомбардовањем било којом методом или средствима којима се низ јасно одређених и различитих војних циљева у неком граду, селу или другој зони, која садржи сличну концентрацију цивила или цивилних објеката, третира као један војни циљ.⁴⁵²

Као пратећу последицу напада на легитимне војне циљеве, начело војне потребе прихвата могућност неизбежних погибија и рањавања цивила, али уједно захтева да уништење неког војног циља донесе одређену предност у слабљењу војних снага непријатеља. Такође, цивили се ни у којој околности не могу сматрати легитимним војним циљем и не смеју бити предмет напада већ само пратећа последица коју онај који изводи напад узима као пратећи ризик како би остварио стварну, реалну, војну предност.

Још је двадесетих година прошлог века утврђено правило да „када је војни циљ смештен тако да се не може бомбардовати без неселективног бомбардовања цивилног становништва, авиони не смеју бомбардовати“.⁴⁵³ Тада су и Скупштина и савет Лиге народа осудиле (1938. године) нападе изведене без потребних мера предострожности да се заштити цивилно становништво. Касније су усвојени неки

⁴⁵¹ *Обичајно међународно хуманитарно право, Оп., cit.*, Том I, 2005, стр.37.

⁴⁵² *Ibidem.*

⁴⁵³ Хашка правила ваздушног рата из 1922.године, члан 24. (2).

уговори, попут Конвенције о одређеном класичном оружју, које имају одредбе о забрани неселективних напада.⁴⁵⁴

Обичајно међународно хуманитарно право Правилем 11. истиче: „Напади без избора циљева су забрањени“.⁴⁵⁵ У већини војних приручника који су на снази наводи се забрана напада без избора циљева, што подразумева централни део који се односи на мере предострожности приликом извођења напада.

Повреде овог правила су, у начелу, осуђиване од стране држава, без обзира да ли је сукоб био међународног или немеђународног карактера. Ово правило је неспорно како за међународне тако и немеђународне оружане сукобе,

Двадесет четврта Међународна конференција Црвеног крста одржана 1981. године, позвала је стране у свим оружаним сукобима да „не користе методе и средства ратовања која не могу бити усмерена ка специфичним војним циљевима и чији се ефекти не могу ограничити“.

Дакле, када је реч о мерама предострожности у нападу првенствено се мора посветити пажња разликовању циљева, да ли је реч о војним или цивилним и да ли је могуће спровести напад прецизно и тачно како би се избегао неселективни напад.

Мере предострожности као што смо видели можемо поделити у две групе. Једна група се односи на мере које треба предузети у току напада, а друга се односи на последице напада. У првом случају то би требао да буде водећи идеал, да војска у извођењу оружаног напада тежи да се избегне сваку штету међу цивилима и цивилним објектима.

* * *

У свом издвојеном мишљењу у случају генерала Здравка Толимира, судија Ниамбе је истакла да су у случајевима напада на Сребреницу, команданти Војске Републике Српске одустајали од напада „...само неколико минута – након што је постало јасно да услови не дозвољавају гађање конкретног циља према наређењу“.⁴⁵⁶ Из овог је изведен закључак, који је исправан, да није могуће „ван разумне сумње“ закључити да је тај инцидент доказ „узимања на мету“ цивиног становништва.⁴⁵⁷

Да предмет напада на демилитаризовану зону Жепа, ни у једном теренутку, није било цивилно становништво указује и Наређење које је издао генерал Крстић. У наређењу стоји „Цивилно муслиманско становништво и УНПРОФОР

⁴⁵⁴ Измењени и допуњени Протокол II уз Конвенцију о одређеном класичном оружју, члан 3.(8).

⁴⁵⁵ Jean-Marie Henckaerts and Louise Doswald-Beck, *Op., cit.*, str. 37.

⁴⁵⁶ Издвојено супротно и издвојено сагласно мишљење судије Приске Матимба Ниамбе (Prisce Matimba Nyambe), Пресуда Генералу Здравку Толимиру доступно на: <http://www.icty.org/bcs/case/tolimir/4> стр. 10.

⁴⁵⁷ *Ibid.*

нису циљ дејства наших снага, исте прикупљати и стражом обезбеђивати. А наоружане муслиманске групе рабијати и уништавати“.⁴⁵⁸

Као што се види из ових наредби указано је да се борбена дејства усмере само према наоружаним муслиманима, који представљају легитиман војни циљ, а да се цивили као и припадници мировне мисије осигурају и заштите. На овом месту поново до изражаја долази проблем који се јавља у међународним оружаним сукобима, а тиче се могућности промене статуса, борац – цивил.

У случају генерала Станислава Галића, питање неселективног бомбардовања је прерасло у „кршења закона и обичаја ратовања: противправно терорисање цивила“.⁴⁵⁹ Напад на цивилно становништво је у јуриспруденцији међународног Трибунала препозната као део обичајног међународног права.⁴⁶⁰ Генералу Галићу је на терет стављено да је честим и континуираним гранатирањем Сарајева као и снајперском ватром тежио константном терорисању цивилног становништва. Чини се да је једно кршење правила међународног права, самовољом Хашког трибунала преведено у друго, које свакако представља тежи прекршај, а који може постати основа за осуду других лица умешаних у овај случај, како оних који су у ланцу командовања били потчињени генералу Галићу тако и оних који су му били претпостављени.

На сличном становишту је и судија Нието-Навиа (Rafael Nieto-Navia), који упућује да у време кривичног деловања генерала Галића по обичајном праву није постојало дело „акти и претње насиљем чији је главни циљ терорисање цивилног становништва“, зато све активности које је Галић одобрио или наредио, а тичу се снајперског деловања или гранатирања града Сарајева треба сагледати као појединачна дела као таква, а не у циљу „терорисања цивила“.

Треба изразити противљење неким доказима који доказују да је гранатирање било усмерено против цивилног становништва. Првенствено у граду Сарајеву су биле јаке снаге Армије БиХ, као и неколико командних центара. Многи докази указују да је гранатирање било усмерено против војних објеката, а да су цивилне жртве биле само ризик који су команданти ВРС прихватили. Нема јасних доказа ни да су прекидали нити да су настављали нападе када би било утврђено да су дејством артиљерије или минобацача били угрожени цивили.

Са друге стране, сведочења у неким каснијим поступцима су потврдила сумње које су исказивале чак и судије у овом поступку. Судије су указивале да постоји сумња да је Армија БиХ, како би изазвала жаљење међународне

---

⁴⁵⁸ *Ibid.*

⁴⁵⁹ Пресуда претресног већа у случају тужилац против Станислава Галића, доступно на: <http://www.icty.org/x/cases/galic/acjug/bcs/gal-acjudg061130.pdf>

⁴⁶⁰ Daniela Kravetz, „The Protection of Civilians in War: The ICTY’s Galic’Case“, *Leiden Journal of International Law*, 17 (2004), pp. 521–536,

заједнице, али и оружану реакцију оружаних снага НАТО-а који је користио као покриће мировну мисију УН на терену, вршила нападе на властите цивиле како би за то окривио ВРС.⁴⁶¹

* * *

У сукобима у Сирији ситуација је нешто другачија због специфичности сукобљених страна. Наиме, у Сиријском сукобу су са једне стране регуларне оружане снаге, а са друге „умерена опозиција“ и терористичке снаге Исламске државе. Када се грубо погледа чини се да су ту само три сукобљене стране. Међутим, ситуација је далеко компликованија. На страни „умерене опозиције“ се налазе и инструктори како неких држава са запада, тако и неких приватних војних корпорација. Такође, „умерена опозиција“ није јединствена. Постоји неколико фракција унутар ње. Посебан проблем, у погледу поштовања правила међународног права оружаних сукоба, отвара учествовање терористичких група у сукобу у Сирији. Да ли злочинци према међународном праву могу добити статус бораца и да ли се тиме њихов положај може легализовати. Да би добили положај борца морају да испуне прописне услове међународним правом. Посебно је интересантан услов „... да се придржавају правила и обичаја ратовања“. Поставља се питање како могу да се придржавају правила и обичаја ратовања уколико су својим акцијама и активностима окарактерисани као опасност за читаво човечанство. Само вршење злочина им искључује статус легалних бораца. Док се код легалних бораца, у случају да изврше повреде правила и обичаја ратовања, не поставља питање губљења статуса, него утврђује индивидуална кривична одговорност, код ових лица се губи статус јер нису испунила један од основних услова за њихово признање као легалних ратника.

У својој резолуцији 2332 Савет безбедности УН је нагласио да „неселективна употреба оружја, укључујући и артиљерију, затим барел бомбе као и ваздушне ударе, неселективно гранатирање минобацачима, аутомобили-бомбе, самоубилачки напади кроз тунеле и самоубилачки напади бомбама, представљају претњу и кршење правила међународног права“.⁴⁶²

---

⁴⁶¹ Издвојено супротно и издвојено сагласно мишљење судије Приске Матимба Ниамбе (Prisce Matimba Nyambe), Пресуда Генералу Здравку Толимиру доступно на: <http://www.icty.org/bcs/case/tolimir/4 стр. 10>; Пресуда претресног већа у случају тужилац против Станислава Галића, доступно на: <http://www.icty.org/x/cases/galic/acjug/bcs/gal-acjudg061130.pdf>

⁴⁶² Resolution UN, 2332 (2016).

Напредак који је постигнут током 2016. године у преузимању области од стране званичних снага Сирије из руку Исламске државе Ирака и Леванта (ИСИЛ, такође познат као ДАЕШ), и Ал-Нусрах Фронта (АНФ), ипак оставља за собом дубоку забринутост да подручја која остају под њиховом контролом су изложена негативном утицају њиховог присуства, а пре свега насилној екстремистичкој идеологији и општу нестабилност како у Сирији, тако и у региону. Све ово доводи до велике хуманитарне катастрофе пре свега на цивилно становништво. Тешка ситуација, без изгледа да се стање поправи, је довела до масовног исељавања стотина хиљаде људи из овог региона.

Савет безбедности Уједињених нација, уз подршку Међународна Групе за подршку Сирији, решен да се бави свим аспектима претњи, пре свих од Исламске државе (ИСИЛ), АНФ, свих других појединаца, група, лица и ентитета повезаних са Ал-Каидом и другим терористичким групама, позвали су на пуну имплементацију резолуција Савета безбедности 2170 (2014), 2178 (2014), 2199 (2015), 2249 (2015) и 2253 (2015).

У последњим операцијама у време ослобађања града Алепа, умногоне се нису поштовала правила међународног права оружаних сукоба и то првествено од стране ИСИЛ-а и АНФ-а. Ове две фракције су користиле цивилно становништво као живи штит. Циљ је био да у нападима руских ваздушних снага и сиријских копнених снага страда што више цивила, зато им није ни био омогућен одлазак.

Шеф делегације МКЦК у Сирији Маријана Гассер (Marianne Gasser), која је била директно на терену у самом Алепу, је истакла: „Ови пацијенти и цивили су били заробљени на подручју данима због тешких сукоба у близини и да се линија фронта стално приближава. Многи од њих не могу да се крећу и захтевају посебну пажњу и бригу. Све ово мора да је застрашујуће за њих. Наши партнери из сиријског Арапског Црвеног полумесеца покушавају да стигну до њих и да их евакуишу од уторка.“⁴⁶³

Овде дакле се види да су предузете све мере предострожности у нападу и да је цивилно становништво позвано да напусти источни део града Алепа. Ипак, до измештања знатног дела цивила није дошло до окончања оружаних борби и ослобађања Алепа од стране сиријске војске.

---

⁴⁶³ SARC and ICRC evacuate 150 civilians from Aleppo frontline, ICRC, 08 December 2016, <https://www.icrc.org/en/document/sarc-and-icrc-evacuate-150-civilians-aleppo-frontline>.

5.2.3. Посебне методе ратовања

Под посебним методама ратовања се подразумева примена неких мера које имају за циљ слабљење војних потенцијала непријатеља користећи притом цивилно становништво као средство тог слабљења. У суштини, реч је о низу активности који су усмерени против цивилног становништва, са циљем да се негативно утиче и на техничке, али првенствено моралне капацитете противника. Овде треба истаћи и да су репресалије против цивила забрањене. Забрањене су такође и злоупотребе присуства или премештање цивила како би се одређене зоне, које нису утврђене као зоне безбедности, обезбедиле од напада. Нарочито је забрањено да се изврши премештање цивила с циљем да се војни циљеви заштите од напада или како би се заштитиле, подржале или спречиле војне операције.

5.2.3.1. Изнуривање становништва глађу и забрана и онемогућавање приступа хуманитарне помоћи

У члану 52. Протокола I стоји да је забрањено уништити она средства која користи цивилно становништво како би задовољили своје основне потребе.

„Забрањено је напасти, уништити, уклонити или учинити неупотребљивим објекте неопходне за преживљавање цивилног становништва, као што су прехранбени производи, пољопривредне површине за производњу хране, усеви, стока, инсталације за снабдевање водом и складишта са водом и системе за наводњавање...“

У немеђународним оружаним сукобима изгладњивање цивила као метод ратовања је забрањен.⁴⁶⁴ Као радња извршења овог злочина нарочито се наводи да је забрањено нападање, уништавање, уклањање или чињење неупотребљивим средстава и добара неопходних за преживљавање цивилног становништва. Под овим се сматрају намирнице, пољопривредна подручја где се производи храна, усеви, стока, инсталације воде за пиће, залихе те воде и постројења за наводњавање. Заштита је утврђена како се, због вредности тих добара за опскрбу, не би цивилно становништво или противничка страна лишили ових добара, без

---

⁴⁶⁴ Протокол II, 1977, чл. 14.

обзира да ли је мотив изгладњивање цивила, изазивање њиховог иселјења или било који други мотив.

Члан 14. Протокола II наводи: „Забрањено је изнуривање становништва глађу као метод ратовања. У том смислу забрањено је напасти, уништити, уклонити или учинити некорисним објекте неопходне да би цивилно становништво преживело као што су намирнице, пољопривредне области за производњу хране, жетва, жива стока, инсталације за воду за пиће и резерве и постројења за наводњавање.“

Члан 8. (2) (б), (ххv) Статута Међународног Кривичног Суда-а предвиђа да „...намерно изгладњивање цивила као метод ратовања, тако што се цивили лишавају предмета неопходних за њихов опстанак...“ представља ратни злочин у међународним оружаним сукобима.

***

Два случаја се могу узети као показатељи колико се ове посебне методе користе у савременим сукобима. Један је наводна забрана дотурана помоћи и конвоја у енклаве у Сребреници и Жепи у току рата у Б иХ, а други је спречавање да хуманитарни конвоји УН стигну до цивилног становништва у граду Алепу у Сирији. Треба нагласити да се карактери ових сукоба у многоме разликују, те да и околности самих случајева имају мало додирних тачака, али зато ће и указати на неке слабости како нормативних решења, тако и немогућности да се цивили заштите.

Када је реч о рату у Босни, прецизније око зона Сребреница и Жепа судска већа МКТ су у низу судских поступака стала на становиште да је долазило до изгладњивања становништва и спречавања дотура хуманитарне помоћи, нарочито у случају против генерала Здравка Толимира.

Судска већа су и поред низа доказа инсистирала да је узрок хуманитарне кризе у енклавама било спречавање проласка конвоја хуманитарне помоћи од стране Војске Републике Српске.

Са друге стране, у свом издвојеном мишљењу, судија Ниамбе је јасно указала да на основу изнетих доказа није могуће закључити да су хуманитарну крузу у енклавама изазвале снаге ВРС „стежањем обруча“, као и да је то допринело присилном уклањању цивила из енклаве. У доказним материјалима је наведено да неколико конвоја није одобрено, али то свакако не доказује да су сви

конвоји заустављени и да није било дотура хране у заштићену зону. Такође, у сведочењима је наведено да је становништвено провалило у магацине са храном и робом у граду и да се тако снабдевало. Поставља се питање откуд те хране ако конвоји нису пропуштани? Јасно је да је та храна морала некако да да буде допремљена у те магацине. Дакле, још један доказ да су конвоји са хуманитарном помоћи улазили у зону и да је на више места у граду она била ускладиштена.⁴⁶⁵

Друга сведочења су показала да је Армија БиХ такође успоставила пунктове и да је на њима заустављала конвоје и вршила инспекцију материјала који је био превожен. Чак постоје и докази по којима је Армија БиХ узимала део хране и других залиха из тих заустављених конвоја хуманитарне помоћи.⁴⁶⁶ Судија Ниамбе је истакла да иако хуманитарна помоћ није увек стизала до оних којима је била намењена, да се кривица за то не може приписати ВРС.

Судско веће није узело у обзир још једну чињеницу, а то је да су припадници ВРС давали храну и воду цивилном становништву које је било у бази УНПРОФОРА у Поточарима. Зашто би они залихе хране и воде, неопходне за потребе оружаних снага, делиле са цивилима, ако су раније заустављали хуманитарне конвоје са храном и водом.⁴⁶⁷ На ово треба додати и чињеницу, која је потврђена у наким сведочењима у овом, али и другим поступцима, да су снаге Армије БиХ, које су остале у Сребреници, оштетиле водовод и тиме га учинили бескорисним за пијаћу воду. Дакле, та вода је могла да се користи само као техничка.⁴⁶⁸

Мирослава Дероњић је у свом сведочењу истакао да су два дана давали људима нешто хране и воде. Заштићени сведок РW-063 је поткрепио ово сведочење да је помоћ била континуирано дељена током два дана. Указао је да је могуће да није било довољно хране и воде, али да више нису имали. Треба размислити и о чињеници да ли би, ако је постојао удружени злочиначки подухват да се поубијају цивили из Сребренице, Војска Републике Српске давала воду и храну тим истим цивилима.

---

⁴⁶⁵ Издвојено супротно и издвојено сагласно мишљење судије Приске Матимба Ниамбе (Prisce Matimba Nyambe), Пресуда Генералу Здравку Толимиру доступно на: <http://www.icty.org/bcs/case/tolimir/4> стр. 12

⁴⁶⁶ Издвојено супротно и издвојено сагласно мишљење судије Приске Матимба Ниамбе (Prisce Matimba Nyambe), Пресуда Генералу Здравку Толимиру доступно на: <http://www.icty.org/bcs/case/tolimir/4> стр. 13

⁴⁶⁷ *Ibid.*

⁴⁶⁸ Сведочење Хаире Ћатић и емисији „Живот прича“, Прва ТВ, 26. 01. 2017.

***

Сукоби у Сирији још увек нису добили никакве поступке пред међународним кривичним правосуђем, али су УН исказале забринутост за ситуацију у Сирији короз низ Резолуција.

Савет Безбедности УН је у својој Резолуцији 2332 указао да је употреба изгладњивања цивила као метод борбе, укључујући и опсаде насељених подручја као и широко распрострањена употреба метода мучења, злостављања, произвољних погубљења, вансудских убистава, присилних нестанака, насиља заснованог на сексуалној и родној основи, као и све тешке повреде и злоупотребе почињене над децом, противправна и да би их требало зауставити.⁴⁶⁹

И поред напредка који је постигнут током 2016. године у преузимању назад области од стране званичних снага Сирије, из руку Исламске државе Ирака и Леванта (ИСИЛ, такође познат као ДАЕШ), и Ал-Нусрах Фронта (АНФ), ипак оставља за собом дубоку забринутост да та подручја остају под контролом ИСИЛ-а и АНФ-а и да негагативни утицају њиховог присуства, као и насилно екстремистичка идеологије утичу на стабилност у Сирији и региону, укључујући и разарајући хуманитарни утицај на цивилно становништво, што је довело до расељавања стотина хиљаде људи.⁴⁷⁰

Потврђујући своју решеност да се бави свим аспектима претњи, од Исламске државе (ИСИЛ), АНФ и свих других појединаца, група, лица и ентитета повезаних са Ал-Каидом и другим терористичким групама, Савет безбедности Уједињених нација, уз подршку Међународна Групе за подршку Сирији, позвали су на пуну имплементацију резолуција Савета безбедности 2170 (2014), 2178 (2014), 2199 (2015), 2249 (2015) и 2253 (2015).

Савет безбедности је том приликом осудио сваки облик насиља и застрашивања, и упозорио да су лица која прате конвоје и која су саставни део конвоја у хуманитарним акцијама далеко више изложени разарању и пљачкању.⁴⁷¹ Такође, наведено је да сви учесници у оружаном сукобу треба да промовишу безбедност, сигурност и слободу кретања хуманитарног особља, медицинског

---

⁴⁶⁹ Resolution 2332 (2016), United Nations, Security Council, S/RES/2332 (2016), 21 December 2016.

⁴⁷⁰ *Ibid.*

⁴⁷¹ *Ibid.*

особља, хуманитарног особља које се бави активностима медицинске и цивилне заштите, особља Уједињених нација и њиховог пратећег особља.⁴⁷²

Особље сиријског Црвеног Полумесеца и других хуманитарних радника ради у дубокој изолацији у градовима у којима се изводе борбе, пре свих у Алепу, па је тако указано и на то што и поред овако тешких услова УН успео да испоручује помоћ милионима људи којима је хуманитарна помоћ потребна.

Помоћ укључује испоруку помоћи у храни за више од 3 милиона људи; непрехрамбених производа за 2,9 милиона људи; санитетског материјала за 9 милиона, воде и хигјенских прибора за више од 2,5 милиона људи.

„Понављајући своју дубоку забринутост у свим случајевима препрека за ефективну испоруку хуманитарне помоћи, истичући да ИСИЛ, АНФ и други појединци, групе, лица повезаних са Ал Каидом, ометају ефикасну испоруку хуманитарне помоћи, да су одговорни за спречавање испоруке помоћи кроз намерно ометање и опструкцију.“⁴⁷³

Уједињене нације су упозориле да се и поред последњих упозорења наставило са спречавањем хуманитарне помоћи за лица у граду Алепу. Ситуација у самом граду је била на корак од хуманитарне катастрофе, а томе је допринела и забрана дотура хуманитарне помоћи коју су спровеле једним делом и регуларне сиријске снаге, али у далеко већој мери припадници терористичких група, које су држале цивилно становништво, са циљем да их користе као живи штит, а и да би јавност међународне заједнице била уперена у дешавању у Алепу.

У септембру 2016. године дошло је до напада на хуманитарни конвој МКЦК. Том приликом је страдало двадесет цивила и један припадник Сиријског Црвеног Полумесеца. Они су страдали док су истоваривали камионе са неопходном хуманитарном помоћи. Већи део помоћи је том приликом уништен, а хиљаде људи је остављено без „толико потребне хране и медицинске помоћи“.⁴⁷⁴ У том документу је исказана забринутост за напад на волонтере и чланове мисије. Такође, је указано на тешко кршење правила међународног хуманитарног права. Како је истакао Петер Маурер (Peter Maurer) Председник МКЦК, непоштовање и непружање заштите радника и структура укључених у хуманитарне операције

---

⁴⁷² *Ibid.*

⁴⁷³ *Ibid.*

⁴⁷⁴ “Syria: Attack on humanitarian convoy is an attack on humanity”, International committee of the red cross, release 20 september 2016. <https://www.icrc.org/en/document/syria-attack-humanitarian-convoy-attack-humanity>

може довести до озбиљних репрекусија по саме хуманитарне операције, али и милионе људи довести на руб егзистенције.⁴⁷⁵

Нешто раније у мају 2016. године дошло је до још једног непропуштања конвоја са хуманитарном помоћи и лековима. Тада је конвој заустављен од стране регуларних оружаних снага Сирије на уласку у град Дараја (Daraya). У граду су се оружане борбе водиле више од три и по године. Становништву које је било у окружењу је била неопходна хуманитарна помоћ и лекови.⁴⁷⁶

НАТО авијација је током агресије 1999. године више пута бомбардовала болнице, санитарска возила, возила за дотурање медицинске и друге хуманитарне помоћи, објекте за хоспитализацију умоболних лица. Пример је свакако ракетирање Неуролошке клинике у оквиру клиничко болничког центра Драгиша Мишовић. У једном нападау страдала су три непокретна лица, а више их је рањено. Напад на болницу за плућне болести у Сурдулици однео је 13 лица, 38 је повређено, а три се воде као нестала.⁴⁷⁷ Негде око 127 здравствених објеката је уништено или оштећено током агресије.⁴⁷⁸

Када је реч о самим конвојима хуманитарне помоћи НАТО званичници су јавно давали изјаве да не могу гарантовати безбедност хуманитарних пошиљки и конвоја упућених Југославији. Негде у мају 1999. Године бомбардован је конвој „Лекари света“, који је возио хуманитарну помоћ Приштинском Клиничком центру. Том приликом није било жртава али су уништена возила и сва хуманитарна помоћ.⁴⁷⁹ Неке чланице НАТО-а из окружења су циљано и намерно одуговлачили са пропуштањем преко своје територије и границе хуманитарну помоћ. Тако је Мађарска на својој граници задржала више дана царински прегледан хуманитарни конвој из Русије и Белорусије. Дакле овај конвој је прошао све прегледе, али је неоправдано и непотребо задржаван.⁴⁸⁰

---

⁴⁷⁵ *Ibid.*

⁴⁷⁶ Syria: Aid convoy turns back after being refused entry to besieged Daraya, *Joint statement by the ICRC and the United Nations in Syria, ICRC*, 12 May. 2016.

⁴⁷⁷ Владан Јончић, *Op cit.*, Војно дело, бр.2. ВИЗ, Београд, 2001., стр.9-33.

⁴⁷⁸ *Ibid.*

⁴⁷⁹ *Ibid.*

⁴⁸⁰ *Ibid.*

5.2.3.2. Принудни премештај

Женевска конвенција о заштити грађанских лица наводи у чл. 49 да: „Принудна пресељавања, масовна или појединачна, као и прогонства заштићених лица са окупиране територије на територију окупирајуће Силе, или на територију било које друге државе, окупиране или не, забрањена су, без обзира на разлог.“ Дакле, утврђена је општа забрана било каквог измештања цивила. Међутим, у неким изразито специфичним околностима читава ситуација се мења.

Ово правило је подигнуто на ниво општеприхваћеног правила, а представља и саставни део обичајног права. Самим правилом дефинисана је забрана како у међународним, тако и у немеђународним сукобима.

У међународним оружаним сукобима стране не могу депортовати или присилно премести цивилно становништво са једне окупиране територије, у целини или делимично, осим ако то захтева безбедност цивила или императивни војни разлози.

Када је реч о немеђународним оружаним сукобима, стране у сукобу не могу наложити расељавање цивилног становништва, у целини или делимично, из разлога везаних за сукоб, осим ако је у питању безбедност цивила или императивни војни разлози.

Изузетак од ове забране омогућава да „...окупирајућа Сила може да приступи потпуној или делимичној евакуацији одређене окупиране области ако то захтевају безбедност становништва или императивни војни разлози“. Ово схватање је прихваћено и у неким пресудама МКТЈ, али и у издвојеним мишљењима неких судија.

Такве евакуације могу да са собом повуку пресељење заштићених лица само у унутрашњост окупиране територије, изузев у случају материјалне немогућности. Становништво које је на тај начин евакуисано има бити враћено у своје домове чим непријатељства на том подручју престану. Приступајући тим пресељењима или тим евакуацијама, окупирајућа Сила је дужна да се постара, у највећој могућој мери, да заштићена лица буду пристојно смештена, да се пресељења изврше под задовољавајућим условима у погледу здравља, хигијене, безбедности и исхране, као и да чланови једне исте породице не буду одвајани једни од других. Сила заштитница мора да се обавести о пресељењима и евакуацијама чим до њих дође.

Правило које може бити од посебног значаја се односи на забрану да Окупирајућа сила задржава заштићена лица у области која је нарочито изложена ратним опасностима. И овде постоји изузетак у случају захтева безбедност становништва или императивних војних разлога, али свакако да је јасно упутствено да ниједна сукобљена страна не сме да цивиле премешта или задржава на одећеном простору како би их користила као „живи штит“. Овакав случај се догодио у сукобу у Сирији, када су снаге терористичке Исламске државе, али и оружане снаге „умерне опозиције“, односно АНФ, онемогућиле цивилима да напусте Алеп. Непосредно пре потпуног ослобађања Алепа у време припреме последњих оружаних операција регуларне снаге сиријске војске су позвале цивиле да напусте Алеп и оду на сигурна одредишта док се не заврши војна операција. Исти позив су упутиле и оружане снаге Руске Федерације, које се тамо налазе на позив легално и легитимно изабраног режима и Владе у Дамаску. И поред више позива, највећи део цивила је био приморан да остане и на тај начин био изложен борбеним дејствима и страдању. Светска јавност је одмах оптужила оружане снаге Сирије и Русије за страдање цивила, а да притом нису ни поменули да те цивиле уствари Исламска држава и АНФ држе као таоце и како би жижу светске јавности држали упрту у дешавања у Алепу и на тај начин, као што у више случаја рађено, представили да су то жртве сиријске војске.

Окупирајућа Сила, такође, не сме да приступи депортовању нити пресељењу извесног дела свог сопственог грађанског становништва на територију коју је окупирала.

Правило које забрањује присилно расељавање цивилног становништва укључено је у многе војне приручнике који се примењују, или су се примењивали. Статут Међународног кривичног суда налаже да „наређивање за пресељавање цивилног становништва из разлога везаних за сукоб, осим ако то захтевају сигурност цивила или неопходни војни разлози”, представља ратни злочин у немеђународним оружаним сукобима.⁴⁸¹ Као што можемо закључити премештај цивила је забрањен како у међународним тако и немеђународним оружаним сукобима, изузев у два случаја. Један случај је безбедност цивила и цивилног становништва, а други се односи на императивне војне разлоге. Први разлог омогућава премештај, али тек ако се након исцрпне анализе и процене утврди да

---

⁴⁸¹ Статут Међународног кривичног суда, члан 8. (2) (е).

је то једини начин да би се они заштитили. Други изузетак представља војна потреба која захтева да је неопходно предузети неку радњу да би се постигао ратни циљ који је немогуће остварити, односно постићи, а да се не угрози цивилно становништво. Зато је, у циљу заштите, неопходно да се цивили преместе.

Ова обавеза је врло значајна јер често може да буде основ за злоупотребу. Под изговором да се размештање цивила врши у циљу њихове заштите, заправо они присилно расеље из чисто политичких и разлог аили разлога етничког чишћења или неки други разлог који је противан међународном праву. Са друге стране, у већини случајева, размештање цивила је од стране неких институција било окарактерисано као радња геноцида, а не као мера коју су дужни да предузму војни команданти на терену како би испоштовали управо ову меру предострожности у нападу. Ако се погледају пресуде Међународног трибунала за бившу Југославију јасно се може видети да ни један случај, у коме су Срби оптужени за премештање, није окарактерисано као обавеза да цивили буду склоњени са простора на ком ће доћи до извођења војних операција, већ као акт у циљу насилног премештања цивилног становништва.

Овој тврдњи иде у прилог управо случајеви око заштићених зона Сребреница и Жеп. У овим случајевима је дошло до погрешног тумачења премештања цивила са ових подручја из разлог авојне потребе по слову међународног права оружаних сукоба.

У сведочењу, које је дато у поступку против генерала Здравка Толимира, Вићентијус Егберс (Vicentius Egbers) је закључио да су људи одвожени против своје воље и да они нису имали избора.⁴⁸²

Веће је, у овом случају, уз издвојено мишљење судије Ниамбе, закључило да је руководство Босанских Срба имало заједнички план да присилно уклони становништво (босанске муслимане) из сребреничке и жепске зоне. Донели су одлуку да је превоз аутобусима око 25 до 30 хиљада цивила- муслимана из Сребренице и око 4400 из Жепе представља кривично дело присилног

---

⁴⁸² Издвојено супротно и издвојено сагласно мишљење судије Приске Матимба Ниамбе (Prisce Matimba Nyambe), Пресуда Генералу Здравку Толимиру доступно на: <http://www.icty.org/bcs/case/tolimir/4> стр. 11

премештања. Овде се такође можемо сложити са мишљењем судије Ниамбе да није „ван разумне сумње“ доказано да је постојало присилно премештање.⁴⁸³

Да би постојало присилно расељавање у пракси неопходно је да је оно извршено протеривањем или неким дугим обликом присиле. Присилан карактер расељавања утврђује се на основу тога што жртве нису имале другог избора у погледу свог пресељења.⁴⁸⁴

Према правилима која предвиђа Четврта женевска конвенција, УНПРОФОР је био обавештен о евакуацији и она је извршена према свим правилима која предвиђа међународно хуманитарно право.

У време када је 1995. године Војска Р. Српске ушла у Сребреницу око 25.000 до 30.000 цивила се склонило у базу УН у Поточарима и одатле изразило жељу да аутобусима оде на територију под контролом Армије БиХ. Непосредно пре овога захтева у истом правцу су мушкарци из Сребренице покушали пробој. Пробој је извршен под оружјем као класична војна операција пробијања из непријатељског обруча. Сам продор није успео.

Војсци Републике Српске је замерано да је успоставила такве услове у Сребреници да у тој зони више није било могуће да опстане цивилно становништво. Међутим, докази показују да су цивили далеко раније, још 1993. године користили конвоје за помоћ коју су слале УН како би напустили у то време заштићену зону. У наредном периоду се жеља да цивили напусте овај простор још повећала јер су страховали од све учесталијих сукоба ВРС и Армије БиХ, али и од учесталих ваздушних удара НАТО-а.

Доказ да није дошло до присилног премештања цивила је и изјава пуковника Томаса Кареманса (Thomas Jakob Peter Karremans), по чијем мишљењу је већина цивила желела да оде у Тузлу где би имали боље животне услове.

Чак је у једном случају генерал Ратко Младић породици Ђамиле Омановић понудио свој аутомобил јер је ова инсистирала да буде безбедно евакуисана.

Може да се закључи да није постојала намера Војске Републике Српске да насилно премести цивилно становништво, а посебно да то није учињено у циљу извршења геноцида.

---

⁴⁸³ *Ibid.*

⁴⁸⁴ *Ibid.*

Са друге стране, постоји обавеза да се у изразито лошим ситуацијама цивилно становништво изведе из потенцијалне зоне дејстава и да се на тај начин заштити од евентуалног страдања.

Сличан пример се догодио у Сирији у војним операцијама око града Алепа. Око 150 цивила, од којих су већина били беспомоћни или им је хитно била потребна помоћ, су били евакуисани касно ноћу из болнице у Старом граду Алепу, у заједничкој операцији Сиријског Арапског Црвеног полумесеца и МКЦК. Дар ал-Сафаа, изворно „Стара кућа“, чија је улога била проширена због кризе, искоришћена је за смештај пацијената којима је била потребна нега „за ментална обољења или за физички инвалидитет“. Три десетине других цивила, међу њима велики број повређених је такође потражило уточиште на овом месту. Да ли се ова операција може сматрати да је присилно премештање цивилног становништва? По свим показатељима није, јер су исуњени услови које предвиђају правила и обичаји ратовања.

Такође, у случају против Анта Готовине, Ивана Чермака и Младена Маркача утврђено је да су оптужени индивидуално али и колективно планирали, наређивали, припремали, помагали и извршили присилно премештање или депортацију српског становништва под претњом насиља и застрашивања. Поред претњи и застрашивања неретко су пљачкали и уништавали имовину у власништвну Срба и на тај начин протерали и онемогућили повратак преко 250 000 Срба.⁴⁸⁵

Пред МКТЈ било је и других случајева у којима је предмет оптужнице било присилно премештање или депортација. То су случајеви Блашкић, Крстић, Налетилић, Мартиновић. У случају против последње двојице

***

Често долази до погречног закључка да је прогон дело слично насилном премештању. Зато је важно навести елементе које је МКТЈ предвиђа као кривично дело прогона.

Претресно веће у предмету Купрешкић изложило је да кривично дело прогона чине: 1) грубо и флагрантно ускраћивање, 2) на дискриминционој основи 3) неког темељног права које је утврђено међународним обичајним или

---

⁴⁸⁵ МКСЈ, Предмет бр. IT-06-90-РТ тужилац против Анте Готовине, Ивана Чермака, Младена Маркача, Измењена спојена оптужница, стр. 14.

конвенционим правом, 4) а које досеже исти степен тежине као и други злочини против човечности набројени у члану 5.⁴⁸⁶ Претресно веће сматра да се дела која задовољавају четири горе наведена критеријума, као и опште захтјеве примјенљиве на све злочине против човјечности, могу сматрати прогоном, а да се при томе не крши принцип легалитета.⁴⁸⁷

Статут МКС-а надаље дефинише прогон као "намерно и драстично лишавање неке групе или заједнице основних људских права због њихове припадности тој групи или заједници".⁴⁸⁸

Као сами акти којима је могуће извршити ово дело наводе се: напади на градове, градиће и села, копање ровова и коришћење талаца и живих штитова, безобзирно разарање и пљачкање, разарање и наношење штете верским и образовним институцијама, охрабривање и потпаљивање мржње на политичкој и другим основама, отпуштање и смењивање босанских Муслимана из органа власти...⁴⁸⁹

Корени овог кривичног дела лежи у негацији једнакости људских бића и на дискриминацији. У кривичном делу прогона та је дискриминациона намера постигнута на агресиван начин, грубим и систематским гажењем темељних људских права групе која је у овом случају жртва.⁴⁹⁰

Код кривичног дела геноцида злочиначка намера је уништење групе као такве, док је код кривичног дела прогона злочиначка намера пак насилна дискриминација једне групе или њених припадника која се проводи грубим и систематским кршењем њихових темељних људских права. У предмету Крупешкић оптужба тврди, а Претресно веће се са том тврдњом слаже, да је циљ убијања Муслимана – цивила пре свега био да се та етничка група протера из села, а не да се као таква уништи.⁴⁹¹

---

⁴⁸⁶ МКСЈ, Пресуда Претресног већа у предмету Тужилац против Купрешкића и других, доступно на: http://www.icty.org/x/cases/kupreskic/tjug/bcs/000114_summary.pdf

⁴⁸⁷ *Ibid.*

⁴⁸⁸ Statut MKS-a, član 7(2)(g). Видети и Report of the Preparatory Commission for the International Criminal Court, Finalised Draft Text of the Elements of Crimes, 6. juli, 2000., PCNICC/2000INF/3/Add.2 преузето из: http://www.icty.org/x/cases/kupreskic/tjug/bcs/000114_summary.pdf

⁴⁸⁹ МКСЈ, *op.cit.* Пресуда Претресног већа у предмету Тужилац против Купрешкића

⁴⁹⁰ МКСЈ, Пресуда Претресног већа у предмету Тужилац против Купрешкића и других *op.cit.*,

⁴⁹¹ *Ibid.*

5.2.4. Заштита цивилног становништва условима пада под власт непријатеља (на окупираној територији)

*Окупираном територијом сматра се копнени, поморски и ваздушни простор једне државе који је стварно потчињен и у ефективној је власти друге зараћене стране која је у стању да власт одржава.*⁴⁹² У доктрини међународног права најстарија дефиниција потиче од Енриха Ватела и Аугуста Хефтера који су први раздвојили појам ратне окупације од простог освајања.⁴⁹³

Четврта женеvsка конвенција, Протокол и обичајна правилима међународног хуманитарног права предвиђају заштиту цивилног становништва на окупираној територији која не може бити ускраћена одлукама институција или влада окупационе силе. Такође, не могу бити ускраћени било којим споразумом закљученим између власти окупираних територија и окупационе силе, „нити у случају анексије од стране потоњих целе или дела окупиране територије“.

Појединачна или масовна присилна пресељења, депортације и евакуација заштићених лица из окупиране територије на територију окупационе сила или било које друге земље, окупиране или не, забрањена су без обзира на разлог (чл.49. IV женеvsке конвенције). У одређеним ситуацијама могуће је да окупациона сила спроведе потпуну или делимичну евакуацију са одређеног подручја, ако безбедност становништва или императивни војни разлози то захтевају (чл. 49. ст. 2). Ова евакуација се не односи на расељавање заштићених лица изван граница окупиране територије, изузев кад из материјалних разлога није могуће избећи такво расељавање. Лица евакуисана на овај начин биће враћена у своје домове чим престану непријатељства на том подручју. У случају таквих евакуација, окупациона сила је такође дужна да обезбеди, у највећој мери у којој је то изводљиво, одговарајући смештај заштићених лица, задовољавајуће услове селидбе у погледу хигијене, здравља, безбедности и исхране, као и да чланови исте породице не буду одвојени. О свим овим трансферима и евакуацијама шаљу се обавештења сили заштитници. С друге стране, окупациона

⁴⁹² Гавро Перезић, *Op. cit.*, 1986, стр. 231; Зоран Вучинић, *Op. cit.*, стр. 426-427; Смиља Аврамов, *Op. cit.*, стр. 712- 713; Владан Јончић, *Op. cit.*, 2010, стр. 238; Hersch Lauterpacht, *International Law*, Vol. II, London-New York-Toronto, 1952, р. 434; Ernest Nis, *L'occupation de guerre*, Bruxelles, 1919, р. 8; Луј Ле Фир, *Op. cit.*, 2001, стр. 616.

⁴⁹³ August Wilhelm Heffer, *Das europäische Völkerrecht der Gegenwart*, Berli, 1844 и Enrich De Vattel, *Le droit des Gensuo Principes de la Loi Naturelle*, Carnegie Inst. Washington, 1916, §§. 11, 13, преузето од Смиља Аврамов, *Op. cit.*, стр. 712.

силе не сме депортовати или премештати делове сопственог цивилног становништва на територију коју у том тренутку држи под окупацијом (чл. 49. ст. б). Заштићена лица се не смеју задржавати у областима посебно изложеним од опасности рата, осим ако то захтевају разлози безбедности становништва или императивни војни разлози.

Окупациона сила не може и не сме присилити заштићена лица да служе у њеним оружаним снагама, нити је дозвољен притисак или пропаганда који би имали за циљ обезбеђивање добровољног приступа (чл. 51).

Заштићена лица окупациона сила не може присилити на рад, осим ако су старија од осамнаест година и ако је у питању рад неопходан за потребе окупационе војске или за комуналне услуге, исхрану, смештај, одећу, транспорт или здравље становништва окупиране земље. Такође заштићена лица ни под којим условима не могу бити приморана да обављају посао који би их укључио у војне операције (чл. 51. ст. 2).

У случају радног ангажовања посао се обавља искључиво на окупираној територији и то у оним местима где се налазе лица која се ангажују за рад. Свако од тих лица ће, уколико је то могуће, бити задржано у свом редовном месту запослења. Заштићена лица имају право на правичну накнаду за посао, а исти би требало да буде у складу са њиховим физичким и интелектуалним способностима. У погледу услова рада и мера заштите на раду, плате, радног времена, опреме, обуке, накнаде у случају повреде на раду и болести лица радно ангажованих на овај начин, примењују се законски прописи који су на снази у окупираној земљи. Уколико би радници одбили да раде нису дозвољене никакве мере или санкције против њих, а нарочито ово одбијање не сме довести до мобилизације радника у војним или паравојним организацијама. Окупациона сила није овлашћена да закључи никакав споразум или да донесе неки пропис којим би искључила могућност да се радник обрати сили заштитници и од ње захтева интервенцију (чл. 52). Забрањене су све мере које имају за циљ стварање незапослености или ограничавање могућности које се нуде радницима на окупираној територији, како би се исти навели да раде за окупаторску силу (чл. 52. ст. 2).

Ако становништво окупиране територије није адекватно снабдевано средствима неопходним за живот попут хране, одеће и лекова, окупациона сила је дужна предузети мере да се такво стање отклони и олакша, а у том циљу може сарађивати и са неутралним државама и хуманитарним организацијама као што је

МКЦК. Нарочито су обавезне све стране потписнице Четврте конвенције да обезбеде несметан пролаз ових пошиљки, по договореним рутама и времену транспорта, те да исте доспеју у посед становништва којем је потребно, а не у корист окупационе силе. Окупациона сила не сме променити намену пошиљки, осим у случајевима хитне потребе, у интересу становништва окупираних територија и уз сагласност силе заштитнице. Дистрибуција ових пошиљки помоћи врши се уз сарадњу и под надзором Сила заштитница. То се може поверити, споразумом између окупационе силе и силе заштитнице, некој неутралној сили, МКЦК или некој другој непристрасној хуманитарној организацији (чл. 25). Такве пошиљке су изузете на окупираној територији од свих трошкова, пореза и царина, осим ако су исти неопходни за економске интересе територије. Поред ових неопходних разлога безбедности, заштићена лица на окупираним територијама имају право да примају појединачне пошиљке које су њима упућене.

Окупациона сила не сме да врши реквизицију прехранбених производа, медицинског материјала и опреме на окупираној територији, осим за потребе окупационих снага и управе, узимајући у обзир и захтеве и потребе цивилног становништва. С тим у вези, окупациона сила је дужна да обезбеди правичну накнаду за реквирирану робу.

Силе заштитнице мора бити омогућено да провери стање хране и медицинске опреме на окупираној територији, осим када то привремено не дозвољавају императивни војни захтеви.

Даље, забрањено је уништавање од стране окупационе силе имовине која припада приватним лицима или држави, другим јавним властима, друштвеним организацијама или задругама, осим када је такво уништавање апсолутно неопходно војним операцијама.

Окупациона сила не сме мењати статус јавних службеника или судија на окупираним територијама, примењивати санкције или друге мере принуде или дискриминације против њих, како би се они уздржали од савесног испуњавања својих дужности. То, међутим, не утиче на право окупационе силе на уклањање јавних званичника са њихових позиција (чл. 54).

Окупациона сила је дужна да обезбеди у највећој могућој мери несметан рад болничких установа, служби јавног здравља и хигијене. Нарочито овде треба истаћи усвајање и предузимање превентивних мера неопходних за борбу против ширења заразних болести и епидемија (чл. 56).

Сила која је окупираола територију на њој може извршити реквизицију цивилних болница само привремено и само у случајевима хитне потребе за бригу о рањеним и болесним војницима и под условом да су обезбеђени погодни аранжмани за негу, третман и смештај у болници цивилног становништва као пацијената. Материјал и складишта цивилних болница не могу се узимати све док су неопходни за потребе цивилног становништва (чл. 57).

Поред тога, окупациона сила ће дозволити верским поглаварима да пружају духовну помоћ члановима њихових верских заједница, те дозволити пошиљке књига и опреме потребне за верске потребе и олакшати дистрибуцију на окупираној територији и обезбедити објекте неопходне за религијске обреде (чл. 58).

Кривични закони окупиране територије остају на снази за време окупације. Судови на окупираној територији настављају да функционишу и обављају своју надлежност у складу са законима окупиране територије (чл. 64). Само у случајевима када ови закони представљају претњу по безбедност или по примену Конвенције, ови закони могу бити укинати или суспендовани од стране окупационе силе. Окупациона сила може да доноси кривичне законе, али исти не могу ступити на снагу пре него што је са њима упознато становништво окупиране територије на језику који разумеју, нити је могуће утврдити им ретроактивно дејство. У случају кршења кривичног закона, окупациона сила може предати оптуженог правилно конституисаним, неполитичким војним судовима, под условом да исти заседају у окупираној земљи. Апелациони судови, као виши односно другостепени судови ће првенствено имати седиште у окупираној земљи (чл. 64-66).

Једно од правних правила усвојених у свим правним системима да је забрањена ретроактивна примена закона се примањује и овде. Судови примењују само оне одредбе закона који су важили пре учињеног акта којим се крши закон (чл. 70). Судови морају узети у обзир чињеницу да оптужени није држављанин окупационе силе (чл. 68. ст. 3). То је чињеница о којој морају да воде рачуна при утврђивању кривице и при одмеравању казне. Заштићена лица се не могу ухапсити, кривично гонити или бити осуђена од стране окупационе силе за дела почињена пре окупације или током привременог прекида непријатељстава. Изузетак од овог правила је ако су кршила законе и обичаје ратовања.

Држављани окупационе сила који су, пре избијања непријатељства, потражили уточиште на територији окупираних државе, не могу бити ухапшени, кривично гоњени, осуђени или депортовани из окупираних територија, осим за кривична дела почињена након избијања непријатељства, или за кривична дела из општег права почињена пре избијање непријатељства која би, у складу са законом окупираних држава, оправдавала екстрадицију у време мира.

Кривичну санкцију може изрећи надлежни суд окупационе сила наконведеног редовног поступка суђења уз поштовање основних међународно признатих принципа у вези са кривичним гоњењем и поступком. Под истима се подразумева право оптужених лица која су процесуирана од стране окупаторске силе, да буду обавештена у писаној форми и на језику који разумеју, о појединостима оптужбе против њих, затим о њиховом праву на одбрану (извођење свих доказа укључујући и саслушање сведока, стручну помоћ и посете адвоката, помоћ преводиоца, право на суђење у разумном року, право на жалбу и обавештење о роковима и начинима подношења исте). Рок за жалбу, у случају казни које укључују смртну казну или казну затвора у трајању од две године или више, не тече све док обавештење о пресуди није примила Сила заштитница (чл. 70-75).

Уколико заштићено лице почини дело које је усмерено да нашкоди окупационој сили, али које са друге стране не представља напад на живот или тело припадника оружаних снага окупационе силе или њене администрације, или изазива озбиљну колективну опасност, или је истим озбиљно оштећена имовина окупационе силе или администрација или инсталације које користе окупационим снагама или администрацији може бити кажњено само мером интернирања или затвора и то у периоду који је сразмеран учињеном делу или нанетој штети.

Заштита цивилног становништва у немеђународним оружаним сукобима у ситуацијама пада под власт непријатеља је врло специфична. Наиме, неопходно је да се прво дефинишу стране у сукобу и ко у тој ситуацији представља непријатеља, односно окупациону силу. У немеђународним оружаним сукобима сви цивили и цивилно становништво су у исто време држављани дотичне државе. Људска права на неки начин представљају ограничења која су постављена понашању државе према лицима који су њени држављани, али и према странцима. С друге стране, међународно хуманитарно право регулише односе у оружаним сукобима, па се у заштити цивилних лица у овој врсти сукоба преклапају људска

права (у ширем смислу) и норме међународног хуманитарног права. На основу одредаба заједничког члана 3. Женвских конвенција из 1949.године, Допунског протокола II и правила обичајног међународног хуманитарног права, стране у немеђународном оружаном сукобу, у чијој власти се налазе цивили и цивилно становништво на територији која је преузета од супростављене стране, је дужна да са њима поступа човечно и без дискриминације засноване на раси, вероисповести или политичких уверења. Врло је битно дефинисати када је дошло до пада под власт непријатеља, односно када је престала примена силе једне од супростављених страна на одређеном делу територије. Овај моменат је врло битан, јер као што је наглашено, међународно хуманитарно право не третира стања унутрашњих немира и тензија, која скоро увек представљају „претпоље“ оружаног сукоба, али се појављују и након непосредног завршетка оружаног сукоба. Међународно хуманитарно право, под утицајем праксе, почело је да се примењује и у унутрашњим сукобима у последњим деценијама, али само кад се за то испуне иначе непрецизни услови, односно, „када су сукоби узели такав обим да је, у циљу заштите лица у сукобу, а пре свих цивила, неопходно да се оствари минимум хуманитарне заштите“.

Да би утврдили постојање стварног пада под власт супротстављених страна неопходно је да страна која успостави контролу над одређеном територијом тако што ће органе власти заменити својим и успоставити своју привремену управу и изда упутства за спровођење исте.

На основу изнесеног, може се закључити, да поједини цивили и цивилно становништво, које се у датом моменту и на било који начин, у случају сукоба, нађу у рукама стране у сукобу имају право на заштиту норми међународног хуманитарног права. Норме међународног хуманитарног права штите цивиле и на местима на којима се у том тренутку не одвијају никакве борбе. Битан елемент је само ефективна контрола над одређеном територијом.

Посебно интересантно питање јесте да ли је потребно за институт окупације да читава територија буде окупирана. Односно, према међународном праву територију државе представља тродимензионални простор оивичен границама. У циљу разумевања треба истаћи да она обухвата површину територије, ваздушни простор изнад те територије, све водене површине уз поштовање правила права мора и целокупну масу испод површине земље. За питање окупације посебно је интересантно да ли је могуће да постоји делимична

окупација у том територијалном смислу, односно да ли је могуће да су успостави фактичка власт над рецимо само ваздушним простором. Овакво становиште је истакако, у свом усменом излагању, Бојан Милисавћевић и на основу параметара који се тичу окупације могуће је прихватити овај став.

5.2.4.1. Забрана убиства цивила

Незаконита убијања могу да произлазе из директног напада на цивиле, из недискриминаторног напада или из напада усмерених на војне циљеве који као колатералну штету изазивају сувишне губитке цивилног становништва. Без обзира под којом од ових ситуација страдају цивили, сва таква убијања су забрањена правилима о вођењу непријатељстава и представљају кршење правила права оружаних сукоба. Када је у питању ситуација пада под власт непријатеља може се само говорити о случајевима директног напада на цивиле.

Неки војни приручници и правилници су дефинисали забрану убиства цивила. Тако је ово правило наведено и у Либеровом кодексу.⁴⁹⁴ Забрану убиства, као основну гаранцију, познаје и Допунски протокол II.⁴⁹⁵ Убиство је одређено као злочин и према Статуту Међународног кривичног суда у односу и на немеђународне и на међународне оружане сукобе.⁴⁹⁶ Забрана убијања цивила као и лица *hors de combat* је објављена у бројним војним приручницима, тако да је садржана и у законодавству великог броја држава.⁴⁹⁷ Међународни комитет Црвеног крста је у више наврата на својим конференцијама осудио убијања цивила и лица *hors de combat*, руководећи се чињеницом да је такво понашање забрањено међународним хуманитарним правом. Такође, према инструментима која се односе на људска права, убиство цивила и лица *hors de combat* је забрањено. Ову забрану је немогуће ограничити или дерогирати нити по једном од уговора и зато је применљива у свако доба.⁴⁹⁸

Сукоби у Сирији су потврдили чињеницу да у сукобима у последњих неколико деценија страда далеко више цивила него раније. Страдање цивила директно је повезано са оружаним операцијама. Цивили страдају од директних

⁴⁹⁴ Либеров кодекс, чл. 23. и 44.

⁴⁹⁵ Допунски протокол уз Женевске конвенције од 12. августа 1949. године о заштити жртава немеђународних сукоба, члан 4. (2. а).

⁴⁹⁶ Статут Међународног кривичног суда, члан 8(а)(i) и (ц)(i).

⁴⁹⁷ *Customary International Humanitarian Law*, Vol. II, 2005.

⁴⁹⁸ Види: Међународни пакт о грађанским и политичким правима, члан 4.(2).

напада оружаних снага и оружаних група. Председник Међународног комитета Црвеног крста, Петар Мауер је описао борбу за сиријском граду Алепу, као један од најтежих сукоба у савремено доба. „Борба су се интензивирале током протекле недеље са стотинама убијених и неиспитаним бројем повређених. Јавне службе су учиниле све, али нису успеле. Десетине хиљада су заробљени и без помоћи.“⁴⁹⁹

Председник Мауер је навео: „Људска цена борбе у Алепу је једноставно превисока. Апелујемо на све стране да заустави уништавање и неселективне нападе и да зауставе убијање. Странке које су укључене у борбу морају да поштују основна правила ратовања, у циљу спречавања губитака више невиних живота. Осим директне претње коју представљају борбе, недостатак основних услуга као што су вода и струја, представља непосредну и драматичну претњу за два милиона људи, који имају велике тешкоће да добију основну медицинску негу.“⁵⁰⁰

5.2.4.2. Нехумани поступак и дискриминација

Забрана нехуманог поступања са цивилима и лицима *hors de combat* истиче: „...поступаће се у свакој прилици човечно, без икакве неповољне дискриминације засноване на раси, боји коже, вери или убеђењу, полу, рођењу или имовном стању, или било коме другом сличном мерилу“. Такође, Допунски протокол II појачава ову заштиту чланом 4. у коме се наводи: „Сва лица која не узимају директно учешће или која су престала да учествују у непријатељствима, без обзира на то да ли је њихова слобода била ограничена или не, имају право да њихова личност, част и убеђење и верско убеђење буду поштовани. Она ће у свим приликама бити хумано третирана, без икакве дискриминације“.

Као важан елемент у поменутиим инструментима примећује се појам „хумани поступак“. Тако и код заједничког члана 3. у све Женевске конвенције из 1949.године и члана 4. Допунског протокола II, позив на поступање „без икакве неповољне дискриминације“, односно „без икакве дискриминације“ упућује на становиште да је то предуслов за хумано поступање. Даље, може да се уочи да је забрањено „неповољно разликовање“. Такође, иако је дискриминација

⁴⁹⁹ Syria: Aleppo “One of the most devastating urban conflicts in modern times”, ICRC, 15 august 2016, <https://www.icrc.org/en/document/syria-news-cities-aleppo-one-most-devastating-urban-conflicts>

⁵⁰⁰ *Ibid.*

недопуштена, у изузетним ситуацијама могуће је дати приоритет онима чије су потребе најхитније. Тако води се рачуна о посебним категоријама лица, женама, деци, странцима итд. Правило 87. Обичајног међународног хуманитарног права се такође одредило према хуманом поступку и у њему се истиче: „Према цивилима и лицима *hors de combat* мора да се поступа хумано. Пракса држава установљава ово правило као норму обичајног међународног права, применљиву и у међународним, и у немеђународним оружаним сукобима.“⁵⁰¹ Међутим, стварно значење „хуманог поступања“ није детаљно објашњено, иако се може да тумачи да се ради о поштовању достојанства или на забрану злостављања лица.

Принцип хуманог поступања врло је стар и има своје корене још у средњем веку.⁵⁰² Тако, правила међународног хуманитарног права садрже специфичне захтеве за хуманим поступањем према одређеним категоријама лица попут рањеника, болесника, бродоломника, лица лишених слободе, расељених лица, жена, деце, старих, неспособних и немоћних. Овај појам је веома жив и стално се развија под сталним утицајем промена у друштву. Зато се не може обухватити једном дефиницијом. Са друге стране, термин „нехумани поступак“ је дефинисан у Статуту Међународног кривичног суда, као наношење „тешког физичког или психичког бола или патње“.⁵⁰³

5.2.4.3. Забрана тортуре

Свакако да постоје границе између неких облика „свирепог, нечовечног или понижавајућег поступања или кажњавања“ и „тортуре“. Међутим, где се та граница налази понекад је тешко утврдити. Тортура, иако забрањена по свим међународним правилима, ипак није искорењена у оружаним сукобима. Иако је и у унутрашњим законодавствима, али и војним приручницима дефинисана као противправна, ипак се примењује. Тачно је да је присутна у прикривеном облику и да се оправдава ратним разлозима и потребама. Одговор на питање да ли је израженија у унутрашњим или међународним сукобима захтева ширу дискусију и истраживање. Може да се прихвати схватање да је суровија у немеђународним сукобима, него у међународним због специфичности ових сукоба.

⁵⁰¹ *Обичајно међународно хуманитарно право, Оп., cit.*, Том I, 2005, стр. 314.

⁵⁰² Више о томе у: Теодор Мерон, *Мор., Оп., cit.*, 2003; Борис Кривокапић, *Оп. cit.*, 2006; Владан Јончић, *Оп. cit.*, 2010, стр. 18-67.

⁵⁰³ Статут Међународног кривичног суда, члан 8(2)(а)(ii) и ц (i.).

Заједнички члан 3. на Женевске конвенције из 1949. године забрањује „сурово поступање и тортуру” као и „насиље над људским достојанством, посебно понижавајуће и деградирајуће поступање” према цивилима и лицима *hors de combat*. Допунски Протокол II забрану тортуре и насиље над личним достојанством, посебно понижавајуће и деградирајуће поступање, признаје као основну гаранцију за цивиле и лица *hors de combat*.⁵⁰⁴ Овакав став је потврђен међународним инструментима. Уосталом, ово спада у заштиту основних људских права у посебним околностима, што потврђује и члан 1. Конвенције Уједињених нација против тортуре и других свирепих, нечовечних или понижавајућих поступања или казни из 1984. године. У Конвенцији је наведена међународно договорена дефиниција аката који представљају тортуру: „...означава сваки чин којим се неком лицу наносе велике патње, физичке или душевне, са циљем да се од њега или трећег лица изнуди информација или признање, да се казни за неко дело које је оно или неко треће лице починило или се сумња да га је починило, или с циљем да се та особа или треће лице застраше или на нешто приморају, или из било које друге побуде засноване на било каквом облику дискриминације...“. Из наведеног можемо закључити да елемент који разликује нехумани поступак од тортуре представља одсуство захтева да поступак буде нанесен са посебном сврхом.

Бројни војни приручници у свету садрже забрану тортуре, сурово или нехумано поступање и насиље над личним достојанством. Ову забрану је инкорпорирао законодавац у великом броју држава.⁵⁰⁵ Међународно обичајно хуманитарно право га је дефинисало правилом бр. 90. у коме се истиче: „Забрањени су тортура, сурово или нехумано поступање и насиље над људским достојанством, посебно понижавајући и деградирајући поступци“.⁵⁰⁶ Пракса држава установљава ово правило као норму обичајног међународног права, применљиву и у међународним и у немеђународним оружаним сукобима. Такође, забрана тортуре садржана је у многобројним међународним уговорима о људским правима и тумачи се као начело општег међународног права. Такође се сматра да забрана тортуре има специјални статус у општем међународном праву те се третира као *jus cogens*, односно „императивна норма“ општег међународног

⁵⁰⁴ Допунски протокол уз Женевске конвенције од 12. августа 1949. године о заштити жртава немеђународних сукоба, члан 4. став 2.

⁵⁰⁵ *Customary international Humanitarian Law*, Vol. II part I, II, ICRC, Cambridge, 2005.

⁵⁰⁶ *Običajno međunarodno humanitarno pravo*, Tom I, Pravila, 2005, str. 323.

права. Опште међународно право обавезујуће је за све државе чак и уколико нису ратификовале дати уговор.

5.2.4.4. Пљачка цивилног становништва

Пљачка у оружаним сукобима је дефинисана у Блековом правном речнику као „присилно узимање приватне имовине од стране нападачке или освајачке војске, од непријатељских субјеката”.⁵⁰⁷ Такође, у Лексикону међународног права стоји да је то „незаконито индивидуално присвајање приватних и других добара у циљу богаћења”.⁵⁰⁸ Пљачка се може разумети као сви облици противзаконитог присвајања имовине од стране појединаца у личне сврхе у оружаном сукобу међународног или немеђународног карактера. Члан 47. Конвенције о законима и обичајима рата на копну из 1907. године, изричито забрањује пљачку цивилног становништва. Пљачка је забрањена и у Допунском протоколу II.⁵⁰⁹ По Статуту Међународног кривичног суда „пљачкање насеља и места, чак и кад су заузети на јуриш”, сматрају се ратним злочином у међународним и немеђународним оружаним сукобима.⁵¹⁰ Забрана пљачке се не односи само на дела почињена на територијама где се изводе или су се изводиле војне операције, него на целокупном простору који се налази под влашћу сукобљених страна. Овај институт треба одвојити од ратног плена или реквизиција.

Када је реч о ратним заробљеницима правила су јасне: „Све ствари и предмети личне употребе – изузимајући оружје, коње, војну опрему и војне документе – остаће у поседу ратних заробљеника, као и метални шлемови, заштитне маске и сви други предмети који су им били предати ради њихове личне заштите. Исто тако, остају у њиховом поседу ствари и предмети који служе за њихово одевање и за њихову исхрану, чак и ако те ствари и предмети припадају њиховој службеној војној опреми.”⁵¹¹

⁵⁰⁷ *Black's Law Dictionary*, Fifth Edition, West Publishing, St. Paul, Minnesota, 1979, стр. 1033.

⁵⁰⁸ Борис Кривокапић, *Op., cit.*, 1998, стр. 346.

⁵⁰⁹ Допунски протокол уз Женевске конвенције од 12. августа 1949. године о заштити жртава немеђународних сукоба, члан 4(2) (g).

⁵¹⁰ Статут међународног кривичног суда, члан 8. (2) (e) (v).

⁵¹¹ Женевска конвенција о поступању са ратним заробљеницима од 12. августа 1949, чл. 18.

Ознаке чина и држављанства, одличја и предмети који имају претежно личну вредност или вредност осећајне природе не смеју се одузимати ратним заробљеницима.

Новац који ратни заробљеници имају при себи сме им се одузети само по наређењу официра, пошто у нарочитом списку буде забележена висина његовог износа и опис њихових притежалаца, и пошто се овоме изда признаница са свим потребним појединостима на којој се налази читка ознака имена, чина и јединице лица које је издало ту признаницу. Новчани износи у валути Силе која држи ратне заробљенике или који су на захтев ратног заробљеника, замењени за ту валуту, укњижиће се у корист рачуна заробљеника, сходно члану 64.⁵¹²

Сила која држи ратне заробљенике може овима одузети предмете од вредности само из разлога безбедности. У том случају биће примењен исти поступак као и при одузимању новца. Те предмете, као и новац одузет у некој другој валути која није валута Силе која држи ратне заробљенике и чији притежалац није тражио замену, дужна је чувати Сила која држи ратне заробљенике и они се заробљенику, на завршетку његовог заробљеништва морају вратити у њиховом првобитном облику.⁵¹³

Као што се види када је реч о ратним заробљеницима јасно је да је у изузетним ситуацијама могуће нешто од вредности одузети, али је неопходно све одузето вратити.

У случају цивилног становништва, које се нађе у власти једне од сукобљених страна, ситуација је нешто другачија. Више о обавезама према имовини и вредностима цивила видети у Положај интернираних лица.

Пред МКТЈ случај против Јанка Бобетка односио се на пљачкање имовине српских цивила, становника медачког џепа. Оптужени је делујући као појединац и/или у договору с другима, планирао, потстицао, наредио, починио или на друге начине помогао и подржао планирање, припрему или извршење пљачке имовине српских цивила у медачком џепу.⁵¹⁴

Анте Готовина, Иван Чермак и Младен Маркач су или индивидуално или у оквиру удруженог злочиначког подухвата планирали, подстицали, наређивали или починили систематско пљачкање имовине у власништву Срба из Крајине.

---

⁵¹² *Ibid.*

⁵¹³ *Ibid.*

⁵¹⁴ МКСЈ, предмет бр. IT-04-78, тужилац против Јанка Вобетка, оптужница, <http://www.icty.org/x/cases/bobetko/ind/bcs/bob-ii020917b.htm>

Предмет пљачке су биле њихове куће, помоћни објекти, штале, стока на подручију општина Бенковац, Доњи Лапац, Дрниш, Ервеник, Грачац, Кистање, Книн, Лишане, Островичке, Надвода, Обровац, Оклај и Орлић.⁵¹⁵

У оптужници против Сретена Лукића тужилаштво му је ставило на терет између осталог и уништавање имовине у власништву албанских цивила на Косову и Метохији.⁵¹⁶ Тужилаштво је том приликом навело да је то постигнуто гранатирањем градова и села, спаљивањем стамбених објеката, пољопривредних газдинстава, привредних објеката као и уништавање личне имовине.⁵¹⁷

* * *

Међународно хуманитарно право наводи да се према свим лицима која не учествују непосредно у непријатељствима поступа хумано, тако да арбитранно лишавање слободе у сваком случају није у складу са овим захтевом. Међународно обичајно хуманитарно право се правилом 99. одредило према арбитраном лишавању слободе: „Арбитрано лишавање слободе је забрањено“. Норма је јасна, али је кратка. Требало је нешто детаљније разрадити ову норму. Вероватно разлози компромиса, приликом доношења Конвенције, су утицали да се, као и случајевима доношења других правила, не дају прецизније норме.

* * *

Као тешка повреда правила међународног хуманитарног права сматра се лишавање одређеног лица права на праведно суђење. Заједнички члан 3. у ставу 1. (д) забрањује у свако доба и на сваком месту: „изрицање и извршавање казни без претходног суђења од стране редовно установљеног суда пропраћеног свим судским гаранцијама који цивилизовани народи признају за неопходне“. Допунски протокол II, у члану 6. (2) обавезује: „Изрицање било какве пресуде и извршење било какве казне над лицем за које се утврди да је криво за повреду може се извршити само по пресуди коју је изрекао суд који пружа основне гаранције о независности и непристрасности“. Обичајно међународно хуманитарно право такође уређује ову област поштовања људских права обавезом

⁵¹⁵ МКСЈ, Предмет бр. IT-06-90-PT тужилац против Анте Готовине, Ивана Чермака, Младена Маркача, Измењена спојена оптужница, стр. 14.

http://www.icty.org/x/cases/gotovina/ind/bcs/gotovina_070517_indictment_bcs.pdf

⁵¹⁶ <http://www.icty.org/bcs/press/sreten-luki%C4%87-privremeno-pu%C5%A1ten-na-slobodu>

⁵¹⁷ Ibid.

супростављеним странама да „... нико не може бити оптужен или осуђен, осим после праведног суђења које му обезбеђује све основне правне гаранције“.⁵¹⁸ Право на праведно суђење укључено је и у Статут Међународног кривичног суда за оптужена лица која се појављују пред њим⁵¹⁹. Основа заштита се првенствено односи на то да оптужена лица добију праведно суђење. Ипак, када се сагледају сви међународни инструменти долази се до закључка да се користе различити термини, као на пример, „редовно установљени суд“ (који садржи заједнички члан 3. у све четири Женевске конвенције), „независности и непристрасности“ (Допунски протокол II), уговори из области права људских права који користе израз „надлежни“ и – или суд „установљен законом“.⁵²⁰

Битни елементи праведности суђења проистичу из две карактеристике које морају да поседују судови. То су независност и непристрасност. Да би суд био независан мора да извршава своје функције независно од било ког органа власти, нарочито извршне власти. Да би се могло рећи да је суд непристрасан онда се мора ставити акценат на личну непристрасност и општу непристрасност према објективном гледишту.

5.2.4.5. Забрана узимања талаца и коришћења људских штитова

Заједнички члан 3. на Женевске конвенције из 1949. године забрањује узимање талаца као и Допунски протокол II.⁵²¹ Узимање талаца је ратни злочин по Статуту Међународног кривичног суда и у међународним и немеђународним оружаним сукобима.⁵²² Међународно право људских права не забрањује „узимање талаца“ посебно, али је оно забрањено обавезом која се не може дерогирати, пошто се то рачуна као арбитарно лишавање слободе. Међународно хуманитарно обичајно право такође, правилом 96. изриче обавезу: „Узимање талаца је забрањено“. Међународна конвенција о узимању талаца у члану 1. дефинише ову радњу као „хапшење или затварање лица (талаца) комбиновано са претњом убиством, повредом или настављањем затварања талаца, да би се

⁵¹⁸ *Обичајно међународно humanitarno pravo*, 2005, Том I, Pravila, str. 360.

⁵¹⁹ Статут Међународног кривичног суда, члан 8. став 2. ц.

⁵²⁰ Међународни пакт о грађанским и политичким правима, члан 14 (1)., Америчка конвенција о људским правима, члан 8 (1)., Европска конвенција о људским правима, члан 6 (1).

⁵²¹ Допунски протокол уз Женевске конвенције од 12. августа 1949. године о заштити жртава немеђународних сукоба, члан 4 став 2(ц).

⁵²² Статут Међународног кривичног суда, члан 8.2 (a) (viii) и (c) (iii).

принудила трећа страна да изврши неки акт, или да се уздржи од њега, као изричито или прећутни услов за ослобађање талаца“. Може се закључити да забрана узимања талаца није само усмерена према цивилима и цивилним лицима него према свим лицима која су заштићена Женевским конвенцијама из 1949. године.

Како би се поједина места или подручја заштитила од војних дејстава супротстављене стране умеју да употребе цивиле или друга заштићена лица као „живи штит“. Свакако да предузимање оваквих активности представља ратни злочин у оружаним сукобима. Намерно постављање цивила како би се утицало на борбена дејства није у складу са правилима која се тичу принципа разликовања циљева и мера прадострожности које су стране дужне да изврше пре предузимања било какве војне акције.

Као посебно значајно треба истаћи мишљење МКТЈ да је могуће да и ратни заорбљеници буду узети за таоце.⁵²³ Том приликом је истакнуто да је у заједничком чл. 3 Женевских конвенција наведена и забрана узимања за таоце свих лица која активно не учествују у непријатељствима, па самим тим и припаднике оружаних снага који су положили оружје и оне који су избачени из строја.⁵²⁴

МКТЈ је у случају против Тихомира Блашкића који је командовао Хрватским већем одбране, (ХВО) установио одговорност за узимање талаца из редова босанских Муслимана у периоду 1993-1994. година. Такође, је утврђено да се ради о тешким повредама међународног права и о кршењима ратних закона и обичаја. У истом случају је установљено да су по Блашкићевој наредби припадници ХВО користили босанске Муслимане као живе штитове како би спречили босанску војску да пуца по положајима ХВО-а или пак да би присилили борце - босанске Муслимане да се предају на подручју које између осталог обухвата општине Витез и Бусовача. ХВО је користио живе штитове у више наврата, између осталог у селу Мердани и у Витезу.⁵²⁵

---

⁵²³ *Тужилац против Радована Караџића*, предмет бр. ИТ-95-5/18-ар72.5, одлука по жалби на одлуку претресног вијећа по прелиминарном поднеску за одбацивање тачке 11 оптужнице, 9. Јули 2009. Доступно на: http://www.icty.org/bcs/rezultati-pretrage?as_q=uzimanje+talaca

⁵²⁴ *Ибид.*

⁵²⁵ МКТЈ, *Тужилац против Тихомира Блашкића*, предмет бр. ИТ-95-14-т, Измењена оптужница, 1996. <http://www.icty.org/x/cases/blaskic/ind/bcs/bla-ai961122b.htm>

У случају против Дарија Кондића и Марија Черкеза је навела да кривично дело узимања цивила за таоце из члана 2 (h) Статута чине: (i) цивили су ухваћени, заточени или на неки други начин држани као таоци; (ii) заточени цивили су повремено коришћени у сврху стицања неке користи или постизања неког обећања од стране у сукобу, или од других особа или група особа; и (iii) били су угрожени живот, добробит или слобода заточених цивила ако таква корист или обећање нису постигнути.⁵²⁶ Наводи се и „...свака особа која ухвати, заточи или запријети да ће убити, ранити или и даље држати у заточењу другу особу да би присилила трећу страну, односно државу, међународну организацију, физичку или правну особу, или групу особа, да дјелује или да се суздржи од дјеловања, као експлицитан или имплицитан услов за пуштање талаца...“ Одбрана је тврдила да је узимање талаца противправно само онда када оптужени нема разумне основе за затварање цивила у својству талаца. Дакле, затварање као талаца је дозвољено да би се заштитили цивили или када је то нужно из безбедносних разлога.⁵²⁷ Одбрана, такође, сматра да је „...оптужени морао не само намерно заточити жртве, него је морао и намјеравати да их заточи у циљу постизања уступка...“⁵²⁸ Тврди, штавише, да „оптужени није одговоран чак ни ако је уступак на крају и тражен, ако се не докаже да је он дјела првобитног заточења починио с циљем добијања уступка“.

5.2.4.6. Положај интернираних лица

Институт интернирања се примењује само над заштићеним лицима у смислу Конвенције. Зато га треба одвојити и разликовати од ратног заробљеништва. Четврта женевска конвенција је нарочито обратила пажњу на заштиту лица у случају интернирања.⁵²⁹ Треба указати на то да не могу ни сви цивили да буду интернирани. Наиме, Конвенција наводи да је дозвољено интернирање *страних држављана који се налазе на територији сукобљених страна или цивилних лица*

⁵²⁶ МКТЈ, Тужилац против Дарија Кордића и Марија Черкеза, Предмет бр. IT-95-14/2-T, Пресуда, 2001., http://www.icty.org/x/cases/kordic_cerkez/tjug/bcs/010226.pdf

⁵²⁷ *Ibid.*

⁵²⁸ *Ibid.*

⁵²⁹ Зоран Вучинић, *Op., cit.*, стр. 341, 342-352; Владан Јончић, *Op., cit.*, стр. 244; Laura M. Olson, „Practical Challenges of Implementing the Complementarity between International Humanitarian and Human Rights Law - Demonstrated by the Procedural Regulation of Internment in Non-International Armed Conflict“, 40 *Case W. Res. J. Int'l L.* 437 (2007-2009, Hein Online); Brian, D., Tittimore, „Belligerents in Blue Helmets: Applying International Humanitarian Law to United Nations Peace Operations“, 33 *Stan. J. Int'l L.* 61 (1997).

која су под влашћу окупационе силе (подвукао М.Ј). Већ на први поглед долази се до закључка да је Конвенција наметнула значајне обавезе окупационој сили у погледу мера које је неопходно предузети у случају интернирања. Оба светска сукоба, а нарочито Други светски рат, имали су за последицу да су поједини случајеви репатрирања имала и елементе геноцида.⁵³⁰

Интернирање или принудни смештај заштићених лица се може вршити само ако то захтевају разлози безбедности детенционе силе. С друге стране, ако неко лице путем Силе заштитнице добровољно тражи интернирање и ако то његова ситуација чини неопходним, биће интернирано од стране Силе у чијој власти се налази.

Општа правила о интернирању обезбеђују пуну грађанску способност интернираним лицима и окупациона сила је дужна да им омогући пуно уживање свих права која им припадају у складу са положајем у ком се налазе.⁵³¹ Дакле, гарантују им се она права која су успостављена и заштићена у корпусу основних људских права.

Окупациона сила је обавезна да интернирана лица издржава, да им пружа здравствену негу у складу са њиховим здравственим стањем. Није дозвољена партиципација трошкова лечења из плата или надница ових лица.⁵³²

Неопходно је и извршити груписање интернираних лица према њиховој народности, језику и обичајима. Приликом груписања лица нарочито се мора водити рачуна о члановима истих породица. Наиме, чланови истих породица морају да буду смештени на истом месту интернирања. Изузетак од овог правила дозвољен је само у случајевима када здравствени разлози или изрицање дисциплинских или кривичних санкција захтевају њихов смештај на другу локацију.

Када је у питању смештај чланова исте породице на истој локацији у случају интернирања мора се водити рачуна о тома да буду у истим просторијама, али одвојено од других интернираних лица. Потребно је пружити им и потребне олакшице за вођење породичног живота.

* * *

---

⁵³⁰ Зоран Вучинић, *Op. cit.*, стр. 341.

⁵³¹ Женевска конвенција о заштити цивилних лица за време рата од 12. августа 1949, (IV Женевска конвенција), чл. 80-82.

⁵³² Зоран Вучинић, *Op. cit.*, стр. 312.

Четврта женевска конвенција прецизно наводи где и на који начин могу бити утврђена и уређена места интернирања. Место за смештај интернираних лица не сме бити лоцирано на подручјима на којима ће интернирци бити изложени ратним опасностима.⁵³³ Зарађене стране су дужне једна другој доставити све податке како би се тачно утврдио географски положај места интернирања.⁵³⁴ Када разлози војне тактике и стратегије допуштају свако место интернирања мора се обележити словима „ИЦ“ (IC) постављеним да се јасно виде и из ваздуха. Остављена је могућност и да се зарађене стране договоре о другачијем обележавању места интернирања.

Уколико се на местима интернирања уједно смештају и ратни заробљеници као и лица лишена слободе, цивили морају бити одвојени и за њих мора постојати посебна управа.

Пре интернирања лица сила која их држи дужна је да предузму све неопходне мере, а које је у могућности да предузме, како би интернирана лица била смештена у објекте у којима постоје сви хигијенски и здравствени услови. Просторије морају да испуњавају услове у погледу влажности ваздуха, присутности влаге, температуре, осветљења, величине односно пространости, могућности проветравања. Кревети морају да буду са постељином и покривачима у довољном броју. Санитарне просторије морају да буду доступне у сваком моменту, дању и ноћу. Просторије за интернирце такође морају да буду снабдевене довољним количинама воде, средстава за хигијену, уређајима за прање рубља и средствима за одржавање личне хигјене итд.⁵³⁵ Интерниране жене морају да се служе санитарним уређајима одвојено од мушкараца.

Интерниранима лицима морају се ставити на располагање просторије погодне за вршење верских обреда, без обзира којој вери припадају.⁵³⁶

* * *

Што се тиче исхране интернираних лица, дневни оброци морају бити по квалитету и разноврсности задовољавајући, али и довољни у количини како би се

---

⁵³³ *Ibidem*.

⁵³⁴ Са савременим системима за навигацију (GPS) који су повезани са сателитом и којима тачно може да се утврди место уз помоћ координата географске ширине и дужине лако је дефинисати која су места интернирања.

⁵³⁵ Владан Јончић, *Op. cit.*, стр. 245.

⁵³⁶ Зоран Вучинић, *Op. cit.*, стр. 313.

обезбедило добро здравствено стање интернираних и спречила могућност настанка неких болести. Приликом одређивања параметара узима се у обзир и њихов уобичајени начин исхране, а биће им пружена и могућносту да себи припреме додатну храну. Право на додатне оброке имају интернирана лица која раде, сразмерно врсти рада који они обављају, а труднице, доиље и деца млађа од петнаест година, сразмерно њиховим физиолошким потребама.

У погледу одеће интернираних лица, детенциона сила је дужна да тим лицима омогући да се након одвођења у притвор, обезбеде неопходном одећом, обућом и доњим вешом, односно да им исту бесплатно обезбеди детенциона сила уколико та лица нису у могућности да их набаве. С тим у вези, одећа коју за интернирана лица обезбеди детенциона сила као и спољашње ознаке на истој не смеју бити срамотне нити пружити могућност за излагање подсмеху, а радницима ће се обезбедити одговарајућа радна одела, укључујући и заштитну одећу, у зависности од природе посла.

Уколико није могуће обезбедити снабдевање основним животним намирницама на други начин, морају се унутар места интернирања отворити кантине са том робом. Цене у тим кантинама не смеју бити више од цена истих тих производа на локалном тржишту. Зарада из тих кантина иде у посебан фонд који је установљен за потребе интернираних лица. Након распуштања места интернирања средства из тог фонда се пребацују на рачуне других фондова за помоћ интерниранима истог држављанства или на рачун централног фонда за помоћ свим интернираним лицима.⁵³⁷ У случају потпуног ослобађања ова средства остају на чувању код стране у сукобу у чијој власти су била ова лица. По слову Конвенције остављена је могућност да се стране у сукобу другачије договоре.⁵³⁸

***

Свако место интернирања мора имати здравствену амбуланту за пружање елементарне здравствене заштите интернираним лица. Посебно се морају одредити и одвојити просторије за изолацију заражених, али и душевно оболелих лица.

---

⁵³⁷ *Ibidem.*

⁵³⁸ *Ibid.*, стр. 313-314.

Уколико је интернираним лицима потребна додатна здравствена заштита, као што су породиље и тешко оболела лица, или лица којима је потребно специјално лечење, хируршка интервенција, или смештај у болницу, свака стручна медицинска установа је дужна да им пружи одговарајућу негу. Нега која им се пружа не сме бити испод нивоа оне која се указује осталом становништву. Лечења у таквим случајевима морају да спроведу лекари исте националности као и интернирана лица. Трошкови лечења као и лекова или ортопедских помагала иду на терет стране у сукобу која у власти држи интернирана лица.⁵³⁹

***

Верске слободе интернираних лица морају се поштовати. Нарочито им се мора омогућити да обављају своје верске обреде. Свештеници имају посебан третман у оружаним сукобима.⁵⁴⁰

Посебне одредбе се односе на услове за упражњавање интелектуалних, рекреационих и спортских активности. На самим интернираним лицима је да изабере да ли ће користити те могућности или не. Сила која држи интернирана лица дужна је да обезбеди и услове и олакшице како би интернирани могли да наставе дотадашње школовање или започну ново.

Интернирана лица могу обављати радничке послове само уколико то желе. Забрањено је запошљавати их на понижавајућим и дискриминисаним пословима. Уколико је неопходно њихово ангажовање на појединим пословима, могуће је ангажовање само лица старијих од 18 година и уз поштовање општих правила о приморавању на рад. Општа правила наводе да се *„заштићена лица могу (се) принуђавати на рад само у оној истој мери у којој и држављани стране у сукобу на чијем се подручју заштићена лица налазе. Ако су заштићена лица држављани непријатељске земље, она се могу принуђавати само на оне радове који су у нормалним приликама нужни да би се обезбедила исхрана, становање, одевање, превозење и здравље људи и који не стоје у непосредној вези с војним дејствима. У случајевима поменутих у претходним ставовима, заштићена лица која се принуђавају на рад имају право на исте услове рада и на исте мере заштите као и домаћи радници, нарочито у погледу наднице, дужине радног времена, опреме,*

---

⁵³⁹ *Ibid.*, стр. 314-315.

⁵⁴⁰ О положају свештеника више ће бити речи у поглављу о посебним категоријама лица у оружаним сукобима.

претходне припреме и накнаде за несрећне случајеве при раду као и у погледу професионалних обољења“ (подвука М. Ј.).⁵⁴¹

Радни период траје шест недеља и након тога интернирана лица могу да откажу даљи рад.⁵⁴²

Једина лица која може страна која спроводи интернирање да принуди на рад, су лекари, стоматолози и друго санитетско особље. Страна која спроводи интернирање може да их принуди да обављају само послове из њихове делатности и само ако је то у интересу осталих интернираних лица.⁵⁴³ Такође, страна која спроводи интернацију може да запосли интернирана лица на административним пословима и пословима одржавања места интернирања, пословима у кухињи или на другим кућним пословима. Не може се од интернираних лица захтевати да обављају послове за које су, по мишљењу медицинског особља, физички неподесни. Такође се не може очекивати да ће обављати понижавајуће и увредљиве послове. Интернирана лица имају право на услове рада у складу са позитивним законским прописима и уобичајеном праксом, односно право на правичну накнаду, односно плату за свој рад, не мању од оне која је предвиђена и прописана за рад исте природе, накнаду у случају повреде на раду или болести, као и адекватну лекарску помоћу и заштиту.

У случајевима када се формирају радне јединице изван места интернирања, оне морају бити везане у управно правном смислу за место интернирања. Сва одговорност за њих је на страни која држи у власти интернирана лица и на команданта места.⁵⁴⁴

***

Конвенција предвиђа да интернирана лица имају право да задрже своје личне ствари, укључујући и оне које за њих имају посебну емотивну вредност. Могуће је и да им се остави одређена количина новца или куповних бодова. С друге стране, дата је могућност страни која их држи да им одузме новац, хартије од вредности и друге вредне ствари, али само у складу са одговарајућим поступком и за то им мора бити издата посебна потврда.⁵⁴⁵ „Новчани износи ће се одобрити рачуну

⁵⁴¹ Члан 40., IV Женевске конвенције.

⁵⁴² Зоран Вучинић, *Op. cit.*, стр. 346.

⁵⁴³ *Ibid.* стр. 346.

⁵⁴⁴ *Ibidem.*

⁵⁴⁵ *Ibidem.*

сваког интернираног лица, на начин предвиђен у члану 98; они се не могу претворити у другу валуту, сем ако то захтева законодавство територије на којој је сопственик интерниран.“ Када је реч о претресу интернирану жену може претресати само женска особа.

Ни у једном тренутку интернирана лица не смеју остати без личних докумената. У случају да немају лична документа, издаће им се специјална докумената од стране детенционе силе, која ће послужити као њихове личне исправе до краја њиховог интернирања. Породичне или личне исправе у поседу интернираних лица не могу се одузети без издавања признанице. Интернирана лица могу имати одређене суму новца, у готовини или у неком другом облику, за обављање куповине. Поред тога, сва интернирана лица примају редовне накнаде. Те накнаде морају бити довољне да им омогуће да купују потребну робу и ствари. Додаци у виду накнада могу бити у облику кредита или купона. Осим тога, могу да добију накнаде од државе чији су држављани, од Силе заштитнице, од организација које могу да им помогну, од њихових породица, као и од прихода од њихове имовине у складу са законом стране у сукобу која их држи у власти, тј., детенционе силе.

Сваком интернираном лицу сила која их држи мора да отвори рачун на који ће уплаћивати све облике новчане помоћи, затим зараде као и новчане пошिल्ке. Свако лице има право да има увид у тај рачун, да подиже средства са њега, али у висини коју одреди страна која их држи у интернацији. Та средства се не смеју пребацивати у другу валуту, осим ако тако налажу прописи који важе на територији на којој се налази интернационални логор (место интернације), или ако на то пристане интернирано лице.

У моменту ослобађања или репатријације лица ће добити средства са свог рачуна, као и ствари и хартије од вредности које су им биле одузете. У случају да се нешто од овога не врати, тј., страна у чијој су власти били задржи на основу важећег законодавства, та страна је дужна да изда потребне потврде о томе.

Интернирана лица морају у сваком моменту поред себе да имају личне исправе. Уколико их немају мора им се издати посебна исправа коју ће установити орган у чијој се власти налазе и која ће им замењивати личне исправе.⁵⁴⁶

---

⁵⁴⁶ *Ibid.* стр. 317.

***

Свако место интернирања мора бити стављено под надлежност и власт одговорног службеника, изабраног од стране регуларних војних снага или редовне цивилне управе силе која држи интернирана лица. Тај службеник мора имати примерак Конвенције на службеном језику своје земље и одговоран је за њену примену. Особље које врши контролу над интернираним лицима мора бити упознато са одредбама Конвенције и усвојеним управним мерама да би се обезбедила њена примена. Поред тога, текст Конвенције и текстови посебних споразума закључених у складу са њом биће доступни у месту интернирања, на језику који интернирана лица разумеју или ће бити у поседу Комитета за интернирана лица. Такође, интернираним лицима, на језику који разумеју, морају бити упућена сва наређења или команде појединачно упућена. Дисциплински режим у местима интернирања мора бити у складу са хуманитарним принципима и ни у ком случају не сме бити наметања физичког напора опасног по здравље интернираца или напор који угрожава њихов физички или морални интегритет. Интернирана лица имају право да изнесу жалбе у вези са условима интернирања којима су изложени и то: властима Силе која их држи, Комитету за интернирана лица или директно представницима Силе заштитнице, ако сматрају то неопходним. Такве жалбе се достављају одмах и без измена и не могу да проузрокују никакву казну, чак и ако се касније нађе да су неосноване. Представницима Сила заштитница се путем Комитета за интернирана лица шаљу периодични извештаји о ситуацији у местима интернирања и потребама интернираних лица. У свим местима интернирања, интернирана лица имају право слободног избора и то тајним гласањем, сваких шест месеци. На овим изборима интернирана лица бирају чланове одбора овлашћеног да их заступа пред детенционом силом, или силом заштитницом, или Међународним комитетом Црвеног крста, као и пред другим организацијама које могу да има помогну (у даљем тексту Одбор). Чланови Одбора ступају на дужност након што је њихов избор одобрен од стране силе која држи интернирана лица. У надлежност ових Одбора спада и праћење физичког, духовног и интелектуалног стања интернираних лица.

Чланови одбора не могу бити подвргавани никаквом другом раду уколико би то ометало њихове дужности као чланова одбора. Њима се мора омогућити слобода кретања као и материјалне олакшице како би могли да обављају све своје дужности. Уколико постоји потреба за премештањем чланова одбора, њима се мора оставити довољно времена да припреми лице које ће их наследити у пословима.

***

Одмах по интернирању или пресељењу на друго место интернације лице има право да обавести о томе своју породицу или Централну агенцију за обавештавање. Обавештавање се врши дописном картом. Карта садржи податке о интернираном, месту интернирања и његовом здравственом стању. Минималан број писама и дописница које интернирано лице може да пошаље су дефинисани Конвенцијом. Тако свако лице може да пошаље минимално два писма и четири дописнице.

Све ове преписке морају бити обезбеђене на одговарајући начин и имају предност при слању тј., морају се послати без одлагања. У случајевима када интернирана лица дужи период не могу да ступе у контакт са својим рођацима или када су сувише удаљени од својих домова тада имају право да пошаљу телеграме уз плаћање такси у валути која им је доступна.

Појединачне или колективне пошиљке са намирницама, одећом, лековима, књигама и другим предметима образовног или рекреативног карактера, ради задовољења њихових потреба, могуће је да интернирана лица примају, или поштом или на неки други начин. Одступање од овог правила је могуће једино из разлога војне потребе или других војних разлога. Тада се пријем ових пошиљки може привремено спречити. У случају овог ограничења неопходно је да буде обавештена Сила заштитница, Међународни комитет Црвеног крста, или друга организација која пружа помоћ интернираним лицима и одговара за прослеђивање таквих пошиљки. Ова забрана или ограничење могу бити само привременог карактера.⁵⁴⁷

Посебним споразумима могу се одредити услови за слање појединачних и колективних пошиљки. Тим споразумима не може се одложити Пријем

---

⁵⁴⁷ *Ibid.*, стр. 318.

хуманитарних пошиљки интернираних лица. Ове пошиљке су ослобођене увозних, царинских, поштанских и других дажбина.

Сила која држи у власти интернирана лица има право да врши цензуру преписке, али само у присуству примаоца и у најкраћем року. То значи да се не сме одуговлачити са пријемом под изговором контроле или цензуре.

Када су предмет преписке достављање тестамената, пуномоћја и других исправа, као и правно саветовање по одређеним питањима интернираним лицима, морају да се учине све олакшице.⁵⁴⁸

Не може се никаквим посебним споразуми да ограничи право Одбора да преузме колективне пошиљке помоћи намењене интернираним лицима, да организује дистрибуцију и њима располаже у интересу прималаца, нити може ограничити право представника Сила заштитница, Међународног комитета Црвеног крста или било које друге организације која пружа помоћ интернираним лицима, одговоране за прослеђивање колективних пошиљки, да надзире њихову дистрибуцију.

Силе заштитнице, МКЦК или било која друга организације, одобрена од Стране у сукобу, могу преузети на себе пренос пошиљки и преписки уколико војне операције ометају стране у сукобу да извршавају своје обавезе везано за пошиљке. У таквом случајевима стране уговорнице Конвенције су дужне да помогну, колико је то могуће, одговарајућим превозом и мерама безбедности.

Контрола пошиљки не сме се вршити под условима који ће робу садржану у њима изложити оштећењу или уништењу. Поред тога, контрола се ради у присуству примаоца или другог интернираног лица одређеног од њега. Достава појединачних или колективних пошиљки интернираним лицима не сме бити одложено под изговором тешкоћа цензуре, а свака забрана преписке коју нареду стране у сукобу, из војних или политичких разлога, мора бити привремена и њено трајање ће бити што је могуће краће.⁵⁴⁹

Сила која држи интернирана лица ће предузети све разумне олакшице за пренос писма власти или било којих других докумената намењених интернираним лицима или отпремљених од њих, те олакшати извршење и аутентификацију у одговарајућој правној форми тих докумената на име интернираних лица.

---

⁵⁴⁸ *Ibid.*, стр. 319.

⁵⁴⁹ *Ibidem.*

Свако интернирано лице има право да прима посетиоце, а нарочито блиске рођаке, у редовним терминима и онолико често колико је то могуће. Такође, уколико је могуће, интернирана лица ће имати право одласка до својих домова у хитним случајевима, а нарочито у случају смрти или озбиљне болести сродника.

***

Како интернирана лица задржавају сва своја грађанска права, тако задржавају и обавезе, али и одговорност. Тако, интернирана лица потпадају и под кривичну и под дисциплинску одговорност. На основу ове одговорности могу им се изрећи кривичне и дисциплинске санкције.⁵⁵⁰

У случају да интернирано лице изврши неко кривично дело, примењиваће се законодавство државе на чијој територији се лице налази. У складу са општим правним начелима признатим од стране просвећених народа било које лице, тако и интернирано, може за одређено кривично дело да буде процесуирано и осуђено само једанпут. Судови и други надлежни органи имају обавезу да приликом одређивања казни узимају у обзир чињеницу да оптужени нису држављани Силе која их држи. Ти судови и власти имаће могућност да ублаже казну предвиђену за дело које се интернираном лицу ставља на терет, а неће бити дужни да у ту сврху примењују најмању меру те казне. Забрањено је свако затварање у просторије које нису осветљене дневном светлошћу, односно забрањен је сваки облик свирепости. Са интернираним лицима, пошто издрже дисциплинске односно судске казне на које су били осуђени, не сме се поступати другачије него са осталим интернираним лицима. Време које интернирано лице проведе у притвору урачунаће се у сваку казну лишења слободе на коју би оно било осуђено дисциплински или судски. Одбори интернираних лица морају бити обавештени о сваком судском поступку који се поведе против интернираних лица чији су они опуномоћеници, као и о исходу тих поступака.

Уколико прописи одређују да су нека дела кажњива у случају извршења од стране интернираних лица, а нису у случају када их учине особе које нису интерниране, за таква дела се могу изрицати само дисциплинске казне.

У случају бекства и хватања интернираног лица, сила која га је држала има обавезу да заузме баглонаклон став по питању дисциплинског кажњавања или пак

---

⁵⁵⁰ Владан Јончић, *Op. cit.*, стр. 248.

судске санкције из разлога који је наведен, а то је да нема обавезу поштовања јер нису држављани те Силе. У случају притвора, интернираном лицу се не сме изрећи казна затвора дуже од 14 дана и мора му се урачунати у казну лишења слободе.

***

Премештање интернираних лица се може извршити само уз испуњење одређених услова. Премештање мора првенствено бити човечно и хумано. Неопходно је проверити здравствено стање интернираних лица пре премештања. Конвенција налаже да премештање треба извршити превозним средствима. То се у пракси најчешће врши железницом. Пре самог премештања лице треба да буде упознато са премештањем и са својом новом адресом. Интернирана лица имају право да понесу свој пртљак (личне ствари, пакете, праписку, списе) са собом. Сила која држи у власти интернирана лица има право да ограничи тежину пртљага, али га не може ограничити испод 25 килограма по интернираном лицу. О пресељењу се стара командант места и он обезбеђује да се пртљак пренесе на нову адресу.

***

У случају смрти интернираног лица лекари сачињавају посебну белешку о томе и у њој наводе узроке смрти и околности под којима је дошло до смрти. Уколико постоји тестамент он се доставља лицима која су у њему назначена као наследници. Тестамент интернирано лице може да преда на чување одговорном органу и он се брине о чувању и достављању истог. Сила која их држи дужна је да организује сахрану која, уколико је то могуће, треба да буде у складу са верским обредима која упражњава интернирац. Гробна места треба да буду поштована, уредно одржавана и тачно обележена како би били уочљиви. Само у случајевима више силе и нужде интернирана лица се могу сахрањивати у заједничке гробнице. Лешеви умрлих се по правилу не спаљују. Постоје изузеци и то; ако је то била жеља умрлог, уколико хигијенски разлози налажу спаљивање, или ако је то у складу са верским обичајима умрлог. Након прекида непријатељстава спискови умрлих са знацима тачног положаја гробних места морају се доставити странама чији су држављани умрли.

* * *

До ослобађања интернираца мора доћи одмах чим престану да постоје разлози за њом. Конвенција захтева да се стране у сукобу одмах споразумеју о ослобађању, репатријацији, враћању у место сталног становања или о смештању у неутралну државу одређених категорија интернираца. То се посебно односи на децу, бремените жене, мајке са бебама и малом децом, рањенике, болеснике, као и лица која су дуго интернирана.⁵⁵¹

У случајевима када до окончања непријатељстава дође у току кривичног поступка који се води против интернираног, то лице се може задржати до окончања поступка или у случају изрицања осуђујуће пресуде до истека казне.

Сила која држи интернирана лица мора да обезбеди лицима повратак у последње место њиховог боравка или да им олакша репатријацију. У случају да је дошло до расипања интернираних лица мора се формирати комисија за проналажење растуриених интернираних лица.

Ако једно лице затражи, посредством представника Силе заштитнице, да буде добровољно интернирано и ако његов лични положај то захтева, Сила у чијој се власти оно налази поступиће по његовом тражењу.

* * *

Цивилно становништво има обавезу да поштују рањенике, болеснике и бродоломнике. Ова обавеза цивилног становништва у немеђународним оружаним сукобима произилази из члана 7. Допунског протокола II у коме се наводи да „сви рањеници болесници и бродоломници било да су учествовали или да нису учествовали биће поштовани и заштићени“. Поменута обавеза као што се види из наведеног своди се на поштовање рањеника, болесника и бродоломника, али не помиње и њихову заштиту. Према томе, то је пре свега обавеза уздржавања од акције, односно, обавеза нечињења насиља против рањеника или искоришћавања њиховог стања, пошто би непоштовање представљало повреду основних

---

⁵⁵¹ Зоран Вучинић, *Op. cit.*, стр. 322.

гаранција датих свим лицима *hors de combat*. Међутим, цивили и цивилно становништво могу у складу са Допунским протоколом II кад год услови дозвољавају, а посебно после сукоба, да помогну рањеним, болесним цивилима, али и лицима *hors de combat*.⁵⁵²

5.3. Одговорност за повреде правила о заштити цивила у Мировним мисијама УН

Број мировних мисија за успостављање, очување мира, али и супростављања државама и њеним институцијама у неким случјаевима је у порасту. Као што се може закључити постоји неколико подела мировних мисија. Неке од подела су засноване на обележјима самих мировних мисија. Обележје појединих мировних операција у новије време јесте да су оне све више комбинација превенције и репресије, а нови захтеви усложњавају њихову структуру и мандат.⁵⁵³ У случајевима мисија чији мандат је у основи везан за успостављање или очување мира неминовно долази до примене силе од стране оружаних снага те мисије. Све ове мисије се наслањају на систем колективне безбедности у међународној заједници.⁵⁵⁴ Мировне мисије су временом постале један од главних инструмената политике УН у погледу решавања сукоба између држава.⁵⁵⁵

Када се сагледају прве мировне мисије и упореде са данашњим јасно се може увидети стална еволуција.⁵⁵⁶ Док је код првих мировних мисија претежно била изражена превентивна делатност Уједињених нација у складу са Главом VI, Повеле УН, која подразумева мирно решавање спорова, код нових мировних мисија структура и мандат су далеко сложенији.⁵⁵⁷ У самом мандату клатно се са Главе VI померило ка Глави VII.

---

⁵⁵² Допунски протокол уз Женевске конвенције од 12. августа 1949. године о заштити жртава немеђународних сукоба, члан 8.

⁵⁵³ Бојан Милисављевић, *Op. cit.*, 2007, стр. 53.

⁵⁵⁴ *Ibid.*, стр. 9.

⁵⁵⁵ Бојан Милисављевић, „Успостављање начела мирног решавања спорова и забране претње и употребе силе у међународном праву“, *Правни живот*, том IV, бр.12, Београд, 2016, стр. 98

⁵⁵⁶ *Ibid.*; Адел Абусара, „Мировне мисије Уједињених нација – између славне прошлости и несигурне будућности“, *Безбедност Западног Балкана*, година 5, број 16, јануар – март 2010, стр. 14-25.

⁵⁵⁷ *Ibid.*

Са већом употребом мировних операција организације УН дошло је до потребе да се усвоје и правила која ће посебно штитити лица која у њима учествују.⁵⁵⁸

У теорији једна од најучесталијих подела је она на традиционалене (класичне) и нове мировне мисије.⁵⁵⁹

Уједињене нације су од 1948. године организовале 71 мировну операцију, док је данас у току 16 (104 773 униформисана учесника из 123 државе). У мировним мисијама УН страдало је 3.466 плавих беретки. Предвиђени овогодишњи буџет мировних мисија УН (до 30. јуна 2016) износи 8,2 милијарде долара, од тога Ист риверу још није уплаћено 1,6 милијарди.

560

Класичне мировне мисије настале су као одговор на неуспели концепт, формирања оружаних снага УН. Оснивачи УН су имали идеју да као гарант система колективне безбедности дође до формирања сталне стајаће војске, али је све остало на нивоу идеје која је делила судбину многих других које су за циљ имале окончање свих сукоба и *de facto* искључење примене силе у међународној заједници.⁵⁶¹

⁵⁵⁸ Бојан Милисављевић, Милан Палевић, „Развој међународног хуманитарног права, промењена природа оружаних сукоба и улога *ad hoc* трибунала“, *Правни живот*, бр. 12, 2010, стр. 265-285.

⁵⁵⁹ *Ibid.* стр. 25, 51; Ружица Јакешевић, „Мировне мисије уједињених нација након хладног рата“, *Годишњак ФПН бр. 5, II део: Међународна политика и међународни односи*, Факултет политичких наука, Загреб, 2011, стр. 378; Ружица Јакешевић, Мировне мисије и сигурносна политика Хрватске, Политичке анализе, 3 (12), Преузето са: <http://hrcak.srce.hr/142019>; Борјанка Поповић, „Учешће припадника ЈНА у мировним операцијама УН у периоду од 1956. до 1993. године“, *Војно дело*, Министарство одбране, Београд, 2012, стр. 352-374.

⁵⁶⁰ Преузето: Archive UN, (<http://www.politika.rs/scc/clanak/356072/UN-na-mirovnom-ispitu-u-Africi>).

⁵⁶¹ Адел Абусара, *Op. cit.*, *Безбедност Западног Балкана*, 2010, стр. 14.

Низ мера је био предвиђен у циљу супротстављања насиљу. Једна од мера је подразумевала и употребу силе од снага УН. Ипак, те снаге реално не постоје. Повешом УН није предвиђено формирање армије којом би располагала Светска организација.⁵⁶² Повеша је предвидела да државе чланице стављају на располагање своје војне снаге у случајевима када УН морају да реагују у циљу очувања светског мира.

Уместо формирања оружаних снага, односно стајаће војске, створен је специфичан механизам за решавање сукоба и то пре свега међународних оружаних сукоба. Тај механизам је за коначно рашење добио мировне мисије.

У класичним мировним мисијама подразумевало се да су то „операције ангажовања војног особља, без мандата да користе принудне мере, предузете од стране УН да помогну успостављање мира и безбедности у конфликтним подручјима“.⁵⁶³

Неки аутори мировне мисије деле на *традиционалне* и *мултидимензионалне мировне мисије*. Прекретницу између ове две врсте везују за период између 1989–1993. године. Такође, усложњавају ову базичну поделу на четири генерације мировних мисија: *традиционалне мировне мисије (traditional peacekeeping)*, *мултидимензионалне мировне мисије (multidimensional peacekeeping)*, *операције после Дејтонског споразума* и *краха операције УН у Босни, као и комплексне мултидимензионалне операције у новом миленијуму (после 2000. године)*.⁵⁶⁴

У пракси Међународног комитета Црвеног Крста подела се врши на три групе мировних мисија: *Peacemaking*, *Peacekeeping* и *multidimensional missions*. Док су прве две чисто војне мисије последња група мисија у свом мандату има и друге компоненте, рецимо полицијске активности или цивилну мисију са задатком успостављања демократије или формирања државних институција у складу са принципима владавине права.⁵⁶⁵

Неки аутори поделу врше на *традиционалне* и *нове мировне мисије*, а да притом традиционалне деле на *војнопоматрачке* и *мисије за очување мира*.⁵⁶⁶

⁵⁶² Момчило Сакан, „Мировне операције Уједињених нација“, доступно на <https://www.rastko.rs/cms/files/books/4f1b40985c759>.

⁵⁶³ John Mackinlay, *A Guide to Peace Support Operations*, Institut for International Studies, Providence, USA, 1996, (преузето: Бојан Милисављевић, *Op. cit.*, Правни факултет, Београд, 2007, стр. 25.

⁵⁶⁴ Адел Абусара, *Op. cit.*, *Безбедност Западног Балкана*, 2010, стр. 15.

⁵⁶⁵ Документа са курса о Мировним мисијама УН организацији Генералштаба Војске Републике Србије и Међународног Комитета Црвеног Крста: „CIVIL MILITARY RELATIONS/CIVIL MILITARY INTERACTION (CMR/I) COURSE“, Belgrade, Serbia 26-30 October, 2015.

⁵⁶⁶ Бојан Милисављевић, *Op. cit.*, Службени Гласник, Београд, 2007, стр. 29-35.

Према извештају Генералног секретара УН „Ангажовање мировних операција Уједињених нација налази се на свом највишем нивоу у историји. Са скоро 125.000 униформисаних и цивилних кадрова из више од 100 држава чланица распоређених у 16 мировних мисија⁵⁶⁷, и преко 3.600 припадника цивилног особља које ради у 37 посебних политичких мисија, Уједињене нације настављају да дају конкретан допринос миру и безбедности у многим деловима света.“⁵⁶⁸

Дефиниција традиционалних мисија коју је изнео Џон Мекинли (John Maskinaly), неки аутори са правом сматрају непотпуном јер не износи све препознатљиве елементе мировних мисија.⁵⁶⁹ Заједничке особине ових мировних мисија су: непристрасност деловања мисије, легалитет у оснивању и спровођењу, пристранак страна у сукобу и примена силе искључиво у самоодбрани.⁵⁷⁰

У класичним мировним мисијама пристанак државе у коју се слала мисија била је неопходна како би се заштитли учесници мисије и како би се осигурала њихова безбедност, али и омогућило спровођење мандата у целини. У то време суверенитет држава је још увек био водећи принцип и било је незамисливо да се мировна мисија упуту у неку земљу, а да се за то не добије пристанак те државе.

Правни основ класичних мисија био је Повеља УН, тачније Глава VI. Члан 34. предвиђа: „Савет безбедности може испитивати сваки спор или сваку ситуацију која може довести до међународног трвења или да се претвори у спор, како би утврдио да ли продужавање спора или ситуације може да доведе у опасност одржање међународног мира и безбедности.“

Марак Гулдинг (Mark Goulding), дугогодишњи заменик Генералног секретара УН за мировне операције формирао је поделу по којој постоји најмање 6 типова мировних операција:

- операције превентивног слања трупа УН пре него што је оружани конфликт стварно и започео, на захтев једне од страна и искључиво на њеној територији;
- традиционалне мировне операције које су подршка напорима да се створе услови за политичке преговоре и успостављање трајног мира;

---

⁵⁶⁷ Видети прилог: 4.

⁵⁶⁸ Report of the Secretary-General: Maintenance of international peace and security, [United Nations Secretary-General](https://www.un.org/sg/en/content/sg/report-secretary-general-b-maintenance-international-peace-and-security-0), (доступно на: <https://www.un.org/sg/en/content/sg/report-secretary-general-b-maintenance-international-peace-and-security-0>)

⁵⁶⁹ Бојан Милисављевић, *Op. cit.*, Службени Гласник, Београд, 2007, стр. 25.

⁵⁷⁰ *Ibid.*

- операције чији је циљ имплементација договора који је већ постигнут између зараћених страна;
- операције чији је циљ заштита достављања хуманитарне помоћи у јеку ратних операција;
- операције наметања мира, које укључују слање трупа УН у земље, где су се државне институције урушиле или где не постоје, као и у земље где влада анархија;
- операције наметања мира аналогно другом типу одржавања мира, али са мандатом трупа УН да користе силу против било које од страна која наруши већ потписани мировни споразум.⁵⁷¹

Као што се из ових подела може видети мировне мисије обухватају, у зависности од мандата, оружане снаге популарно назване „плави шлемови“, али и цивилне припаднике мисије. Припадници мировних мисија, са једне стране, могу бити објекат заштите међународног хуманитарног права, али имају и одређене обавезе. Они који су припадници оружаных снага у оквиру мировне мисије имају одрађене обавезе које првенствено произилазе у зависности од тога да ли је држава, из које долазе, потписала Женевске конвенције, Допунске протоколе и остале међународне инструменте из ове области, или не. Саме УН нису потписнице ових инструмената, али с обзиром да је већина ових норми прихваћена као обичајно право, свакако да ове норме обавезују учеснике у мировним мисијама. Са друге стране, припадници цивилног дела мировне мисије првенствено морају да буду објекат заштите, јер из самог назива се може закључити да су они цивили. Уосталом, питање обавезности припадника мировних мисија на поштовање међународног хуманитарног права је доктринарно и практично питање и проблем, јер се овде ради о питању њиховог статуса. Може да се догоди да припадници долазе из државе која није прихватила Женевске конвенције или протоколе из 1977.године. Уједињене нације нису приступиле као међународна организација Женевским конвенцијама и протоколима, тако да се генерално поставља проблем правног статуса припадника мировних мисија. Додуше, УН могу да потпишу споразум са државом на чију се територију шаљу мировне снаге и споразум са државама које дају мировни

---

⁵⁷¹ Адел Абусара, *Op. cit.*, стр. 15.

контингент (као што се иначе у праски и чини). У том случају обавезност произилази или из тих споразума (ако је предвиђено) или из општих правних начела (из чл. 38. ст., 1., в. Статута међународног суда правде), или из правила обичајног међународног права предвиђених од стране Међународног комитета Црвеног Крста у правилнику *Обичајно међународно хуманитарно право*.

Када је реч о повезаности мировних мисија са заштитом цивила намеће се неколико је круцијалних питања. Прво питање је заштита самог особља мисије. Друго питање је заштита цивилног становништва на територији на којој је успостављена мисија и треће је питање одговорност за учеснике мировних мисија у случајевима повреда правила хуманитарног права. У садржинском смислу мировне мисије су плод, готово у потпуности, Савета безбедности, Генералне скупштине, Генералног секретара.⁵⁷²

Мандат мировне мисије је од пресудног значаја за питање употребе силе у спровођењу и обезбеђењу мисије. Док су традиционалне мисије биле снабдевене могућношћу да силу примене само у случајевима самоодбране, нове мировне мисије на терен одлазе са могућношћу примене силе и како би се обезбедило испуњење основних задатака саме мисије. Разлог за овакву промену у мандату је, на глобалном плану, био у порасту немеђународних сукоба, али и значајне измене које су деформисале саме немеђународне сукобе.

Тако су се УН ангажовале у сукобима у Босни и Херцеговини и Сомалији, на основу главе VII Повеље у циљу решавања хуманитарних проблема. На самом почетку мандати ових мисија нису били снабдевени могућношћу да употребе силу, али су касније мандати били измењени и дата су овлашћења да снаге УН на терену могу да употребе силу, али и да имају могућност да захтевају подршку из ваздуха. Код нових мировних мисија дошло је до „... суштинског проширења могућности употребе силе,... а који обухвата поред употребе силе у самоодбрани и могућност употребе силе у циљу остварења задатака који су додељени у мандат мировној мисији“.⁵⁷³

Мировне мисије УН представљају специфичан концепт који има неколико задатака, у складу са мандатом мисије. Први од тих задатака је свакако очување мира на терену где су послати, али су присутни и други задаци. У току спровођења мисије припадници мисије се сусрећу са низом изазова. Први изазов

⁵⁷² Бојан Милисављевић, *Op., cit.*, Правни живот, 2016, стр. 98.

⁵⁷³ Бојан Милисављевић, *Op., cit.*, 2007, стр. 25.

је заштита самих припадника мисије, други се односи на заштиту цивила и других заштићених категорија у случајевима деловања припадника мисије и последњи је заштита цивила као примарни задатак мисије.

Извештај Комисије Уједињених нација за мировне операције („Брахими извештај“) утврдио је да „...ниједан пропуст није нанео више штете положају и кредибилитету Мировних мисија Уједињених нација...“ током деведесетих година од неспремност да се направи разлика између жртве и агресора „... и да се заштите цивили у конфликтним и пост-конфликтним срединама (УН, 2000)“.⁵⁷⁴

Одељење за мировне операције УН⁵⁷⁵ као и Одељење за подршку на терену⁵⁷⁶ почели су развој концепта за заштиту цивила у мировним операцијама, и концепт мировних мисија чији је примарни задатак заштита цивила.⁵⁷⁷ Док се концепт буде развијао током времена на основу научених лекција и стеченог знања Одељење за мировне операције и Одељење за подршку на терену би требали да представљају основу за мисије преко којих ће моћи да се развију специјалне мисије за заштиту цивила. Свака мировна операција је распоређена у јединственом политичком и оперативном окружењу, има посебан мандат и могућности, и ангажује се са разноврсним изазовима и разноврсном заштитом од тих изазова. Као таква, свака мисије која се терети за одговорност у погледу заштите иам обавезу да дизајнира и прилагодити своју свеобухватну стратегију мисије широм, у консултацији са њеним кључним партнерима, а у односу на постојеће Агенције које имају мандат на терену.⁵⁷⁸

Мултидимензионалне мировне операције под мандатом заштите цивила имају на располагању низ инструмената са којима располажу како би оствариле тај задатак. Ови инструменти потпадају под три различита нивоа. Ова три нивоа заштите се узајамно допуњују и појачавају, али су и истовремена у зависности од специфичности мандата мисије и имајући у виду околности на терену.⁵⁷⁹

- Заштита кроз дијалог и ангажман

⁵⁷⁴ Alison C. Giffen, *Enhancing the Protection of Civilians in Peace Operations: From Policy to Practice*, Stimson Center, Queenbeyan, 2011, p. 3.

⁵⁷⁵ Department of Peacekeeping Operations (DPKO).

⁵⁷⁶ Department of Field Support (DFS).

⁵⁷⁷ *The Protection of Civilians in United Nations Peacekeeping*, United Nations Department of Peacekeeping Operations / Department of Field Support, April 2015. p. 6. Доступно на: <http://www.futurepeaceops.org/wp-content/uploads/2016/01/2015-07-Policy-on-PoC-in-Peacekeeping-Operations.pdf>; <http://www.peacekeeping.org.uk/wp-content/uploads/2013/02/100129-DPKO-DFS-POC-Operational-Concept.pdf>.

⁵⁷⁸ *Ibid.*, pp. 6-7.

⁵⁷⁹ *Ibid.*

- Пружање физичке заштите
- Успостављање заштитне животне средине

Првенствена активност у вези са првим нивом се односи на дијалог са учиниоцима и потенцијалним учиниоцима злочина, медијацијом између сукобљених страна, притисцима на Владу и друге актере да заштите цивиле. Такође, утицај на јавно информисање и подношење извештаја о заштити цивила као и друге иницијативе које имају за циљ заштиту цивила кроз јавно информисање, дијалог и директно ангажовање на терену.⁵⁸⁰

Други ниво обухвата „...оне активности од стране полиције и војних компоненти које укључују демонстрацију или употребу силе у циљу спречавања, одвраћања, и реакције на ситуације у којима су цивили у опасности од физичког насиља. Те акције су спроведене у блиској координацији са основним цивилним сектором, који помаже у вођењу, постизању циљева војних и полицијских операција, укључујући кроз заједничке планове и координациону структуру у заштити цивила.“⁵⁸¹

Трећи ниво подразумева да се само кроз ангажовање свих капацитета у заштити животне средине може у потпуности постићи заштита цивила у овим облицима мировних мисија. Овај ниво је у вези и са људским правима. Наиме, последња и најмлађа, трећа, генерација људских права настала је опажањем човечанства да ће грађанска и политичка, као и економска, социјална и културна права, постати бесмислена ако се не заштити човекова средина, или настане општа глад, или светски рат.⁵⁸²

Када је реч о припадницима мировних мисија они морају да уживају заштиту, али носе и одређену одговорност према поштовању правила међународног права оружаних сукоба.

Када је реч о заштити, она је посебно важна у новим мировним мисијама, јер су се ризици у сукобима у којима долази до ангажовања особља далеко увећали.⁵⁸³ Привилегије и имунитети установљени Повељом нису ни приближно обезбедили адекватну заштиту особљу.⁵⁸⁴

⁵⁸⁰ *Ibid.* p.8.

⁵⁸¹ *Ibid.* p.8.

⁵⁸² Милан Пауновић, Борис Кривокапић, Ивана Крстић, *Основи међународних људских права*, Мегатренд универзитет, Београд, 2007, стр. 22.

⁵⁸³ Бојан Милисављевић, *Op. cit.*, 2007, стр. 149.

⁵⁸⁴ *Ibid.*

Конвенција о безбедности људства УН и повезаног особља у члану 9. наводи да свака држава потписница треба да наведена кршења кажњава одговарајућим казнама узимајући у обзир њихову тежину. Посебно је наведено убиство, киднаповање или други напади или лишавање слободе било ког припадника Уједињених нација или њихових сарадника. Насилни напад на службене просторије, приватни смештај или превозно средство било ког службеника УН, које може да угрози његову или њену личност или слободу такође представља озбиљно кршење правила међународног права. Предвиђено је кажњавање за покушај и саучесништво у таквом нападу.⁵⁸⁵

Из овог се види да општа заштита људства од напада у мировним мисијама постоји, али је пракса указала да се ова правила ретко поштују и да припадници мировних мисија често постају мета сукобљених страна у оружаном сукобу. Проблем гоњења извршиоца напада представља управо немогућност јасног разграничења сукобљених страна у савременим оружаним сукобима. Уколико дође до напада на припаднике мировних мисија првенствено је тешко утврдити која страна је тај напад извршила. Низ примера је могуће навести. Најупечатљивији пример је напад на хуманитарни конвој који се догодио у Сирији 19. септембра 2016. године. Том приликом је дошло до напада на Складиште сиријског Црвеног полумесеца и на конвој са хуманитарном и медицинском помоћи. До напада је дошло у Орем Ал Кубра (Orem Al Kubra) у руралном делу града Алепа. Том приликом је страдало двадесет цивила и један службеник сиријског Црвеног полумесеца.⁵⁸⁶

Уколико су припадници оружаних снага мировне мисије приликом остваривања мандата мисије упусте у оружане борбе са неком од страна у сукобу, „мировњаци“ су дужни да поштују међународно право оружааних сукоба. Са друге стране, све док се не упусте у оружане борбе сви припадници мисије се сматрају цивилима и службеницима УН. Ова друга карактеристика је од посебне важности јер као службеници УН они уживају привилегије и имунитете неопходне да несметано спроводе мандат мисије. Како су мировне мисије састављене од војних контингента држава чланица, тако су припадници дужни да

---

⁵⁸⁵ Convention on The Safety of United Nations and Associated personnel, article 9. (Доступно на: <http://www.un.org/law/cod/safety.htm>).

⁵⁸⁶ Syria: Attack on humanitarian convoy is attack on humanity, International committee of the Red Cross, доступно на: <https://www.icrc.org/en/document/syria-attack-humanitarian-convoy-attack-humanity>.

примењују међународно хуманитарно право у складу са међународним обавезама које важе за конкретну земљу чије трупе учествују у мировној мисији. На државама које шаљу припаднике својих оружаних снага или друге службенике су дружне да их упознају са правилима међународног хуманитарног и међународног права оружаних сукоба. Зато државе спроводе низ курсева и припрема за све будуће припаднике мировних мисија. Да се међународно право оружаних сукоба мора поштовати и од стране припадника оружаних снага које делују под командом и контролом УН потврђено је и Билтеном који је донет 6. августа 1999. године. Овим билтенем Генерални секретар Уједињених нација је поводом обележавања 50. годишњице усвајања Женевских конвенција позвао на поштовање свих норми међународног хуманитарног права. У Билтену „Поштовање међународног хуманитарног права од стране снага Уједињених нација“, дефинисан је низ темељних принципа и одредби међународног хуманитарног права.⁵⁸⁷ Уколико се снаге УН приликом спровођења мисије или пак у случајевима самоодбране упусте у оружану борбу дужни су да се придржавају ових принципа. Како се приликом сваког заснивања мисије закључује споразум између УН и државе пријема, на чијој територији се успоставља мисија, саставни део споразума су постали ови принципи. Овај споразум се назива „Споразум о статусу снага“. Заштита припадницима мировних мисија је обезбеђена као неборцима односно цивилима, све док не предузму војне операције било у циљу наметања или очувања мира, било у циљу самоодбране.

Уколико приликом извођења оружаних операција припадници војног особља снага Уједињених нација прекрше неко од правила хуманитарног права они подлежу гоњењу од стране њихових националних судова. Као и код других оружаних страна у сукобу и снаге Уједињених нација ће у свако доба правити јасну разлику између цивила и бораца, између цивилних објеката и војних циљева.⁵⁸⁸ Војне операције ће се усмеравати само против бораца и војних циљева. Напади на цивиле и цивилне објекте су забрањени. Заштита цивила престаје уколико се прикључе оружаним формацијама или директно учествују у непријатељствима.

---

⁵⁸⁷ Весна Кнежевић-Предић, Саша Аврам, Жељко Лежаја, *Op. cit.*, 2007. стр. 342.

⁵⁸⁸ Весна Кнежевић-Предић, Саша Аврам, Жељко Лежаја, *Op., cit.*, 2007. стр. 342.

Снаге Уједињених нација ће предузети све могуће мере предострожности да избегну и у сваком случају сведу на најмању меру случајне губитке живота цивила, повреде цивила или штету на цивилној имовини.⁵⁸⁹

„У свом подручју операција, снаге Уједињених нација ће избегавати, колико је то могуће, постављање војних циљева унутар или у близини густо насељених подручја и предузеће све неопходне мере предострожности да заштите цивилно становништво, цивиле појединачно и цивилне објекте, од опасности које су резултат војних операција. Војне инсталације и опрема у мировним операцијама као таквим, неће се сматрати војним циљевима“.⁵⁹⁰

„Снагама Уједињених нација је забрањено започињање операција које су такве природе да ће војне циљеве и цивиле погодити без разликовања, као и операције за које се може очекивати да ће узроковати случајне губитке живота међу цивилним становништвом или штету на цивилним објектима, која би била прекомерна у односу на очекивану конкретну и директну војну предност“.⁵⁹¹

Снаге Уједињених нација неће учествовати у одмаздама против цивила или цивилних објеката.

Са лицима која не учествују или више не учествују у војним операцијама, укључујући цивиле, припаднике оружаних снага који су положили оружје и лица која су *hors de combat* услед болести, рањавања или заробљавања, поступаће се у свакој ситуацији хумано, без неповољног разликовања заснованог на раси, полу, верским убеђењима или некој другој основи. Биће обезбеђено пуно поштовање њихове личности, части, верских и других убеђења. Следећа дела против цивила, припадника оружаних снага која су положила оружје или лица онеспособљених за борбу су забрањена на сваком месту и у свако време, а то су: насиље над животом или физичким интегритетом; убијање и сурово поступање, као што је мучење, сакаћење или било који облик телесног кажњавања; колективно кажњавање; одмазде; узимање талаца; силовање; присиљавање на проституцију; сваки облик сексуалног напада и понижавајуће и деградирајуће поступање; поробљавање и пљачка. Жене ће бити посебно заштићене од сваког напада, нарочито од силовања, присиљавања на проституцију или било ког другог облика недоличног

---

⁵⁸⁹ *Ibid.*

⁵⁹⁰ *Ibid.* стр. 343.

⁵⁹¹ *Ibid.*

напада. Деца ће бити предмет посебног поштовања и биће заштићена од сваког облика недоличног напада.⁵⁹²

У 2016. години више пута су у вестима били напади на хуманитарне раднике и хуманитарна средства и објекте.⁵⁹³ Авганистан, Сирија, Јужни Судан као и многа друга места, били су места напада на хуманитарне раднике и капацитете. Једно од основних питања које се поставља јесте зашто мировне снаге УН и то у оквиру мисије за одржавање мира, које су биле стациониране у близини места напада, нису реаговале на ове нападе. Заstraшујући је податак да је 2000. године регистровано 91 случаја напада, киднаповања или повређивања хуманитарних радника и припадника мисија УН, а да је само у 2015. години регистровано 287 хуманитарних радника који су били жртве у великим нападима.⁵⁹⁴ Повећан ризик и напади на хуманитарне раднике мора бити сагледан као симптом слабости читавог међународног хуманитарног сектора.⁵⁹⁵

Сирија је према Бенедети Берти најупечатљивији пример шта се дешава када зараћене стране почну да хуманитарни приступ и помоћ сматрају за оружје у рату, а хуманитарне раднике за легитимне војне циљеве. Тамо где је приступ основним намирницама одобрен или забрањен према војним принципима оставља велики број цивила под опсадом без хране и воде.⁵⁹⁶

Последњи напади у Јужном судану се надовезују на претходне случајеве диверзија усмерених на уништење хуманитарне помоћи, манипулација као и отвореног негирања појма хуманитарни простор.⁵⁹⁷

Случај напада у Јужном Судану, у коме је један хуманитарни радник страдао, а други био нападнут и силован указује на неопходност за радикалним реформама.⁵⁹⁸ Том приликом су експерти упозорили да није довољно учињено да се хуманитарни радници заштите у Јужном Судану.⁵⁹⁹ Чини се да овај позив

---

⁵⁹² *Ibid.*

⁵⁹³ [Benedetta Berti, Why Humanitarian Aid Workers Are Under Attack](http://nationalinterest.org/feature/why-humanitarian-aid-workers-are-under-attack-17822), (доступно на: <http://nationalinterest.org/feature/why-humanitarian-aid-workers-are-under-attack-17822>).

⁵⁹⁴ *Ibid.*

⁵⁹⁵ *Ibid.*; Manisuli Ssenyonjo, „Accountability of Non-State Actors in Uganda for War Crimes and Human Rights Violations: Between Amnesty and The International Criminal Court”, *Journal of Conflict & Security Law* (2005), Vol. 10 No. 3, 405–434.

⁵⁹⁶ *Ibid.*

⁵⁹⁷ *Ibid.*

⁵⁹⁸ Attack on aid workers in South Sudan: 'There was incredible naivety', *The Guardian*, Monday 17 October 2016, (доступно на: <https://www.theguardian.com/global-development-professionals-network/2016/oct/17/attack-on-aid-workers-in-south-sudan-there-was-incredible-naivety>, Посећено: 17. октобра. 2016).

⁵⁹⁹ *Ibid.*

експерата може да се прошири на сва места где тренутно делују хуманитарни радници или припадници мисија УН.

На основу свега изнетог може да се закључи да су припадници мировних мисија УН у двострукој опасности. Са једне стране њихов положај неучесника оружаног сукоба се не поштује, чак шта више, све више се користи као нека врста оружја једне или друге сукобљене стране, док са друге стране носе бреме одговорности да у својим акцијама често могу да прекрше правила међународног права оружаног сукоба и да због тога одговарају. Чисто правно гледано, њихова одговорност је успостављена, али у пракси, нарочито ако се истакне чињеница да најмоћније државе нису потписале или пак ратификовале Статут међународног кривичног суда и тиме прихватили његову надлежност, тешко се може очекивати да ће та одговорност бити реално остварена.

6. Правни положај посебних категорија лица

Међународно хуманитарно право има управо за циљ да покуша да рат, односно оружани сукоб, ако већ не може да га одстрани из међународних односа, онда да га бар учини хуманијим.

Оружани сукоби су свакако једно специфично, неубичајено стање. С обзиром да представља и једну врсту ванредног стања, оружани сукоби погађају све категорије цивила настањених, како у зонама у којима се изводе борбена дејства, тако и на оним деловима територије преко којих пролазе оружане снаге до самих бојишних просторија, а свакако и на деловима територије које су потпале под власт супротне стране, окупиране територије. Неке категорије лица у већој мери погађају дејства оружаних снага. Ове специфичности произилазе из субјективних особености тих категорија лица. Управо из овог разлога неопходно је овим лицима обезбедити посебну заштиту. Заштита се мора обезбедити и кроз уговорно и кроз обичајно међународно хуманитарно право, тј., кроз право оружаних сукоба, као и на евентуалну заштиту кроз процесуирање пред редовни судовима, како унутрашњим, тако и међународним. Посебан вид који до сада није дао приметне резултате јесте едукација не само учесника оружаних сукоба, него целокупног становништва. Посебно се то односи на цивиле како би имали знања не само о својим правима, већ и о својим обавезама у рату. Овај правац едукације је једна од карика у ланцу заштите лица у оружаним сукобима која се заснива на морал, етику и хуманост као принципе на којима се заснивају цивилизована начела. Та карика је у историји људског друштва имала значајну улогу у изградњи правних правила, мада није увек била и довољно утицајна да заштити учеснике оружаних сукоба, а и цивиле као неучеснике.

Посебна заштита се мора обезбедити за три категорије цивилног становништва, за жене, децу и странце који се налазе на територији учеснице у сукобу.

Неопходно је истаћи заштиту коју међународни инструменти дају старима, неспособнима и болеснима. Тако Трећа и Четврта Женска конвенција садрже

одредбе о заштити ових лица. У анализи међународноправних инструмената морају се имати у виду још два документа; Резолуција која је донета као резултат 27. Међународне конференције Црвеног крста и Црвеног полумесеца 1999. године и Бечка декларација о људским правима из 1993. године. Резолуција је донета у оквиру 27. заседања Међународног комитета Црвеног крста и захтева обавезу да стране у сукобу предузму све мере како би током вођења непријатељстава осигурала заштита и сачували животи. Нарочито се то односи на групе које су посебно угрожене као што су стара лица. Бечка декларација намеће обавезу за стриктним поштовањем међународног хуманитарног права и то посебно према старим особама.

6.1. Правни положај жене

Традиционално схватање ратова у којима су само мушкарци ишли на фронт, а жене остајале дубоко у позадини и чекале да се ратници, војници врате, свакако да је остало негде у прошлости. Ипак неки од ових схватања извршила су утицај и на редакторе Хашких и Женевских конвенција. Зато у неким одредбама и има призива да је жена потпуно искључена из непријатељстава.

Ако положај жена у рату прихватимо као положај групе која је једна од најугроженијих, онда се њихова заштита мора схватити као својствен задатак. Опште и посебне одредбе о заштити жена у оружаним сукобима садржане су у Женевској конвенцији о заштити грађанских лица у оружаним сукобима и Допунским протоколима за заштиту лица у међународним (Протокол I) и немеђународним (Протокол II) оружаним сукобима. Заштита ових категорија је веома заступљена и у обичајним правилима међународног хуманитарног права, као и у многобројним правилницима оружаних снага многих држава.⁶⁰⁰ Да су жене у сукобима посебно рањива доказују одредбе у Декларацији о елиминасању насиља над женама коју је донела Генерална скупштина УН.⁶⁰¹

Заштита се односи на два сегмента у току сукоба и то на период трајања непријатељстава, али и на период окупације. Потреба за таквом заштитом је

---

⁶⁰⁰ The US Air Force Pamphlet, The US Field Manual.

⁶⁰¹ Declaration on the Elimination of Violence against Women, The General Assembly, A/RES/48/104, 85th plenary meeting, 20 December 1993. Доступно на <http://www.un.org/documents/ga/res/48/a48r104.htm> Посећено, 02. 04. 2016.

наметнута из разлога суровог и дискриминацијског поступања према женама.⁶⁰² Опште мишљење о неопходности посебне заштите жена јавило се почетком XX века и то 1904. и 1910. године.⁶⁰³ Тада су донете две конвенције о забрани трговине женама и децом. Ова теденција је настављена Доношењем других конвенција које се тичу забране присилног рада и забране ропства, трговине робљем и институција и праксе сличне ропству. Тако је овај тренд добио чврсто утемељење код заштите жена у многим ситуацијама.⁶⁰⁴

Резолуција Генералне скупштине Уједињених нација 2444 донела је нужност поштовања основних принципа хуманости у свим оружаним сукобима. Један од водећих принципа је и онај да избор средстава за борбу није неограничен и да је забрањено усмеравање борбених дејстава на цивилно становништво. Наведено је, такође, да жене, деца стара и немоћна лица морају бити третирана као посебна група лица која не учествују у ратним дешавањима.⁶⁰⁵

Резолуција Савета безбедности УН 1820 потврђује обавезу елиминисања свих облика насиља над женама и девојкама, заустављање некажњавања ових дела, заштиту цивила, посебно жена и девојака за време и по окончању оружаних сукоба. Резолуција уочава да цивилно становништво трпи највеће последице оружанх сукоба. У Резолуцији се даље наводи да су жене и девојке предмет насиља по основу пола и да су ратна техника, технике понижавања, потреба да се унесе страх и да се насиље наставља и по престанку ратних операција само усложиле ситуацију. Допринос ове резолуције је и у томе да се први пут акт силовања жена препознаје као облик убиства са одложним дејством.

Општа заштита је првенствено остварена кроз члан 3. Женевске конвенције, који не истиче жену, али захтева општу заштиту свим лицима која „не учествују директно у непријатељствима“ без дискриминације засноване на раси, боји коже, полу, вери. Важност члана 3. заједничког за све Женевске конвенције огледа се у томе да представља минималне гаранције и стандарде поступања којих се морају придржавати сви учесници сукоба без обзира на његов карактер. Такође важно место у заштити заузима и Де Мартенсова клаузула која омогућава да, у свим случајевима који нису обухваћени писаним правом, људско биће остане под

---

⁶⁰² Зоран Вучинић, *Ор., cit.*, 2006, стр. 290.

⁶⁰³ Владан Јончић, *Ор., cit.*, 2010, стр. 252.

⁶⁰⁴ *Ibidem.*

⁶⁰⁵ Резолуција Генералне скупштине УН 2444/XXIII од 19. децембра 1969. године.

заштитом принципа човечности и захтева јавне свести. Де Мартенсова клаузула данас представља део обичајног међународног хуманитарног права.

Допунски протокол уз Женевске конвенције из 1949. године о заштити жртава међународних оружаних сукоба (Протокол I) је од значаја за заштиту жена и зато што је обезбедио заштиту женама борцима које су пале у заробљеништво и то на исти начин на који је обезбеђена заштита жена цивила. Разлог овако срочене заштите је што се Допунски протокол односи и на Конвенцију о поступању са ратним заробљеницима.⁶⁰⁶ Посебно треба напоменути заштиту жена од сваког напада на њену част, а нарочито против силовања, принуђивања на проституцију и против сваког напада на њихову стидљивост.⁶⁰⁷ Такође жене борци које падну под власт једне стране могу бити дисциплински кажњаване, али те мере никако не смеју бити строжије од оних које су предвиђене за припаднице оружаних снага стране која их држи.⁶⁰⁸

Заштита је такође обезбеђена и Допунским протоколом уз Женевске конвенције из 1949. године о заштити жртава немеђународних оружаних (Протокол II) и то кроз општу забрану напада на поједине цивиле и цивилно становништво, али и кроз обезбеђивање материјалне егзистенције заштитом објеката неопходних за преживљавање цивилног становништва. Допунски протокол II не наводи посебну заштиту за жене, али намеће обавезу за оне стране у сукобу које су одговорне за интернирање или притварање лица која су лишена слободе из разлога у вези са оружаним сукобом обезбеде да жене буду у одвојеним просторијама од мушкараца, изузев ако су чланови исте породице, као и да буду под непосредним надзором жена.⁶⁰⁹ Код ове одредбе треба напоменути један пропуст који се тиче изостављања да се наведу жене са малолетном децом као лица која су укључена у заштиту, а то је свакако требало учинити. Ово питање је много боље регулисано када је реч о заштити интерниранх жена.⁶¹⁰ Иако директно не наводи заштиту жена ипак у неким општим одредбама које се односе на забрану силовања и присилне проституције провејава заштита жена. Протокол II такође забрањује насиље над животом, колективно кажњавање, вређање

⁶⁰⁶ Чл. 76. Допунског протокола уз Женевске конвенције из 1949. године о заштити жртава међународних оружаних сукоба, *Ивори међународног хуманитарног права*, Југословеснки црвени крст, Београд, 1999,

⁶⁰⁷ Женевска конвенција о заштити грађанских лица за време рата (IV Женевска конвенција), *Ивори међународног хуманитарног права*, Југословеснки црвени крст, Београд, 1999, чл. 27 ст. 2

⁶⁰⁸ Зоран Вучинић, *Op. cit.*, 2006, стр. 293; Владан Јончић, *Op. cit.*, 2010, стр. 254.

⁶⁰⁹ *Ibid.*, чл. 76. ст. 4.

⁶¹⁰ Зоран Вучинић, *Op. cit.*, 2006, стр. 291.

људског достојанства, нарочито понижавајуће и деградирујуће поступање, силовање, принудну проституцију и сваки облик недоличног понашања.

Заштита жена у посебним околностима обезбеђена је за бремените жене, жене на порођају и мајке са децом млађих од седам година. Тако, сама Конвенција, наводи обавезност за стране у сукобу да допусте слободан пролаз свакој пошिल्ци са неопходним животним намирницама, одећом и средствима за јачање намењених деци до 15 година, бременитим женама или породиљама.⁶¹¹

У случајевима када ове жене буду ухапшене, притворене, или интерниране, а све ово у ситуацијама које су на неки начин повезане са самим оружаним сукобима неопходно је да ти случајеви добију приоритет код процесуирања. Разлог свакако лежи у чињеници да су ове жене у посебном стању, те да је њихово здравље на граници да врло лако буде угрожено и да чак угрози њихов живот или живот детета. Управо из овог разлога поступци који се воде против њих морају да буду брзо спроведени да би са једне стране оне знале зашта се терете, ако има основа за то, или да пак што пре буду ослобођене уколико нема основа за неки даљи поступак према њима. Ако пак буду осуђене, казна против њих не би требала да буде смртна казна. Свакако да смртна казна над овим женама неће бити извршена.

Сукобљене стране треба да закључе локалне споразуме за евакуисање из опседнуте или опкољене зоне рањенике, болеснике, немоћне, стара лица, децу и жена на порођају.⁶¹² Као што се види неопходно је дислоцирати жене на порођају како би биле заштићене од борбених дејстава, која могу да оставе и физичке и психичке последице и на мајку и на дете. Конвенција такође прописује да стране у сукобу на својој територији или окупираној територији морају да формирају санитарске зоне и места, као и места и зоне безбедности како би се ставиле ван домашаја рата „...бремените жене, мајке са децом млађом од 7 година и деца до 15 година старости...“.

Тако, када је реч о окривљеним и осуђеним заштићеним лицима, она ће бити у притвору или издржавати казну на окупираној територији. Овде треба истаћи да уколико је овде реч о женама, да ће оне бити смештене у посебне просторије и

---

⁶¹¹ Женевска конвенција о заштити грађанских лица за време рата (IV Женевска конвенција) *Ивори међународног хуманитарног права*, 1999, чл. 23 ст. 1.

⁶¹² *Ibid.* чл. 17.

стављене под непосредан надзор жена.⁶¹³ Ово је нарочито регулисано у ситуацијама интернације жена.⁶¹⁴ Такође, окупациона Сила има могућност, ако је то нужно из неопходних разлога безбедности, да заштићеним лицима одреди принудни боравак или да их интернира.⁶¹⁵ Интернираним лицима је неопходно обезбедити храну и одевање, а нарочито је неопходно да се бременитим женама, породиљама и деци млађој од 15 година дају додаци у храни сразмерно њиховим физиолошким потребама. Породиље и друга болесна лица, чије стање захтева посебно лечење и негу, морају бити примљене у сваку стручну установу и да нега не сме бити мања од оне која се указује осталом становништву.

Жене свакако учествују у оружаним сукобима, или као борци или са другим дужностима и задацима. Жене морају да добију бољу заштиту и као борци али и као саставни део цивилног становништва. Овај положај је донекле унапређен Протоколима и неким резолуцијама, али у овој области увек има места за унапређење заштите, за разлику од осталих легалних учесника оружаних сукоба. Жене су посредно заштићене и преко одредби којима се штите посебне службе и организације, као што су цивилна заштита, здравствена служба, друштва Црвеног крста или Црвеног полумесеца, као и друга друштва за пружање помоћи.⁶¹⁶

Када је реч о правилницима оружаних снага, већина тих правилника имплементира међународна правила о положају и заштити жена, али има и оних који та правила прецизирају, допуњују или пак разрађују.

Упутство Америчке војске на терену наводи да ће команданти копнених снага, када то ситуација дозвољава, да информисе непријатеља о својој намери да бомбардује одређени простор, тако да неборци, нарочито жене... могу бити склоњене пре него бомбардовање отпочне. Такође је наведено, у случајевима када се ради о женама као ратним заробљеницима, да оне требају бити третиране у складу са њиховим полом и да у сваком случају имају третман који је загарантован мушкарцима. У овом случају требало би тај третман свакако унапредити, тј. побољшати у односу на третман према мушкарцима јер многи инструменти о људским правима истучу да треба побољшати положај жена у свим ситуацијама, а нарочито у оним које се не могу сматрати редовним. Рађене

---

⁶¹³ Чл. 76. Женевска конвенција о заштити грађанских лица за време рата од 1949.године (IV Женевска конвенција).

⁶¹⁴ Више о овоме видети у делу о интернирању и добровољном интернирању.

⁶¹⁵ Чл. 78. IV Женевске конвенције.

⁶¹⁶ *Саветовање о актуелним питањима развоја међународног хуманитарног права*, Скупштина Црвеног крста Југославије, Београд, 1979.

или болесне жене, према овом упутству, морају да буду третиране у складу са њиховим полом. Приручник америчке морнарице наводи да „жене... уживају посебну заштиту и поштовање“.

Од 1992. до 2011. године, жене су чиниле мање од четири одсто потписника мировним споразумима и мање од десет одсто преговарача за мировним столовима.⁶¹⁷

6.1.1. Посебни акти учињени према женама у току оружаних сукоба

Када је реч о савременим конфликтима свакако да је напад на жене далеко заступљенији и раширенији и то у сваком погледу, нарочито када је реч о актима којима се тај напад и злостављање чини. Тако мора се напоменути да се разликује физичко, психичко и сексуално насиље. Ако се сагледају норме међународних инструмената може да се закључи да се оне односе првенствено заштиту њихове личности од сексуалног напада.

Са друге стране, акти према женама се данас врше као вид ратне тактике. Са циљем не само да се дезинтегрише сама особа већ и да се изврши негативан утицај на окружење, породицу па чак и друштво. Жене и девојке се суочавају са сексуалним насиљем (силовање, сексуално ропство, сексуално сакаћење, насилна трудноћа) како од стране државних тако и недржавних учесника у оружаним сукобима.⁶¹⁸ Извршењем ових аката се не завршавају патње. Психичка тортура траје и током оружаних сукоба, али и након њиховог окончања. Тек тада долази до одбацивања и бацања љаге, како од друштва, тако врло често и од саме породице.⁶¹⁹ Оно у чему страна која прибегавала овом виду ратне технике види предност јесте што се овде ефекат понижења, застрашивања, деморалисања не остварује само на жене саме већ и на мушкарце који су им блиски. Када се сагледају неки савремени сукоби наићи ће се на масовна силовања која су етнички или верски мотивисана. Пратећа појава су и сексуално ропство и отмице у циљу задовољења припадника оружаних снага које их држе.

---

⁶¹⁷ Више о овоме видети на: <http://beijing20.unwomen.org/en/in-focus/armed-conflict#sthash.25eHHoTN.dpuf>

⁶¹⁸ ‘Sexual Violence against Women and Girls in Conflict’, доступно на <http://www.un.org/en/women/endviolence/orangedayaugust2013.shtml>, посећено 29.03.2016.

⁶¹⁹ *Ibid.*

Напредак заштите у овој области није значајан, али се неки помаци могу видети у неким документима којима су основани неки међународни трибунали и судови.

Резолуција Савета безбедности 1325/2000 наводи неопходност увођења жена у мировне процесе, али и у процесе доношења одлука које могу утицати на саме оружане сукобе, њихов ток или окончање.

6.1.2. Практична примена правила о заштити жена у оружаним сукобима

Многи извештаји упућују на то да се међународни инструменти, нарочито они који се односе на заштиту жена, не примењују у свом пуном обиму. Извештаји такође закључују да је неопходно боље примењивање постојећих норми, али и доношење нових које ће многе новонастале ситуације подвести под нормативну заштиту.

Тако, у Извештају Комисије о статусу жена, Економско - социјалног савета УН, који се тиче заштите жена наводи се да се многи инструменти почевши од Пакта о грађанским и политичким правима, па преко Пакта о економским, социјалним и културним правима све до Конвенције о правима детета морају поштовати на Окупираној палестинској територији укључујући и Источни Јерусалим.⁶²⁰ У овом случају читава ситуације је ванправна почевши од Израелске окупације. У оваквој ситуацији палестинске жене и девојке се суочавају са свим проблемама које носи окупација почевши од уништења њихових домова, ускраћивање и укидање права боравка, произвољно притварање и смештање у затвор, насиље досељеника према палестинским цивилима. Према закључку Комисије трамошњи цивили па и жене се сусрећу и са високом стопом сиромаштва, незапослености, сумњивом исправности хране, неадекватним снабдевањем водом, укупним погоршањем здравља, инциденти кућног насиља...⁶²¹ Закључак је да је угрожено и психичко стање лица на овим окупираним територијама, укључујући и појас Газе. Оно што представља значајан проблем је и нарастајућа хуманитарна криза као и несигурност и нестабилност и треба изразити озбиљну забринутост због овакве

---

⁶²⁰ Commission on the Status of Women, Report on the fifty-seventh session, 4-15 March 2013, Economic and Social Council Official Records, 2013, стр 20.

⁶²¹ *Ibid.*

ситуације.⁶²² Сама окупација тог подручја од стране Израела доводи и до оганогреног прекограничног промета људи и робе и у таквој ситуацији погоршавају већ тежак положај цивилног становништва нарочито жена и деце.

Као основни проблем се наводи Израелска окупација и да је управо она препрека за напредак положаја жена на том подручју. Такође, *Извештај* позива међународну заједницу да настави да обезбеђује потребну помоћ и услуге у покушајима да ублажи тешку хуманитарну кризу са којом се суочавају палестинске жене и њихове породице и да помогну у обнови и креирању релевантних палестинских институција. Поред тога, тражи се да међународна заједница настави са промоцијом и заштитом људских права палестинских жена и девојака и да интензивира своје мере за побољшање тешких услова у којима се налазе палестинске жене и њихове породице. Са друге стране, од Израела се захтева да поштује све релевантне норме које се тичу људских права, а нарочито оних које се штите у време ванредних ситуација, па и оружаних сукоба или окупације.

Суђење Душку тадићу, бившем председнику локалног одбора босанске Српске Демократске Странке Козарца у северозападној Босни и Херцеговини, представљало је историјску прекретницу у међународном правосуђу. Прво то је било прво међународно суђење за ратне злочине после Нирнберга и Токија. Такође, било је то прво међународно суђење за ратне злочине које је укључивало оптужбе за сексуално насиље. Ово суђење је свету доказало је да систем међународне кривичне правде који је био у повоју, у стању да оконча некажњивост за сексуалне деликте и да је кажњавање починилаца изводљиво.⁶²³

Здравко Муцић, Хазим Делић, Есад Ланцо су тројица припадника Армије БиХ која су осуђена за силовање као облик мучења. Њихово суђење је представљало прекретницу у међународној правди јер је силовање уврстило у облик мучења и тешку повреду Женевских конвенција и кршење закона и обичаја ратовања. Делић је силовао две жене заточене у логору, Гроздану Тећез и Милојку Антић током ислеђивања. Судије су закључиле да је сврха ових силовања била да се прибаве информације, жене казне због тога што нису биле у стању да пруже информације и да се застраше и присиле. Претресно веће је такође закључило да

---

⁶²² *Ibid.*

⁶²³ Више о томе на: <http://www.icty.org/bcs/u-fokusu/zlo%C4%8Dini-seksualnog-nasilja/predmeti-predmksj-koji-su-predstavljali-prekretnice>

је насиље којем су биле изложене ове две жене имало дискриминаторну сврху: биле су му изложене зато што су биле жене. Судије су изричући ову пресуду 1998. године напоменуле да Претресно веће “*сматра силовање било које особе чином достојним презрења, којим се вређа сама суштина људског достојанства и физичког интегритета*”. Судије су утврдиле да силовање може сматрати мучењем према обичајном међународном праву.⁶²⁴

Први предмет који се у потпуности сконцентрисао на оптужбе на сексуално насиље био је предмет против Анте Фурунџије. Суђење се фокусирао на вишеструка силовања босанских Муслиманки која су почињена током ислеђивања која је водио Фурунџија, који је у то време био командант Цокера, специјалне јединице Хрватског већа обране (ХВО) у БиХ. Утврђено је да Фурунџија није лично силовао жену пред насмејаном публиком других војника, већ његов подређени, али да је као заповедник јединице био одговоран као саизвршилац, помагач и подстрекач.⁶²⁵ Претресно веће је у образложењу донело значајне квалификације силовања. Наиме у Статуту МКСЈ силовање је наведено као злочин против човечности, али је Претресно веће проширило овај оквир и закључило да се за силовање може кривично гонити као за повреду Женевских конвенција и кршење закона и обичаја ратовања. Оно што је такође важно је да су судије Међународног суда потврдиле могућност да се силовање користи као оруђе геноцида.⁶²⁶ “Ако су испуњени тражени елементи, силовање може такође представљати чин геноцида (...) и бити кривично гоњено као такво”. Преседан који је представљао прекретницу догодио 1998. године када је сестрински суд МКСЈ, МКСП донео пресуду у предмету Акавесу где је закључено да силовање представља чин геноцида. Иако је у теорији МКСЈ прихватио да силовање може представљати чин геноцида, до сада није изрекао ниједну пресуду у том смислу. Ова оптужба се тренутно разматра у предмету Караџић.⁶²⁷

У случају Радислав Крстић, Претресно веће је стало на становиште да су злочини почињени у Поточарима, укључујући и силовања, представљала „природну и предвидљиву последицу ка

---

⁶²⁴ *Furundžija: fokus na seksualnom nasilju*, <http://www.icty.org/bcs/u-fokusu/zlo%C4%8Dini-seksualnog-nasilja/predmeti-pred-mksj-koji-su-predstavljali-prekretnice>,

⁶²⁵ *Ibid.*

⁶²⁶ *Ibid.*

⁶²⁷ *Ibid.*

мпање етничког чишћења”. Напомена да „етничко чишћење” није правни термин, је потврђен и овде, али је констатовано и то да је „...коришћен и раније у разним правним анализама“. Претресно веће је закључило да постоје “очигледне сличности између геноцидне политике и политике обично зване "етничким чишћењем”. Ова последња констатација захтева подробнију правну анализу и не треба је прихватити без резерви и накнадне расправе.

Када је реч о неким одлукама међународних судских институција треба напоменути да се у пресуди генералу Здравку Толимиру помиње депортација жена и деце.

У пресуди се наводи да је у бази УН-а у Поточарима било смештено око 25 до 30 хиљада босанских Муслимана цивила, углавном жена, деце и старијих особа. Војска Републике Српске је преузела контролу над тим кампом и у пресуди се наводи да су злостављали босанске Муслимане. Да би се цивили заштитили од каснијих оружаних дејстава на том простору било је неопходно пребацити их на другу локацију. Судско веће је погрешно закључило да је у питању ратни злочин. Веће је испустило из вида да су војни команданти обавезни да предузму све мере како би цивили били заштићени, кад се процени да је неопходно да се из разлога војне потребе предузме војна акција све мере које подразумевају и дислоцирање цивила из бојишних просторија.⁶²⁸ Ово правило је врло старо. Њега потврђују и Хашки правилници из 1899. и 1907 године.

У пресуди се даље наводи: „Судачка већина је закључила, надаље, да патње жена, дјецe и старијих који су присилно премјештени из енклава Сребренице и Жепе достижу такву тежину да могу да се оквалификују као тешке тјелесне и душевне повреде и као такве представљају геноцид.“

На терет генералу Толимиру Веће је ставило и следеће: „...од 25. до 27. јула 1995. године, он се налазио у Жепи и командовао је операцијом присилног исељења босанских Муслимана који су трпани у аутобусе и одвожени у Кладањ, ходајући унаоколо с пиштољем упереним увис застрашујући ту беспомоћну групу претежно жена, дјецe и стараца.“

Неколико сведока је било уверено: „да су (жене с којима је разговарао) биле потпуно претрављене и застрашене, бринуле су се да је врло неизвјесно хоће ли преживјети ако остану у граду. Једна жена му је рекла да не жели отићи, али да не

---

⁶²⁸ ICTY, Trial Chamber, The Prosecutor v. Zdravko Tolimir, IT-96-23/2, Judgement of 12. december. 2012.

може ни остати, јер нема никог да је заштитити; онда је заплакала, па су на то и друге жене почеле плакати.“

Из ових навода може се увидети да је главна групација међу цивилима која је била угрожена и која се често наводи управо жене. Без обзира да ли је добро протумачена активност снага Војске Републике Српске ипак је утврђено да је велики број жена био премештен из својих домова иако аутор стоји на становишту да је склањање жена било корисно управо из разлога да се сачувају њихови животи. Питање је какав би био исход да су остале у окруженим подручјима у којима је и пре, али и након тога долазило до борби. Ако се томе дода и чињеница да су цивили у околини Сребрнице били коришћени од стране муслимских снага као заштита од напада војске Р. Српске, јано је ко је овде одговоран. У сваком случају то нису српске војне снаге. Суд је очито направио грубу грешку.

У случају тужилац против Драгана Зеленовића, оптужени је признао кривицу за силовање и сексуална злостављања. Оптужени је у то време био припадник јединице „Драган Николић“, војне формације у фочи која је на почетку рата била део територијалне одбране босанских Срба, а касније део војске. Зеленовић је директно учествовао у сексуалном злостављању. Проглашен је кривим за девет силовања, од тога су осам окарактерисана и као мучење и као силовање, а био је и део заштитних снага, као и групног силовања.⁶²⁹

У предмету против Драгољуба Кунарца, Зорана Вуковића и Радомира Ковача, Сведокиња 50, (име и идентитет сведокиње су заштићени од јавности), млада девојка жртва силовања из Фоче, говори о томе како ју је осуђени Зоран Вуковић силовао. Zoran Vuković, је u то време bio заменик команданта војске босанских Срба (VRS). Сведокиња је испричала да је и касније више пута била силована, а према њеним сведочењу то је углавном чињено на верској основи. Јер су, према њеним сведочењу, силоватељи користили изразе “Ви Муслиманке, ви буле, показаћемо ми вама.”⁶³⁰

Жене представљају ону групу заштићена лица која су најугроженија. Оне су и предмет дискриминације, сексуалног напада, убијања, сакаћења, кодновања.

⁶²⁹ ICTY, Trial Chamber, The Prosecutor v. Dragan Zelenović, IT-96-23/2.

⁶³⁰ МКТЈ, Предмет бр.: IT-96-23-Т& IT-96-23/1-Т, Кунарца и други, “Фоча” 22. фебруара 2001.

6.2. Правни положај деце

У оружаним сукобима се положај деце штити општим и посебним мерама. Деца ни под којим условима или предпоставкама не смеју изгубити статус цивилног лица.⁶³¹ Основни извори права заштите деце у оружаним сукобима су обичајно хуманитарно право и Четврта женева конвенција из 1949, допунски протоколи из 1977. године, Конвенција о правима детета из 1989. године, Допунски протокол о учешћу деце у оружаним сукобима 2000. године, као и бројне резолуције УН, акти УНЦЕФ-а, Међународног комитета Црвеног крста и други.

Два су разлога због чега се питање међународно правне заштите детета није раније поставило. Први разлог је садржан у самој концепцији људских права као скупу норми, начела и стандарда чији је циљ заштита човека и која се почела развијати тек крајем 19. Века и током 20. века. Други разлог је тај што су се деца дуго сматрала имовином родитеља, првенствено оца. Отуда запуштеност заштите ове категорије становништва. Питање деце ће се поставити тек у другој половини 20. Века. Заштита деце у оружаним сукобима једно је од првих питања међународног права о питању заштите деце уопштено. Женевске конвенције из 1949. године ће издвајати посебна правила о заштити деце у оружаним сукобима. Овим је потврђена свест о општем друштвеном значају детета и потреби да се оно као најрањивија категорија у условима савремених оружаних сукоба подвргне заштити међународног хуманитарног права.

Интересантан је податак да је одмах након завршетка Другог светског рата било предлога да се положај детета регулише посебном конвенцијом. У том смислу је на прелиминарној конференцији боливијског Националног друштва Црвеног крста одржаној 1946. године донесен нацрт конвенције о заштити деце у случају међународног сукоба или грађанског рата. Предлог није наишао на одобравање и није прихваћен. Неуспех по овом питању на Боливијској конференцији је донекле исправила Генерална скупштина Уједињених нација. Генерална скупштина УН је 1974. године усвојила Декларацију о заштити жена и деце у кризним ситуацијама у оружаним сукобима. У Декларацији се изражава забринутост због патњи жена и деце у оружаним сукобима међународног и

---

⁶³¹ Закључак са Дипломатске конференције за потврду и прогресивни развој међународног хуманитарног права (1974-1977).

немеђународног карактера и подсећа на одредбе позитивних правила међународног хуманитарног права којима се утврђује заштита жена и деце. Примарни објекат те заштите по Конвенцији јесте егзистенцијално право детета, а на првом месту јесте право на живот, телесни интегритет и породицу у свим условима оружаног сукоба

Иако би требало да деца задрже статус цивила, она на различите начине могу да буду увучена у непријатељства. Тако је након грађанског рата у Шпанији усвојена резолуција којом се захтева од Међународног комитета, али и националних друштава Црвеног крста да се обезбеди заштита деце и предузму све мере у циљу ове заштите. Критично стање деце у оружаном сукобу утврђено је на Другој светској конференцији мира Црвеног крста и Црвеног полумесеца, одржаној 1984. године у Стокхолму. Том приликом је усвојен документ „Деца и рат“ којим је указана критична ситуација деце у оружаном сукобу.

Према неким документима Уједињени нација постоји шест великих насиља над децом у оружаном сукобу (The Six Grave Violations Against Children During Armed Conflict).⁶³² Велики проблем у сукобу из друге половине XX века до данас представљају „деца војници“ (*child soldier*, *Дету-солдати*, *Les enfants soldats*). Регрутовање малолетних војника је широко заступљено. Деца непрестано служе у ратним операцијама. Минималан број оваквих случајева тренутно је најмање десет према „Глобалном извјештају о деци војницима“ који је 2004. године објавила Коалиција за престанак регрутовања деце војника.

Сукоба у Анголи, Сомалији, Судану и бившој Југославији усмерили су пажњу на изразито тежак положај деце у оружаном сукобу.⁶³³ Као што је Филозоф Бернанд Лонерган (Bernard Lonergan) умео да каже за цркву, треба закључити да и међународно право стиже на место деловања мало касно и помало без даха.⁶³⁴

Ангажовање у рату може имати дугорочне последице по те младе људе. Њихово учешће у оружаном сукобу може озбиљно нашкодити њиховом

---

⁶³² *The Six Grave Violations Against Children During Armed Conflict: The Legal Foundation*, Office of the Special Representative of the Secretary-General for Children and Armed Conflict, New York, 2013.

⁶³³ Geraldine Van Bueren, „The International Legal Protection Of Children In Armed Conflicts“, *International and Comparative Law Quarterly*, VOL.43, 1994, Cambridge University Library, доступно на: <https://www.cambridge.org/core/terms>. <https://doi.org/10.1093/iclqaj/43.4.809>, Downloaded from <https://www.cambridge.org/core> on 28 Feb 2017 at 18:31:31

⁶³⁴ *Ibidem*.

психолошком, физичком и друштвеном сазревању. Оно тако може имати и штетан утицај на укупан развој, стабилност, просперитет и демократизацију.

Постоји све шире прихваћен међународни консензус по коме је присилна или обавезна регрутација деце, дечака и девојчица млађих од 18 година и њихово ангажовање у ратним дејствима, незаконит и представља један од најгорих облика дечијег рада. Регрутовање и ангажовање деце млађе од 15 година представља ратни злочин. Овај консензус је изражен кроз свеобухватан комплет међународних правних инструмената, као што су Опциони Протокол уз Конвенцију о правима детета и Римски статут који успоставља Међународни кривични суд, ојачан бројним резолуцијама Савета Безбедности УН-а.

Хуманитарно право забрањује регрутовање деце која нису навршила 15 година живота и обавезује државе да приликом регрутовања лица између 15 и 18 година живота прво регрутују старију децу. Повод за овакву бригу о деци свакако су дали савремени ратови у којима је употреба деце вишеструко порасла, а самим тим се повећао и број деце која су страдала или постала инвалиди. Интересанто је да иако постоји снажан консензус који дефинише присилно или обавезно регрутовање деце као нелегално, дебата се и даље одвија међу политичарима, правницима и активистима око легитимности добровољног пријављивања особа млађих од 18 година у оружане снаге. Право на слободан избор је основ овог проблема. Континуитет преласка из узраста детета у одраслу особу, тако расте и способност појединца да доноси сопствене одлуке. Међутим, постоји аргумент чији заступници тврде да је боље успоставити норме у вези добровољног пријављивања које би одговарале дефиницији детињства до 18. године, прихваћеној у Конвенцији о правима детета (1989.) и другим међународним инструментима. Критичари овог мишљења наступају са позиције да је овакав стандард донекле произвољан. Противници овог схватања сматрају да лице које има 17 година потпуно самостално може да донесе одлуку о приступању оружаним снагама као и лице које има 18 година. Свакако да овде не смемо испустити из вида чињеницу да образовање и утицај средине у многоме утиче на развој и сазревање деце и младих.

У савременим сукобима присуство деце у оружаним снагама је много већи. Тако је у ранијем периоду преко 200 хиљада деце млађе од 15 година ратовало у војним или паравојним формацијама. Према нешто новијим изворима тај број је порастао на 250 хиљада у току 1995. и 1996. године, а у каснијем периоду и на

300 хиљада. Као што се види расте присуство деце у оружаним сукобима, са једне старане, а са друге, старосна граница обучавања деце за војнике се спушта на млађе и сада се креће око осам година.⁶³⁵ Све ово наводи да је заштита деце неопходна и да јој се мора посветити већа пажња од тренутне. Забрањено је директно учествовање деце у војним операцијама, њихово регрутовање, у случају да буду ухапшена, притворена или интернирана морају да буду у просторијама одвојеним од одраслих, осим када су са члановима својих породица.

Првенствено се заштита регулише кроз опште норме IV Женевке конвенције, али она садржи и посебне норме које служе као *lex specialis* које се тичу само деце и њихове заштите. Конвенцијом се регулише више питања, као што су заштита у сукобима и на окупираној територији, регулисање заштите у случају итернирања, збрињавање деце која су остала без родитеља у сукобима, идентификација деце и вођење евиденција о деци са простора захваћених сукобом, нененадење школа, евакуација са подручија изложених нападу, обезбеђивање неопходних услова за живот, снабдевање стварима неопходним за живот, евакуација у треће државе, санитарске зоне и места и др.

Саме конвенције не садржана посебна правила која се односе на регрутовање и коришћење деце у оружаним сукобима. Ове одредбе су садржане у Допунском протоколу I. Конвенције, декларације и обичајна правила обавезала су државе да не регрутују и не укључују директно у оружане формације децу млађу од 15 година. Овако ниска граница постављена је због константног одбијања држава да прихвате општу забрану регрутовања, која је била предлагана. У овом одбијању су предњачиле државе које су у периоду након Другог светског рата отпочеле антиколонијалну борбу и народноослободилачке ратове. У овим сукобима су учествовале широке масе становништва укључујући и децу.⁶³⁶ Разлози да се деца прикључе војним формацијама су били разноврсни, али су често били злоупотребљени. Тако су, рецимо, у Либерiji деца била наведена да верују да ће бити награђена за учествовање у сукобима. Тамилски дечаци су пошли са војском желећи да науче да возе мотоцикле. Многи су, са друге стране,

---

⁶³⁵ Promotion And Protection Of The Rights Of Children, *Impact of armed conflict on children*, Note by the Secretary-General, New York, 1996, p. 28. (Доступно на: http://www.unicef.org/graca/a51-306_en.pdf, преглед. 03.05. 2014).

⁶³⁶ Зоран Вучинић, *Међународноправна заштита детета у оружаним сукобима*, магистарски рад, Београд, 1989, стр. 37-42; Владан Јончић, *Op., cit.*, 2010, стр. 256.

у томе видели авантуру или могућност за осветом. Женска деца су прихватала често регрутацију како би избегла да због сиромаштва буду удата.

Што се тиче евакуације деце из подручија угажених борбеним операцијама, разликују се два вида евакуације; евакуација у неутралну земљу и евакуација на територију једне стране у сукобу. Стране у сукобу предузеће потребне мере да деца млађа од петнаест година, која су услед рата остала сирочићи или су одвојена од своје породице, не буду остављена сама себи и да се, у сваком случају, олакша њихово издржавање, вршење верских обреда њихове вероисповести и њихово образовање. Ово последње ће се по могућству поверити лицима исте културне традиције.⁶³⁷

Стране у сукобу ће олакшавати пријем те деце у неутралну земљу за време трајања сукоба, уз пристанак Силе заштитнице, ако таква постоји, и ако им је пружена гаранција да ће начела истакнута у првоме ставу бити поштована.⁶³⁸

Поред тога, оне ће се постарати за предузимање потребних мера да се сва деца млађа од дванаест година могу идентификовати, тиме што ће носити плочицу са ознаком идентитета или на неки други начин.⁶³⁹

Избор да се посебна заштита захтева за децу млађу од 15 година учињен је из разлога што се у том добу достиже степен развоја да посебна заштита није неопходна више.⁶⁴⁰

Евакуација је мера која се примењује уколико домаћа држава није у могућности да обезбеди неопходне услове за живот. Сила заштитница се укључује уколико су угрожена деца држављани треће, неутралне државе, а која нема представништво код зараћених страна на чијим се територијама деца налазе. Евакуација је свакако сложен процес имајући у виду да постоје многобројни ризици по лица која се склањају и да су та лица изложена психичким траумама због промене места живљења.⁶⁴¹ При оваквим евакуацијама у друге државе неопходно је установити правила како деца не би била послата у земље које не би могле да им обезбеде егзистенцију и из којих би повратак био отежан. Евакуација се може извршити на два начина према Конвенцији. Прво, могућа је евакуација у

---

⁶³⁷ Чл. 24. Женевске конвенције о заштити грађанских лица за време рата.

⁶³⁸ *Ibid.* чл. 24, ст. 2.

⁶³⁹ *Ibid.* чл. 24, ст. 3.

⁶⁴⁰ J.S. Pictet: *Comentary of IV Geneva Convention of 12. August 1949.*, Geneva 1958., p.186-188

⁶⁴¹ Владан Јончић, *Op. cit.*, 2010, стр. 257.

неутралну земљу и друго, евакуација на територији те стране у сукобу која и предузима евакуацију.

У првом случају евакуације у неутралну земљу неопходно је да се предузму мере како деца која су постала сирочићи или су одвојени од својих породица не би остала препуштена сама себи. Обавезно је да се предузму мере како би се олакшало њихово издржавање, вршење верских обреда и да се настави њихово образовање.⁶⁴² Према Конвенцији неопходно је и за децу која су остала без родитеља. Граница за примену ових мера постављена је на 15 година. Разлог лежи у чињеници психофизичког стања детета. Наиме, до тог узраста деца нису достигла довољан степен развоја и након тога се сматра да им више није потребна ни стална помоћ, нити стални надзор. Посебно се то односи на примену предузетих мера.

Оваква евакуација се примењује када држава домаћин није у могућности да обезбеди све потребне услове.⁶⁴³

Када је у питању евакуација на територији држава у сукобу тада се деца упућују у зоне и места безбедности.⁶⁴⁴ Такође је, као и у случају жена, остављена могућност да се локалним споразумима утврди евакуација из опседнутих или опкољених зона и места.⁶⁴⁵ Ови споразуми зависе од воље странака које га закључују и из тог разлога би ово питање требало да доживи темељне промене како би се стране у сукобу приморале да спроведу евакуацију деце из опседнутих или опкољених места и зона.

Када се говори о положају деце на окупираној територији првенствено су важне норме које се односе на општу заштиту цивила када се нађу под влашћу окупационе силе. Такође, постоје и норме које се односе искључиво на заштиту и побољшање положаја деце. Окупациона Сила је дужна да олакша правилан рад установа намењених збрињавању и васпитавању деце. Деца која су остала без родитеља морају бити обезбеђена, а такође окупациона Сила мора да им омогући образовање. Уколико деца немају никог блиског треба тежити да им помоћ пруже

---

⁶⁴² Женевска конвенција о заштити грађанских лица за време рата (IV Женевска конвенција), *Op. cit.*, чл. 24.

⁶⁴³ Сила заштитница се укључује у случајевима када је реч о деци држављанима трећих држава, које немају дипломатско представништво код зараћених стана на чијој територији се та деца налазе.

⁶⁴⁴ Женевска конвенција о заштити грађанских лица за време рата (IV Женевска конвенција), *Op. cit.*, чл.

16.

⁶⁴⁵ *Ibid.* чл. 17.

лица исте народности, језика и вероисповести.⁶⁴⁶ Посебан одељак Бироа за обавештења установљеног на основу одредаба Конвенције стављено је у дужност да предузме све потребне мере ради утврђивања истоветности деце чија је истоветност (идентитет) неизвесна. Подаци који се евентуално буду добили о њиховом оцу или мајци или о другим блиским рођацима морају бити забележени.

Окупациона Сила не сме да укине било које погодности које су биле дате деци млађој од 15 година пре окупације. Исто се односи и на мајке са децом и бремените жене.⁶⁴⁷

Забрањено је приморавати цивиле млађе од 18 година.⁶⁴⁸ Такође је забрањено вршити пропаганду у циљу навођења лица да служе у оружаним или помоћним снагама окупационе силе.⁶⁴⁹ Такође лицима млађим од 18 година не сме се изрећи смртна казна за дела која учине против окупационих снага.⁶⁵⁰ Иначе код кривичне одговорности окупациона сила мора да примени посебан режим за малолетна лица, а лица која су већ на издржавању казне имају право да примају посете делегата Силе заштитнице и Међународног Комитета Црвеног Крста и барем један пакет помоћи месечно.

Чим отпочне сукоб и у свим случајевима окупације, свака страна у сукобу установиће службени Биро за обавештења чија ће дужност бити да прима и преноси обавештења о заштићеним лицима која се налазе у њеној власти. Свака од страна у сукобу у најкраћем могућем року доставиће том Бироу обавештења о мерама које је предузела против сваког ухапшеног заштићеног лица које је већ дуже од две недеље ухапшено, послано на принудни боравак или интернирано. Она ће, поред тога, ставити у дужност својим разним заинтересованим службама да хитно доставе наведеном Бироу податке у вези са променама до којих је дошло у положају заштићених лица, као што су премештаји, ослобођења, репатрирања, бекства, смештаји у неутралну земљу, рођења и смрти.⁶⁵¹

У случају интернирања Сила која држи заштићена лица дужна је да обезбеди деци тих лица и омладини похађање школа било у местима интернирања било ван њих. Деца млађа од 15 година су заједно са бременитим женама и породиљама у ситуацији да им Сила која држи интернирана лица обезбеди додатке у храни

---

⁶⁴⁶ *Ibid.* чл. 59. ст. 3.

⁶⁴⁷ *Ibid.* чл. 50. ст. 5.

⁶⁴⁸ *Ibid.* чл. 51. ст. 2.

⁶⁴⁹ *Ibid.* чл. 51.

⁶⁵⁰ *Ibid.* чл. 68 ст. 4.

⁶⁵¹ *Ibid.* чл. 136

сразмерно њиховим физичким потребама.⁶⁵² Осим у случајевима када потребе рада, здравствени разлози или разлози издржавања кривичних и дисциплинских санкција, чланови истих породица а нарочито родитељи и деца морају да буду смештени на истом месту у току интернирања. На простору предвиђеном за интернирање мора да се обезбеди довољно слободног простора за бављење физичким активностима (бављење спортовима и играма на свежем ваздуху). Ова обавеза се нарочито односи на обавезу обезбеђивања ових услова за децу и омладину.

Раније је већ поменута обавеза да се пошилике са неопходним животним намирницама, одећом, средствима за јачање намењених деци млађој од 15 година морају пропустити (чл. 23 ст.1).

Допунски протоколи уз Женевске конвенције прецизирају и допуњују ова правила о заштити деце. Протоколи по први пут регулишу и само учествовање деце у оружаним сукобима. Постоји један недостатак, а то је да се ограничава само на време трајања непријатељстава, што свакако треба изменити.⁶⁵³ Женевска правила не садрже ограничења за учешће деце у оружаним сукобима. Стране у сукобу ће предузети све могуће мере да деца која нису навршила 15 година не учествују директно у непријатељствима и оне ће се, нарочито, уздржавати од њиховог регрутовања у своје оружане снаге. Приликом регрутовања лица која су навршила 15 година, али нису навршила 18 година живота, стране у сукобу ће настојати да дају приоритет онима који су најстарији. Полемика се води око добровољног укључивања деце у оружане борбе без знања власти њихове земље.⁶⁵⁴

Уколико се ипак деца, која нису навршила 15 година, нађу у власти противничке стране, а притом су учествовала у непријатељствима, она ће и даље уживати посебну заштиту коју пружа овај члан, без обзира на то да ли су или нису ратни заробљеници.⁶⁵⁵ Уколико ова лица буду ухапшена, притворена или интернирана из разлога везаних за оружани сукоб, она морају бити смештена у

---

⁶⁵² *Ibid.*, чл. 98.ст. 5

⁶⁵³ Подаци УНИЦЕФ-а крајем 20. века показују да је у том моменту за претходних двадесет година 12 милиона деце остало без дома, више од милион остало без родитеља, а око 10 милиона психолошки трауматизовано.

⁶⁵⁴ Зоран Вучинић, „Међународноправни статус детета у оружаним сукобима“, *Војно дело*, бр. 2/89, ВИНЦ, Београд, стр. 109-121.

⁶⁵⁵ Допунски протокол I, *Op. cit.*, чл. 77.

посебна одељења, одвојена од одељења за одрасле, осим када су смештени са осталим члановима својих породица.

Смртна казна неће бити извршена над лицима која нису навршила 18 година живота у време када је извршена повреда у вези с оружаним сукобом.

Ниједна страна у сукобу неће преузети евакуацију деце у страну земљу изузев сопствених грађана, осим ако је реч о привременој евакуацији када то захтевају здравствени разлози или разлози лечења деце, или ако се налазе на окупираној територији, из разлога њихове безбедности. Ако се родитељи или законски старатељи могу пронаћи, за евакуацију деце биће потребна њихова писмена сагласност. У случају да се такве особе не могу пронаћи, за евакуацију ће бити потребна писмена сагласност лица која су по закону или обичају првенствено одговорна за бригу о деци. Сваку такву евакуацију ће надzirати Сила заштитница уз сагласност заинтересованих страна – стране која предузима евакуацију, стране која прима децу и свих страна чији се грађани евакуишу. У сваком случају све стране у сукобу предузеће све могуће мере предострожности како би се избегло да евакуација буде угрожена. Страна која приступи евакуацији има обавезу да то учини уз писмену сагласност родитеља или старатеља или ако њих нема особе која је по закону дужна да се брине о тој деци.⁶⁵⁶ Кад год дође до евакуације обезбедиће се васпитање сваком детету, укључујући и његово верско и морално васпитање, онако како то родитељи желе са највећим могућим континуитетом док се оно не врати.

Повратак деце својим породицама је неопходно олакшати, зато власти стране која организује евакуацију или власти земље која прима установиће за свако дете посебну врсту картона са фотографијом, који ће послати Централној агенцији за тражење Међународног комитета Црвеног крста. Према прописима садржина сваког картона је одређена и чине га следеће информације: а) презиме (презимена) детета; б) право име(имена) детета; в) пол детета; г) место и датум рођења (или ако тај датум није познат приближне године живота); д) пуно очево име; е) мајчино пуно име и њено девојачко презиме; ж) дечији најближи рођаци; з) националност детета; и) матерњи језик детета и сви други језици које оно говори; ј) адреса породице детета; к) било који број за идентификацију детета; л) здравствено стање детета; м) крвну групу детета; н) сваки особени знак; о) датум

---

⁶⁵⁶ Владан Јончић, *Ор., cit.*, 2010, стр. 257.

када је и место где је дете нађено; п) датум када је и место одакле је дете напустило земљу; р) вероисповест детета, уколико је има; с) садашњу адресу детета у земљи која га је примила; т) у случају да дете умре пре свог повратка, датум, место и околности смрти и место сахране; Наравно картони ће ово садржати уколико је то могуће и у колико то не штети положају или правима детета.

Хуманитарна помоћ која се доставља угроженим категоријама када се врши њена прерасподела приоритет ће бити на лицима као што су деца, труднице, жене на порођају и мајке дојиље. Протокол I на крају захтева од Високих страна уговорница и страна у сукобу да олакшају поновно окупљање породица.

Допунски протокол уз Женевске конвенције о заштити жртава немеђународних оружаних сукоба потврђује и проширује заштиту. Жртве сукоба, које немају карактер међународног, до ступања на снагу Протокола II, биле су заштићене само заједничким чланом 3. за све Женевске конвенције. Првенствени допринос је у томе да по мишљењу стручњака овај Протокол доноси виши степен заштите од првог, првенствено по питању регрутовања и учешћа деце у оружаним снагама. Тумачећи поједине одредбе долази се до закључка да Протокол II потпуно забрањује регрутовање деце млађе од 15 година. Протокол такође забрањује не само директно учешће у непријатељствима, већ и сваки вид учешћа.⁶⁵⁷

6.2.1. Посебан положај „деце војника“

Пре него кренемо у разматрање положаја деце војника и начина како да их у што већој мери заштитимо, неопходно је да дефинишемо ко у ствари представља „децу војнике“. Деца војници су девојчице или дечаци који добровољно или насилно улазе у састав оружаних снага сукобљених страна и да притом посредно или непосредно учествују у оружаним сукобима. Једна од дефиниција постављена је Принципима из Кејптауна, деца војници су сва деца, дечаци и девојчице, млађи од 18 година, који су саставни део редовних или нередовних оружаних снага или

---

⁶⁵⁷ Ann Sheppard. "Child Soldiers: Is the Optional Protocol Evidence of an Emerging 'Straight-18' Consensus?" *International Journal of Children's Rights*, 37 41, 8/2000.

група, у било ком својству, укључујући ту и куваре, носаче, курире, као и другу децу у склопу таквих група која нису у присуству својих чланова породица.⁶⁵⁸

Из ове две дефиниције морамо извући закључак да деца војници нису само они малолетници који носе оружје и учествују у борбама већ и они који у ширем смислу учествују у сукобу. Да би одредили шири појам учествовања у сукобу неопходно је познавање војних принципа и нарочито знање у области правила извођења војних операција (војна тактика). У ширем смислу учествовање у сукобу би представљало било коју радњу коју предузме лице а које на неки начин допринесе једној од страна у сукобу да оствари предност у односу на другу. Често у оружаним сукобима управо овај неоружани сегмент уме да донесе превагу. Неоружани сегмент се најчешће односи на логистичку подршку. Логистичку подршку пружају позадинске јединице и то се углавном односи на транспорт муниције, транспорт хране и опреме, кухиње, доставу хране до прве линије фронта или до истурених јединица.

Женевске конвенције не обраћају пажњу на ову појаву, првенствено зато што је регрутовање деце се омасовило у другој половини 20 века и то првенствено у антиколонијалним сукобима. Управо из овог разлога питање деце војника је морало да буде регулисано Допунским протоколима из 1977. године. У првом допунском протоколу ово питање је делом регулисано чланом 77. став 2: *„...стране у сукобу ће предузети све могуће мере да деца која нису навршила 15 година не учествују директно у непријатељствима и оне ће се, нарочито, уздржавати од њиховог регрутовања у своје оружане снаге. Приликом регрутовања лица која су навршила 15 година али нису навршила 18 година живота, стране у сукобу ће настојати да дају приоритет онима који су најстарији“.*

У сукобима у Африци и Азији је примећен највећи број деце војника. Тако је рецимо Ирачко – Иранском рату граница за регрутацију била спуштена на 13 година. Такође је било допуштено да се млађа деца добровољно пријављују за војну службу и учествовање у сукобу.⁶⁵⁹ Када је реч о Африци регрутовање деце млађе од 15 година било је примећено у: Алжиру, Анголи, Бурундију, Цибути, Либерији, Руанди, Сиера Леоне, Сомалији, Судану, Уганди, Јужноафричкој

⁶⁵⁸ Доступно на: [http://www.unicef.org/emerg/files/Cape_Town_Principles\(1\).pdf](http://www.unicef.org/emerg/files/Cape_Town_Principles(1).pdf), посећено 25.05.2016.

⁶⁵⁹ Реакција УН да се тиме крше правила међународног хуманитарног права није имала утицаја, чак је Иран ово реаговање протумачио као непријатељски чин ОУН.

републици. Са друге стране у Азији је примећено у: Авганистану, Бурми, Камбоџи, Индији (Кашмир), Индонезији (Источни Тимор), Филипинима, Шри Ланци, Таџикистану и др. Негде око три хиљаде деце бојника је учествовало у грађанском рату у Уганди.

Из горе изнете дефиниције се види да до регрутације долази или добровољно или насилно. Када је реч о насилним случајевима свакако да је на првом месту киднаповање деце. Тако одведена деца постају борци немајући могућност избора. Један од примера је сукоб у Гватемали где су чак били организовани војни одреди који су били задужени да крстаре улицама и да киднапују децу која се враћају из школе, са пијаце, игралишта.

Иако су Протоколи на женевске конвенције требали да умање регрутовање деце то се није догодило. Напротив Након доношења Допунских протокола, истраживања су показала да се деца и даља регрутују чак можда са појачаним интезитетом и користе у оружаним сукобима. Тако је тек Конвенција о правима детета из 1989. године,⁶⁶⁰ покушала у члану 38 да ублажити последице оружаних сукоба на децу. Неке од делегација су током расправе пре доношења истицала да је ова одредба из члана 38 довољна основа за свеобухватну заштиту деце. У члану 38 став , држава се обавезује да поштују и осигурају поштовање правила међународног хуманитарног права која су примјењују на њих у оружаним сукобима, који се односе на дете. У даљем садржају у наведеном члану се налаже државама да „предузму све могуће мере да осигурају да лица која нису навршила 15 година не учествују директно у непријатељствима“. Став 3 истиче да се у код регрутовања лица која су навршила 15 године, али не и 18 настоји да да предност старијим малолетницима. Целокупан овај садржај није у многоме повећао заштиту деце нити је омогућио ефикаснију практичну примену постојећих норми.

Десетак година након што је донета Конвенција о правима детета, приступило се доношењу и Факултативног протокола уз Конвенцију о правима детета. Иницијатори доношења овог протокола имали били су вођени узнемиреношћу штетним и далекосежним утицајем оружаних сукоба на децу. Факултативни протокол на Конвенцију о правима детета из 1989. године донео је једно појачавање заштите деце у немеђународним унутрашњим сукобима. Тако у члану 4(1) Факултативног протокола уз Конвенцију о правима детета у оружаним

---

⁶⁶⁰ Конвенција је ступила на снагу 02.09.1990. године.

сукобима се истиче: „Оружане групе које нису оружане снаге државе, не би требало под било којим условом да регрутују или искоришћавају у непријатељствима лица млађа од 18 година“. Овај члан поменутог протокола представља видан напредак у односу на члан 4 став 3 Допунског протокола II. Ако се сагледају све данашње активности на међународном плану како невладиног сектора тако и разних институција формираних од стране држава увидећемо да се улађу огромни напори да се обезбеди заштита деце. Тако рецимо хуманитарна помоћ у храни, лековима, одећи, здравствено-превентивне мере, одржавање хигијене у насељима, логорима и камповима, као и едукација деце у циљу спречавања рањавања и усмрћивања од заосталих експлозивних направа представљају смо минималну лепезу активносри које предузимају разна тела и удружења.

Деца која су регрутована и која учествују у борбама често у тим борбама губе живот или пак постају инвалиди. Деца која остану инвалиди не само да су онеспособљени за живот и рад већ је и њихова егзистенција доведена у питање. Са овим проблемом јавља се још један да она често постају социјални случајеви а често након сукоба улазе и у криминалне групе тако да настављају свој рушилачки нагон и ретко када се поново социјализују. Као што видимо проблем са децом војницима не престаје окончањем сукоба, већ тек тада долази до изражаја. Нарочито како их поново уклопити у друштво и заједницу. Поред последица самих оружаных борби деца често пате и од последица која остају након самог сукоба. Тако је рецимо у авганистану страдало између два и три милиона деце само од инфективних болести због недостатка лекова или лоше употребе лекова као и од слабе исхране новорођенчади и мале деце. Око сто хиљада деце живи са неким обликом инвалидитета у Авганистану, наравно од последица сукоба. Конвенција о правима детета уводи у међународно хуманитарно право новину да се заштита деце мора проширити и на период након сукоба, тј. да се државе обавезују да да обезбеде одговарајући физички и психички опоравак и социјалну реинтеграцију. Овоме нарочито требају да буду подвргнута деца која су била жртве мучења, занемаривања, искоришћавања или злостављања.

Како је тероризам појава која обавија и прети читавом свету тако ни деца нису поштеђена.

6.2.2. Практична примена правила о заштити деце

Темељ практичне заштите постављен је Принципима из Кејп Тауна.⁶⁶¹ У овом документу се на специфичан начин одређује шта би све државе требале да предузму да би појачали заштиту деце у оружаним сукобима, а нарочито питања регрутације деце и њихово коришћење у оружаним борбама али и у осталим активностима које утичу на ток оружаног сукоба.

Један од захтева је био да се формирају стални међународни судови који ће у својој надлежности имати и илегално регрутовње деце у оружане снаге. А како је препоручено да сва лица млађа од 18 година остану изван регрутације јасно да би се под ударом ове норме нашле све снаге које би у својим редовима имали лица млађа од 18 година. Оно што отвара питање јесте да ли би се под ову границу могло подвести и добровољно регрутовање или само насилно.

Сукобљеним странама препоручено је да закључе споразуме како би установили границу за регрутовање деце. Такође је предложено да се у овај процес као значајни актери морају укључити организације за људска права, медији, бивша деца војници, здравствени радници, црквени и други представници заједнице.⁶⁶² Представници владе, војске (ветерани) могу да одиграју значајну улогу након окончања сукоба у реинтеграцији деце назад у мирнодобско друштво.

Нешто што би могло да доведе до одређеног степена смањења регрутовања могло би бити прецизно вођење евиденције и регистрације деце међу интерно расељеним лицима или избеглицама. Препорука је и да се кампови за смештај интернорасељених или избеглица требају да лоцирају на местима која су што ближа граници али и да добију „цивилну природу“ и „хуманитарни карактер“ као и специфичан вид образовања како би се избегло да се лица која се налазе у кампу, а посебно деца, промене своју свест и прикључе оружаним снагама. Уз ово треба обезбедити да се војни односно милитантни елементи не инфилтрирају у те кампове, а опет обезбедити безбедност за сва лица у кампу.⁶⁶³

---

⁶⁶¹ Cape Town Principles and Best Practice, Adopted at the symposium' on the prevention of recruitment of children into the armed forces and on demobilization and social reintegration of child soldiers in africa, UNICEF, South Africa, 1997.

⁶⁶² *Ibid*; Mark Bradbury, Nicholas Leader, Kate Mackintosh, *The 'Agreement on Ground Rules' in South Sudan*, Study 3 in: *The Politics of Principle: the principles of humanitarian action in practice*, Overseas Development Institute, London, 2000.

⁶⁶³ *Ibid*.

На примеру Ирака можемо увидети на који начин се уједињене нације на самом терену труде да са једне стране побољшају положај деце а да са друге стране обезбеде доказе за евентуална кршења правила. Тако је рецимо 2009. године формирана Радна група баш за децу у оружаним сукобима. Првенствени задатак радне групе је био да утврди да ли је дошло до регрутовања деце од стране Ал Каиде⁶⁶⁴. Други задатак је био да се утврди одговорност Ал Каиде за убиства и сакаћење деце у току 2011. године, као и за напад на школе и болнице током 2012. године. У току 2013. године Ал Каида прераста у Исламску државу Ирака⁶⁶⁵, а ове две терористичке организације прерастају у Исламску државу Ирака и Леванта⁶⁶⁶ 2015. године. Током 2015. године ова терористичка организација извршила је најжешћа кршења правила управо према деци и то највише сексуалног злостављања деце.⁶⁶⁷

Садашња криза је продукт поремећених односа првенствено међу етничким и верским заједницама у Ираку и то након повлачења Америчких снага 2011. године. Из кризе је произашло екстремно насиље, убиства верских, политичких, племенских вођа у којима је страдао огроман број цивила посебно деце. Ова криза политичких институција је праћена и економском кризом. Економска криза иде у корист лаког завођењу посебно младих да се приклоне једној од страна. Комбиновано незапосленост, посебно младих, као и проблеми у верским заједницама и појединим провинцијама представљају терен за регрутовање оружаних формација. Како смо раније истакли да се деца лако убеде да уђу у оружане снаге а сада још и неизвесност у погледу егзистанције доводи све учесталијег укључивања деце у оружане снаге Исламске државе. У читавој овој кризи сукоби који су уследили довешће до значајног пораста страдања деце. Тако је по извештајима УН у преиоду од јануара 2014 до априла 2015 страдало је 1256 детета (од тога 230 девојчица, 692 дечака и 334 оних за које се не може утврдити пол због стања у ком су пронађени или пак због недоступности података мисији УН). Поред овога 1,831 дете (327 девојчица, 927 дечака, 577 непознатог пола) је повређено, рањено, осакаћено у сукобима између неколико сукобљених страна.⁶⁶⁸ У периоду 2011-2013 деца су углавном страдала од импровизованих експлозивних

---

⁶⁶⁴ Al-Qaida

⁶⁶⁵ Islamic State of Iraq

⁶⁶⁶ Islamic State of Iraq and the Levant (ISIL)

⁶⁶⁷ Report of the Secretary-General on children and armed conflict in Iraq, S/2015/852, United Nations, Security Council, 2015. pp. 4-6.

⁶⁶⁸ *Ibid.*

направа и индиректне ватре. Након противудара снага Исламске државе дошло је до директних сукоба са регуларним снагама и то је произвело жртве и из ваздушних удара и из артирељских удара. Терористичке снаге су се скривале и у насељеним местима тако да су удари често доводили страдања цивила па и деце. Са друге стране, Исламска држава је да би повећала значај својих удара често је *napadala* на јавне установе, болнице, школе, полициске станице и испоставе а око тих објеката су често страдала и деца. Такође су нападали и значајне личности тако је у једном од тих напада рецимо 6. априла 2014. године. у Махмудиа обласити у Багдаду (Mahmudiyah district (Baghdad)), страдало троје синова и ћерка једног од чланова „Националног савета за буђење Ирака“⁶⁶⁹ заједно са целокупним њиховим породицама. Тако да у оваквим нападима ни деца нису била поштеђена.⁶⁷⁰

Следећи значајан напад је онај од 17 јуна 2014. када су припадници Асаиб ал Хак милиције напали полицијску станицу и убили 52 притвореника укључујући и 4 дечака. Оно што је интересантно званична истрага није уродила плодом и кривци нису пронађени. унешто касније у августу дошло је до новог напада у Са'дидиах (Sa'diyah) области када је страдало 16 дечака узраста од 8 до 17 година убијено заједно са 50 других цивила. Напад су извршили војни елементи племена Заркоуш (Zarkoush tribe) током молитве у џамији Мус'аб бин Умаир (Mus'ab bin Umair). тројица нападача су била ухваћена од стране власти.

Када је реч о спречавању регрутовња деце неопходно је истаћи да у Ираку постоји једна отежавајућа околност а то је милитаристички карактер њиховог друштва. У сукобима у Ираку деца су учествовала у самим оружаним борбама скоро колико и у другим пословима везаним за сукобе. ово просто произилази из њихове традиције и тешко је то спречити и променити.⁶⁷¹

Деца су била регрутована, обучавана, тренирана да учествују директно или пак индиректно у сукобима. тако су били обучавани за скауте, шпијуне, да превозе војне залихе и опрему, да организују патроле, да опслужују пунктове за контролу, да снимају нападе у пропагандне сврхе, да постављају експлозивне направе као и да учествују у нападима и борбеним ситуацијама.⁶⁷²

---

⁶⁶⁹ The National Council for the Awakening of Iraq ([Arabic](#): المجلس الوطني لصحوه العراق *al-Majlis al-Waṭanī li-Ṣaḥwat al-'Irāq*)

⁶⁷⁰ Report of the Secretary-General on children and armed conflict in Iraq, *Op. cit.* 2015, p. 6.

⁶⁷¹ *Ibid.*, p. 8.

⁶⁷² *Ibid.*

Тако је огранак омладине Ал Каиде звано „Птице раја“ (“Birds of Paradise”) регрутовао децу и користиле их у улогама пружања подршке као и за борбене задатке (снимање напада, постављање импровизованих експлозивних направа, самоубилачке нападе). Један пример из Мосула потврђује ове тврдње. Приликом постављања импровизоване бомбе поред пута убијена су два дечака узраста 16 и 17 година. Нешто касније је један дечак који је ослобођен из руку „Птица раја“ је посведочио да им је служио за постављање мина и бомби и да је био припреман за самоубилачки задатак. д

Настанком ИСИЛ-а овакав тренд није престао. Напротив УН су добиле извештај о формирању омладинског огранка Исламске државе која се у преводу на енглески назива „Дечаци ислама“, а оригинални назив је „*Fityan Al Islam*“. Подаци о овој групацији су добијени такође од дечака који је био регрутован и обучаван за бомбаша самоубицу. Тако је према свим очевицима бомбаш самоубица на сахрани једног од локалних вођа у Анбар-у би такође дете. И у редовима исламске државе деца су коришћена као егзекутори, били су приморани да убијају цивиле, или да одсецају главе. Исламска држава је постављала на социјалне мреже слике и филмове тренинга дечака или пак извршења различитих насилних аката од стране дечака.

Уједињене нације су преузеле низ корака да умање дечије патње у Ираку, као и да спрече регрутовање деце у оружане формације сукобљених страна. Генерални секретар УН је послао свог специјалног представника 2013. године у Ирак, да на терену утврди и испита ситуацију и тачност свих дотадашњих извештаја. Том приликом је организована и сусрети са највиштим врхом Ирака. Током сусрета је скренута пажња на неопходност већег поштовања правила о заштити деце у оружаним сукобима. Мисија УН у Ираку (the United Nations Assistance Mission for Iraq (UNAMI)) је у сарадњи са Премијером Ирака развила заједничку стратегију заговарања борбе против регрутовања деце од стране Исламске државе. На основу ове стратегије била је организована конференција на којој су учешће узели и представници УНАМИ-а и УНИЦЕФ-а. Све стране су се заузеле да се препоруке закључене на конференцији у што већој мери имплементирају. Мере које су препоручене су јача регионална сарадња, академска и научна истраживања, да се у школске програме укључи јачање сарадње, коегзистенције, кампање на социјалним мрежама да се усмере у смањење и

решавање овог проблема. И поред врло прихваћених свих ових ставова регрутовање деце је настављено.⁶⁷³

Други случај тешког кршења правила о заштити деце у оружаним сукобима је Централна Афричка Република. Тамо је након председничких избора 2011. године дошло до сукоба због хапшења вођа опозиционих странака. Оружане снаге са севера државе су наставиле своје активности против ионако ослабљене и слабе власти, која није контролисала највећи део државе сем престонице, а нарочито у граничним областима. Тако су присталице опозиције Силика (Séléka) у кратком периоду успоставили контролу над северним и источним деловима земље.

У овом сукобу много деце је било регрутовано и коришћено од стране свих сукобљених група. Тако је 2014. УНИЦЕФ утврдио да је између шест хиљада и десет хиљада деце било повезано са оружаним гупама и учествовало у оружаним операцијама и то само у периоду од годину дана.⁶⁷⁴ У периоду јануар 2014. год. децембар 2015. год. радна група је успела да избави 5 541 дете (4 274 дечака, 1 267 девојчица) из редова оружаних група. Укупно је документовано 715 деце, укључујући и 114 девојчица, која су била регрутована и коришћена у сукобу. Деца су била коришћена од свих страна у сукобу, укључујући и иностране оружане групе као што су Чадиа фронт за народни опоравак (The Chadian Front populaire pour le redressement (FPR)) и Господова армија отпора (Lord's Resistance Army (LRA)).⁶⁷⁵ У свим овим ситуацијама деца не само да су мучена, већ су коришћена за обављање различитих послова како у борби тако и као сексуалних робова, али и послове подршке оружаним снагама, чак и као доушници. Оно што је посебно примећено јесте да су деца од 2014. године све више коришћена за извршење злочина против цивила, из разлога да би била заштићена од одговорности.

Током 2011. и 2012. године велики број деце је је био регрутован од свих страна у сукобу, и од „Convention des patriotes pour la justice et la paix (CPJP)“, и „UFDR“, и од „The Mouvement des libérateurs centrafricain pour la justice (MLCJ)“, затим „The Front démocratique du peuple centrafricain“ и на крају „The Convention des patriotes pour la justice et la paix fondamentale“. Чак су и оружане групе из иностранства регрутовале децу.

---

⁶⁷³ *Ibid.*, p. 15.

⁶⁷⁴ Report of the Secretary-General on children and armed conflict in the Central African Republic, S/2016/133, United Nations, Security Council, 2015, p.6

⁶⁷⁵ *Ibid.*

Честе су биле и ситуације да деца буду прво регрутована од стране једне оружане групације, а након тога буду ослобођени, па регрутовани од стране супротстављене формације. То се види из примера 41 детета (36 дечака и 5 девојчица) који су биле спашени у току 2012. године и били послати у Бангуи у циљу њихове заштите. Тада је једна од стране Силике (Séléka) напала транзитни и оријентациони центар који је би подржан и од УНИЦЕФ-а. Деца која су претходно била ослобођена од супротстављене стране сад су били регрутовани од стране Силике. Касније у току 2013. Петорица од дечака из ове групе је било враћено у своје породице да би пред крај 2013 године поново ушли у састав анти-Балака (anti-Balaka) снага. Према извештајима од децембра 2013 до краја 2014. Регистровано је 464 случајева новог регрутовања. Укупно је регистровано 2 807 регрутоване деце у свим фракцијама, притом највећи број њих је регистрован у редовима анти-Балака фракције 2 374 деце.⁶⁷⁶ Последњи подаци из 2015. године показују 39 нових случајева регрутовања. након ескалације сукоба 26. септембра долази до новог повећања броја деце која се укључују у сукобе. Нарочито је изражено да су припадници анти-Балака децу користили као живи штит када су отварали ватру на снаге мисије УН (MINUSCA - Mandated to protect civilians and support transition processes in the Central African Republic). У августу 2015. године двојица браће су у потврдила да су на једном контролном пункту служила и обаљале све домаће послове, а да су се групи придружили 2014. године, након што су припадници анти-Балака снага убили њихове родитеље на западу земље.

Ситуација у Нигерији је такође врло тешка по питању заштите деце. Највише кршења међународног хуманитарног права долази од стране Боко Харам-а.⁶⁷⁷ Боко харам је формиран у Маидугури, престоници североисточне државе Борно (Borno State) још 2002. године. Задатак и циљ им је да сруше постојећу Владу и да створе Исламску државу уређену према шеријатском праву. Од 2009. године екстремистичка група је извршила циљане нападе на полицију, религиозне лидере, политичаре, јавне и међународне институције, чак и напад на зграду УН у Абујији 2011. год.

---

⁶⁷⁶ *Ibidem.*

⁶⁷⁷ Jama'atu Ahlis Sunna Lidda'awati wal-Jihad, на арапском значи „Људи посвећени пропагирању Пророковог учења и чихад“, док сам израз Боко Харам на локалном Хауса језику значи „Западно образовање је грех“. Преузето из: Report of the Secretary-General, „Children and armed conflict“, A/68/878-S/2014/339, United Nations, General Assembly, Security Council, 2014, p. 38.

Уједињене нације су добиле извештај о регрутовању и употреби деце од стране Боко Харам-а старости 12 година. Деца у редовима Боко Харам се користе у обавештајне сврхе, за праћење покрета безбедносних и оружаних снага, превоза оружја, али и за нападе, чак и оне које за циљ имају уништење школа и цркви.

Са друге стране стотине деце је погинуло или осакаљено у бомбашким и оружаним нападима Боко Харам, који су били усмерени на све који подржавају демократске или такозване западне вредности.

Ако се сагледају само напади Боко Харам на школе резултат је поражавајући. У нападима у држави Јобо (Yobe State) и држави Борно од октобра 2012. године и током 2013 године страдало је најмање стотину деце и седамдесет наставника. Затим у марту 2013. године најмање 11 школа је нападнуто у Држави Борно и том приликом је страдало седам наставника и троје деце.⁶⁷⁸ Вођа Боко Харам Абубакар Шекау (Abubakar Shekau) је јавно најавио да ће спалити школу и поубијати наставнике. Приликом тог напада страдало је двадесет деветоро деце и један наставник, а неки од страдалих су били живи спаљени.⁶⁷⁹ У држави Јобо приликом напада на једну државну школу у току ноћи док су ђаци спавали спаљен је део школе и ђачки дом, страдало је између 18 и 42 деце. У истој држави у нападу на Пољопривредни Факултет страдало је 65 студентата, а 18 је рањено.

Иако нема довољно информација ипак једно питање се намеће везано за групу девојчица које је киднаповоа Боко Харам.⁶⁸⁰ Да ли су те девојчице киднаповане са циљем уценљивања власти или су пак насилно регрутоване у редове Боко Харам. Након што је једна од девојчица ослобођена чини се да је овај други сценарио реалнији. Чести су случајеви да се деца, а нарочито девојчице насилно регрутују како би служиле у оружаним групама и како би често пружале сексуалне услуге припадницима оружаних снага. Такође је могуће да те девојчице постану мајке са припадницима оружаних снага и да се тако повећава број припадника тих оружаних формација. Ако се осврнемо да Боко Харам негира све западне вредности онда не треба одбацити могућност да су ове девојчице баш због своје „неискварености западним вредностима“ постале одличне потенцијалне мајке за децу припадника реда Боко Харам.

---

⁶⁷⁸ Report of the Secretary-General, „Children and armed conflict“, A/68/878-S/2014/339, p. 39

⁶⁷⁹ *Ibid.*

⁶⁸⁰ Report of the Secretary-General, *Op. cit.*, General Assembly, Security Council, 2014.

Касних 1990-их, у југозападном Пацифику, на Соломонским острвима, дошло је до продуженог сукоба, који се може окарактерисати као грађански рат. Овај сукоб је дубоко утицао, иако ово није довољно документовано, на положај деце. У овом сукобу деца су била кључни актери. Како у борби као борци тако и као жртве. У мисијама за изградњу мира на Соломонским острвима било је много напора да се деца заштите у оба случаја.⁶⁸¹

***

На основу свега наведеног јасно је да се у савременим сукобима готово нимали или у врло малој мери поштују правила о заштити деце. Нормативна подлога је солидна, али има места и њеном унапређењу нарочито када је реч о могућем кажњавању починилаца најтежих злочина над децом. Када је реч о регрутовању, нормативно уређење је добро. Једино корак напред у погледу регрутовања би била потпуна забрана, али за ово ће се у међународној заједници тешко обезбедити и већина а косензусу да се и не говори. Али оно што је могуће јесте предузети све кораке да чим дође до оружаних сукоба у неком делу света се формирају комисије које ће посебно испитивати питање регрутовања деце у оружаним сукобима.

6.3. Правни положај странаца на територији једне стране у сукобу

Када су у питању странци на територији сукобљених страна на уму се имају две ситуација када се држављани једне стране у сукобу нађу на територији друге сукобљене стране било да ли су били настањени тамо или их је избијање непријатељстава тамо затекло, односно да тамо бораве привремено. Женевска конвенција пружа могућност овим лицима да напусте територију у што краћем периоду. Могуће је задржавање само уколико је њихов одлазак супротан националним интересима државе на чијој територији су затечени. Могуће је да они напусте територију одмах по избијању непријатељста али уколико одлуче да остану и током сукоба им се не сме забранити одлазак. Ако остану или не добију одобрење да напусте земљу према њима се мора опходити као према странцима у доба мира.⁶⁸² Држава на чијој територији се налазе држављани друге сукобљене

⁶⁸¹ Daniel Evans, „Forgotten Voices in the Forgotten Conflict The Role of Children in Post-Conflict Peacebuilding in Solomon Islands“, *International Journal Of Children's Rights*, 24 (2016), pp.65-92

⁶⁸² Гавро Ђ., Перазић, *Op. cit.*, 1986, стр. 197.

стране има право да примени меру које су у интересу безбедности, па је тко могућа контрола кретања, контрола обављања делатности, али и друге мере које могу допринети безбедности. Као најсторжа мера могуће је интернирање, али је ово остаљено и као могућност самом лицу да захтева да буде са породицом на овај начин заштићено од непријатељског окружења.⁶⁸³

---

⁶⁸³ Више о правилима интернирања у делу Правила интернирања и добровољно интернирање

7. Закључна разматрања

Кроз читаву историју људског друштва оружани сукоб је појава која је у значајној мери обележила његов развој. Иако је данас рат, као начин решавања несугласица између субјеката (ентитета) међународног права забрањен, сукоби су свакодневна појава и тренутно је активно на десетине оружаних сукоба различитог интензитета, а постоји велики број замрзнутих сукоба који сваког момента могу да се распламсају. У свим оружаним сукобима који се данас воде цивили и цивилно становништво су далеко угроженији него раније иако би требало да буде другачије. Цивилно становништво трпи последице без обзира да ли је реч о међународним или немеђународним сукобима. Може се закључити да постоји низ норми међународног права које се односе на заштиту цивилног становништва у оружаним сукобима. Напредак у области људских права је требао да донесе промене, и потпунију заштиту људи и да се не понове примери страдања цивила и цивилног становништва која су се сретала у оружаним сукобима како међународног тако и немеђународног карактера.

Након Другог светског рата темељ хуманитарног права постаје заштита цивила, без обзира на то да ли је реч о међународном или немеђународном оружаним сукобима. Интересантна је чињеница да је у савременим односима све већи број оружаних сукоба који имају или немеђународни карактер или су нејасног карактера. Далеко је мањи број међународних инструмената који за своју област регулисања имају оружане сукобе који су немеђународног карактера, а велики проблем отвара питање које прописе примењивати у случајевима мешовитих или сукоба неутврђеног карактера. Инструменти који регулишу међународне оружане сукобе далеко су бројнији, правила су далеко прецизнија и обухватају далеко шире поље заштите. Четврта Женевска конвенција и Протокол I, само су неки од инструмената који нормативно регулишу положај лица у међународним оружаним сукобима. Када је реч о немеђународним оружаним сукобима далеко је мањи број међународних уговора који регулишу положај заштићених лица. Тако, Конвенција о одређеном конвенционалном оружју, Хашка Конвенција за заштиту културних добара и њен други Протокол, Отавска Конвенција о забрани противпешадијских мина, Статут Међународног кривичног

суда, заједнички члан 3. На Женевске конвенције из 1949. године и Допунски протокол II из 1977. године се односе на немеђународне сукобе. Међутим, велики допринос у овој регулативи дала су обичајна правила која регулишу ову област. Одредбе ових уговора обезбеђују основне гаранције да ће се са цивилима и лицима *hors de combat* поступати човечно и без неповољног разликовања поштујући следеће мере и поступке: забрану убијања; забрану мучења; окрутног или нечовечног поступања и напада на лично достојанство (нарочито понижавајућа и деградирајућа поступања); забрану телесног кажњавања; забрану сакаћења, медицинских или научних експеримената; забрану силовања и других облика сексуалног насиља; забрану поробљавања и трговине робљем у свим њиховим облицима; забрану узимања талаца; забрану коришћења људског штита; гаранције за праведно суђење; забрану колективног кажњавања и захтев да се поштују убеђења и верска пракса цивила и лица *hors de combat*.

Када се осврнемо само на теоријске оквири и нормативну заштиту могуће је закључити да постоје безмало сви услови за максималну заштиту цивилног становништва у оружаним сукобима.

И поред овакве констатације неопходне је истаћи да се заштита цивила и цивилног становништва мора успоставити на три нивоа: нормативни, морални, практични (радом међународних судова и трибунала, активношћу међународних организација, активношћу невладиног сектора и др.). Ако би овај корпус правила која штите цивиле гледали као неки храм онда би ови нивои заштите били нека врста предворија тог храма, као највишег идеала који треба постићи у оружаним сукобима, а то је потпуна заштита цивила. Ово би значило да заједничким деловањем ова три ниво заштите треба доћи до ситуације да у оружаним сукобима, уколико се не могу потпуно укинути, онда бар да не страда ни један цивил. Ово је свакако нека врста утопије и недостижног идеала, али циљ свих оних који се баве хуманитарним правом треба да буде овај идеал коме треба тежити кроз научни рад и истраживања и тако допринети разумевању на који начин се положај цивила може унапредити. Тај рад треба да укаже онима који доносе одлуке на који начин се може постићи такав ефекат да цивили не страдају у оружаним сукобима и да заиста једине жртве буду легитимни учесници у оружаним сукобима.

Савремени међународни односи ће нас тешко увести у овакву ситуацију, првенствено због изостанка глобалне одговорности за прекршиоце међународног

права оружаних сукоба. Ако би постигли овај идеал, поштовање прописа ове гране међународног права било би много лакше остварити.

У савременим међународним односима тешко да је могуће искључити оружане сукобе као начин решавања спорова. Готово да је незамислива ситуација у којој цивили у тим сукобима не страдају. Можда је добро, ради разумевања, на овом месту предочити шта о међународном праву оружаних сукоба мисле управо лица која су предмет заштите, дакле цивилно становништво. С тим циљем је у периоду између јуна и септембра 2016. године извршено испитивање од стране МКЦК. Том приликом је 17 000 људи у 16 држава било испитано везано за њихове ставове о низу питања које се односе на оружане сукобе. Испитаници су били из држава захваћених оружаним сукобима, затим држава чланица Савета Безбедности и из Швајцарске.⁶⁸⁴ Једно од питања је било да ли су важна правила ратовања. Имале су се у виду норме међународног права оружаних сукоба. Две трећине испитаних је одговорило да има смисла у наметању ограничења у вођењу оружаних сукоба.

На питање да ли Женевске конвенције спречавају да ратови постану још гори уочен је страховит пад поверења. Оно што треба да наведе на размишљање јесте да 2016. године само половина испитаника сматрала да Женевске конвенције спречавају погоршавање ратова. Треба истаћи да управо лица која су угрожена оружаним сукобима су указала на губитак поверења у овај вид нормативне заштите.

Уколико учесници у сукобу не поштују правила да ли то значи да ни супротна страна није обавезна да се придржава тих истих правила? И на ово питање половина испитаника је одговорила да нема места оваквом реципроцитету. Такође, једно од испитивања се односило на заштиту хуманитарних радника у случају рањавања, повређивања или страдања. Испитивање се односило на то да ли је то постало саставни део оружаних сукоба. У државама које су захваћене сукобима 73% испитаника сматра да је ово погрешно, док 25% сматра да је то постало саставни део рата. Ако се направи осврт само на овај податак и упореди са извештајем из осталих држава, у којима су спроведена испитивања, или са државама сталним чланицама Савета безбедности УН и Швајцарском, јасно је колико становништво у државама које су

---

⁶⁸⁴ *People on War* 2016, ICRC, 05. december. 2016, <https://www.icrc.org/en/document/people-on-war>

захваћене сукобима има боље разумевање о важности правила хуманитарног права. Тек када се становништво нађе у оружаном конфликту и почне да осећа последице непоштовања правила, тек се тада разуме значај ове заштите за читаву област међународног права. Неопходно је да се истакне да су у савременим међународним односима најзначајније области у циљу очувања човечанства и покушаја избегавања неког новог глобалног сукоба, који се све више надвија над савременим међународним односима, управо међународно преговарање, забрана рата и регулисање права у оружаним сукобима са посебним пажњом на заштиту лица у тим сукобима.⁶⁸⁵

Стручњаци Међународног комитета Црвеног крста увиђају један тренд, а то је да цивили постају навикнути на чињеницу да је њихово страдање саставни део оружаног сукоба.⁶⁸⁶ У истраживању МКЦК уочава се тренд смањивања поверења у Женевске конвенције и њихову моћ да смање страдања у оружаним сукобима. Можда је управо ово истраживање најпогодније да се да одговор на питање да ли је нормативна заштита довољна да се заштите цивили у оружаним сукобима. На ово питање након свеобухватне анализе не може се дати једноставан одговор. Женевске конвенције, као темељ нормативне заштите у овој области, јесу само добра полазна основа, али свакако да су далеко од довољне. Протоколи су увели низ новина у нормативну заштиту и омогућили заштиту угрожених лица, посебно цивила, у немеђународним оружаним сукобима. Чини се да је од доношења Протокола читава међународна заједница чекала да се начини корак даље и да се крене у кодификацију свих правила међународног хуманитарног права или боље речено међународног права оружаних сукоба. До данас се нешто тако није догодило, а све учесталији сукоби са све већим жртвама, посебно међу цивилима, као да позивају читаво човечанство да се направи искорак и крене у сређивање, исправљање и допуну нормативне базе у овој области. Дакле, када је реч о нормама, након свеобухватне анализе, може се закључити да је неопходно да се одређена правила измене. Јасна препорука на овом месту би била да се предузму сви неопходни кораци како би свест код цивила променила и како би они постали свесни угрожениости које им прети у оружаним сукобима и како би и они сами се

---

⁶⁸⁵ Miloš Jončić, Aleksandar Jazić, „The New World Order between unipolarism and multipolarism“, *The Old and the New World Order – between European Integration and the historical burdens – Prospects and challenges for Europe of 21 century*, (Edited by Duško Dimitrijević), Institut of International politics and economics, Belgrade, 2014 pp. 287-301

⁶⁸⁶ *People on War, Op., cit.*, 2016, <https://www.icrc.org/en/document/people-on-war>.

прикључили напорима да се њихов положај побољша и да се у што већој мери заштите.

Првенствено треба порадити на правилима разликовања цивила и бораца и њихове промене статуса, које савремено право оружаних сукоба дозвољава. У готово свим сукобима последње две деценије показало се као врло проблематично решење могућност промене статуса цивил – борац – цивил... Сукоб у БиХ представља добар пример који је почео као грађански рат, а касније проглашен за међународни. У овом сукобу је много контраверзи и проблема изазвала баш немогућност јасног разликовања бораца и цивила као и јасна правила о промени статуса. Цивили су се најчешће прикључивали паравојним формацијама које се боравиле на простору на ком су ти цивили живели, водили оружану борбу у њиховим редовима, али када би те формације које су се бориле на страни Армије БиХ биле порежене ти дојучерашњи борци су остаљали оружје и представљали се као цивили-жртве. Неретко је међу њима било пуно оних који су извршили ратне злочине. Случајеви демилитаризованих зона су нарочито били проблематични управо из овог разлога. Нико није указао на чињеницу да су многи „цивили“ покушали пробој из Сребренице заједно са припадницима Армије БиХ. Неколико питања се овде отвара. Прво, зашто су уопште напуштали подручије? Друго, да ли је неко од команданата Армије БиХ одговарао због коришћења цивилног становништва као живих штитова приликом пробоја из Сребренице. Уколико није нико одговарао за тај акт, онда нема места ни чињеници да су цивили страдали у пробоју, јер њима свакако није ту место у колони коју су на челу продводили наоружани припадници Армије БиХ, који су у више наврата улазили у сукоб са регуларним снагама Војске Републике Српске у свом покушају пробоја. Ко са сигурношћу може да одговори да су лица која су страдала из те колоне били цивили, а ко су били борци који су носили цивилна одећа? Уколико нису испуњавали прописане услове да постану легитимни учесници у оружаном сукобу – борци, они су прекршиоци међународног права и самим тим на њих се односи само прописни минимум заштите. Дакле, првенствено се нормативно морају уредити услови под којима је могућа промена статуса, као и процедура по којој се ова промена врши. Овакво стање да се *ad hoc* може мењати статус, па час бити цивили, а час легални учесник у непријатељствима је неодрживо и производи много проблема. Препорука је да се овај феномен правно потпуно уреди. Тешко се може очекивати да ова могућност буде укинута. Ова могућност је настала у

време антиколонијалних ратова и циљ је био да се омогући заштита оним лицима која узимају учешћа у непријатељствима, а не носе униформу или ознаке, односно немају уједначене униформе и знаке распознавања или нису класично устројена војска. Циљ је био да одређена лица које се укључе у непријатељства под блажим условима стекну правну заштиту као легални учесници у сукобу. Чак, шта више, могућност промене статуса омогућава да се далеко лакше изводе операције које врло лако могу да добију карактер терористичких.

Проблем настаје и са контролом оружаних група и појединаца који мењају статус. Уколико рецимо та лица изврше неки злочин или прекрше неко од правила међународног права оружаних сукоба, на који начи ће се утврдити њихова одговорност уколико се они непосредно након ових активности издају за цивиле. Дакле они могу да у току ноћи дејствују по противничким оружаним снагама, а да ујутру уредно крећу у продавницу, на посао и слично. Оваквих случајева је било много почевши од сукоба на Косову и Метохији па све до последњих сукоба у Сирији, нарочито око града Алепа.

Следећи корак везан за измену и допуну нормативне апаратуре односи се на сам дух оружаних сукоба. Подела оружаних сукоба које је учињена још у 19. веку постаје релативна и не осликава право стање, првенствено што је већина сукоба данас мешовитог карактера. Ово отвара питање које се правила примењују. Да ли она која се односе на међународне или она која се односе на немеђународне оружане сукобе. Чини се да је управо у овој области неопходно да се изврши кодификација и донесе нека нова конвенција која би у далеко већој мери проширила примену постојећих правила на немеђународне оружане сукобе. Тачно је да су обичајна правна правила начинила корак даље и готово сва важна правила издигла на степен обичајног права и као таквог обавезала све чланице међународне заједнице, али и даље постоји низ правила која се морају прецизирати како би њихова примена у немеђународним сукобима постала јасна и обавезна.

Један од најзначајнијих доприноса обичајног међународног хуманитарног права у регулисању оружаних сукоба јесте тај да се она регулишу на једној свеобухватнијој основи. Треба указати да су нека правна правила, а посебно обичајна правна правила достигла ниво опште прихваћених принципа који морају бити поштовани у току било ког облика примене силе, а посебно у оружаним сукобима. Можда се треба залагати да се сачини једна збирка правила и принципа

међународног права оружаних сукоба, која би на једном месту обухватила сва носећа правила и начела, чија се примена не сме доводити у питање и која би без посебног стављања потписа и ратификације обавезивала све државе међународне заједнице. Свакако да би поље примене било у оружаним сукобима, али се не би постављало питање да ли важе подједнако у немеђународним као у међународним оружаним сукобима. Ова правила би се односила у свим облицима примене силе, па чак можемо да кажемо и у борби против тероризма и у ситуацијама такозване „Хуманитарне интервенције“.

Извор међународног права оружаних сукоба који изазива највише контраверзи су свакако одлуке међународних правосудних тела. Највише критика је упућено на рачун два Трибунала, за Руанду и бившу Југославију. У моменту када се родила идеја за формирање оваквих правосудних тела, верујем да циљ није био селективно утврђена истину и селективно задовољена правда.

Јуриспруденција ових Трибунала требала је да буде, према тврдњама неких аутора, модел за креирање праксе и у националним судовима у материји међународних кривичних дела. Са оваквим тврдњама мора се сложити, чак би се могло додати да су донекле помогли у формирању многих правила у материји заштите цивилног становиштва. Главни задатак ових правосудних тела је кажњавање извршиоца злочина. Јасно је да сваки суд треба да утврди чињенично стање и да на основу њега донесе своју одлуку да ли је неко правило прекршено или није. У случају Трибунала за бившу Југославију само делом је утврђено чињенично стање и на основу такве непотпуне слике донет је низ дискутабилних пресуда пресуда.

Ипак пракса ових трибунала тешко да ће постићи значај и ниво који је постигла Нирнбергска пресуда, која је Резолуцијом бр. 95 уздигнута на ниво највиших принципа међународног права.

На основу свих анализа поставља се питање да ли је могуће поверовати у идеју успостављања једног међународног непристрасног суда за суђење свим лицима која учине неки акт којим су извршили повреду међународног права, посебно међународног хуманитарног права? Залагање за такав суд остаје, али са скепсом да ће бити објективан и да ће заиста тежити откривању истине и задовољења барем већине жртава. Управо на ову сумњу указује пракса и искуство са два поменута Трибунала.

Оба поменута Трибунала, али посебно онај за бившу Југославију, имају много недостатака и изазивају много контраверзи почевши до њиховог оснивања па све до данас. Посебан проблем предствљају Пресуде које су донете на једној селективној основи, без јасне потребе да се утврди истина и да се сви починиоци ових злочина казне. Ипак, на крају, мора се истаћи да су они реалност у читавим међународним односима.

Кршења међународног хуманитарног права не смеју остати некажњена, али свако кршење мора бити прецизно утврђено и квалификовано на прави начин. Уколико се изостави исправна квалификација добиће се неке нове жртве, а раније жртве неће осетити задовољење. Истина ће свакако остати у мраку који ће тешко ко моћи да осветли. Посебно питање које се отвара јесте прихватање Статута сталног међународног кривичног суда. Чињеница је да неке државе нису ни потписале Статут, друге пак га нису ратификовале, а сада се под утицајем ових случајева јавља тенденција повлачења и потписа. Посебно је интересантан случај САД које су одбиле у старту да ратификују Римски споразум (2000.године), а Русија одбила да га ратификује 2016.године. За познаваоце међународног права јасна је будућност било ког међународног уговора када државе почну да повлаче своје потписе.

Заштита цивилног становништва и цивила појединачно се може обезбедити и путем моралних принципа. Сагледавши читаву апаратуру заштите и упоредивши је са практичном применом и самом ситуацијом у савременим сукобима остаје само поуздање да је морал категорија која би могла да заштити жртве оружаних сукоба од даљег страдања. Морал је категорија која, бар за правнике, предствља нешто што обавија сваку одлуку, сваку активност и можда је то онај заједнички именитељ права и правде. У међународним односима чини се да су ове две категорије, право и правда, достигли најнижи степен у историји људског друштва. У историји када није било утемељених правила која регулишу међународне односе морал је био тај који је уређивао нека питања. Треба напоменути, подсећања ради, случај погубљења изасланика, емисара владара Дарија од стране Спартанаца, морал је био тај који је водио Спартанце да пошаљу своје сународнике Дарију са циљем репресалија. Са друге стране, правило је обавезивало на неповредивост парламентарара и то правило је Дарије испоштовао.

У савременом међународном хуманитарном праву морал би морао да буде она централна вредност која би обезбедила заштиту свих жртава оружаног сукоба.

Питање је како неко ко је и отпочео нешто што је само по себи неморално и погрешно, а то је оружани сукоб, може да буде довољно хуман и да заштити жртве, а пре свих цивиле. Управо ту лежи снага која може да покрене измене оствари идеал међународног хуманитарног права, а то је да се сва правила примењују. Ако је немогуће достићи тај идеал, онда бар да се постигне један од циљева, а то је да оружани сукоби бар буду мање окрутни и да у њима страда што мањи број цивила.

Једно од оруђа у постизању овог циља јесте и стално истицаним, али и контраверзни однос војне потребе и начела хумности.

Да би овај однос добио своју праву слику неопходно је извући одређене закључке. Прво норме права оружаних сукоба, која теже хуманизацији, представљају компромис између захтева хуманости и војне потребе. Војна потребу треба окарактерисати као тежњу за постизање ратног циља у целисти или пак у појединим војним операцијама, али користећи средства која су у том моменту најподеснија. Слободна акција како би се постигао циљ губи на ширини. Постојеће право оружаних сукоба треба тако тумачити да се на војну потребу може позвати само у изузетним ситуацијама, дакле као изузетак и само када је то директно наведено. Опште позивање на војну потребу је недопуштено. Корак даље би био да се у неку нову кодификацију права оружаних сукоба или пак у ревизију постојећих наведе списак ситуација у којима је могуће позвати се на војну потребу. Такође у превилнике за оружане снаге, државе требају што јасније дефиниције како о искључивању војне потребе и губитку права позивања на исту. На крају треба навести да иако је тежња да начело хуманости у потпуности однесе победу, рат (оружани сукоб) ће са својим страхотама увек ће носити са собом и неку војну потребу због које ће неко правило бити прекршено. Све док буде било оружаних сукоба начело хуманости неће достићи свој зенит и увек ће имати свој контра тег у виду војне потребе.

Читава студија би могла да се посвети истраживању обичајних правних правила која регулише положај цивилног становиштва у оружаним сукобима, као и заштиту истог.

Даље развијање хуманитарног права преко кодификовања обичајних правних правила било би пожељно, али се не сме запоставити ни рад на промовисању одређених стандарда који би могли да доведу до понашања држава на одређени начин, а учестало понашање у складу са тим стандардима би

омогућило и евентуално успостављање свести о обавезности таквог понашања и самим тим до формирања обичајног правног правила.

Злоупотреба међународног хуманитарног права може постати значајан инструмент политике једне од сукобљених страна. Овакву злоупотребу сусрећемо и у сукобима на овим просторима. Припадници Босанских муслимана су стално покушавали да створе слику како су они жртве у том сукобу, неретко управо злоупотребом хуманитарног права. Многи докази указују да су изазвали страдање сопственог цивилног становништва како би за то оптужили Србе и како би светска јавност поново стала на њихову страну. Јасан пример је случај око пијаце „Маркале“, где су сви стручњаци – вештаци у својим сведочењима пред Хашким Трибуналом указали да гранате свакако нису могле да дођу са стране коју су у то време контролисале снаге Војске Републике Српске. Неки су чак нагостили да се ради о подметнутим минама које су требале да експлодирају у тачно утврђеном тренутку како би нанели што више жртава. Ово је само један у низу примера злоупотребе правила о заштити цивилног становништва. Пример села Рачак које је било повод за НАТО агресију на Савезну Републику Југославију јасно указује колико је злоупотреба могућности да се мења статус борац – цивил – борац опасна.

Једно посебно питање би могло бити интересантно за анализу, уколико цивили који се налазе у демилитаризованој зони узму оружје, као што је био случај са Сребреницом и Жепом, чак и да испоштују правила која им гарантују статус борца да ли је њихов положај легалан? Одговор би захтевао једну потпунију анализу, али свакако да су они самим наоружавањем, прекршили правила међународног права, јер демилитаризација подразумева потпуно измештање оружја из одређеног подручја. Фактички гледано, лица која су у демилитаризованој зони узели оружје на неки начин су прекршили правила права оружаних сукоба, па самим тим и не испуњавају услов да се придржавају правила и обичаја ратовања, што доводи до губитка статуса легалног борца. Закључак би могао да буде да су они нелегални борци. Поставља се питање да ли се правила међународног права примењују на нелегалне борце? У оваквом случају они би били чисти прекршиоци закона, на које је могуће применити само правила унутрашњег права, а са становишта међународног права они би имали само минимум заштите који је гарантован нелегалним учесницима у оружаном сукобу.

Због специфичности сукобљених страна у сукобу у Сирији ситуација је нешто другачија. Наиме, у Сиријском сукобу су са једне стране регуларне оружане снаге, затим „умерена опозиција“ и на крају терористичке снаге Исламске државе. На први поглед се чини да су ту само три сукобљене стране. Међутим, ситуација је далеко компликованија. На страни „умерене опозиције“ се налазе и инструктори како неких држава са запада, тако и неких војних корпорација. Ни сама „умерена опозиција“ није јединствена, тако да постоји неколико фракција. Посебан проблем, у погледу поштовања правила међународног права оружаног сукоба, отвара учествовање терористичких група у сукобу у Сирији. Да ли злочинци према међународном праву могу добити статус бораца и да ли се тиме њихов положај може легализовати? Да би добили положај борца морају да испуне прописне услове, посебно је интересантан услов „... да се придржавају правила и обичаја ратовања“. Како могу да се придржавају правила и обичаја ратовања уколико су својим акцијама и активностима окарактерисани као пошаст за човечанство.

Прецизно дефинисање појмова „оружани сукоб“ као и јасно утврђивање врста и облика оружаног сукоба важан је део сваке студије о хуманитарном праву, а посебно оних које се баве заштитом цивила. Анализа је указала да подела оружаног сукоба извршена на међународне и немеђународне данас на почетку 21. века полако губи на свом значају. Међутим, све док постоје овако уређена правила која праве разлику у примени на међународне и немеђународне, мора се водити рачуна и о тој подели.

Како је Морис Ауберт (Maurice Aubert), потпредседник Међународног комитета црвеног крста предложио „да би заштита рањеника, болесника, бродоломника и посебно цивилног становништва постала ефикаснија..., она мора да обухвати и ограничења у методама..., извођења борбених операција.

Савремени међународни односи нас уводе у све чешћу немогућност да се утврди ког је карактера одређени оружаног сукоб. Све чешће су у питању мешовити оружаног сукоби односно немеђународни оружаног сукоби у којима долази до мешања неког субјекта са стране. Овде треба истаћи да није реч о субјектима међународног права, већ о субјектима међународних односа, односно ентитетима који у будућности могу постати легитимни субјекти и међународног права. Посебан проблем представљају сукоби у које се као страни фактор укључују велике мултинационалне компаније. Те компаније то чине или да би

заштитиле неке своје већ постигнуте интересе или како би остварили неке нове интересе или остварили већи профит. Мешање мултинационоалних компанија у унутрашње ствари држава је до скоро било вршено преко политичког притиска на државе, па су државе биле те које се укључивале у сукобе било слањем оружаних снага или слањем саветника. Крајем 20. века јавља се нова могућност уплитања у оружане сукобе, али без мешања самих држава. Тада долази до формирања приватних војних компанија које сада припремају и оружане снаге и разне саветнике за све врсте активности које су неопходне у неком оружаном сукобу. Први пут да су званично приватне војне компаније биле укључене у неки сукоб јесу операције које је извела Хрватска војска са циљем прогона и етничког чишћења Срба са простора Крајне. У операцијама „Бљесак“ и „Олуја“ приватне војне компаније регистроване у САД су имале своје саветнике, а дубљом анализом самих ангажованих лица долази се до закључка да је реч о високим официрима америчке војске.

Неопходно је да се јасно утврди да ли су припадници приватних војних компанија легални учесници у оружаном сукобу, где их неки аутори сврставају, и ако јесу на који начин се успоставља њихова одговорност за евентуална кршења правила МХП и међународног права оружаних сукоба. Треба заузети став да они никако не могу постати легитимни учесници оружаних сукоба. Нејасно је да ли правила међународног права оружаних сукоба обавезују и припаднике ових компанија с обзиром на чињеницу да ове компаније нису субјекти међународног права. Тумачење да се њихова обавеза поштовања правила прелива на њих у зависности од тога да ли је држава где су регистроване или пак држава која их ангажовала потписница неког од инструмената може изазвати много нерешивих ситуација. Остаје само јасна обавеза да се морају придржавати обичајних правних правила, која опет не обухватају сва правила која се односе на заштиту одрађених лица у оружаним сукобима.

Неколико је разлога да се прецизно утврди да ли су лица запослена или ангажована од стране приватних војних компанија учесници у оружаном сукобу, односно да ли имају статус борца. Главни разлог је што се утврђује да ли су они легитимни војници, затим одређује се да ли они учествују у непријатељствима директно и на крају да ли могу бити кривично гоњени због учествовања у непријатељствима. Ако у непријатељствима учествују директно, намеће се питање који онда статус имају, статус борца, плаћеника, или пак

цивила који се укључује у оружани сукоб у ком случају и поред могућности да мења статус ипак крши правила међународног права. У сваком случају крше међународно право ако су са овако неодређеним статусом узели учешћа у непријатељствима.

Додатни проблем настаје када те приватне војне компаније ангажује нека мултинационална пословна компанија.

Ако се пође од чињенице да се заштита цивилног становништва у оружаним сукобима обезбеђује пре свега путем права, али и другим средствима, као што су политика и мере репресије, доћиће се до закључка да је низ друштвених околности утицао на формирање правила међународног права оружаних сукоба.

У овом случају вредносни извори заштите цивилног становништва у међународним оружаним сукобима, тј. вредности које се желе остварити би биле живот, физички и психички интегритет цивила, имовина, заједница чланова породице, образовање, слобода вероисповести итд.

Питање заштите цивилног становништва је саставни део међународног хуманитарног права, које је опет саставни део међународног јавног права. Зато, у одређивању формалних извора у овој области, мора се поћи од извора међународног јавног права. Опште је прихваћен став у доктрини међународног права да су извори у међународном јавном праву дефинисани у члану 38. Статута међународног суда правде. Статут утврђује да Међународни суд „чији је задатак да спорове који су му поднесени решава сагласно међународном праву и да примењује а) међународне конвенције, било опште или посебне, којима установљавају правила изричито призната од државе у спору; б) међународни обичај, као доказ опште праксе прихваћене као право, в) општа правна начела призната од стране цивилизованих (просвећених) народа; г) судске одлуке и доктрина најпозванијих стручњака јавног права разних народа као помоћно средство за утврђивање правних правила.“ С обзиром на наведено, основни формални извори права у конкретном случају, би били међународне конвенције и међународни обичаји. Као помоћни извори свакако да се јављају и општа правна начела и пракса међународних судова и трибунала. Може се, дакле, закључити да сви извори међународног права уједно представљају и изворе међународног хуманитарног права или како се у савременој доктрини користи израз међународног права оружаних сукоба.

Угроженост цивилног становништва у условима извођења борбених дејстава је веома сложена, првенствено јер сукобљене стране супротстављају људске и материјано – техничке ресурсе, а тиме у знатној мери угрожавају цивилно становништво и његов опстанак.

Приликом извођења војних операција, стално се мора водити рачуна да се поштеди цивилно становништво и цивилни објекти. Када се планирају напади, одлучује о нападима или планира и уређује одбрана, одговорна лица су дужна да провере циљеве које планирају да нападну (бране), првенствено да ти циљеви не подлежу посебној заштити или да одредбама међународних инструмената напад на те објекте није забрањен. Дакле, мора се утврдити да ли су предвиђени циљеви војни и да ли напад на њих не угрожава цивилно становништво. Такође, када је реч о избору средстава и метода напада, обавезно је да се предузму све мере предострожности и опреза како би се избегла или бар свела на минимум страдања цивила односно, случајни губици живота и рањавање цивила као и штете на цивилним објектима. Одлука о извођењу било ког напада мора да буде донета тек након што се утврди да тај напад неће изазвати губитке живота цивилног становништва или нанети штету цивилним објектима.

Оно што у теорији, али и пракси представља проблем јесте питање шта је војни објекат. Како су савремени сукоби променили начин извођења војних операција, првенствено нестанак фронта као неке врсте појаса у коме се изводе борбене операције и ширење борбених операција на читаву територију, отвара се и питање који су објекти чисто војни. Некада су то била војна утврђења, бункери, касарне, војни кампови и др. Остали објекти су представљали цивилне објекте и није било потребе да буду предмет напада. Данас предност на бојном пољу доноси и слабљење економских, индустријских, па и пољопривредних капацитета противника. Зато се напади усмеравају и на објекте чија намена је изражена управо у овим областима. Нападач се увек труди да што већи број објеката подведе под „војни“, док бранилац има супротан интерес. Јасно је било да, док је постојала граница фронт – позадина, објекти који су били далеко од линије фронта ни на који начин нису сметали нападачу и нису га спречавали у његовом напредовању, зато и нису били предмет напада. Ипак, развој наоружања и горе већ поменута промена у извођењу борбених дејстава утицали су да се промени и схватање шта све треба да буде предмет напада како би се сломио отпор противника.

Управо из овог разлога је неопходно донети нови правилник који ће или свеобухватном дефиницијом или пак набрајањем утврдити који су то војни објекти који могу бити предмет напада. Овај правилник би требао да уврсти управо оне капацитете који се налазе у једном магловитом појасу између цивилних и војних циљева. Приликом агресије НАТО на Југославију вишеструко су правила о заштити цивилних објеката била прекршена, али за ова кршења нико није одговарао. Тешко се може објаснити која се војна предност стиче бомбардовањем путничких возова, зграде Радио Телевизије Србије, пијаце у Нишу, Варварину, итд.

У савременим сукобима је тешко спровести у дело заштиту невојних објеката, првенствено што данас читава привреда доприноси одбрани. То би била посредно ангажовање привредних ресурса у рату. Велики део привреде непосредно ради за војне потребе. Са друге стране, у тим фабрикама и индустријским центрима су запослени цивили и свако да они нису борци, нити су директно укључени у војне операције. Чини се да су неопходни неки нови правилници или пак студије који ће обезбедити практичну примену постојећих правила у пракси.

Оружани сукоби на крају 20. и на почетку 21. века показују значајан пораст напада на објекте који су неопходни за опстанак цивилног становништва. Управо овде треба поради на практичној заштити, где би се на јасан начин означавали ови објекти и као такви, са једне стране, били потпуно изузети из напада, али би свака појава војних јединица у тим објектима или у њиховој близини представљала тешко кршење правила хуманитарног права. Оваква правила постоје, али се не примењују довољно и није јасно утврђено механизам контроле и санкционисања за непоштовање. Можда би на почетку сукоба ови објекти могли да се утврде споразумом између сукобљених страна као места и зоне безбедности. На тај начин би јасно било утврђено да су обе стране упознате са објектима који су неопходни за опстанак цивилног становништва.

Питање демилитаризованих зона је постављено на највише место када су у питању злоупотребе. Пракса је показала да су се зоне често користиле и злоупотребљавале за војне потребе, а да се касније користе за међусобне оптужбе зараћених страна за извршење противправних напада на демилитаризовану зону.

Овде се главно питање тиче стране одговорне за контролу и заштиту ових зона. Уколико је поштовање демилитаризованих зона у надлежности припадника

мировне мисије неопходно снабдети их овлашћењима да могу предузети све мере како би заштитили демилитаризовану зону и обезбедили поштовање исте. Мировњаци су ти који одговарају да зона буде демилитаризована, да сво наоружање буде изнесено, као и да сви припадници оружаних снага напусте зону, да заштите преостало цивилно становништво у зони од напада споља, да не дође до повретка било којих оружаних група у зону и да онемогуће да цивили из зоне мењају статус. Дакле, цивили који се налазе у демилитаризованој зони ускраћени су за могућност да постану легитимни учесници оружаном сукобу, јер би на тај начин прекршили правило о демилитаризацији зоне. Решење за овај проблем би била контрола рада мировне мисије везано за демилитаризоване зоне, као би се спречило фаворизовање једне од сукобљених страна.

Међународно хуманитарно право садржи опште начело које прописују да се приликом напада на војне циљеве мора посветити разумна пажња како се не би цивили и цивилно становништво изложило страдању из немарности. Ово начело, на које се Велика Британија у време Шпанског грађанског рата 1938. године позвала увек се примењивало у спречи са принципом пропорционалности. На основу принципа пропорционалности према којем случајна (или ненамерна) штета учињена цивилима не може бити у несразмери са директном војном предношћу која је остварена војним нападом. Поред тога, чак и када су напади усмерени на легитимне војне циљеве, „они су противправни уколико су изведени уз коришћење неселективних средстава или метода ратовања, или на такав начин да изазову неселективну штету цивилима”.

Правила о заштити цивила на окупираној територији су добро постављена и у савременим односима где је све мање случајева окупирања територије чине се сасвим довољна. Ипак, нека питања морају да буду разрешена. Једно теоријско питање на које би требало наћи одговор јесте да ли је могућа делимична окупација само ваздушног простора. Односно, да ли је за време агресије на СР Југославију успостављена окупација ваздушног простора од стране НАТО-а. Слична ситуација би могла постојати и у случају Другог заливског рата. За одговор на ово питање мора се поћи од дефиниције, која предвиђа фактичку контролу територије. Крене ли се од дефиниције територије да је то тродимензионални простор оивичен границама, на први поглед фактичка контрола ваздушног простора представљала би окупацију тог дела

тродимензионалног простора. Са друге стране, на који начин би било могуће утврдити да ли потпуна фактичка контрола постоји.

Један део цивилног становништва, може се сматрати посебном категоријом – жене. Оне трпе посебне патње у оружаним сукобима. Разни су злочини којима су жене изложене. Тако у случају рата у БиХ, без обзира да ли је добро протумачена активност снага Војске Републике Српске ипак је утврђено да је велики број жена био премештен из својих домова иако се може да тумачи да је склањање жена било корисно управо из разлога да се сачувају њихови животи. Питање је какав би био исход да су остале у окруженим подручјима у којима је и пре, али и након тога, долазило до борби. Ако се томе дода и чињеница да су цивили у околини Сребрнице били коришћени од стране муслимасних снага као заштита од напада војске Р. Српске, јасно је ко је овде одговоран. У сваком случају то нису српске војне снаге. Суд је очито направио грубу грешку. Жене су посебно биле угрожене у сукобима у Сирији и Нигерији. Случај Нигерије је веома упечатљив јер је ту дошло до угрожености девојчица које су претпеле патње и као деца али и као жене. Након ослобађања неколицине коднапованих девојчица, оне су посведочиле о зверствима која су чинили припадници терористичке организације Боко Харам. Према сведочењима служиле су и као радна снага, али и као објекат свих облика злостављања. Неке од њих су остајале и трудне са припадницима ове терористичке организације. Примарно се мора зауставити било какво злостављање жена у оружаним сукобима и посебно спровести поступке против свих лица за која постоји основана сумња да су извршили злочине према женама. Неопходно је предузети све мере да се спрече било какви противправни акти према женама, а оним женама које су преживеле страхоте рата треба пружити сву потребну стручну здравствену заштиту и негу.

У савременим сукобима се готово нимало или у врло малој мери поштују правила о заштити деце. Нормативна подлога је солидна, али има места и њеном унапређењу. Нарочито када је реч о могућем кажњавању починилаца најтежих злочина над децом. Када је реч о регрутовању, нормативно уређење је добро. Једини корак напред, у погледу регрутовања, била би потпуна забрана. Међутим, у међународној заједници ће тешко да се обезбеди већина за такву одлуку. Још је теже говорити о консензусу око ове одлуке. Могуће је предузети кораке на почетку сукоба. Неопходно би било да се формирају комисије које ће посебно испитивати

питање регрутовања деце у оружаним сукобима на почетку оружаних сукоба у неком делу света.

Модерни оружани сукоби и свођење биланса ових сукоба додатно учвршћује у мишљењу да није у потпуности обезбеђена примена начела, одредби и принципа међународног хуманитарног права у заштити жена и деце. У модерном ратовању већи је број унутрашњих, немеђународних сукоба, те се јављају далеко већи проблеми везани за примену међународног права. Један од проблема је и ефикасност или прецизније неефикасност у кажњавању учиниоца међународних кривичних дела. Закључак је да је нормативна уређеност заштите, ове посебне категорије цивила, добра. Разуме се да је увек могуће унапредити нормативну заштиту. Међутим, систем обезбеђења поштовања одредби Конвенција и допунских протокола је неадекватан и на њему мора да пораде како Уједињене нације, тако и остали чиниоци у међународним односима. У последњим дешавањима у Сирији, Украјини и сада у појасу Газе, долази до нарочитог кршења правила међународног хуманитарног права које се односи на заштиту жена и деце. Кршења правила и обичаја ратовања у Сирији се првенствено односе на положај деце, као и на учествовање деце у сукобима противно свим правилима. У случају Украјине и појаса Газе кршења се односе на положај жена и њихово страдање у случајевима погрешног избора циља.

Оно што може да изазове још већу хуманитарну катастрофу јесте бомбардовање циљева који се подводе под објекте од значаја за опстанак цивилног становништва; трафостанице, водоводи, фабрике за производњу или прераду воде, болнице итд. Бомбардовање ових објеката свакако представља грубо кршење правила међународног хуманитарног права.

У извештајима која се тичу деце се наводи да им је неопходна хитна медицинска нега. Деци је помоћ првенствено потребна због стреса који су преживели. Зато име је потребна психолошка подршка. Зато треба организовати центре и упослити сва стручна лица која могу да помогну деци из угрожених подручија. Како би се та деца што пре опоравила од свих траума којима су била изложена. Можда би формирање посебних група које би биле спремне да у кратком временском периоду формирају овакве центре на нивоу УН или МКЦК биле адекватне и да би могле да одговоре овом задатку.

Сви ови случајеви још једном показују да је у савременим сукобима порасла угроженост цивила, а нарочито жена и деце. Свирепости савремених сукоба

свакако наводе све више на размишљање да ли је садашњи механизам заштите жена и деце у оружаним сукобима на задовољавајућем нивоу. Зато је неопходно предузети кораке за његово унапређење. Прво мора се створити механизам контроле који ће онемогућити регрутовање деце у оружане снаге, а затим створити механизам санкционисања за насилно регрутовање. Када је реч о женама, неопходно је да се сви извршиоци злочина према женама приведу правди и да се посебно обрати пажња на многобројна угрожавања жена у оружаним сукобима за које човечанство није претерано заинтересовано. Имају се у виду сукоби у Африци.

Међународно хуманитарно право или међународно право оружанихсукоба налази се у једној деликатној ситуацији. Дошло је до промена у међународним односима, што је извршило снажан утицај и на хуманитарно право. Тачније, промењени међународни односи су извршили утицај на савремене сукобе и на тај начин посредно утицали на примену хуманитарног права у тим сукобима. Јавили су се нови облици оружаних сукоба, тј. нови облици примене силе, а не нове врсте ратова, како неки теоретичари теже да то представе. Нови облици примене силе су уско повезани са неколико фактора. Првенствено, дошло је до промена у извођењу самих војних операција. Појавиле су се нове методе ратовања. Као облик вођења оружаних сукоба појављују се и терористичке акције.

Наступиле су промене и код статуса учесника у оружаним сукобима. Појавиле су се нове категорије учесника са нејасним или непризнатим статусом. Појава нових учесника, који још увек нису стекли статус легалних учесника сукоба, је усложнила ситуацију у мешовитим оружаним сукобима. Неки од тих учесника тешко да ће у догледно време добити легалност, јер је сам њихов статус под знаком питања. Нелегални учесници у оружаном сукобу представљају посебну претњу за цивиле. Првенствено јер те учеснике не препознаје међународно право, па самим тим остају изван домаћаја мера које међународно хуманитарно право предвиђа у случају кршења. С друге стране, отвара се питање исправности и оправданости појаве тих нових учесника оружаних сукоба. Такође, интересантно је питање чији интерес је створио те нове учеснике и који су прикривени разлози за укључивање тих лица у сукобе? Навероватнији разлог, који потврђује пракса, јесте да се су поједине државе (првенствено велике силе на челу са САД) у циљу избегавања одговорности за мешање у унутрашње ствари других држава омогућиле су стварање приватних војних компанија и њихово

учешће у многим сукобима. Тако је формиран велики број приватних војних компанија и драстично се повећало њихово присуство на свим просторима на којима постоје активни оружани сукоби или пак замрзнути сукоби. Основни проблем јесте који статус могу добити запослени у приватним војним компанијама, статус борца, цивила или плаћеника? На основу свега претходо изнетог јасно је да ова лица немају, нити могу, у неком наредном периоду, добити статус борца. Статус цивила би им могао бити признат, али се ту појављују дилеме да ли онда могу без кршења међународног права оружаних сукоба да учествују у непријатељствима. Из свега изнетог може се пре рећи да су корпоративни учесници правно гледано ближе плаћеницима него учесницима оружаног сукоба, ма колико се тудили поједини аутори да им тај статус омогуће. Укључивање корпоративних агената у сукобе отвара и низ проблематичних питања. Питање њиховог међународно правног статуса, одговорност вођа тих група и самих агенција у оружаним сукобима, кривична одговорност за повреде правила међународног права оружаних сукоба итд. Поставља се питање ко ће у овом случају одговарати за повреде међународног хуманитарног права. Јасно је да се ово везује за личну одговорност, али поставља се питање одговорности по линији командне одговорности. Тренутно стање у међународном хуманитарном праву захтева ревизију неких већ постојећих правила и њихово усклађивање, како са стањем у праву оружаних сукоба, тако и са стањем у међународним односима. Дакле, неопходно је и реформа читавог система међународног права, а пре свега система колективне безбедности. Систем колективне безбедности не функционише без равнотеже снага, а данас када се та равнотежа снага поново успоставља, јавља се проблем блокаде Савета безбедности Уједињених нација. Ова блокада Савета безбедности може да доведе до ескалације многих сукоба, а појаве нових учесника и заинтересованих субјеката у тим сукобима никако не доприносе систему колективне безбедности. Такође, неопходно је доношење нових правила у области хуманитарног права. Правила која ће омогућити бољу заштиту, како учесника у оружаном сукобу, тако и цивила и цивилног становништва. Докле год неке категорије лица које учествују у непријатељствима не буду јасно стављене на страну легалних учесника, њихово ангажовање представља велику претњу за сва остала лица. За сада сва та лица су нелегални учесници и као такви представљају кршење међународног права оружаних сукоба, односно међународног хуманитарног права. Битно је обезбедити и поштовање правила које је неопходно

донети. С обзиром да је изражено велико непоштовање већ постојећих правила, неопходно је да она добију адекватан систем заштите.

Када је реч о припадницима мировних мисија УН може се закључити да су они у двострукој опасности. Са једне стране њихов положај неучесника оружаног сукоба се не поштује, чак шта више, све више се користе као нека врста оружја једне или друге сукобљене стране, док са друге стране носе бремене одговорности да у својим операцијама и акцијама често могу да прекрше правила међународног права оружаног сукоба и да због тога одговарају. Чисто правно гледано, њихова одговорност је успостављена, али у пракси, нарочито ако се истакне чињеница да најмоћније државе нису потписале или пак ратификовале Статут међународног кривичног суда и тиме прихватили његову надлежност, тешко се може очекивати да ће та одговорност бити реално остварена.

Међународноправну заштиту цивили могу изгубити. Првенствено до губитка заштите долази када цивили злоупотребљавају своја права. Како они нису борци, јер им је заштита дата управо због не припадања овој категорији лица, цивили не смеју учествовати у непријатељствима. Када се противправно укључе у непријатељства, морају рачунати са губитком заштите која им је загарантована као цивилима. Након напуштања непријатељстава они поново стичу заштиту и статус цивила. Уколико постоји сумња, узеће се оно што је повољније по одређено лице или лица, тако да ће бити сматрана цивилима.

До престанка заштите цивила долази и моментом престанка оружаног сукоба. У том моменту престаје и основ по ком они стичу заштиту, те не постоји више опасност по цивиле и самим тим нема потребе да их штити међународно хуманитарно право. До престанка оружаног сукоба долази окончањем оружаног непријатељстава. Престанак оружаног сукоба треба разликовати од престанка ратног стања.⁶⁸⁷ Дакле, када дође до престанка непријатељстава више нема потребе да цивили и цивилно становништво буду посебно заштићено правилима међународног хуманитарног права. Међународно хуманитарно право штити грађанска лица у једној ванредној ситуацији, а то је оружани сукоб. У миру људе штите људска права. Гаранције заштите људских права пружају међународне и унутрашње норме. Заштита људских права се у оружаним сукобима активира

---

⁶⁸⁷ Више о томе у: Борис Кривокапић, „О крају рата и ратног стања“, *Мегатренд ревија*, Vol. 11, No 4, 2014, стр. 241-262.

путем међународног хуманитарног права и ова права постају објект заштите посебне гране права.

Последњи начин престанка заштите, донекле, је смрт лица. Ово питање је посебно важно за лица која се налазе на окупираној територији или лица која су интернирана. У случају смрти интернираног лица неопходно је да здравствени радници саставе белешку и наведу узрок смрти. Горе наведена констатација „донекле“ се односи на оне обавезе које има Сила која држи интернирана лица, те је и на тај начин њима и након смрти обезбеђена заштита бар у том делу да им буде обезбеђена сахрана, у складу са верским избором интернирца. Уколико су ова лица сахрањена у заједничким гробницама након престанка непријатељстава обавеза је да се стране чији су држављани сахрањени у њима буду обавештени о тачном положају и месту тих гробница, са прецизним списковима ко се у њима налази.

Заштите цивила и цивилног становништва нема без прецизне и јасне регулације свих елемената једног оружаног сукоба као и свих односа у оружаном сукобу.

Неопходно је ојачати механизам судске заштите, првенствено покушајем проширења надлежности Међународног кривичног суда. Општа надлежност би представљала тешко достижан идеал али тако нечему треба тежити.

Сви међународни чиниоци, који имају своју улогу у међународној заштити цивила, треба да уједине све своје капацитете и покушају да заштиту цивила у оружаном сукобима подигну на централно место у међународним односима. Зато су неопходне и све активности у погледу научно истраживачког рада у овој области.

Literatura:

- Adnan Duraković, “Plaćenici, privatne vojne kompanije i njihov tretman u međunarodnom pravu”, *Polemos* Vol.XIV, 2(28) (2011), str. 29-55. (http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=123408).
- Alex Blatter, „Protecting Civilians in Armed Conflict, *Citizens for Global Solutions*“, Available at: <http://globalsolutions.org/files/public/documents/CP-Factsheet-Protecting-Civilians-in-Armed-Conflict.pdf>.
- Alexander Roberts, „Counter-terrorism, Armed force and the laws of War“, survival, Vol. 44 No.1 Spring, 2002, pp. 7-32.
- Alexander William, Beadle, *Protection of Civilians in Theory: A Comparison of UN and NATO Approaches*, Norwegian Defence Research Establishment (FFI), December 15. 2010, Available at: <http://www.ffi.no/no/Rapporter/10-02453.pdf>.
- Alison, C., Giffen, *Addressing the Doctrinal Deficit: Developing Guidance to Prevent and Respond to Widespread or Systematic Attacks Against Civilians*, International Experts Workshop, 2010, Available at: <http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/POC%20Addressing%20the%20Doctrinal%20Deficit.pdf>.
- Alison, C., Giffen, “Enhancing the Protection of Civilians in Peace Operations: From Policy to Practice”, *Background Paper Prepared for the Australian Government’s Asia–Pacifica Civil-Military Centre of Excellence*, May 24–26 2011.
- Ann Sheppard. “Child Soldiers: Is the Optional Protocol Evidence of an Emerging ‘Straight-18’ Consensus?” *International Journal of Children's Rights*, 37 41, 8/2000.
- Ariela Blatter, “Protecting Civilians in Armed Conflict”, *Citizens for Global Solutions*, 2011.
- Aston Ben, “Critically assess Kaldor’s assertion that new wars have to be understood in the context of the process known as globalization“, *Global Politics & Violence*, (<http://opendemocracy.net/debates/article-2-103-2294.jsp.benaston.com/.../Critically%20assess%20Kaldors...>).
- Auboyer, *Indija do VIII veka*, Naprijed, Zagreb, 1978.
- Auboyer, *Indija do VIII veka*, Naprijed, Zagreb, 1978.
- August, Wilhelm Heffer, *Das europäische Völkerrecht der Gegenwart*, Berlin, 1844.

- B. V. A. Roling, A. Cassese: *The Tokyo trial and Beyond*, Oxford, 1993.
- Benedetta Berti, *Why Humanitarian Aid Workers Are Under Attack*, (<http://nationalinterest.org/feature/why-humanitarian-aid-workers-are-under-attack-17822>).
- Blix, H., „Contemporary Aspects of Recognition”, *130 Recueil des cours*, 1970, Vol. II, pp. 615–619.
- Boris Krivokapić, „Nešto drugačiji pogled na međunarodne krivične sudove“, Zbornik radova *Haški tribunal između prava i politike*, Izdanje Instituta za uporedno pravo, Beograd 2013.
- Brian, D., Tittlemore, „Belligerents in Blue Helmets: Applying International Humanitarian Law to United Nations Peace Operations“, *33 Stan. J. Int'l L.* 61 (1997).
- C., M., Bassiouni: *The legislative history of the international criminal court*, Ardsley, 2005, pp. 118–139.
- Christopher Keuntz, *La bataille de Qadesch*, Kairo, 1928.
- Clive Parry, (edit.), *The Consolidated Treaty Series*, Vol. I/49, New York 1969.
- Daniel Evans, „Forgotten Voices in the Forgotten Conflict The Role of Children in Post-Conflict Peacebuilding in Solomon Islands“, *International Journal Of Children's Rights*, 24 (2016).
- Daniela Kravetz, „The Protection of Civilians in War: The ICTY's Galic'Case“, *Leiden Journal of International Law*, 17 (2004).
- David Hume, *The Principles of Morales*, Oxford, 1957.
- David J., Bederman, *The Laws of War*, Leiden, 2001.
- David Turns, „The Law of Armed Conflict“, *International Law*, Third edition, (ed. Malcol D. Evans), Oxford university Press, 2010.
- De Coning, C./Detzel, J., /Hojem, P., „UN Peacekeeping Operations Capstone Doctrine“, *Report of the TjP Oslo Doctrine*, Seminar 14 & 15 May 2008, Oslo, Norway: Available at: www.humansecuritygateway.com/documents/NUPI_UNPeacekeeping_CapstoneDoctrine.pdf.
- Dieter Fleck, (edit.), *The Handbook of Humanitarian Law in Armed Conflicts*, Oxford Univerity Press, 2013.
- Dietrich Schindler, „Die Anwendung der Genfer Rotkreuzabkommen seit 1949.“, *22 Schweizerische Jahrbuch fur Internationales Resht*, 1965, pp. 94–97.
- Draper, G.I.A., *Military Necessity and Humanitarian Imperatives*, 1973.

- Durch, W.J./Giffen, A.C., „Challenges of Strengthening the Protection of Civilians in Multidimensional Peace Operations“, *Challenges Forum Report 2010, International Forum on the Challenges of Peace Operations 2010*.
- David Keen, „When War Itself is Privatized“, *Times Literary Supplement*, December, 1995.
- Enrich De Vattel, *Le droit des Gensuo Principes de la Loi Naturelle*, Carnegie Inst. Washington, 1916.
- Ernest Nis, *L'occupation de guerre*, Bruxelles, 1919.
- F., Thureau-Dangin, *Une Relation de la Huitieme Campagne de Sargon*, Paris, 1912.
- Finn Seyersted, *United Nations Forces in the Law of Peace and War*, Leyden, 1966.
- Françoise Hampson, „Military Necessity“, *Crimes of War*, доступно на: <http://www.crimesofwar.org/a-z-guide/military-necessity/> , (посећено 08.09.2016).
- Francis Grose, *Military Antiquities*, Vol., II, 1788.
- Fritz Münch, *History of the Laws of War*, IV Encyclopedia of Public International Law, Amsterdam, 2000.
- G., H. Aldrich, „Prospects for United States ratification of Additional Protocol in to the 1949 Geneva Conventions“, *American Journal of International Law*, Vol.85 1991.
- G., H. Aldrich, „The Taliban, Al Qaeda, and The Determination Of Illegal Combatants“, *Humanitares Völkerrecht*, No.4 2002.
- Georges Conteneau, *Babilon i Asirija*, Naprijed, Zagreb, 1979.
- Georges Conteneau, *Babilon i Asirija*, Naprijed, Zagreb, 1979.
- Geraldine Van Bueren, „The International Legal Protection Of Children In Armed Conflicts“, *International and Comparative Law Quarterly*, VOL.43, 1994, Cambridge University Library, доступно на: <https://www.cambridge.org/core/terms>. <https://doi.org/10.1093/iclqaj/43.4.809>, Downloaded from <https://www.cambridge.org/core>.
- Geraldine Van Bueren, „The International Legal Protection Of Children In Armed Conflicts“, *International and Comparative Law Quarterly*, VOL.43, 1994, Cambridge University Library.
- H., Blix, „Contemporary Aspects of Recognition“, *130 Recueil des cours*, 1970, Vol. II.
- H., Boich, „In quinque Decretalian libros commentaria“, 1576.

- Hans Kelsen, R. Tucker, , *Principles of International Law*, New York, 1966.
- Hans-Peter Gaser, *Međunarodno humanitarno pravo*, Međunarodni komitet Crvenog krsta, Haupt, 1993.
- Henckaerts, Jean-Marie/Doswald-Beck, Louise, *Customary International Humanitarian Law*, (edit.) Vol. II, ICRC, Geneve, 2005.
- Hersch Lauterpacht, *International Law*, Vol. II, London – New York – Toronto, 1952.
- Holt Victoria/ Berkman, C., Tobias, “The Impossible Mandate? Military Preparedness, the Responsibility to Protect and Modern Peace Operations”, *The Henry L. Stimson Centre*, 2006, Available at: http://www.stimson.org/images/uploads/research-pdfs/Complete_Document-TheImpossible_Mandate-Holt_Berkman.pdf.
- Holt, Victoria/GlinTaylorm Max Kelly, “Protecting Civilians In The Context Of UN Peacekeeping Operations”, *Stimson*, 2009, Available at: <http://www.stimson.org/books-reports/protecting-civilians-in-the-context-of-un-peacekeeping-operations/>.
- Honore Bonet, *L' Abre des Batailles*, part IV, I.
- Hunt, C., “Protection of Civilians”, *Asia Pacific Centre for the Responsibility to Protect*, 2008, Available at: <http://www.r2pasiapacific.org/documents/Program%20on%20Protection%20of%20Civilians%20-%20Asia-Pacific%20Centre%20for%20r2p%20-%2018%20March%2008.pdf>.
- Ian Brownlie, *Principles of Public International Law*, Oxford University Press, (2009).
- Ian Brownlie, *Principles of Public International Law*, Seventh edition, Oxford University Press, Oxford, 2008.
- *International Review of the Red Cross*, Vol. 86, No 854, jun 2004, broj posvećen zaštiti kulturnih dobara u oružanom sukobu, povodom 50-godišnjice Haške konvencije iz 1954. godine.
- J., H., W., Verzijl, *International Law in Historical Perspective*, Vol. IX and X, The Laws of War, Leiden, 1978.

- Jean Pictet, *Commentary on the Geneva Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field*, ICRC, Geneva, 1952.
- Johann Caspari, Bluntschli, *Das moderne Völkerrecht der civilisirten Staten*, Nördlingen, 1868 .
- John Mackinaly, *A Guide to Peace Support Operations*, Institut for International Studies, Providence, USA, 1996.
- Josef Mrázek, „ARMED CONFLICTS AND THE USE OF FORCE“, доступно на: file:///D:/3.%20MIL.%20DOKT.%20NOVO/DOKTORSKA%20TEZA/DOKTORAT%20PO%20GLAVAMA/3%20ORU%C5%BDANI%20SUKOBI/CYIL_6_mrazek.pdf
- Juraj Andrassy/Božidar Bakotić, Budislav Vukas, *Međunarodno pravo*, Zagreb, 1989.
- Kalshoven Frits/ Zegveld Liesbeth, *Ograničenja u vođenju rata: uvod u međunarodno humanitarno pravo*, Međunarodni komitet Crvenog krsta i Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, Beograd, (2013).
- Katherine Fallah, „Corporate actors: the legal status of mercenaries in armed conflicts“, *International Review of the Red Cross*, ICRC, Geneve, 2005. Доступно на: https://www.icrc.org/eng/assets/files/other/irrc_863_fallah.pdf посећено: 8.8.2015.
- Kelly, Max /Giffen, Alison, *Military Planning to Protect Civilians: Proposed Guidance for United Nations Peacekeeping Operations*, The Henry L. Stimson Center, 2011, Available at: <http://www.stimson.org/images/uploads/research-pdfs/3 - Military Planning To Protect Civilians 2011.pdf>.
- Kelsen, H./Tucker, R., *Principles of International Law*, New York, 1966.
- L., Friedman (ed.), *The Law of War: Documentary History*, two vols, Random House, 1972.
- L., Vulliemin, *Histoire de la Confédération suisse*, Vol. I
- Laura, M., Olson, „Practical Challenges of Implementing the Complementarity between International Humanitarian and Human Rights Law - Demonstrated by the Procedural Regulation of Internment in Non-International Armed Conflict“, 40 Case W. Res. J. Int'l L. 437 (2007-2009, HeinOnline).

- Lie, JHS/ de Carvalho, B., “Protecting Civilians and Protecting Ideas: Institutional Challenges to the Protection of Civilians”, *Security in Practice 4 NUPI Working Paper 760*, 2009.
- M. I., Finloy *Slavery in Classical Antiquity* (edit.), Cambridge, 1968.
- M. Smith, „Guerillas in the mist: reassessing strategy and low intensity warfare“, *Review of International Studies*, 2003, p. 37.
- Manisuli Ssenyonjo, „Accountability of Non-State Actors in Uganda for War Crimes and Human Rights Violations: Between Amnesty and The International Criminal Court“, *Journal of Conflict & Security Law* (2005), Vol. 10 No. 3, 405–434.
- Mark Bradbury, Nicholas Leader, Kate Mackintosh, *The ‘Agreement on Ground Rules’ in South Sudan*, Study 3 in: *The Politics of Principle: the principles of humanitarian action in practice*, Overseas Development Institute, London, 2000
- Mark Bradbury, Nicholas Leader, Kate Mackintosh, *The ‘Agreement on Ground Rules’ in South Sudan*, Study 3 in: *The Politics of Principle: the principles of humanitarian action in practice*, Overseas Development Institute, London, 2000.
- Martin Van Creveld, *The Transformation of War*, The Free Press, New York, 1991.
- Mary Kaldor, *New & Old Wars, Organized Violence in a Global Era*, Polity, 2001.
- Maurice R., Devie, *The Evolution of War, A Study of its Role in early Societies*, New Haven, 1929.
- Metcalfe Victoria/ Haysom, Simone/Gordon Stuart, *Trends and Challenges in Humanitarian Civil-Military Coordination*, A Review of the Literature, HPG Working Paper, 2012, Available at: <http://www.odi.org.uk/resources/docs/7679.pdf>.
- Michael Alexander Innes, “Political communication in Wartime Liberia: themes and concepts”, *CEPES*, No. 26.
- Michael Meyers, (edit.) *Armed conflict and the new Law*, London, 1989.
- Milivoj Despot, „Pojam učesnika u oružanom sukobu“, *JRMP*, 1-2, Beograd, 1975.
- Milivoj Despot, „Pojam učesnika u oružanom sukobu“, *JRMP*, Beograd, br. 1-2, Beograd, 1975.
- Miloš Jončić, Aleksandar Jazić „The New World Order between unipolarizm and multipolarizm“, *The Old and the New World Order – between European integration and the historical burdens: Prospects and challenges for Europe of 21st century*. Edited Duško Dimitrijević, Belgrade, 2014.

- Miloš Jončić, Mihajlo Vučić, „Legal Rules of European countries in minority protection – tracing the double standard“, Review Article, *Review of International Affairs*, Institute of International Politics and Economics, Belgrade, 2013, pp. 119–144
- Mohammed Bedjaoui, „Humanitarian Law at a time failing national and international consciousness“, *Modern wars*, Zed Books, London, 1986.
- N., Singh, *Armed Conflicts and Humanitarian Law of Ancient India*, (y: C., Swinarski (edit.), N.76.
- Natasha Balendra, “Defining Armed Conflict”, *Cardozo Law Review*, Vol. 29/6, 2008.
- Nis Ernest., *L’occupation de guerre*, Bruxelles, 1919.
- O’ Callaghan, S., and Pantuliano, S., „Protective Action: Incorporating Civilian Protection into Humanitarian Response“, *HPG Report*, 2007.
- Ove Bring, *International Criminal Law in Historical Perspective – Comments and Materials*, Stockholm, 2001.
- Peter Warren Singer, *Corporate Warriors: The Rise of the Privatized Military Industry*, Cornell University Press, New York 2003.
- Pictet, J.S., *Commentary of IV Geneva Convention of 12. August 1949.*, Geneva 1958.
- Pier Grosse, *Histori of the Piracy*, London, 1994
- Pjer Montet, *Egipat u doba Ramzesa*, Naprijed, Zagreb, 1998.
- R., Allan, *Wars of National Liberation – International or Non-International Armed Conflicts?*, Instant Research on Peace and Violence, 1974.
- R., Martens, *Recueil des Principaux Tratés d’Alliance, du Paix*, Vol. V, Gottingue, 1826.
- R., Martin, „Mercenaries and the rule of Law“, *Review of the International Commission of Jurists*, Vol. 17, 1978.
- Rhine Charls, S., *International Law*, Washington, 1971.
- S., Gordon, “The United Kingdom’s Stabilisation Model and Afghanistan: The Impact on Humanitarian Actors”, *Disasters* 34 (3), 2010, Available at: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/disa.2010.34.issue-s3/issuetoc>.
- Sandra Fabijanić/ Gagro i Bojan Jurašić, „Zaštita civila u modernim oružanim sukobima“, *Zbornik Pravnog fakulteta*, Split, 3/2013, str. 615-641.

- Schindler Dietrich, „Die Anwendung der Genfer Rotkreuzabkommen seit 1949.“, 22 *Schweizerische Jahrbuch für Internationales Recht*, 1965.
- Sewall Sarah, Dwight Raymond, Sally Chin, S., 2010 Mass Atrocity Response Operations: A Military Planning Handbook. Joint Publication from: Carr Center for Human Rights Policy, Harvard Kennedy School and the US Army Peacekeeping and Stability Operations Institute, Available at [:www.hks.harvard.edu/cchrp/maro/pdf/MARO_Handbook_4.30.pdf](http://www.hks.harvard.edu/cchrp/maro/pdf/MARO_Handbook_4.30.pdf).
- Seyersteds Finn, *United Nations Forces in the Law of Peace and War*, Leyden, 1966, pp. 615-619.
- Seyersteds Finn, *United Nations Forces in the Law of Peace and War*, Leyden, 1966.
- Singer, W., Peter, *Corporate Warriors: The Rise of the Privatized Military Industry*, Cornell University Press, New York 2003.
- Stuart Gordon, „The Protection of Civilians: An Evolving Paradigm?“, *International Stability of Security & Development*, 2013, Available at: [www.kam.lt/download/14142/ajp-3.4\(a\)%20rd1.pdf](http://www.kam.lt/download/14142/ajp-3.4(a)%20rd1.pdf).
- Sylvain Vite, „Typology of armed conflicts in international humanitarian law: legal concepts and actual situations“, *International Review of the Red Cross*, 91, Geneva, 2009.
- Thureau-Dangin F., *Une Relation de la Huitième Campagne de Sargon*, Paris, 1912.
- V. A. Roling, A. Cassese: *The Tokyo trial and Beyond*, Oxford, 1993.
- V. R. R., Dikshitar,., *War in Ancient India*, Madras-Bombay-Calcutta, 1948.
- V., R., R., Dikshitar, *War in Ancient India*, Madras-Bombay-Calcutta, 1948.
- Victoria Metcalfe, *Protecting civilians? The Interaction Between International Military and Humanitarian Actors*, HPG Working Paper, 2012, Available at: <http://www.odi.org.uk/resources/docs/7768.pdf>.
- Vladimir - Đuro Degan, *Međunarodno pravo*, Rijeka, 2000.
- Vuko Gozze- Gučetić, „Dopunski protokol uz Ženevske konvencije za zaštitu žrtava rata“, JRMP, br. 3, 1977.
- Vuko Gozze- Gučetić, „Dopunski protokol uz Ženevske konvencije za zaštitu žrtava rata“, JRMP, Beograd, br. 3, 1977.
- Weir, EA 2010 *The Last Line of Defense: How Peacekeepers Can Better Protect Civilians*. Refugees International. Available at: <http://refugeesinternational.org/policy/in-depth-report/last-line-defense>.

- William J. Johnson, Andrew D. Gillman, (Edit.), *LAW OF ARMED CONFLICT DESKBOOK, International and operational law department the judge advocate General's legal center and school*, U.S. Army, Charlottesville, Virginia, 2012.
- William S., Flory, *Prisoners of War*, Washington, 1942.
- Y.,Sandoz/ C.,Swinarski, B.,Zimmermann, (edit.), *Commentary on the Additonal protocols of 8 june 1977 to the Geneva Conventions of 12 avgust 1949*, International Committee of the Red (ICRC) /Cross Martinus Nijhoff Publishers, Geneva, 1987.
- Yves Sandoz/Christophe Swinarski/ Bruno Zimmermann, (edit.), *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949*, International Committee of the Red /Cross Martinus Nijhoff Publishers, Geneva, 1987, p. 516 para. 1679.
- Z. D. Rascmany: „The Nationality of the offender and the jurisdiction of the international criminal court“, *The American Journal of International Law*, Washington, 3/2001, pp. 606–623.
- A. Cassese, *Међународно кривично право*, Београд, 2005.
- А., Бачић, *Увод у међународно поморско јавно и ратно право*, Београд, 1983.
- А., Н., Вылегжанина (ред.), *Международное право*, Москва, 2009.
- А., Н., Вылегжанина (ред.), *Международное право*, Москва, 2009.
- А., Н., Стоянов., *Очарки историји и догматики међународног права*, Харков, 1875.
- Alexander Gillespie, *A History of the Laws of War: The Customs and Laws of War with Regards to Combatants and Captives*, Vol. 1, Hart Publishing, Oxford, 2015. (<http://www.hartpub.co.uk/books/details.asp?isbn=9781849462044#top>).
- Адел Абусара, „Мировне мисије Уједињених нација – између славне прошлости и несигурне будућности“, *Безбедност Западног Балкана*, година 5, број 16, јануар – март 2010.
- Александар Гајић, „Србија и Уједињене нације: Косовско питање и сарадња са Међународним кривичним трибуналом за бившу Југославију“, *Седамдесет година УН – Погледи из Србије*, (уред.) Жаклина Новичић, Александра Ђукановић, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2014, стр. 308
- Александар Гајић, „Употреба оружане силе против СР Југославије 1999: Улога међународног права и међународних правника приликом доношења одлуке у

- употреби оружане силе“, *Правни живот*, том IV, бр. 12, Београд, 2016, стр. 123-138
- Апијан, *Римски грађански ратови*, Београд, 1967.
  - Аристотел, *Политика*, Култура, Београд, 1970.
  - Арчибалд Рајс, *Аустро- Бугаро- Немачке повреде ратних закона и правила*, Државна штампарија Краљевине Србије, Крф, 1918.
  - Бојан Милисављевић, „Заштита животне средине у оружаним сукобима“, *Безбедност*, вол. 57, бр. 3, Министарство унутрашњих послова, Београд, 2015.
  - Бојан Милисављевић, Милан Палевић, „Развој међународног хуманитарног права, промењена природа оружаних сукоба и улога ad hoc трибунала“, *Правни живот*, бр. 12, 2010, стр. 265-285
  - Бојан Милисављевић, *Нове мировне мисије Организације уједињених нација*, Службени Гласник, Београд, 2007.
  - Бојан Милисављевић, „Успостављање начела мирног рашавања спорова и забране претње и употребе силе у међународном праву“, *Правни живот*, том IV, бр.12, Београд, 2016, стр. 91-102
  - Борис Кривокапић, „Нешто другачији поглед на међународне кривичне судове“, *Хашки трибунал између права и политике*, Институт за упоредно право, Београд, 2013.
  - Борис Кривокапић, „О крају рата и ратног стања“, *Мегатренд ревија*, Vol. 11, No 4, 2014.
  - Борис Кривокапић, „О науци међународног права у античком свету“, *Правни живот*, Удружење правника Србије, бр.12, 20112, стр. 215-228.
  - Борис Кривокапић, *Актуелни проблеми међународног права*, Службени гласник, Београд, 2011.
  - Борис Кривокапић, *Енциклопедијски речник међународног права и међународних односа*, Службени гласник, Београд, 2010.
  - Борис Кривокапић, *Лексикон међународног права*, Институт за упоредно право, Радничка штампа, Београд, 1998.
  - Борис Кривокапић, *Лексикон међународног права*, Институт за упоредно право, Радничка штампа, Београд, 2010.
  - Борис Кривокапић, *Међународно јавно право*, Мегатренд универзитет, Београд, 2013.

- Борис Кривокапић, *Међународно право – Корени, развој, перспективе*, Мегатренд универзитет, Београд, 2006.
- Борјанка Поповић, „Учешће припадника ЈНА у мировним операцијама УН у периоду од 1956. до 1993. године“, *Војно дело*, Министарство одбране, Београд, 2012.
- Бошко Јаковљевић/Јовица Патрновић, *Женевске конвенције за заштиту жртава рата од 1949. године*, Југословенски Црвени крст, Београд, 1957
- Брана Димитријевић, Лука Николић, „Војска убица — злочини аустроугарске војне силе у Мачви, Поцерини и Подрињу 1914. године“, *Српски војни санитет 1914–1915. године*, (Александар С. Недок/Бранислав Поповић, уред.), Управа за војно здравство Министарства одбране Републике Србије и Академија медицинских наука Српског лекарског друштва, Београд, 2010.
- В., А., Бачић, *Увод у међународно поморско јавно и ратно право*, Београд, 1983.
- Весна Кнежевић-Предић/Саша Аврам/Жељко Лежаја, *Извори хуманитарног права*, Публикум, Београд, 2007.
- Владан Јончић „Правни смисао оружаних сукоба у процесу европских интеграција“, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, No. 1/2015, Vol. 47, Београд, 2015, стр. 193-207.
- Владан Јончић, „Војна потреба и међународно ратно право“, *Војно дело*, бр. 6, Београд, 1996. стр. 2-37.;, стр. 180–201.;, pp.129-142; p. 287.
- Владан Јончић, „Допринос Ратних правила Кнежевине Србије цивилизацијским интерацијама у Европи“, *Српска политичка мисао*, No. 2/2014, Институт за политичке студије, Београд, 2014, Vol. 44.
- Владан Јончић, „Еволуција хуманитарног права и неких људских права у средњем веку“, Зборник радова, Правни факултет, Београд, 2003. стр.233.
- Владан Јончић, „Значај Берлинске резолуције о примени међународног хуманитарног права у оружаним сукобима у којима учествују недржавни ентитети“, *Правни живот*, Удружење правника Србије, Београд, 2013, бр. 12, књ. 566, стр. 175-196.
- Владан Јончић, „Међународноправни статус припадника приватних војних компанија“, *Правни живот*, бр. 12/2010, књ. 542, стр. 285–308.

- Владан Јончић, „Повреде правила хуманитарног права и људских права у агресији НАТО-а на Савезну Републику Југославију“, Војно дело, бр.2. ВИЗ, Београд, 2001., стр.9-33.
- Владан Јончић, „Промене у међународним односима и у политици примене силе и њихов утицај на карактер оружаних сукоба и међународно право оружаних сукоба“, *Правни живот*, Удружење правника Србије, бр. 12.Том IV, Београд, 2014, стр.169-182.
- Владан Јончић, „*Ратни заробљеници-међународно правни аспект*“, Војна књига, Београд, 2002/03.
- Владан Јончић, *Међународно хуманитарно право* (измењено и допуњено издање), Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2015.
- Владан Јончић, *Међународно хуманитарно право*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2010.
- Владан Јончић, *Међународноправни статус припадника оружаних сукоба*, Правни факултет, Београд, 2012.
- Владан Јончић, *Трећа Женевска конвенција – Практична примена и утицај на Протоколе I и II*, Досије, Београд, 2004.
- Владан Јончић/ Милош Петровић, „Војна потреба у Женевским конвенцијама из 1949. године“, *Међународна политика*, бр. 2, Београд, 2012.
- Владимир Трапара, Милош Јончић, „Пут за решавање сукоба – упоредна анализа замрзнутих сукоба на простору ОЕБС“, *Међународни проблеми*, Институт за међународну политику и привреду, година LXIV бр. 2, 2012.
- Вуко Гозе-Гучетић, „Статус борца“, *Саветовање о актуелним питањима развоја међународног хуманитарног права*, Црвени крст Југославије, Београд, 1978.
- Гавро Ђ., Перезић, *Међународно ратно право*, ВИНЦ, Београд, 1986.
- Драган Јовашевић, „Међународно кривично правосуђе – између права, правде, помирења и права жртава“, Војно дело, зима/2011, Београд,
- Драган Митровић, *Основи права*, Београд, 2008.
- Е., Клаузевиц, *О рату*, ВИЗ, Београд, 1951.
- Ернест Нис, *Порекло међународнога права*, Београд, 1895
- Жан Жак Русо, *Друштвени уговор*, Просвета, Београд, 1949.
- Жан –Жак Русо, *Друштвени уговор*, Просвета, Београд, 1949.

- Зоран Андрић, *Међународни положај бораца за слободу*, Савремена администрација, Београд, 1977.
- Зоран Вучинић, *Међународно ратно и хуманитарно право*, ВИНЦ, Београд, 2001. Зоран Вучинић, „Међународноправни статус детета у оружаним сукобима“, *Војно дело*, бр. 2/89, ВИНЦ, Београд, 1989.
- Зоран Вучинић, *Међународно хуманитарно право*, Службени гласник, Београд, 2006.
- Зоран Вучинић, *Међународноправна заштита детета у оружаним сукобима*, магистарски рад, Београд, 1989.
- Зоран Радивојевић, „Заштита цивилног становништва од последица непријатељстава у међународном хуманитарном праву“, *Зборник радова Правног факултета у Нишу*, број 65, година LI, Правни факултет, Ниш, 2013.
- Зоран Радивојевић, „Порекло међународног хуманитарног права“, *Зборник радова Правног факултета у Нишу*, бр. 58, 2011.
- J., C., Bluntschli, *Das moderne Völkerrecht der zivilisirten staten*, Bk. VII, Nordlingen, 1828.
- J., L. Küber, *Europaisches Volkerrecht*, 1821.
- J., L. Küber, *Europaisches Volkerrecht*, 1821.
- J.S. Pictet: *Comentary of IV Geneva Convention of 12. August 1949.*, Geneva 1958.
- Johann Caspar Bluntschli, *Das moderne Völkerrecht der zivilisirten staten*, Bk. VII, Nordlingen, 1828.
- Jules Basdevant, *La revolution fracaices et le droit de la guerre continentale*, Paris 1901.
- Juraj Andrassy, *Међународно право*, Школска књига, Загреб, 1978.
- Јелена Лопичић, „Рањеници и болесници у законодавству Србије 1878–1918. године“ (<http://www.rastko.rs/rastko/delo/14679>).
- Јелена Лопичић-Јанчић, *Кривичноправна заштита ратних заробљеника у југословенском кривичном праву*, Ваша књига, Београд, 2005.
- Јовица Патрновић, „Међународно хуманитарно право и Женевске конвенције о заштити жртава рата“, *Зборник правно – економског факултета у Приштини*, Универзитет у Београду, Београд, 1962.
- К., К., Штурценегер, *Србија у рату 1914-1916*, Г. Милановац, 1989.
- Карл фон Клаузевиц, *О рату*, ВИЗ, Београд, 1951.

- Кнежевић-Предић Весна/ Аврам Саша/ Лежаја Жељко, *Извори хуманитарног права*, Публикум, Београд, 2007.
- Константин Михајловић, Јаничарева успомена, Београд, 1966.
- Константин Обрадовић, (уред.), *Хуманитарно право: савремена теорија и пракса*“, Београдски центар за људска права, Београд, 1997.
- Константин Обрадовић, Милан Шаховић, Миљивој Деспот, *Међународно хуманитарно право, развој, примена санкције*, Београдски центар за људска права, Београд, 2002.
- Л. Опенхајм, *Међународно право, (превод)*, свеска друга, део I, Београд, 1935.
- Луј ле Фир, *Међународно јавно право*, Београд, 2010 .
- Лукић Радомир / Кошутић Будимир, *Увод у право*, Правни факултет, Службени гласник, Београд, 2006.
- Марија Дедовић, „Кривично дело геноцид у светлу јуриспруденције међународног кривичног Трибунала за бившу Југославију“, Мастер рад, Правни Факултет, Београд, 2016.
- Милан Бартош, *Међународно јавно право*, књ. I, Београд, 1954.
- Милан Бартош: „Општи поглед на развој међународног ратног права од 1907. до 1957. године“, JRMP, Београд, број 2/1958, стр. 260–269.
- Милан Пауновић, Борис Кривокапић, Ивана Крстић, *Основи међународних људских права*, Мегатренд универзитет, Београд, 2007.
- Милан Шкулић, „Командна одговорност“, *Архив за правне и друштвене науке*, бр. 2, Београд 2002.
- Миленко Крећа, *Међународно јавно право*, Правни факултет, Београд, 2010.
- Миленко Крећа, *Међународно јавно право*, Правни факултет, Београд, 2012.
- Миленко Крећа, *Међународно јавно право*, Правни факултет/ Службени гласник, Београд, 2007.
- Милета Новаковић, *Еволуција идеје мира*, Београд, 1933.
- Милош Јончић, Марко Ђурић, „Кршења међународних правила о заштити цивилног становништва у оружаним сукобима од стране аустроугарске војске у Србији у току Првог светског рата“, *Сто година од почетка првог светског рата – историјске и правне студије*, (уредници: Јован Ђирић, Мирослав Ђорђевић), Институт за упоредно право, Завод за уџбенике, Интермекс, Београд-Андрићград, 2014. стр. 538

- Милош Јончић „Заштита посебних категорија лица у оружаним сукобима (жене и деца)” *Међународни проблеми*, Институт за међународну политику и привреду, година LXIV бр. 4, 2014, стр. 305-321.
- Милош Јончић, „Положај и заштита етничких мањина у међународном праву“ *Међународна политика*, Институт за међународну политику и привреду, Година LXII, бр. 1149, стр. 53-73.
- Милош Јончић, Владимир Трапара, „Пут за решавање сукоба – упоредна анализа замрзнутих сукоба на простору ОЕБС”, *Међународни проблеми*, Институт за међународну политику и привреду, година LXIV бр. 2, 2012. стр. 275-302
- Милош Петровић, *Војна потреба у међународном праву оружаних сукоба*, докторска дисертација, Правни факултет, Београд, 2010.
- Милош Петровић, *Међународно хуманитарно право оружаних сукоба*, Државни универзитет Нови Пазар, 2014.
- Милош Радојковић, *Рат и међународно право*, Београд, 1947.
- Миодраг Старчевић, *Аустроугарски злочини у Србији 1914–1918*, Геополитика, Београд, 2007.
- Момчило Сакан, „Мировне операције Уједињених нација“, (<https://www.rastko.rs/cms/files/books/4f1b40985c759>).
- Н., А., Машкин, *Историја старог Рима*, Научна књига, Београд, 1970.
- Ноам Чомски, *Светски поредак, стари и нови*, СКЦ, Београд, 1996
- Предраг Вукасовић, *Од Троје до Термопила*, Службени гласник, Београд, 2012.
- Радомир Лукић/ Будимир Кошутић, *Увод у право*, Правни факултет, Службени гласник, Београд, 2006.
- Родољуб Етински, *Међународно јавно право*, Правни факултет у Новом Саду, Н. Сад, 2007.
- Ружица Јакешевић, „Мировне мисије уједињених нација након хладног рата“, *Годишњак ФПН бр. 5, II део: Међународна политика и међународни односи*, Факултет политичких наука, Загреб, 2011.
- Ружица Јакешевић, *Мировне мисије и сигурносна политика Хрватске*, Политичке анализе, 3 (12), (<http://hrcak.srce.hr/142019>).
- Саветовање о актуелним питањима развоја међународног хуманитарног права, Скупшина Црвеног Крста Југославије, Београд, 1979. године

- Саша Аврам, Татјана Милић, „Развој међународног хуманитарног права у 2004. и 2005. години“, *Годишњак 2004-2005, Удружење за међународно право*, Београд, 2006.
- Смиља Аврамов, Крећа Миленко, *Међународно јавно право*, Савремена администрација, Београд, 2003.
- Смиља Аврамов, *Међународно јавно право*, Академија за дипломатију и безбедност, Београд, 2011.
- Смиља Аврамов, *Међународно јавно право*, Београд, 2010.
- Смиља Аврамов, Миленко Крећа, *Међународно јавно право*, Савремена администрација, Београд, 1999.
- Смиља Аврамов, Миленко Крећа, *Међународно јавно право*, Службени гласник, Београд, 2008.
- Срђан Кораћ, „Употреба приватних војних компанија у међународним сукобима – етичке контраверзе“, *Војно дело*, година LXVII, бр. 3/2015, Министарство одбране Републике Србије, Београд, 2015, стр. 9-29.
- Стеван Ђорђевић, *Увод у међународно право*, Правни факултет/Службени гласник, Београд, 2007.
- Стојанов А., Н., *Очарки историје и догматики међународног права*, Харков, 1875.
- Су Цу, *Умијеће ратовања*, Култура, Загреб, 1978.
- Т., Ј., Lawrence, *The Principles of International Law*, editions VI, Boston, 1915. (<https://www.google.rs/search?q=111.+%D0%A2.%2C+%D0%88.%2C+Lawrence%2C+The+Principles+of+International+Law%2C+editions+VI%2C&oq=111.+%D0%A2.%2C+%D0%88.%2C+Lawrence%2C+The+Principles+of+International+Law%2C+editions+VI%2C&aqs=chrome..69i57j0j8&sourceid=chrome&ie=UTF-8>).
- Т., Милић, *Мере предострожности у међународном хуманитарном праву*, Факултет политичких наука Универзитета у Београду, Београд, (2007).
- Теодор Мерон, *Међународно право човечности потиче из давнина*, Самиздат, Београд, 2001.
- Тукидид, *Пелопонекси рат*, Матица хрватска, Загреб, 1957.
- Тункин, Г., И., *Международное право*, Москва, 1982.
- Ф., И., Кожевников, *Курс международного права*, Москва, 1979.
- Херодот, *Историја*, Матица Српска, Просвета, 1988.

- Херодот, *Историја*, Матица српска, Просвета, Београд, 1967, 1988.

Документа

- A/RES/68/147.
- Ad hoc tribunals на <http://internationaljustice.idebate.org/international-justice/backgrounders/courts/icty-ictr>.
- Archive UN, (<http://www.politika.rs/scc/clanak/356072/UN-na-mirovnom-ispitu-u-Africi>).
- *Basic Rules of The Law of Armed Conflict – Comanders Manual*, Republic of Croatia, Ministry o Defence, 1992.
- *Black’s Law Dictionary*, Fifth Edition, West Publishing, St. Paul, Minnesota, 1979.
- Bodies mutilated in Fallujah attack”, *BBS News (UK)*, 31 March 2004, (доступно на <http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/3585765.stm).
- *Cape Town Principles and Best Practice, Adopted at the symposium' on the prevention of recruitment of children into the armed forces and on demobilization and social reintegration of child soldiers in africa*, UNICEF, South Africa, 1997.
- *Cape Town Principles And Best Practice On The Prevention Of Recruitment Of Children Into The Armed Forces And Demobilization And Social Reintegration Of Child Soldiers In Africa*, <http://www.unicef.org/pathtraining/Documents/Session%2020%20International%20Human%20Rights%20Law/Participant%20Manual/2.2%20The%20Capetown%20Principles.doc>
- CIVIL MILITARY RELATIONS/CIVIL MILITARY INTERACTION (CMR/I) COURSE”, Belgrade, Serbia 26-30 October, 2015.
- Commentary on the Assitional Protocols of 1977, (edit., J. Pictet), ICRC, Geneve, 1987.
- Commission on the Status of Women, Report on the fifty-seventh session, 4-15 March 2013, Economic and Social Council Official Records, 2013.
- Convention on The Safety of United Nations and Associated personnel, article 9. (<http://www.un.org/law/cod/safety.htm>).

- *Customary international Humanitarian Law*, (edit. J.,M., Henckaerts/L., Doswald-Beck), Vol. II part I, II, ICRC, Cambridge, 2005.
- Declaration on the Elimination of Violence against Women, The General Assembly, A/RES/48/104, 85th plenary meeting, 20 December 1993.
- *Draft Convention for the Protection of Civilian Populations Against New Engines of War*, Amsterdam, 1938.
- *Draft Convention for the Protection of Civilian Populations Against New Engines of War*, Amsterdam, 1938.
- *Draft Rules for the Limitation of the Dangers incurred by the Civilian Population in Time of War*. ICRC, 1956.
- *Draft Rules for the Limitation of the Dangers incurred by the Civilian Population in Time of War*. ICRC, 1956.
- How is the Term "Armed Conflict" Defined in International Humanitarian Law? *International Committee of the Red Cross (ICRC) Opinion Paper*, March 2008;
- *ICCR, Final Records*, Vol. II B.
- *ICCR, Final Records*, Vol. II B.
- ICTY, Trial Chamber, 2012.
- ICTY, Trial Chamber, The Prosecutor v. Zdravko Tolimir, IT-05-88/2-T, Judgement, 2012.
- ICTY's 20th Anniversary – Statement by President Judge Theodor Meron, 27 March 2013. (<http://www.icty.org/en/press/icty%E2%80%99s-20th-anniversary-%E2%80%93>
- *International Review of the Red Cross*, Vol. 86, No 854, jun 2004, broj posvećen zaštiti kulturnih dobara u oružanom sukobu, povodom 50-godišnjice Haške konvencije iz 1954. Godine.
- Joint Doctrine & Concepts Centre (JDCC). The Military Contribution to Peace Support Operations (JWP 3–50).
- Joint statement by the ICRC and the United Nations in Syria, *ICRC*, 12 May. 2016.
- *Law of Armed Conflict Deskbook*, International and Operational Law Department The United States Army Judge Advocate General's Legal Center and School Charlottesville, VA, 2014.
- *Law of Armed Conflict*, Military Basic Cours, 4 Percis, The School of Military Police, Kenya, 1997, Precis No.2.

- NATO, Allied Joint Doctrine for Non-Article 5 Crisis Response Operations (AJP-3.4) Available at: [www.kam.lt/download/14142/ajp-3.4\(a\)%20rd1.pdf](http://www.kam.lt/download/14142/ajp-3.4(a)%20rd1.pdf)
- *Običajno međunarodno humanitarno pravo*, (уред. Jean-Marie Henckaerts, Louise Dodoswald – Beck), Tom I, Pravila, Međunarodni komitet Crvenog Krsta, Cambridge University Press, Cambridge, 2005.
- Office of the Special Representative of the Secretary-General for Children and Armed Conflict, New York, 2013.
- Pearson Centre, Concept Paper: Crosscutting Challenges to Modern Complex Peace Operations, Seminar, Montevideo, Dec. 2010. Available at: <http://www.pearsoncentre.org/article143#.UMoPqba7uU>
- Promotion And Protection Of The Rights Of Children, *Impact of armed conflict on children*, Note by the Secretary-General, New York, 1996, (http://www.unicef.org/graca/a51-306_en.pdf).
- *Report of the International Commission to Inquire into the Causes and Conduct of the Balkan War* (1914), Carnegie Endowment for International Peace, No.4, Washington, D.C., 1914.
- *Report of the International Commission to Inquire into the Causes and Conduct of the Balkan War* (1914), Carnegie Endowment for International Peace, No.4, Washington, D.C., 1914.
- „Report of the Third Meeting of experts on traditional and new forms of mercenary activity“, *UN Doc. E/CN.4/2005/23*, §12.
- *Report of the Secretary-General on children and armed conflict in Iraq*, S/2015/852, United Nations, Security Council, 2015.
- *Report of the Secretary-General on children and armed conflict in the Central African Republic*, S/2016/133, United Nations, Security Council, 2015.
- *Report of the Secretary-General, „Children and armed conflict“*, A/68/878–S/2014/339, United Nations, General Assembly, Security Council, 2014.
- Report of the Secretary-General: Maintenance of international peace and security, *United Nations Secretary-General*, (<https://www.un.org/sg/en/content/sg/report-secretary-general-b-maintenance-international-peace-and-security-0>).
- *Report on the fifty-seventh session*, Commission on the Status of Women, 4-15 March 2013, Economic and Social Council Official Records, 2013.

- Resolution 2332 (2016), United Nations, Security Council, S/RES/2332 (2016), 21 December, 2016.
- *Resolution OUN 2625 (XXV)*.
- Sexual Violence against Women and Girls in Conflict’, <http://www.un.org/en/women/endviolence/orangedayaugust2013.shtml>.
- statement-president-judge-theodor-meron).
- Steering Committee for Humanitarian Response (SCHR). SCHR Position Paper on Humanitarian-Military Relations. Available at:[http://ochanet.unocha.org/p/Documents/Steering%20Committee%20for%20Humanitarian%20Response-%20SCHR%20position%20paper%20on%20humanitarian-military%20relations%20\(2010\).pdf](http://ochanet.unocha.org/p/Documents/Steering%20Committee%20for%20Humanitarian%20Response-%20SCHR%20position%20paper%20on%20humanitarian-military%20relations%20(2010).pdf)
- *The Protection of Civilians in United Nations Peacekeeping*, United Nations Department of Peacekeeping Operations / Department of Field Support, April 2015, (<http://www.futurepeaceops.org/wp-content/uploads/2016/01/2015-07-Policy-on-PoC-in-Peacekeeping-Operations.pdf>); <http://www.peacekeeping.org.uk/wp-content/uploads/2013/02/100129-DPKO-DFS-POC-Operational-Concept.pdf>).
- *The Six Grave Violations Against Children During Armed Conflict: The Legal Foundation*, Office of the Special Representative of the Secretary-General for Children and Armed Conflict, New York, 2013.
- *The US Air Force Pamphlet*, The US Field Manual.
- The US Air Force Pamphlet, The US Field Manual.
- The National Council for the Awakening of Iraq (Arabic: المجلس الوطني لصحوة العراق *al-Majlis al-Waṭanī li-Ṣaḥwat al-‘Irāq*)
- Theodor Meron, *The Humanization of International Law*, The Hague Academy of International Law, Martinus Nijhoff Publishers, Boston, 2006.
- *UK Government Strategy on the Protection of Civilians in Armed Conflict*, Foreign and Commonwealth Office (FCO). Available at: <http://www.fco.gov.uk/resources/en/pdf/about-us/our-publications/ukstrategy-protect-cvilians-arms-conflict>.
- UK Military. Joint Doctrine Publication 3–40: Security and Stabilisation: The Military Contribution (JDP 3–40). https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/49948/jdp3_40a4.pdf

- UK Ministry of Defence. Peacekeeping: An Evolving Role For Military Forces. Joint Doctrine Note 5/11 (JDN 5/11). https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/33714/20110728JDN511_Peacekeeping.pdf
- *UN Doc. E/CN. 4/2005/23*, „Report of the Third Meeting of experts on traditional and new forms of mercenary activity“.
- *UN Doc.*, „Report of the Third Meeting of experts on traditional and new forms of mercenary activity“, 4, *E/CN. /2005/23*, §12.
- UN DPKO/DFS. A New Partnership Agenda: Charting a New Horizon for UN Peacekeeping. Available at: www.un.org/en/peacekeeping/documents/newhorizon.pdf.
- UN DPKO/DFS. Operational Concept on the Protection of Civilians in United Nations Peacekeeping Operations. <http://www.peacekeeping.org.uk/wp-content/uploads/2013/02/100129-DPKO-DFS-POC-Operational-Concept.pdf>
- UN General Assembly. Report of the Special Committee on Peacekeeping Operations. *Special Committee on Peacekeeping Operations, A/64/19*,
- UN Security Council (UNSC). Security Council Resolution 1894. <http://www.unrol.org/files/Security%20Council%20Resolution%201894.pdf>
- United Kingdom, The Law of War on Land being Part III of the Manual of Military Law, The War Office, HMSO, 1958, 626, h.
- United Kingdom, *The Law of War on Land*, being Part III of the Manual of Military Law, The War Office, HMSO, 1958.
- US Army and Marine Corp. Counterinsurgency Field Manual 3–24 (FM 3–24).
- US Army. The Stability Operations Field Manual (FM 3–07).
- US Joint Publication. Peace Operations (3–07.3). <http://fas.org/irp/doddir/dod/jp3-07-3.pdf>
- *Yearbook of the Institut of International Law*, 68-I, 1999.
- A/RES/70/137
- *Борба по правилима*, Приручник о праву оружаних сукоба, МКЦК, 2004.
- Допунски протокол уз Женевске конвенције од 12. августа 1949. године о заштити жртава немеђународних сукоба, (Протокол II,
- Допунски протокол уз Женевске конвенције од 12. августа 1949. године о заштити жртава немеђународних сукоба (Протокол II).

- *Женевска конвенција за побољшање судбине војних рањеника у у војскама у рату од 22. августа 1864. године*, Зборник одабраних материјала и текстова, Комисија за кодификацију међународног ратног права ДСНО и ДСИП, Београд, 1961.
- Завршни претресни поднесак Одбране у предмету Тужилац против Здравка Толимира, Предмет бр. ИТ-05-88/2-Т, Међународни кривични трибунал за бившу Југославију.
- Зборник одабраних материјала и текстова I, Комисија за кодификацију међународног ратног права и ДСНО и ДСИП, Београд, 1960.
- Зборник одабраних материјала и текстова II, Комисија за кодификацију међународног ратног права и ДСНО и ДСИП, Београд, 1960.
- Зборник одабраних материјала и текстова III, Комисија за кодификацију међународног ратног права и ДСНО и ДСИП, Београд, 1960.
- Зборник одабраних материјала и текстова IV, Комисија за кодификацију међународног ратног права и ДСНО и ДСИП, Београд, 1961.
- Зборник одабраних материјала и текстова V, Комисија за кодификацију међународног ратног права и ДСНО и ДСИП, Београд, 1961.
- Зборник одабраних материјала и текстова VI, Комисија за кодификацију међународног ратног права и ДСНО и ДСИП, Београд, 1961.
- *Извори међународног хуманитарног права*, Југословенски Црвени крст, Београд, 1999.
- *Извори међународног хуманитарног права*, Југословеснки црвени крст, Београд, 1999.
- Међународне конвенције о ратном праву и сигурности, Загреб, 1979.
- Нацрта правила о ограничењу излагања опасности цивилног становништва у време рата.
- Пресуда Станислав Галић, Међународни суд за кривично гоњење особа одговорних за тешка кршења међународног хуманитарног права почињена на територији бивше Југославије од 1991. Године, Уједињене нације, 2003.
- Резолуција број 3314 Генералне скупштине УН, од 14. децембра 1974.
- Резолуција Генералне скупштине УН 2444/XXIII од 19. децембра 1969. године.
- *Саветовање о актуелним питањима развоја међународног хуманитарног права*, Скупшина Црвеног Крста Југославије, Београд, 1979.

Интернет извори

- <http://beijing20.unwomen.org/en/in-focus/armed-conflict#sthash.25eHHoTN.dpuf>.
- <https://doi.org/10.1093/iclqaj/43.4.809>,
- <http://www.icty.org/bcs/o-mksj/tribunal/glavna-dostignuca>
- <http://www.icty.org/bcs/o-mksj>.
- <http://globalsolutions.org/files/public/documents/CP-Factsheet-Protecting-Civilians-in-Armed-Conflict.pdf>.
- <https://www.icrc.org/en/document/syria-attack-humanitarian-convoy-attack-humanity>.
- <https://www.icrc.org/en/document/syria-attack-humanitarian-convoy-attack-humanity>.
- <https://www.icrc.org/en/document/syria-news-cities-aleppo-one-most-devastating-urban-conflicts>.
- http://www.bhas.ba/obavjestenja/Preliminarni_rezultati_bos.pdf
- <http://www.fzs.ba/Dem/Popis/Nacionalnost%20opcine%20Popis%201991.pdf>
- <http://www.fzs.ba/Dem/Popis/Nacionalnost%20opcine%20Popis%201991.pdf>
- <http://www.potocarimc.org/index.php/informacije-i-obavjestenja>
- http://www.tuzilastvorz.org.rs/html_trz/%28CASOPIS%29/SRP/SRP05/1252.pdf
- <https://www.icrc.org/eng/war-and-law/international-criminal-jurisdiction/ad-hoc-tribunals/overview-ad-hoc-tribunals.htm>
- <https://www.icrc.org/en/document/ad-hoc-tribunals>
- ICTY's 20th Anniversary – Statement by President Judge Theodor Meron, 27 March 2013. <http://www.icty.org/en/press/icty%E2%80%99s-20th-anniversary-%E2%80%93-statement-president-judge-theodor-meron>
- <http://www.icty.org/bcs/case/tolimir/4>
- <http://www.icty.org/bcs/case/seselj/4>
- <http://www.icty.org/bcs/case/karadzic/4>
- <http://www.icty.org/x/cases/galic/acjug/bcs/gal-acjudg061130.pdf>
- <http://www.icty.org/bcs/case/tolimir/4>. стр. 10
- http://news.independent.co.uk/world/middle_est/story.jsp?story=505826.
- ICRC. *Third Workshop on Protection*, Background Paper. January 7 1999, Available at: <http://www.icva.ch/doc00000088.html#2>.

- Definition of Armed Conflict, Department of Peace And Conflict Research, Uppsala Universitet, http://www.pcr.uu.se/research/ucdp/definitions/definition_of_armed_conflict/;
- Syria: Aleppo “One of the most devastating urban conflicts in modern times”, ICRC, 15 august 2016, <https://www.icrc.org/en/document/syria-news-cities-aleppo-one-most-devastating-urban-conflicts>
- <http://beijing20.unwomen.org/en/in-focus/armed-conflict#sthash.25eHHoTN.dpuf>
- SARC and ICRC evacuate 150 civilians from Aleppo frontline, ICRC, 08 December 2016, <https://www.icrc.org/en/document/sarc-and-icrc-evacuate-150-civilians-aleppo-frontline>.
- <https://www.theguardian.com/global-development-professionals-network/2016/oct/17/attack-on-aid-workers-in-south-sudan-there-was-incredible-naivety>.
- <http://www.un.org/documents/ga/res/48/a48r104.htm>.
- <http://www.un.org/en/women/endviolence/orangedayaugust2013.shtml>.
- [http://www.unicef.org/emerg/files/Cape_Town_Principles\(1\).pdf](http://www.unicef.org/emerg/files/Cape_Town_Principles(1).pdf).
- <https://www.icrc.org/en/document/people-on-war>
- <http://www.icty.org/bcs/u-fokusu/zlo%C4%8Dini-seksualnog-nasilja/predmeti-pred-mksj-koji-su-predstavljali-prekretnice>
- *Тужилац против Радована Караџића*, предмет бр. Ит-95-5/18-ар72.5, одлука по жалби на одлуку претресног већа по прелиминарном поднеску за одбацивање тачке 11 оптужнице, 9. Јули 2009. Доступно на: http://www.icty.org/bcs/rezultati-pretrage?as_q=uzymanje+talaca
- МКТЈ, *Тужилац против Тихомира Блашкића*, предмет бр. Ит-95-14-т, Измењена оптужница, 1996. <http://www.icty.org/x/cases/blaskic/ind/bcs/bla-ai961122b.htm>
- МКСЈ, предмет бр. ИТ-04-78, тужилац против Јанка Вобетка, оптужница, <http://www.icty.org/x/cases/bobetko/ind/bcs/bob-ii020917b.htm>
- МКСЈ, Предмет бр. ИТ-06-90-РТ тужилац против Анте Готовине, Ивана Чермака, Младена Маркача, Измењена спојена оптужница, стр. 14. http://www.icty.org/x/cases/gotovina/ind/bcs/gotovina_070517_indictment_bcs.pdf
- МКСЈ, Пресуда Претресног већа у предмету *Тужилац против Купрешкића и других*, доступно на: http://www.icty.org/x/cases/kupreskic/tjug/bcs/000114_summary.pdf
- Међународни суд за кривично гоњење особа одговорних за тешка кршења међународног хуманитарног права почињена на територији бивше Југославије од 1991. године, Пресуда у предмету *Тужилац против*

Драгомира Милошевића, Предмет бр. IT-98-29/1-A, пар.54 доступно на:
http://www.icty.org/x/cases/dragomir_milosevic/acjug/bcs/091112.pdf

Прилог 1

Знак који је предвиђен Конвенцијом о бомбардовању од стране поморских страна у време рата (IX Хашка конвенција од 1907. године) да се њиме обележе зграде намењене верским обредима, уметности, науци и добротворним циљевима, историјске споменике, болнице, сабиралишта болесника или рањеника

Прилог 2. Распоред мировних мисија УН, 2016 године.

Уједињене нације су од 1948. године организовале 71 мировну операцију, док је данас у току 16 (104 773 униформисана учесника из 123 државе). У мировним мисијама УН страдало је 3.466 плавих беретки. Предвиђени овогодишњи буџет мировних мисија УН (до 30. јуна 2016) износи 8,2 милијарде долара, од тога Ист риверу још није уплаћено 1,6 милијарди.

Преузето са: <http://www.politika.rs/scc/clanak/356072/UN-na-mirovnom-ispitu-u-Africi>

Биографија аутора

Милош Јончић је рођен 1983. године у Јагодини. Основну и средњу школу је завршио у Ћуприји са одличним успехом. Дипломирао је на Правном факултету Универзитета у Београду, на смеру Међународно право са просечном оценом 9,77. Током студија је сваке године био награђиван од стране Факултета за постигнуте резултате, а на завршној години студија је био и стипендиста „Фонда за младе таленте Републике Србије“. Након факултета завршио Школу за резервне официре и добио чин резервног потпоручника Војске Србије.

Докторанд је на Правном факултету Универзитета у Београду из области међународно јавно право, уже научне области међународно хуманитарно право. Пријавио је докторску тезу под насловом „Међународно правна заштита цивилног становништва у оружаним сукобима“. У звање сарадника у настави изабран је на Факултету за државну управу и администрацију, Мегатренд универзитета у Београду 2008. године. На Факултету за државну управу и администрацију је државо вежбе из предмета Међународно јавно право, Људска права, Међународно привредно право. У наставном центру у Суботици је држао наставу из предмета Међународно привредно право и Међународно јавно право.

У звање истраживач приправник изабран је по запослењу у Институту за међународну политику и привреду 2011. године. У звање истраживач сарадник изабран у истом Институту 2012. године. У међувремену је објавио довољан број радова како би испунио услове за избор.

Основне области академских интересовања Милоша Јончића и научно истраживачког рада су међународни положај цивилног становништва у оружаним сукобима, међународни положај рањеника и болесника, међународни положај ратних заробљеника, међународно право оружаних сукоба и системи међународне безбедности. Завршио је више курсева из уже научне области којом се бави. Курс при Генералштабу „Civil-Military Relations (CMR) and Civil-Military Interactions (CMI). Applications of CMI within UN missions“ завршио је 2015 године.

У оквиру пројекта код Министарства спољних послова уради више анализа, самостално или у сарадњи са колегама, из различитих области међународног права и међународних односа („Механизми Савета УН за људска права за истраживање и осуду кршења људских права у свету“, „Питање положаја

националних мањина као фактор у односима са нашим суседима” „Упоредни приказ уставних и законских права националних мањина, укључујући и бирачко право, у европским, односно суседним земљама”, „Двојно држављанство – легислатива: међународни уговори и обичајна правила, пракса (судска и конзуларна) са освртом на статусне, имовинске, грађанске и политичке аспекте“)

Учествовао је на више међународних и домаћих научних конференција и скупова са тематиком међународног права и међународних односа. Значајнији скупови на којима је учествовао: „Усклађивање спољне политике Републике Србије са заједничком спољном и безбедносном политиком Европске уније”, „Очување и заштита културног наслеђа Републике Србије у иностранству”, „Усклађивање законодавства Републике Србије са правом ЕУ”, Међународна научна конференција, „Национални и европски идентитет у процесу европских интеграција“ „Унапређење односа Србије са државама Југоисточне Европе“, Научни форум „Западни Балкан – Европска унија“, „Стари и нови светски поредак између европских интеграција и историјских оптерећења: перспективе и изазови за европу 21. века“, Међународни научни скуп „Сто година од почетка Првог светског рата – историјске и правне судије, Београд-Андрићград, У Пекингу учествовао на научном симпозијуму о успостављању Новог пута свиле - „The 3th High-Level symposium of Think Tanks of China and Central and Eastern European Countries and the Meetings of China –CEEC Think Tanks Network“, Beijing, 2015.године.

Био је члан организационих тимова више научних конференција и округлих столова са тематиком међународног права и међународних односа. Приредио као коуредник два зборника „Спољна политика Србије и заједничка спољна и безбедносна политика Европске уније“ и „Србија, регион и Европска унија“.

Објавио је научне радове из области којима се бави у више научних часописа и тематских зборника:

Милош Јончић „Уговор између Европске уније и Републике Србије о утврђивању оквира за учешће Републике Србије у операцијама за управљање кризама под вођством ЕУ“, Изворни научни рад, <i>Европско законодавство</i>, година X, број 37–38, Београд, 2011, ISSN 1451-3188, COBISS.SR-ID 183321351, стр. 241-247, UDK: 339.9*061.1](497.11) <i>Кључне речи</i>: Уговор између Европске уније и Републике Србије о утврђивању оквира за учешће Републике Србије у операцијама контролу криза под вођством ЕУ, Мисије управљања (контрола) кризама, Заједничка безбедносна и одбрамбена политика (ЗБОП).	M52-2
Милош Јончић, Жаклина Новичић, Анђела Стојановић, Савет УН за људска права: структура, механизми и пракса, Изворни научни рад, <i>Међународна политика</i>, Институт за међународну политику и привреду, Година LXII, бр. 1143, јул–септембар 2011 str. 94-118, UDK: 341.123.04+341.231.14, ISSN 0543-3657, COBISS.SR-ID 3092482, <i>Кључне речи</i>: Савет за људска права УН, Универзални периодични преглед, специјалне процедуре, Саветодавни комитет, жалбени поступак	M52-2
Милош Јончић, „Положај и заштита етничких мањина у међународном праву,“ Изворни научни рад, <i>Међународна политика</i>, Институт за међународну политику и привреду, Година LXII, бр. 1149, UDK: 341.123.04+341.231.14, ISSN 0543-3657, COBISS.SR-ID 3092482	M52-2
Владимир Трапара, Милош Јончић, „Упоредна анализа замрзнутих сукоба на подручју ОЕБС“, Изворни научни рад, <i>Међународни проблеми</i>, Институт за међународну политику и привреду, година LXIV br. 2, 2012. UDK: 341.123.04+341.231.14, ISSN 0025-8555, COBISS.SR-ID 6012674	M51-3
Милош Јончић, Михајло Вучић „LEGAL RULES OF EUROPEAN COUNTRIES IN MINORITY PROTECTION – TRACING THE DOUBLE STANDARD“ Review Article, Review of International Affairs, Institute of International Politics and Economics, UDC: 341.231.14:323.15(4-672EU) Biblid 0543-3657, 64, Vol. LXIV №. 1151 pp. 119–144, July–September 2013.	M52-2

Милош Јончић, Марко Ђурић „Кршења међународних правила о заштити цивилног становништва у оружаним сукобима од стране аустроугарске војске у Србији у току Првог светског рата“, <i>Сто година од почетка првог светског рата – историјске и правне студије</i>, ур. Јован Ђурић, Мирослав Ђорђевић, Институт за упоредно право, Завод за уџбенике, Интермекс, Београд-Андрејград, 2014. стр. 533-547 ISBN: 978-86-6411-001-3, COBISS.SR-ID: 207561740	M14-4
Милош Јончић „Заштита посебних категорија лица у оружаним сукобима” <i>Међународни проблеми</i>, Институт за међународну политику и привреду, година LXVI, br. 3-4, str. 305–320, Изворни научни рад, 2014. DOI: 10.2298/MEDJP1404305J, COBISS.SR-ID 6012674	M51-3
Miloš Jončić, Aleksandar Jazić, „The New World Order between unipolarism and multipolarism“, <i>The Old and the New World Order – between European Integration and the historical burdens – Prospects and challenges for Europe of 21 century</i>, Edited by Duško Dimitrijević, Institut of International politics and economics, Belgrade, 2014 pp. 287-301 ISBN: 978-86-7067-207-9, COBISS.SR-ID: 210653196	M14-4
Милош Јончић, „Савремене тенденције у развоју међународног хуманитарног права“, Тематски зборник, <i>Савремени међународни економски и правни поредак</i>. ур. Сања Јелисавац Трошић, Институт за међународну политику и привреду, стр. 253-278. ISBN 978-86-7067-233-8	M44-2
Милош ЈОНЧИЋ, „Генеза неутралности у изворима међународног права“, <i>Утицај војне неутралности Србије на безбедност и стабилност у Европи</i>, ур. Срђан Т. Кораћ, Институт за међународну политику и привреду, Hanns Seidel Stiftung – Канцеларија за Србију и за Црну Гору, Београд, 2016, стр. 11-28. ISBN 978-86-7067-231-4	M61-1.5

Aleksandar Jazić, Miloš Jončić, „Odluka saveta Evropske unije od 8. novembra 2007 godine o osnivanju mehanizma civilne zaštite zajednice“, Evropsko zakonodavstvo, Instirut za međunarodnu politiku i privredu, UDK 355,58:34,174(4-672), God. XIII, br. 54. Str. 291-299, Izvorni naučni rad

M51-3

Изјава о ауторству

Име и презиме аутора _____ Милош Јончић _____

Број индекса _____

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

„Међународноправна заштита цивилног становништва у оружаним
сукобима“

- резултат сопственог истраживачког рада;
- да дисертација у целини ни у деловима није била предложена за стицање друге дипломе према студијским програмима других високошколских установа;
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио/ла интелектуалну својину других лица.

Потпис аутора

У Београду, _____ 07.07.2017 _____

_____

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије
докторског рада

Име и презиме аутора Милош Јончић

Број индекса _____

Студијски програм Међународно јавно право

Наслов рада „Међународноправна заштита цивилног становништва у
оружаним сукобима“

Ментори Проф. др Бојан Милисављевић, доц. др Александар Гајић

Изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла ради похрањена у **Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду.**

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског назива доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис аутора

У Београду, 07.07.2017

_____

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

**„Међународноправна заштита цивилног становништва у
оружаним сукобима“**

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду и доступну у отвореном приступу могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство (CC BY)
2. Ауторство – некомерцијално (CC BY-NC)
3. Ауторство – некомерцијално – без прерада (CC BY-NC-ND)
- 4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима (CC BY-NC-SA)**

5. Ауторство – без прерада (CC BY-ND)

6. Ауторство – делити под истим условима (CC BY-SA)

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци.

Кратак опис лиценци је саставни део ове изјаве).

Потпис аутора

У Београду, 07.07.2017